

ERICH
MARIA
REMARQUE
NEBO
NE ZNA
ZA
MILJENIKE

otakar kerfexani

ERICH
MARIA
REMARQUE
NEBO
NE ZNA
ZA
MILJENIKE

otokar keršovani

*Pisac je morao slobodno pisati o
tehnici i toku automobilskih trka,
pa se nada da će ga oduševljeni
prijatelji trka razumjeti i ispričati.*

I

Klerfe zaustavi kola na benzinskoj pumpi ispred koje je bio uklonjen snijeg i zatrubi. Vrane su graktale oko telefonskih stupova, a u maloj radionici iza benzinske pumpe netko je čekićem udario po limu. Udaranje prestade, a iz radionice izađe šesnaestogodišnji dječak odjeven u crveni sviter sa čeličnim naočalama na očima.

„Napuni rezervoar“, reče Klerfe i izađe iz kola.

„Superom?“

„Da. Može li se još negdje dobiti nešto za jelo?“

Dječak pokaže palcem preko ceste.

„Tamo prijeko. Današnji specijalitet u podne bila je bernska ploča. Treba li da skinem lance?“

„Zašto?“

„Cesta je više gore još zaleđenija nego ovdje.“

„Duž čitavoga prijevoja?“

„Preko prijevoja ne možete voziti. Taj je od jučer opet zatvoren. Pogotovo ne možete preko njega s tako niskim sportskim kolima.“

„Ne mogu?“ upita Klerfe. „Izazivaš moju radoznalost.“

„I vi moju“, odgovori dječak.

Gostionička soba bila je neprozračena pa je vonjala po starom pivu i dugačkoj zimi. Klerfe naruči bindnersko meso, kruh, sir i bocu egla.¹ Zatražio je da mu djevojka donese jelo na terasu. Vani nije bilo jako hladno. Nebo je bilo golemo i plavo poput encijana.

„Želite li da vašu kočiju operem gumenim crijevom?“ upita dječak s benzinske pumpe. „To bi joj bilo prokleta potrebno.“

„Ne treba. Samo obrisi prednje staklo.“

Kola već dugo nisu bila prana, što se i vidjelo. Nagli pljusak iza Eksa (Aix) pretvorio je crvenu prašinu s obale St. Rafaela na poklopcu hladnjaka i na blatobranima u batikni uzorak. K tome su pridošle mrlje kreča iz barica sa cesta srednje Francuske i prljavština što su je stražnji točkovi nebrojenih teretnih automobila bacili na karoseriju dok su ih kola pretjecala. Zašto sam se uopće dovezao ovamo? pomisli Klerfe. Za skijanje je ionako prekasno. A sućut? Sućut je loš suputnik – a još gori cilj puta. Zašto se ne vozim u Minhen? Ili u Milano? Ali što da radim u Minhenu? Ili u Milanu? Ili bilo gdje drugdje? Umoran sam. Umoran od ostajanja, umoran od odlazanja. Ili možda od stvaranja odluka? Ali kakve bih još odluke imao stvarati?

On ispi vino i vrati se u gostioničku sobu.

Djevojka je stajala iza tezge i prala čaše. Ispunjena divokozina glava piljila je staklenim očima iznad nje i iznad Klerfea u reklamu neke ciriške pivovare na suprotnom zidu. Klerfe izvuče iz džepa plosnatu bocu prevučenu kožom. „Možete li mi je napuniti konjakom?“

„Kurvoazje, Remi-Martin, Martel?“

„Martel.“

Djevojka počne čašama mjeriti konjak. U sobu uđe mačka i stade presti između Klerfeovih nogu. On uze još dva paketića cigareta i žigica te plati račun.

„Jesu li to kilometri?“ vani ga upita dječak u crvenom sviteru, pokazujući na brzinomjer.

„Nisu; milje.“

Dječak zazviždi. „Što radite onda ovdje u Alpama? Zašto niste s takvim taljigama vani na autoputu?“

Klerfe ga pogleda. Svjetlucave naočale, frntasti nos, pjege od sunca, klopave uši – biće koje je upravo zamijenilo melankoliju djetinjstva za sve pogreške polovične odraslosti.

„Čovjek ne čini uvijek ono što je pravo, sine moj“ reče. „Pa čak ni onda kad to zna. Ali upravo u tome se može kadšto skrivati draž života. Jesi li shvatio?“

„Nisam“, odvrati dječak i šmrčne. „Ali na cjelom prijevoju naći ćete SOS telefone. Ako zapnete, dovoljno je da nazovete. Doći ćemo po vas. Izvolite naš broj.“

„Nemate li više bernardinaca s bačvicom rakije oko vrata?“

„Nemamo. Konjak je odviše skup, a psi su postali previše prevejani. Sami bi popili rakiju. Zato sad imamo volove. Zdrave volove za izvlačenje kola.“ Dječak je iza svjetlucavih naočala izdržao Klerfeov pogled. „Samo si mi ti danas još nedostajao“ naposljetku će Klerfe. „Ovakav alpski lukavac na visini od dvanaest stotina metara! Ne zoveš li se možda još Pestaloci ili Lavater?“

„Ne. Gering!“

„Što?“

„Gering.“ Dječak pokaza zubalo u kojemu je nedostajao jedan prednji zub. „Ali krsno ime mi je Hubert.“

„Jesi li u srodstvu sa –“

„Nisam,“ prekinu ga Hubert. „Mi smo Geringi iz Bazela. Kad bih spadao k onim drugima, ne bih morao ovdje istakati benzin. Onda bismo dobili tustu mirovinu.“

Klerfe je trenutak šutio. „Neobičan dan“, reče zatim. „Tko bi to očekivao? Sve dobro, sine moj, za tvoj daljnji život! Ti si bio iznenađenje.“

„Vi niste. Vi ste vozač na trkama, zar ne?“

„Zašto?“

Hubert Gering pokaže na gotovo isprani broj ispod prljavštine na poklopcu hladnjaka.

„K tome si još i detektiv!“ Klerfe se pope u kola. „Možda bi bilo bolje da te uskoro zatvore kako bi se čovječanstvo sačuvalo od nove nesreće. Kad jednom postaneš ministar predsjednik, bit će prekasno.“

On pokrenu motor. „Zaboravili ste platiti“, izjavi Hubert. „Četrdeset dva frenkilijska.“

Sat kasnije kola su zapela. Gore na obronku odlomilo se nekoliko naslaga snijega koji je zatrpao

cestu. Klerfe bi se mogao okrenuti i spustiti, ali mu se nipošto nije dalo da tako brzo ponovo sretne riblji pogled Huberta Geringa. Osim toga, nije se volio vraćati. Zato je strpljivo ostao sjediti u kolima, pušio cigarete, pio konjak, slušao grakanje vrana i čekao na boga.

Nakon nekog vremena pojavio se bog u obliku malog snježnog pluga. Klerfe podijeli ostatak svog konjaka s vozačem. Zatim taj čovjek krenu naprijed i poče svojim strojem vitlati snijeg i bacati ga u stranu. Izgledalo je kao da pili golemo bijelo oboreno stablo u svijetli krug strugotina koje su u kosom sunčanom svjetlu pokazivale sve dugine boje.

Dvije stotine metara dalje bila je cesta opet slobodna. Snježna ralica se izmaknu u stranu i Klerfeova kola kliznuše kraj njih. Vozač domahnu za njim. Bio je, jednako kao i Hubert, odjeven u crveni sviter i nosio je naočale. Zbog toga se Klerfe nije upustio s njim ni u kakav razgovor, osim u onaj o snijegu i rakiji. Još jedan Gering istog dana – bilo bi malo previše.

Hubert ga je prevario. Gore prijevoj nije bio zatvoren. Kola su se brzo uspinjala prema sedlu i najednom se duboko dolje pred Klerfeom pokazala dolina, modra i meka u ranom sumraku, a u njoj porazbacano, kao igračke u kutiji, selo s bijelim krovovima, kosim crkvenim tornjem, klizalištima, hotelima i prvim upaljenim svjetiljkama po kućama. Načas zaustavi kola i pogleda dolje. Zatim se polako poveze niz zavoje. Tu negdje dolje u jednom sanatoriju morao je stanovati Holman, njegov suvozač, koji je prije godinu dana obolio. Liječnik je ustanovio tuberkulozu, a Holman se tome nasmijao – tako nešto nije uopće više postojalo u vrijeme antibiotika i čudesnih gljivica, a ako je ipak još postojalo, onda je čovjek dobivao šaku tableta, niz injekcija i opet bio zdrav. Ali sva ta čudesna sredstva ipak nisu bila tako nepogrešiva kako su ih slavili, a pogotovo ne kod ljudi koji su odrasli u ratu i imali premalo hrane. Na vožnji „tisuću milja“ u Italiji dobio je Holman tik pred Rimom izljev krvi i Klerfe ga je morao iskrcati u depou. Liječnik je odlučno zahtijevao da ode u planine na nekoliko mjeseci. Holman je bjesnio, ali se naposljetku ipak pokorio. No tih nekoliko mjeseci pretvorilo se gotovo u punu godinu.

Motor odjednom poče kašljati. Svjećice, pomisli Klerfe. I opet! To je zbog toga što čovjek pri vožnji ne misli na vožnju! Pustio je da kola posljednji komad strmine siđu s iskopčanom spojkom, a onda se zaustavi na ravnoj cesti i podigne poklopac motora.

Bile su to, kao uvijek, svjećice druge i četvrte stubline koje su se zauljile. Izvio ih je, očistio, stavio natrag u motor i zapalio ga. Motor je sada besprijekorno radio i Klerfe pomaknu rukom polugu gasa nekoliko puta amo-tamo da bi iz cilindra uklonio suvišno ulje. Kad se uspravio, opazi da su se konji koji su vukli saonice s protivne strane, poplašili zbog iznenadne buke motora. Propevši se, povukli su saonice poprijeko preko ulice nasuprot njegovim kolima. On im potrči u susret, zgrabi lijevoga konja za uzde i konj ga povuče za sobom.

Nakon nekoliko trenutaka konji se zaustaviše. Drhtali su, a para njihova daha ovijala im je glave. Njihove preplašene lude oči podsjećale su na oči pretpotopnih životinja. Klerfe oprezno ispusti remenje. Konji ostadoše stajati, njišteći i zveckajući zvončićima. Opazio je da nisu obični kirijaški konji.

U saonicama je uspravno stajao visoki čovjek. Na glavi je imao kapu bez štitnika od crnoga krzna. Nešto je govorio, umirujući konje. Kraj njega je sjedila neka mlada žena, držeći se za naslon sjedala. Imala je Smeđe lice i veoma svijetle oči.

„Žao mi je što sam vas prestrašio“, reče Klerfe. „Nisam ni pomislio na to da konji ovdje nisu navikli na automobile.“

Čovjek se još neko vrijeme bavio konjima, a onda opusti uzde i napola se okrenu: „Nisu navikli na automobile koji podižu takvu buku“, reče odbijajući. „Pa ipak, mogao bih i sam zadržati saonice. No hvala vam lijepa što ste nas pokušali spasiti.“

Klerfe ga pogleda. Opazio je oholo lice na kojemu se žario trag poruge, kao da se taj čovjek uljudno

rugao tome što je on posve izlišno htio da se poigra junaka. Već mu dugo nitko nije na prvi pogled bio tako antipatičan.

„Nisam htio spasiti vas“, suho odgovori, „već samo svoja kola pred vašim okovanim salincima.“

„Nadam se da se pri tome niste nepotrebno uprljali.“

Čovjek se opet pozabavi oko konja. Klerfe pogleda ženu. Vjerojatno zato, pomisli, on sam želi izigravati junaka. „Ne, nisam se uprljao“, polagano odgovori. „Za to je potrebno već nešto više.“

Sanatorij Bela Vista ležao je na maloj uzvisini iznad sela. Klerfe parkira kola na ravnom prostoru ispred ulaza na kojemu je stajalo nekoliko saonica. Ugasi motor i prebaci pokrivač preko poklopca da mu motor ostane topao. –“Klerfe!“ doviknu netko s ulaza.

On se okrenu čudeći se: Holman mu je trčao u susret. Mislio je da leži u postelji.

„Klerfe!“ viknu Holman. „Jesi li to zaista ti?“

„Tako stvarno kako to čovjek uopće može biti. I ti! Trčiš naokolo? Mislio sam da ležiš u postelji?“

Holman se nasmija. „To je ovdje staromodno.“ On potapša Klerfea po leđima i zagleda se u kola.

„Učinilo mi se da odozdo čujem Đuzepeovo urlanje pa sam već pomislio da je halucinacija. Onda sam vas opazio gdje se uspinjete. Kakvo iznenađenje! Odakle dolaziš?“

„Iz Monte Karla.“

„Tako nešto!“ Holman se nije mogao smiriti. „I to s Đuzepeom, starim lavom! Već sam mislio da ste me zaboravili!“

On potapša karoseriju kola. U njima se kao suvozač vozio mnogo puta na trkama. U njemu je imao i svoj prvi teški izljev krvi. „Ta to je Đuzepe, zar ne? Nije možda kakav njegov mlađi brat?“

„To je Đuzepe. Ali ne vozi više na trkama. Kupio sam ga od tvornice. Sad je u mirovini.“

„Jednako kao i ja.“

Klerfe ga pogleda. „Ti nisi u mirovini. Ti si na dopustu.“

„Godinu dana! To više nije dopust. Ali uđi u kuću! Moramo proslaviti sastanak! Što piješ? Još uvijek votku?“

Klerfe kimne. „Ima li kod vas votke?“

„Za goste ima svega. Ovo je moderan sanatorij.“

„Čini se da je tako. Izgleda kao hotel.“

„To spada u liječenje. Modema terapija. Mi smo gosti, nismo više pacijenti. Riječi bolest i smrt su tabu. Njih ignoriramo. Primijenjena psihologija. Vrlo praktična za moral, ali ljudi ipak umiru. Što si radio u Monte Karlu? Jesi li sudjelovao u reliju?“

„Jesam. Ne čitaš li više sportske vijesti?“

Holman se načas smete. „S početka sam to činio. Onda više nisam. Idiotski, zar ne?“

„Nije, već razborito. Čitaj ih kad budeš opet vozio.“

„Da“, reče Holman. „Kad budem opet vozio. I kad na lutriji dobijem glavni zgoditak. S kim si vozio reli?“

„S Torianijem.“

Pošli su prema ulazu. Obronci su bili crveni od sunca na zalazu. Skijaši su kao crni zarezi letjeli kroz taj sjaj. „Lijepo je ovdje“, reče Klerfe.

„Da, lijepa tamnica.“

Klerfe ne odgovori ništa. On je poznavao druge tamnice.

„Voziš li sad stalno s Torianijem?“ upita Holman.

„Ne. Vozim čas s jednim, čas s drugim. Čekam tebe.“

To nije bilo istina. Klerfe je već unatrag pola godine vozio na svim trkama sportskih kola s Torianijem. Ali budući da Holman nije više čitao sportske vijesti, bila je to lagodna laž.

Djelovala je na Holmana kao vino. Na čelu mu se odjednom pojavila pruga sitnih kapljica znoja. „Jesi li štogod postigao u reliju?“ upita.

„Ništa. Stigli smo prekasno.“

„Odakle ste vozili?“

„Iz Beča. Bila je to luda zamisao. Svaka nas je sovjetska patrola zaustavljala. Svi su mislili da želimo oteti Staljina ili da smo nakrcali dinamit. Uostalom, ja i nisam htio pobijediti, već samo iskušati nova kola. Kakve samo ceste imaju tamo u ruskoj zoni! Kao u ledeno doba.“

Holman se nasmije. „To je bila Đuzepeova osveta! Gdje si prije toga vozio?“

Klerfe podigne ruku. „Popijmo nešto. A onda mi učini malu uslugu: dozvoli da prvih dana govorimo o svemu, samo ne o trkama ili automobilima.“

„Ali, Klerfe! O čemu ćemo onda govoriti?“

„Samo nekoliko dana.“

„Što je? Zar se nešto dogodilo?“

„Ništa. Umoran sam. Htio bih se odmoriti i da nekoliko dana ne slušam ništa o tom prokletom ludovanju u prebrzim mašinama. Sigurno me razumiješ.“

„Dakako“, reče Holman. „Ali što se dogodilo? Što je bilo?“

„Ništa“, nestrpljivo odvrati Klerfe. „Samo što sam praznovjeran kao i svi ostali. Moj ugovor ističe, a nije još obnovljen. Neću da ništa izazovem. To je sve.“

„Klerfe“, reče Holman, „tko je pao?“

„Ferer. U nekom smiješnom, smrdljivom malom natjecanju na obali.“

„Mrtav?“

„Još nije. Ali odrezali su mu nogu. A ona kida žena koja se vozikala s njime, ona lažna barunica, ne želi da ga vidi Sjedi u igračnici i plače. Ne želi bogalja. Dođi sada i daj mi rakije. Moj posljednji konjak nestao je u ždrijelu upravljača snježne ralice, koji je razboritiji od nas. Njegova kola ne voze brže od pet kilometara na sat.“

Sjedili su u predvorju za malim stolom kraj prozora. Klerfe se ogleda. „Jesu li to sve bolesnici?“

„Nisu. Ima i zdravih koji posjećuju bolesnike.“

„Dakako! Oni s blijedim licima su bolesnici?“

Holman se nasmije. „To su zdravi. Blijedi su jer su tek nedavno stigli. Oni ostali, smeđi kao

sportaši, to su bolesnici koji su već dugo ovdje.“

Neka djevojka donese čašu narančina soka za Holmana i malu bočicu votke za Klerfa.

„Kako ćeš dugo ovdje ostati?“ – upita Holman.

„Nekoliko dana. Gdje mogu stanovati?“

„Najbolje u Palas hotelu. Ondje je dobar bar.“

Klerfe pogleda narančin sok. „Odakle znaš?“

„Onamo odlazimo ako kadšto umaknemo odavde.“

„Umaknete?“

„Da, katkad noću, ako želimo da se osjećamo kao zdravi ljudi. To je zabranjeno, ali ako tužakalo uhvati ponekog, onda je to ipak bolje nego kad uzalud raspravljaš s bogom o svojoj bolesti.“ Holman izvuče plosnatu bocu iz džepa na prsima i utoči malo u svoju čašu. „Džin“, reče. „Također pomaže.“

„Zar ne smijete piti?“ upita Klerfe.

„Nije baš posve zabranjeno, ali ovako je jednostavnije.“

Holman gume bocu natrag u džep.

„Čovjek postaje ovdje gore prilično djetinjast.“

Uto se pred ulazom zaustaviše saonice. Klerfe opazi da su to one iste što ih je susreo na cesti. Iz njih izađe čovjek s crnom šubarom.

„Znaš li tko je to?“ upita Klerfe.

„Žena?“

„Ne, muškarac.“

„Neki Rus. Zove se Boris Volkov.“

„Bjelogardijac?“

„Jest. Ali za promjenu nikakav bivši veliki knez. Nije ni siromašan. Njegov otac je navodno u pravo vrijeme otvorio konto u Londonu, a u krivo vrijeme bio je u Moskvi. Ustrijelili su ga. Žena i sin su izmakli. Govori se da je žena u svoj steznik ušila smaragde krupne poput lješnjaka. Godine 1917. žene su još nosile steznike.“

Klerfe se nasmija. „Ti si pravi detektivski ured! Odakle znaš sve to?“

„Ovdje se ubrzo sve dozna“, odvrati Holman pomalo gorko. „Za dva tjedna, kad prestane sportski pogon, ovo selo nije za do ostatak godine ništa drugo nego malo gnijezdo ogovaranja.“

Kraj njih se progura mala skupina ljudi niskoga stasa, odjevenih u crno. Živahno su razgovarali španjolskim jezikom. „Čini se da ste vi za malo selo prilično međunarodni“, reče Klerfe.

„To i jesmo. Smrt još nije šovinistička.“

„Nisam više posve siguran u to.“ Klerfe pogleda prema vratima. „Je li to žena onog Rusa?“

Holman se ogleda. „Nije.“

Rus i žena udoše. „Da nisu bolesni?“ upita Klerfe.

„Jesu. Ali ne izgledaju tako, zar ne?“

„Ne.“

„Često je tako. Neko vrijeme izgledaš kao rascvali život, a kasnije više ne. Ali onda više i ne trčiš naokolo.“

Rus i žena zastadoše kraj vrata. Muškarac joj je nešto živahno govorio. Ona ga je slušala, a onda žestoko zatrese glavom i uputi se ubrzanim koracima u stražnji dio predvorja. Muškarac je gledao za njom, čekajući trenutak, a zatim izađe i pope se u saonice.

„Čini se da su se prepirali“, reče Klerfe pomalo zadovoljan.

„To se svaki čas dešava. Nakon nekog vremena svatko ovdje postaje pomalo lud. To je psihoza koncentracionih logora. Proporcije se pomjeravaju: sitnice postaju važne, a bitne stvari nevažne.“

Klerfe pozorno pogleda Holmana. „Zar i kod tebe?“

„I kod mene. Čovjek ne može uvijek buljiti u jednu istu tačku.“

„Stanuju li njih dvoje također ovdje?“

„Žena stanuje. Muškarac stanuje vani.“

Klerfe ustane. „Sad ću se odvesti u hotel. Gdje bismo mogli zajedno večerati?“

„Ovdje. Imamo blagovaonicu u kojoj se mogu i gosti zadržati.“

„Dobro. Kada?“

„U sedam. U devet moram u postelju. Kao u školi.“

„Kao u vojsci“, reče Klerfe. „Ili kao prije trka. Sjećaš li se još kako nas je redatelj trka u Milanu potjerao u hotel kao kokoši?“

Holmanovo lice se razvedri. „Gabrieli! Je li još uvijek ovdje?“

„Dakako. A što bi mu se moglo dogoditi? Redatelji trka umiru u postelji, jednako kao i generali.“

Žena koja je ušla s Rusom, sad se vratila. Na izlazu je zadrži neka sijeda sestra pa joj nešto tiho i oštro reče. Ne odvrativši ništa, ona se okrene. Neodlučno je stajala, a onda ugleda Holmana i pride mu. „Krokodilka me neće više pustiti da izađem“, Šapnu. „Tvrđi da se nisam smjela izvesti. Veli da će me morati prijaviti Dalaj Lami ako to još jednom pokušam –“

Ona zastade u govoru. „Ovo je Klerfe, Lilian“, reče Holman. „Pripovijedao sam vam o njemu. Iznenada je stigao.“

Žena kimne. Činilo se da nije prepoznala Klerfe. Ponovo se okrene Holmanu. „Tvrđi da moram u postelju“, zlovoljno reče. „Samo zato jer sam prije nekoliko dana imala vrućicu. Ali ja ne dopuštam da me zatvaraju. Večeras ne dopuštam. Hoćete li ostati ovdje?“

„Hoću. Večerati ćemo u predvorju pakla.“

„I ja ću doći.“

Ona kimnu Klerfeu i Holmanu i krenu natrag. „Tebi se sve to mora učiniti tibetski“, reče Holman. „Predvorje pakla zove se ovdje prostorija u koju smiju ući gosti. Dalaj Lama je dakako profesor; Krokodilka je glavna sestra –“

„A žena?“

„Zove se Lilian Denkerk. Belgijanka s ruskom majkom. Roditelji su joj mrtvi.“

„Zašto se zbog takve sitnice toliko uzbudila?“

Holman slegne ramenima. Odjednom je djelovao umorno. „Već sam ti rekao da ovdje svi postaju pomalo ludi. Osobito ako netko umre.“

„Zar je netko umro?“

„Umrlo je neka njezina prijateljica. Jučer, u sanatoriju. To se doduše nikoga ne tiče, ali ipak istodobno i u tebi nešto umire. Vjerojatno malo nade.“

„Tako je“, odvrati Klerfe. „Ali tako je posvuda.“

Holman kimne. „Ovdje počinju umirati uoči proljeća. Više nego zimi Čudno, zar ne?“

II

Gornji katovi sanatorija nisu više izgledali kao hotel: bili su bolnica. Lilian Denkerk zastane pred sobom u kojoj je umrla Agnes Somervil. Čula je glasove i buku pa otvori vrata.

Lijes nije više bio ovdje. Prozori su bili otvoreni, a dvije čistačice su upravo ribale sobu. Voda je pljuskala po podu, vonjalo je na lizol i sapun, namještaj je bio okrenut, a jarko električno svjetlo obasjavalo je svaki kut prostorije.

Lilian pomisli načas da je ušla u krivu sobu, ali onda opazi, na ormaru, malog medvjedića od baršuna; bio je pokojničin talisman. „Jesu li je već odnijeli?“ upita.

Jedna od čistačica se uspravi. „Prenijeli su je na broj sedam. Ovdje moramo očistiti. Sutra ujutro već dolazi jedna nova.“

„Hvala.“

Lilian zatvori vrata. Poznavala je broj sedam. To je bila mala soba kraj dizala za prtljagu. Onamo su prenosili mrtvace jer su ih noću lako mogli dizalom prenijeti dolje. Kao kovčeg, pomisli Lilian. A iza njih se sapunom i lizolom ispiru posljednji tragovi.

U sobi sedam nije gorjelo svjetlo. Tu nije bilo više ni svijeća. Lijes je bio već zatvoren. Poklopac je položen iznad uskoga lica i sjajne crvene kose i pričvršćen vijcima. Sve je bilo spremno za transport. Cvijeće je skinuto s lijesa pa je ležalo na komadiću voštanoga platna na susjednom stolu. Voštano platno imalo je prstenje s uzicama tako da se cvijeće dalo prenositi jednim zahvatom. Vijenci sol ležali kraj lijesa, jedan iznad drugoga, kao šeširi u trgovini. Zastori su bili razmaknuti, a prozori otvoreni. U sobi je bilo veoma hladno; obasjavala ju je mjesečina.

Lilian je došla da još jednom pogleda pokojnicu. Bilo je prekasno. Nitko više neće vidjeti blijedo lice i sjajnu kosu, ono što je nekad bilo Agnes Somervil. Još noćas će taj lijes potajice odnijeti dolje pa ga na saonicama otpremiti u krematorij. Ondje će pod iznenadnim jurišem vatre početi da gori, crvena će kosa još jednom zapucketati i zaiskriti, a kruto će se tijelo još jednom propeti u plamenu kao da je oživjelo – a onda će se sve pretvoriti u pepeo i u ništa i u nešto malo blijede uspomene.

Lilian pogleda na lijes. Kad bi još živjela! odjednom pomisli. Ne bi li se moglo dogoditi da još jednom dođe k sebi u tom neumoljivom sanduku? Zar se takve stvari kadšto ne događaju? Tko bi znao kako se to često zbiva? Poznato je samo ono nekoliko slučajeva kad su spaseni ljudi od prividne smrti, ali tko bi znao koliko ih se šutke zagušilo, koje nitko nije pronašao? Ne bi li moglo biti da Agnes Somervil sada, upravo sada, u toj uskoj tami šuštave svile pokušava vikati, isušena grla, a ne može izustiti ni glasa?

Ta ja sam luda, pomisli Lilian. Što mislim! Nisam smjela doći ovamo! Zašto sam to učinila? Zbog sentimentalnosti? Zbog zbunjenosti? Ili zbog one strašne radoznalosti da se još jednom zagledam u mrtvo lice kao u ponor iz kojeg očekujemo odgovor? Svjetlo! Moram upaliti svjetlo!

Ona pođe natrag k vratima, ali najednom zastane i osluhne. Učinilo joj se da čuje neko pucketanje, vrlo tiho, ali jasno, kao da nokti grebu po svili. Brzo okrene prekidač. Oštro svjetlo nezaštićene svjetiljke na stropu protjera noć, mjesec i užas. Čujem sablasti, pomisli. To je bila moja vlastita haljina. To su bili

moji vlastiti nokti. To nije bio umoran posljednji ostatak života koji se još jednom ganuo.

Opet se ukočeno zagleda u lijes osvijetljen jarkim svjetlom. Ne – taj polirani crni sanduk s brončanim drščima nije više sadržavao život. Naprotiv – u njemu je bila zatvorena najmračnija prijetnja koju poznaje čovječanstvo. Nije to više bila Agnes Somervil, njezina prijateljica, koja je nepomično ležala u svojoj zlatnoj haljini i kojoj je krv prestala kolati, a pluća joj se raspadaju – nije to više bila ni voštana slika čovjeka kojeg su polako počeli razarati sokovi zatvoreni u njemu – u tom sanduku vrebalo je samo još ono apsolutno ništa, sjena bez sjene, neshvatljivo ništa s vječnom gladi za onim drugim ništa koje je stanovalo i raslo u svakom životu koji se rađa s čovjekom i koje je i u njoj, Lilian Denkerk, postojalo i šutke raslo, pa danju i noću žderalo njezin život sve dok na kraju ne preostane kao jedino, onda kad se njegov ovoj jednako kao i ovaj ovdje smjesti u crni sanduk da se u njemu odbaci i raspadne.

Ona posegnu iza leđa tražeći kvaku. U trenutku kad ju je dotakla, kvaka se oštro okrenu u njezinoj ruci. Ona priguši krik. Vrata se otvoriše. Pred Lilianom je stajao začuđeni kućni sluga i zapanjeno se zapiljio u nju. „Što je?“ promuca. „Kako ste došli ovamo?“ On pogleda kraj nje u sobu u kojoj su zastori zatitrali u propuhu. „Ta soba je bila zaključana! Kako ste došli ovamo? Gdje je ključ?“

„Nije bila zaključana.“

„Onda mora da je netko –“ sluga pogleda na vrata. „Evo ga, tu je!“ On otare lice. „Znate li, na trenutak sam pomislio –“

„Što?“

On pokaže na lijesi „Pomislio sam da ste to vi i –“

„To i jesam ja“, šapne Lilian.

„Što?“

„Ništa.“

Čovjek zakorakne u sobu. „Ne razumijete me. Pomislio sam da ste vi ona mrtva. Tako nešto! A osim toga zaista sam već mnogo toga doživio.“ On se nasmije. „To je prepast u noći! Što radite ovdje? Broj osamnaest je već pričvršćen vijcima.“

„Tko?“

„Broj osamnaest. Ime joj ne znam. Nije ni potrebno. Kad čovjek dođe dotle, ne koristi mu više ni najljepše ime.“ Sluga utrne svjetlo i zatvori vrata. „Radujte se da to niste vi, gospođice“, reče dobrodušno.

Lilian izvuče iz torbice nešto novca. „Evo vam za strah što sam vam ga zadala.“

Sluga pozdravi i protare neobrijanu bradu. „Najljepša hvala! Podijelit ću to sa svojim drugom Jozefom. Nakon tako žalosnog posla čovjeku uvijek osobito prija pivo s rakijom. Nemojte da vas to toliko žalosti, gospođice. Jednom moramo svi umrijeti.“

„Da“, odvrati Lilian. „To je utjeha. To je zaista divna utjeha, zar ne?“

Stajala je u svojoj sobi. Centralno loženje je brujalo. Sva svjetla su gorjela. Luda sam, pomisli ona. Bojim se noći. Bojim se sama sebe. Što da radim? Mogu uzeti kakvo sredstvo za spavanje i ostaviti svjetlo da gori. Mogu nazvati Borisa i s njim malo razgovarati. Ona pruži ruku prema telefonu, ali ne podigne slušalicu. Znala je što bi joj on kazao. Znala je i to da bi imao pravo, ali što koristi ako čovjek zna da ima pravo? Svaki čovjek ima ono malo svoga razuma da razabere kako ne može živjeti samo prema razumu. Čovjek živi od osjećanja – a kod njih pravo ništa ne pomaže.

Ona sjedne na stolicu kraj prozora. Sad su mi dvadeset četiri godine, pomisli. Jednako sam stara kao Agnes. Već četiri godine sam ovdje. Prije toga je gotovo šest godina bio rat. Što znam o životu? Razaranje, bijeg iz Belgije, suze, strah, smrt roditelja, glad, bolest zbog gladi i bijega. Prije toga bila sam dijete. Jedva se i sjećam toga kako su noću izgledali gradovi za vrijeme mira. One tisuće svjetiljki i onaj blistavi svijet na ulicama – što znam o tome? Poznajem samo zamračenje i kišu bombi iz tame bez svjetla, a zatim okupaciju i strah i skrivanje, i hladnoću. Sreća? Kako se samo skupila i smežurala ta beskrajna riječ koja je nekoć sjala u snovima! Soba bez loženja bila je već sreća, kruh, podrum, mjesto koje nisu bombardirali. Onda je došao sanatorij. Piljila je kroz prozor. Dolje su kraj ulaza za dobavljače i služinčad stajale saonice. Možda su već to bile saonice za Agnes Somervil. Prije godinu dana ušla je Agnes kroz glavni ulaz sanatorija, nasmijana, s krznom i cvijećem. Sad je potajice izlazila iz kuće kroz ulaz za služinčad, kao da nije platila račun. Još prije šest tjedna kovala je s Lilian planove za odlazak. Odlazak, fantom, fata morgana koja nikada nije dolazila.

Telefon zazvoni. Časak je oklijevala, a onda podigne slušalicu. „Da, Borise“, reče pa osluhnu. „Da, Borise. Da, pametna sam – da, znam da mnogo više ljudi umire od srčane kapi i od raka. Čitala sam statistike, Borise, da – znam da se to samo nama čini, jer ovdje gore stanujemo tako na gustoj hrpi – da, mnogi bivaju izliječeni, da, da – nova sredstva – da, Borise, razborita sam, sigurno – ne, nemoj dolaziti – da, volim te, Borise, dakako –“

Ona odloži slušalicu. „Razborita“, šapne i zagleda se u ogledalo iz kojeg je u nju piljilo njezino vlastito lice, nekako strano i nepoznato –“razborita!“ Zaboga, pomisli, bila sam već predugo razborita! Čemu? Da bih postala broj dvadeset ili trideset u sobi sedam kraj dizala za prtljagu? Nešto u crnom sanduku pred čime čovjeka podilazi jeza?

Ona pogleda na sat. Začas će devet. Pred njom je ležala tamna i beskrajna noć puna panike i dosade, značajne za sanatorije – panike pred bolešću i dosadom određenog načina života, koji zajedno postaju nepodnošljivi, jer kontrast ne vodi ničemu, osim intenzivnom osjećaju potpune nemoći.

Lilian ustane. Samo sad ne smije ostati sama! Mora da je dolje još nekoliko ljudi – bar Holman i njegov posjetilac.

U blagovaonici su osim Holmana i Klerfea sjedila još tri Južnoamerikanca, dva muškarca i jedna prilično debela malena žena. Bili su odjeveni u crno i šutjeli su. Sjedili su usred sobe pod jarkom svjetiljkom kao crni brežuljci.

„Došli su iz Bogote“, reče Holman. „Brzjavili su im. Kći onog čovjeka s rožnatim naočalima ležala je na umoru. Ali otkako su ovdje, djevojci odjednom ide bolje. Sad ne znaju što da rade – da odlete natrag ili da ostanu.“

„Zašto majka ne oстане, a oni drugi ne otputuju?“

„Ta debela žena nije majka. Maćeha je. Ona ima novac od kojega Manuela živi ovdje. Zapravo nitko ne želi da oстане, pa ni otac. Oni su tamo prijeko gotovo zaboravili Manuelu. Redovito su joj slali ček i živjeli u Bogoti, a Manuela je živjela ovdje – već pet godina – i svakog mjeseca pisala po jedno pismo. Otac i maćeha imaju već davno djecu koju Manuela ne poznaje. Sve je bilo dobro – dok ona nije postala tako nezgodna da je počela umirati. Sad su, dakako, morali doći, već zbog ugleda. Žena nije htjela pustiti muškarca da leti sam. Starija je od njega i ljubomorna, a znade da je predebela, pa je zato kao pojačanje povelu svog brata. U Bogoti su već i onako govorkali o tome da je ona izgurala Manuelu iz kuće. Sad želi pokazati da je voli. To dakle nije samo stvar ljubomore, već i prestiža. Kad bi sama odletjela natrag, ogovaranje bi opet počelo. I tako sjede ovdje i čekaju.“

„A Manuela?“

„Otac i maćeha su je žarko voljeli kad su stigli ovamo jer je trebalo da svakog časa umre. Siromašna

Manuela, koja nikad nije poznavala ljubav, osjećala se zbog toga tako sretnom da se počela oporavljati. Sad su roditelji već nestrpljivi. Osim toga, postaju iz dana u dan deblji, jer pate od nervozne gladi pa u sebe trpaju glasovite slatkiše koji se prave u ovom mjestu. Za tjedan dana mrzit će Manuelu jer nije dovoljno brzo umrla.“

„Ili će se priučiti na to selo pa će kupiti slastičarnicu i nastaniti se ovdje“, odvrati Klerfe.

Holman se nasmije. „Ti ' imaš morbidnu maštu.“

„Naprotiv. Samo takva iskustva. Ali odakle ti sve to znaš?“

„Već sam ti rekao da ovdje uopće nema nikakvih tajni. Sestra Komelija Verli govori španjolski pa je postala maćehinom pouzdanicom.“

Ona tri crna lika ustadoše. Nisu progovorila ni riječi. Svečano i dostojanstveno krenuše jedan za drugim prema vratima.

Umalo da se nisu sudarili s Lilian Denkerk, koja je tako brzo ušla u sobu da se debela žena prestrašila i izmaknula u stranu, kriknuvši visokim ptičjim glasom. Lilian brzo pride stolu za kojim su sjedili Holman i Klerfe, pa se tek onda okrene za onom ženom. „Zašto više?“ šapnu. „Ta ja nisam sablast! Ili možda jesam? Već?“ Ona izvadi ogledalo. „Čini se da večeras svakoga strašim.“

„Koga još?“ upita Holman.

„Kućnog slugu.“

„Što, Jozefa?“

„Ne, onog drugog koji pomaže Jozefu. Već znate –“

Holman kimne. „Nas nećete prestrašiti, Lilian.“

Ona spremi ogledalo. „Je li Krokodilka već bila ovdje?“

„Nije. Mora svakog časa doći i izbaciti nas. Tačna je kao pruski narednik.“

„Noćas je Jozef na vratima. Raspitala sam se. Možemo izaći. Hoćete li sa mnom?“

„Kamo? U Palas bar?“

„A kamo drugamo?“

„U Palas baru je pusto“, reče Klerfe. „Upravo dolazim odande.“

Holman se nasmije. „Za nas je uvijek dovoljno živo, pa i onda kada tamo nema ni žive duše. Sve što je izvan sanatorija za nas je uzbudljivo. Čovjek ovdje postaje skroman.“

„Sad bismo mogli izmaknuti“, reče Lilian Denkerk. „Osim Jozefa ne pazi nitko. Onaj drugi kućni sluga još je zaposlen.“

Holman slegne ramenima. „Imam malu temperaturu, Lilian. Odjednom, večeras – đavo bi ga znao zašto! Možda zato što sam ponovo ugledao Klerfeova prljava sportska kola.“

U sobu uđe čistačica i počne podizati stolce na stolove da bi otrla pod. „Vi ste bježali već i s groznicom“, reče Lilian.

Holman je smeteno pogleda. „Znam. Ali danas neću, Liban.“

„Također zbog prljavih sportskih kola?“

„Možda. Što je s Borisom? Zar on neće s vama?“

„Boris je uvjeren da spavam. Ja sam ga već danas popodne prisilila da se izveze sa mnom. On to ne bi još jednom učinio.“

Čistačica razvuče zastore. Odjednom se krajina pojavi ispred prozora, silna i neprijateljska – obronci obasjani mjesečinom, crna šuma, snijeg. Njih troje kao da su bili izgubljeni spram krajine. Čistačica počne gasiti svjetiljke na zidovima. Sa svakom ugašenom svjetiljkom kao da je krajina napredovala korak dalje prema ljudima u sobi. „Evo Krokodilke“, reče Holman.

Glavna bolničarka stajala je na vratima. Smiješila se snažnim zubalom i hladnim očima. „Noćni leptirići, kao uvijek! Zatvaramo, gospodo!“ Nije ni spomenula da je Lilian Denkerk još na nogama. „Zatvaramo!“ ponovi. „U postelju, u postelju! i sutra je dan.“

Lilian ustane. „Jeste li sigurni u to?“

„Posve sigurna“, odgovori glavna sestra veselošću koja je deprimirala. „Za vas leži na noćnom ormariću sredstvo za spavanje, mis Denkerk. Počivat ćete kao u Morfejevom naručju.“

„Kao u Morfejevom naručju!“ ponovi Holman s odvratnošću kad je bolničarka izašla. „Krokodilka je kraljica klišeja. Večeras je bila još milostiva. Za što te policistkinje zdravlja moraju postupati sa svakim bolesnikom u bolni cd s nekom užasnom strpljivom nadmoćnošću, kao da se radi o djeci ili kretenima?“

„To je osveta zbog njihova zvanja“, opako odvrati Lilian. „Kad konobarice ili bolničarke ne bi tako postupale, umrle bi od kompleksa manje vrijednosti.“

Stajali su u predvorju pred dizalom. „Kamo ćete sada?“ upita Lilian Klerfea.

On je pogleda. „U Palas bar.“

„Hoćete li me povesti sa sobom?“

Časak je oklijevao. Imao je iskustva s prenapetim Ruskinjama. I s Poluruskinjama. Ali onda se sjeti prizora sa saonicama i ohologa Völkovljeva lica. „Zašto ne?“ odvrati.

Ona se nasmiješi bespomoćnim smiješkom. „Nije li to upravo beznadno? Čovjek moljaka za mrvicu slobode kao što pijanac moljaka miksera za posljednju čašu. Nije li to bijedno?“

Klerfe zatrese glavom. „Ja sam to često i sam činio.“

Ona ga prvi put pogleda ravno u lice. „Vi?“ upita. „Zašto vi?“

„Svatko ima svoje razloge. Pa čak i kamen. Kamo da dođem po vas? Ili, hoćete li odmah poći sa mnom?“

„Ne. Vi morate izaći na glavni izlaz. Krokodilka pazi tamo. Sidite zatim niz prvu serpentinu, uzmite ondje saonice i dovezite se desno iza sanatorija do ulaza za dobavljače i poslugu. Ja ću izaći na taj izlaz.“

„Dobro.“

Lilian uđe u dizalo. Holman se okrene Klerfeu. „Nadam se da ti nije krivo što večeras ne izlazim s tobom?“

„Dakako da nije. Ta ja neću već sutra otputovati!“

Holman ga ispitljivo pogleda. „A Lilian? Ne bi li radije ostao sam?“

„Nipošto. Tko voli da ostane sam?“

Klerfe prođe kroz prazno predvorje. Kraj vrata je gorjela samo još jedna mala svjetiljka. Mjesečina je kroz velike prozore padala na pod u širokim rombima. Uz vrata je stajala Krokodilka.

„Laku noć“, reče Klerfe.

„Good night“, odvrati ona; nije mogao shvatiti zašto je odjednom progovorila engleski.

Sišao je niz serpentine sve dok nije našao saonice. „Možete li zatvoriti krov?“ upita kočijaša.

„Noćas? Pa nije više tako hladno!“

Klerfe nije htio Lilian posaditi u otvorene saonice, ali nije imao ni volje da raspravlja s kočijašem.

„Za vas nije, ali za mene jest. Ja dolazim iz Afrike“, odvrati on. „Možete li dakle zatvoriti saonice?“

„To je nešto drugo.“ Kočijaš siđe sa svog povišenog sjedala i podigne krov. „Hoće li biti dobro?“

„Hoće. Od vezi te sad, molim, do sanatorija Bela Vista – do stražnjeg ulaza.“

Lilian Denkerk je već čekala. Navukla je tanki crni krzneni kaput od kožica perzijske jagnjadi. Klerfe se ne bi začudio ni da je stigla u večernjoj haljini bez ogrtača.

„Sve u redu“, Šapnu ona. „Imam Jozefov ključ. Zato će dobiti bocu trešnjevače.“

Klerfe joj pomogne da uđe u saonice. „Gdje su vaša kola?“ upita ona.

„Peru se.“

Kad su se saonice okrenule i provezle kraj glavnog sanatorijskog ulaza, ona se nasloni u tamu ispod krova. „Vi sigurno zbog Holmana niste dovezli kola“, upita ona nešto kasnije.

On je pogleda. „Zašto zbog Holmana?“

„Da ih on ne vidi. Da ga štedite.“

To je bilo tačno. Klerfe je opazio da je pogled na Đuzepea odviše uzbudio Holmana. „Nisam“, odvrati. „Samo je bilo vrlo potrebno da se kola operu.“

On izvuče paketić cigareta. „Dajte i meni jednu“, reče Lilian.

„Smijete li pušiti?“

„Dakako“, odvrati ona tako otresito da je odmah osjetio kako to nije istina.

„Imam samo goloaze. Težak crni duhan Legije stranaca.“

„Poznajem ih. Bušili smo ih za vrijeme okupacije.“

„U Parizu?“

„U nekom podrumu u Parizu.“

On joj pruži vatre. „Odakle ste došli danas?“ upita ga ona. „Iz Monte Karla?“

„Ne, već iz Vjena.“

„Vjen? U Austriji?“

„Vjen kod Liona. Sigurno ga ne poznajete. To je mali pospani gradić čija se jedina slava sastoji u tome što ima jedan od najboljih restorana Francuske, Hotel de Pyramid.“

„Jeste li došli preko Pariza?“

„To bi bilo preveliko zaobilaženje. Pariz leži previše sjeverno.“

„Kako ste vozili?“

Klerfe se čudio zašto ona želi da to tako tačno zna. „Uobičajenim putem“, odgovori. „Preko Belforta i Bazela. Imao sam u Bazelu još nešto posla.“

Lilian je neko vrijeme šutjela. „Kako je bilo?“ upita zatim.

„Što? Vožnja? Dosadna. Sivo nebo i ravna krajina sve do Alpi.“

Čuo ju je kako diše u tami, a zatim u svjetlu neke prodavaonice satova, koje je kliznulo kraj njih, razabra njezino lice. Na njemu se vidio neobičan izraz čuđenja, poruge i boli. „Dosadna?“ upita ona. „Ravna krajina? Zaboga, što bih samo dala za to da jednom ne moram više gledati planine.“

Odjednom je shvatio zašto ga je tako potanko pitala. Za bolesnika ovdje gore planine su predstavljale zidove koji su ograničavali njihovu slobodu. Omogućavale su im lako disanje i davale im nade, ali oni nisu mogli izaći iz njih. Njihov je svijet bio ograničen na tu planinsku dolinu, pa je zbog toga svaka vijest odozdo predstavljala vijest iz izgubljenog raja.

„Kako dugo ste već ovdje?“ upita on.

„Četiri godine.“

„A kad ćete opet dolje?“

„Pitajte Dalaj Lamu“, gorko odvrati Lilian. „On nam to obećava svakih nekoliko mjeseci – onako kao što propale vlade obećavaju jedan četverogodišnji plan za drugim.“

Saonice se zaustaviše na križanju koje je vodilo u glavnu cestu. Skupina turista u skijaškim odijelima prošla je kraj njih bučeći. Neka veoma plava žena u plavom džemperu ovi obje ruke oko konjskog vrata. Konj zarza. „Corne, Daisy, darling“, viknu jedan od turista. Lilian žestoko baci cigaretu u snijeg. „Ljudi plaćaju mnogo novaca da bi došli ovamo gore, a mi bismo dali sve da opet siđemo dolje; zar da čovjek ne pukne od smijeha?“

„Nema razloga za to“, mimo odvrati Klerfe.

Saonice ponovo potegnuše. „Dajte mi još jednu cigaretu“, reče Lilian.

Klerfe joj pruži paketić. „Vi to sigurno ne razumijete“, promrmlja ona. „To da se čovjek može ovdje osjećati kao u zarobljeničkom logoru. Ne kao u tamnici, jer u tamnici čovjek bar zna kad će izaći. Kao u logoru u kojem nema osude.“

„Razumijem“, odvrati Klerfe. „I ja sam bio u jednome.“

„Vi? U sanatoriju?“

„U zarobljeničkom logoru. Za vrijeme rata. Ali kod nas je bilo upravo obratno. Bili smo zatvoreni u ravnom tresetištu, a švicarske planine bile su za nas san o slobodi. Mogli smo ih gledati iz logora. Jedan od logoraša, koji je potjecao iz onog kraja, umalo da nas nije svojim pripovijedanjem doveo do ludila. Da nam je netko ponudio slobodu da se za uzvrat obavežemo da ćemo živjeti nekoliko godina u planinama, mislim da bismo to bezuvjetno prihvatili. Nije li i to razlog da pukneš od smijeha?“

„Nije. Biste li i vi to prihvatili?“

„Imao sam plan za bijeg.“

„A tko ga ne hi imao? Jeste li pobjegli?“

„Jesam.“

Lilian se sagnu naprijed. „Jeste li umakli? Ili su vas opet uhvatili?“

„Umakao sam. Inače ne bih bio ovdje. Drugo ne postoji.“

„A onaj drugi čovjek?“ upita ona malo kasnije. „Onaj koji je uvijek pripovijedao o planinama?“

„Umro je od tifusa u logoru. Tjedan dana prije nego što je oslobođen.“

Saonice se zaustaviše pred hotelom. Klerfe opazi da Lilian nije nosila galoše. On je podigne iz kola,

prenese je preko snijega i postavi je na ulaz hotela. „Spasio sam jedan par svilenih cipela“, reče. „Kanite li zaista u bar?“

„Kanim. Moram nešto popiti.“

U baru su skijaši toptali u teškim cipelama na prostoru za plesanje. Konobar im priredi stol u kutu. „Votka?“ upita Klerfea.

„Ne. Nešto vruće. Kuhano vino ili grog.“ Klerfe pogleda Lilian. „Što vi želite?“

„Votku. Niste li i prije pili votku?“

„Jesam. Ali prije jela. Sporazumimo se i popijmo nešto što Francuzi nazivaju dragim bogom u baršunastim hlačama. Bordo.“

Opazio je da ga ona nepovjerljivo omjerava. Vjerojatno je držala da on kani s njome postupati kao s bolesnikom i štedjeti je. „Ne varam vas“, reče. „I da sam sam ovdje, naručio bih vino. Votku možete sutra piti prije jela koliko god hoćete. Prokrijumčarit ćemo jednu bocu u sanatorij.“

„Dobro. Onda pijmo ono vino što ste ga sinoć pili dolje u Francuskoj, u hotelu de Pyramid u Vjenu.“

Klerfe se iznenadio što je zapamtila imena. Treba pripaziti, pomisli on. Tko umije tako dobro pamtit i imena, taj pamti i sve ostalo. „Bilo je to bordoško vino“, reče, „lafit Rotšild.“

To nije bilo istina. U Vjenu je pio lako ladanjsko vino koje se nije izvozilo, ali nije bilo potrebno da joj to razjašnjava. „Donesite mi šato lafit 1937, ako ga imate“, reče konobaru. „I nemojte ga zagrijati vrućim ubrusom. Donesite ga radije onako kako leži u podrumu.“

„Imamo ga zagrijanog na sobnu temperaturu, gospodine.“

„Koje li sreće!“

Konobar pride baru i vrati se. „Zovu vas na telefon, gospodine Klerfe!“

„Tko me zove?“

„Ne znam, gospodine. Treba li da upitam?“

„Sanatorij!“ nervozno će Lilian. „Krokodilka.“

„To ćemo odmah ustanoviti.“ Klerfe ustane. „Gdje je govornica?“

„Vani, desno kraj vrata koja vode u bar.“

„Donesite u međuvremenu vino, otvorite bocu i pustite vino da malo odahne.“

„Je li bila Krokodilka?“ upita Lilian kod se vratio.

„Nije. Bio je poziv iz Monte Karla.“ Klerfe je trenutak oklijevao, a kad je opazio kako joj je lice zasjalo, pomisli da joj neće škoditi ako čuje kako i drugdje umiru ljudi. „Iz bolnice u Monte Karlu“, reče. „Umro je neki moj znanac.“

„Morate li se vratiti?“

„Ne moram. Tu se ne da više ništa učiniti. Mislim, štoviše, da je to za nj bila sreća.“

„Sreća?“

„Jeste. Izvrnuo se za vrijeme trke i ostao bi bogalj.“

Lilian se ukočeno zagleda u njega. Učinilo joj se da nije pravo čula. Kakve li barbarske besmislice govori taj zdravi uljez? „Ne mislite li da i bogalji kadšto vole živjeti?“ upita veoma tiho; odjednom je

zaokupi mržnja.

Klerfe joj nije odmah odgovorio. U ušima mu je još uvijek zvučao onaj tvrdi, metalni, očajni glas žene koja ga je nazvala: „Što da radim? Ferer nije ostavio ništa. Nikakvih novaca. Dodite. Pomozite mi! Nasukala sam se! Vi ste krivi! Svi ste vi krivi! Vi s vašim prokletim trkama.“

On se otrese tih misli. „Zavisi od okolnosti“, reče Liliani. „Taj čovjek je bio besmisleno zaljubljen u ženu koja ga je varala sa svakim mehaničarom. Osim toga bio je oduševljeni vozač na trkama, ali se nikada nije mogao uzdići iznad prosjeka. Sve što je htio od života, bile su pobjede u velikim trkama i ta žena. Umro je prije nego što je o jednom i drugom otkrio istinu. A umro je ne znajući da ga žena uopće ni ja htjela vidjeti jer mu je bila amputirana noga. To sam nazvao srećom.“

„Možda bi usprkos svemu još volio živjeti!“

„To ne znam“, odvrati Klerfe odjednom razdražen. „Ali vidio sam ljude da umiru još bjednije. Vi niste?“

„Jesam“, tvrdokorno će Lilian. „Ali svi oni bi ipak još voljeli živjeti.“

Klerfe zašuti. O čemu ja to govorim? pomisli. I zašto? Ne govorim li možda zato da bih sam sebe uvjerio u nešto što ne vjerujem? Onaj tvrd?, hladni, metalni glas Fererove prijateljice na telefonu!

„Nitko ne može umaći“, reče naposljetku nestrpljivo. „I nitko ne zna kada i gdje će ga zadesiti. Tko se može cjenkati za vrijeme? Uostalom, što je dugi život? Samo duga prošlost. A budućnost dosiže uvijek samo do narednoga udisaja. Ili do naredne trke. Iza toga ne znamo mita.“ On podigne čašu. „Hoćemo li u to ime ispiti?“

„U koje ime?“

„Ni u koje. Možda za malo hrabrosti.“

„Već sam umorna od hrabrosti“, reče Lilian. „A umorna sam i od tješnja. Radije mi pripovijedajte kako izgleda dolje. Na drugoj strani planina.“

„Žalosno. Ništa osim kiše. Već duge tjedne kiša.“

Ona polako postavi Čašu natrag na stol. „Kiša!“ Rekla je to kao da govori: život. „Ovdje već od listopada nije padala kiša. Samo snijeg. Gotovo sam već zaboravila kako izgleda kiša.“

Kad su izašli, padao je snijeg. Klerfe zazviždi i dozove kočijaša.

Odvezoše se uza serpentine. Zvonili su zvončići na konjskoj cimi. U vrtlogu tame cesta je bila tiha. Malo zatim začuše kako s brda zvone i drugi zvončići. Kočijaš se zaustavi na mjestu određenom za propuštanje uz uličnu svjetiljku da bi dao mjesto onim drugim saonicama koje su se spuštale odozgo. Konj je lupkao kopitom i frktao. One druge saonice kliznuše u snježnoj mećavi gotovo nečujno kraj njih. Bile su to niske teretne saonice na kojima je stajao dugačak sanduk zavijen u crno voštano platno. Kraj sanduka je ležalo svijeno šatorsko krilo ispod kojega je virilo cvijeće i još jedno krilo prebačeno preko hrpe vijenaca.

Kočijaš se prekriži i ponovo potjera konja. Šutke se provezoše uz posljednje zavoje i zaustaviše se pred sporednim ulazom u sanatorij. Električna žarulja pod porculanskim zaslonom bacala je krug žutog svjetla na snijeg. Na njemu je ležalo nekoliko otrgnutih zelenih listova. Lilian izađe. „Sve to ništa ne pomaže“, reče ona nasmiješivši se mučno. „Čovjek može na neko vrijeme zaboraviti – ali ne može izbjeći tome.“

Ona otvori vrata. „Hvala“, promrmlja. „I oprostite mi – nisam bila baš ugodno društvo. No ipak

nisam večeras mogla ostati sama.“

„Ni ja.“

„Vi? Zašto vi?“

„S istoga razloga kao i vi. Pripovijedao sam vam. Telefon iz Monte Karla.“

„Ali vi ste rekli da je to sreća.“

„Postoje različite vrste sreće. A čovjek i govori koješta.“ Klerfe posegnu u džep svoga ogrtača.

„Evo trešnjevače Što ste je obećali sluzi. A ovdje je boca votke za vas. Laku noć.“

III

Kad se Klerfe probudio, ugleda zastrto nebo i začu kako vjetar drma prozorima.

„Fen“, reče konobar. „Topli vjetar koji čini čovjeka umornim. Osjećaš ga uvijek već unaprijed u kostima. Bole te mjesta na kojima su bile slomljene.“

„Jeste li skijaš?“

„Nisam. Kod mene su to rane iz rata.“

„Kao Švicarac“

„Ja sam Austrijanac“, reče konobar. „Skijanje je kod mene završilo. Imam samo još jednu nogu, ali nećete vjerovati koliko me po takvom vremenu boli ona koje nemam.“

„Kakav je snijeg“

„Među nama rečeno: ljepljiv kao med. Prema hotelskom biltenu: dobar, pršić na većim visinama.“

Klerfe odluči da odgodi skijanje. I onako je bio još umoran. Činilo se da konobar ima pravo što se tiče vjetra. Boljela ga je glava. To je sinoćnji konjak, pomisli. Zašto je samo nastavio piti pošto je onu neobičnu djevojku s njezinom mješavinom tuge i pohlepe za životom odveo natrag u sanatorij? Neobičnih li ljudi ovdje gore – ljudi bez kože. I ja sam jednom bio sličan njima, pomisli. Prije tisuću godina. Temeljito sam se izmijenio. Morao sam. Ali što je preostalo? A što drugo, osim malo cinizma, poruge i lažne nadmoćnosti? i što je još imalo doći? Kako dugo je još mogao voziti na trkama? Nije li njegovo vrijeme već davno prošlo? A što je dolazilo onda? Što ga je još očekivalo? Namještenje kao zastupnik automobila u bilo kojem pokrajinskom gradu – a zatim starost koja se polako spušta s beskrajnim večerima, s popuštanjem snage, s uspomenama koje bole, s rezignacijom koja mrvi, šablonom i fantomom jednog života koji se iscrpljuje u pustim ponavljanjima?

Taj je životni pesimizam zarazan, pomisli Klerfe i ustane. Sredina života, bez cilja i bez oslonca. On navuče ogrtač i otkrije u njemu crnu baršunastu rukavicu. Jučer ju je našao na stolu kad se sam vratio u bar. Mora da ju je zaboravila Lilian Denkerk. Stavio ju je u džep da joj kasnije vrati u sanatoriju.

Jedan je sat hodao po snijegu, kad malo postrance od ceste, u blizini šume, otkrije malu četvorokutnu zgradu s okruglom kupolom iz koje se izdizao crni dim. On zastade. U njemu se pojavi odvratno sjećanje na nešto što je htio zaboraviti, pa je u nastojanju da to zaboravi utrošio nekoliko godina svog besmislenog života. „Što je to tamo?“ upita nekog mladića koji je ispred jedne trgovine uklanjao snijeg. „Tamo prijeko? Krematorij, gospodine.“

Klerfe proguta slinu. Nije se dakle prevario. „Ovdje?“ upita. „Čemu ovdje krematorij?“

„Za bolnicu, dakako. Za mrtve.“

„Zašto trebate krematorij? Zar ih ovdje toliko mnogo umire“

Mladić se nasloni na lopatu. „Sad ih više ne umire tako mnogo, gospodine. Ali prije – prije rala, mislim prije prvoga rata, a i kasnije – bilo je ovdje mnogo mrtvih. Mi imamo ovdje dugačke zime, a zimi se zemlja daje teško kopati. Sve je smrznuto i tvrdo kao kamen. U takvim prilikama je krematorij mnogo

praktičnji. Mi ga imamo već gotovo trideset godina.

„Trideset godina? Imali ste ga dakle već prije nego što su krematoriji stvarno postali moderni, što? Davno prije masovnog pogona?“

Mladić nije razumio što Klerfe kani reći. „Mi smo uvijek bili prvi što se tiče praktičnih stvari, gospodine. To je uostalom i jeftinije. Ljudi više ne žele izdati toliko novaca za prijevoz mrtvih. Prije je to bilo drukčije. Onda su brojne obitelji slale svoje mrtve u zapečaćenim cinčanim lijesovima u domovinu. To su bila ljepša vremena nego danas !“

„Vjerujem.“

„Još te kako! Trebali biste jednom čuti što moj otac pripovijeda. On je tako vidio cio svijet!“

„Kako?“

„Kao pratilac mrtvih“, odvrati mladić, čudeći se zbog tolikoga neznanja. „U ono vrijeme imali su ljudi mnogo više pijeteta, gospodine. Nisu puštali da njihovi mrtvi putuju sami. Pogotovu ne u prekomorske krajeve. Tako moj otac, na primjer, poznaje Južnu Ameriku kao svoj džep. Ljudi su tamo bili bogati i uvijek su htjeli da se njihovi mrtvi prenesu. To je bilo u vrijeme kad avioni još nisu bili obljubljeni. Prijevoz se vršio željeznicom i parobrodima, dostojanstveno, kako se to i pristoji. To je, dakako, trajalo po više tjedana. Da samo znate, gospodine, kakvo je jelo dobivao pratilac mrtvih! Moj otac je sabrao menije i dao ih uvezati. Na jednom putovanju – s nekom otmjenom čileanskom damom – udebljao je preko trideset funti. Sve je bilo besplatno, pa i pivo, a osim toga bi dobivao lijep poklon kad bi predao lijes. Onda je“ – mladić neprijazno pogleda malu četvorokutnu zgradu iz koje se sad izvijao još samo tanak dim –“onda je došao krematorij. S početka je bio samo za ljude bez vjere, ali sad je postao veoma moderan.“

„Tako je“, potvrdi Klerfe. „Ne samo ovdje.“

Mladić kimne glavom. „Ljudi nemaju više poštovanja pred smrću, veli moj otac. Tome su kriva oba svjetska rata. U njima je poginulo previše ljudi. Čitavi milijuni. To je uništilo njegovo zvanje, veli moj otac. Sad čak i rođaci iz prekomorskih zemalja daju spaljivati mrtve, pa se žara s pepelom šalje avionom u Južnu Ameriku.“

„Bez prat oca?“

„Bez pratioca, gospodine.“

Iz krematorija se nije više uzdizao dim. Klerfe izvuče paketić cigareta i ponudi ih razgovorljivom mladiću. „Trebali ste vidjeti cigare što ih je moj otac donosio kući“, reče ovaj, izvadiвши cigaretu i ogleđavši je. „Havane, gospodine, najfinije na svijetu. Čitavi sandučići! Bilo je šteta da ih sam puši pa ih je redovito predavao ovdašnjim hotelima.“

„Cime se vaš otac sada bavi?“

„Ima ovu cvjećarnicu.“ Mladić pokaza na trgovinu pred kojom su stajali. „Ako nešto ustrebate, gospodine, mi smo jeftiniji od onih razbojnika u selu. Kadšto imamo upravo divnih stvari. Baš jutros je stigla svježa pošiljka. Trebate li nešto?“

Klerfe razmisli. Cvijeće? Zašto ne? Mogao ga je poslati buntovnoj mladoj Belgijanki, kćeri ruske majke, u sanatorij. To će je razvedriti. A ako za to dozna njezin prijatelj, onaj naduti Rus, to bolje. On uđe u trgovinu.

Na vratima zazvoni sitno zvonce. Iza zastora izađe neki čovjek koji bi mogao biti križanac između konobara i crkvenjaka. Bio je odjeven u tamno odjelo i začudo niskoga stasa. Klerfe ga radoznalo pogleda. Nekako je zamišljao da bi pratilac mrtvih morao biti mišićaviji, ali se sjeti da sam nije morao

prenositi lijesove.

Cvjećarnica je izgledala bijedno, a cvijeće je bilo posve prosječno, osim nekoliko veoma lijepih cvjetova koji kao da uopće nisu pristajali uz ostale. Klerfe ugleda vazu punu bijelog jorgovana i dugačku grančicu plosnatih bijelih orhideja. „Posve su svježije!“ reče maleni čovjek. „Baš danas stigle. Ova orhideja je upravo osobiti primjerak. Održat će se najmanje tri tjedna. To je rijetka vrst.“

„Poznajete li orhideje?“

„Poznajem, gospodine. Vidio sam mnogo vrsta. I u inozemstvu.“

U Južnoj Americi, pomisli Klerfe. Možda je ondje, kad bi izručio lijesove, sudjelovao još u kakvoj maloj ekspediciji u džunglu kako bi kasnije mogao o njoj pripovijedati svojoj začuđenoj djeci i unucima. „Umotajte ih“, reče i izvuče iz džepa crnu Lilianinu baršunastu rukavicu. „Priložite i ovo. Imate li listovni omot i karticu?“

Vratio se u selo. Putem mu se činilo kao da još uvijek osjeća onaj odvratni slatkasti dim iz krematorija. Znao je da to nije moguće. Fen je doduše pritisnuo dim uza zemlju, ali sad je već bio predaleko odande da bi mogao još išta osjetiti. Bilo je to samo sjećanje na peći koje su gorjele danju i noću – peći nedaleko od logora u kojemu je bio zatvoren. Peći koje je htio zaboraviti.

On uđe u neku krčmu. „Dvostruku trešnjevaču!“

„Uzmite pflimli“, ponudi gostioničar. „Zaista je izvrstan. Trešnjevača se prečesto krivotvori.“

„A šljivovica se ne krivotvori?“

„Šljivovica je manje poznata pa se ne izvozi. Okušajte je.“

„Dobro. Dajte mi dvostruku.“

Gostioničar mu natoči čašu sve do vrha. Klerfe je iskapi. „Dobro potežete“, reče gostioničar. „Ali osjećate li pri tome i okus?“

„Nisam htio da išta osjetim. Htio sam protjerati jedan okus. Dajte mi još jednu. Ovaj put ću je okušati.“

„Dvostruku?“

„Dvostruku.“

„Onda ću i ja popiti jednu“, reče gostioničar. „Piće je zarazna bolest.“

„Zar i kod gostioničara?“

„Ja sam samo upola gostioničar, a upola umjetnik. U slobodno vrijeme slikam. Neki me je gost to naučio.“

„Dobro“, reče Klerfe. „Onda ćemo ispiti u čast umjetnosti. To je jedna od onih rijetkih stvari u čija čast se danas može bar još s približnom sigurnošću piti. Pejzaži ne pucaju. U zdravlje!“

Otišao je u garažu da pogleda kako je smješten Đuzepe. Kola su stajala u velikoj polumračnoj prostoriji prilično duboko unutra, s hladnjakom okrenutim prema zidu.

Klerfe zastane na ulazu. U polumraku je opazio da netko sjedi za volanom. „Zar se vaši naučnici ovdje igraju vozača na trkama?“ upita vlasnika garaže koji je pošao s njim.

„To nije nikakav naučnik. Taj čovjek veli da je vaš prijatelj.“

Klerfe oštrije pogleda onamo i prepozna Holmana.

„Nije li to u redu?“ upita vlasnik garaže.

„Da, u redu je. Kako dugo je već ovdje?“

„Nije dugo. Pet minuta.“

„Je li prvi put ovdje?“

„Nije. Jutros je već jednom bio tu – ali samo načas.“

Holman je sjedio za Đuzepeovim volanom, okrenuvši Klerfeu leđa. Nije bilo sumnje da on zamišlja kako vozi na trkama. Čulo se lako kuckanje brzina pri iskapčanju menjača. Klerfe malo razmisli, a onda domahne vlasniku garaže i izađe. „Nemojte mu odati da sam ga vidio“, reče.

Čovjek kimne bez radoznalosti.

„Pustite ga da radi s kolima što god hoće. Evo – Klerfe izvuče iz džepa ključ automobila. „Dajte mu ključ ako upita za nj. Ako ne upita, zataknite ga u prekidač čim ode. Za idući put. Dakako, vi ne smijete paliti kola. Razumijete li me?“

„Smijem ga dakle pustiti da radi što hoće? i s ključem?“

„I s kolima“, reče Klerfe.

Na Holmana je naišao za vrijeme ručka u sanatoriju. Ovaj je izgledao umorno. „Fen“, reče. „Svatko se pri tom vremenu strašno osjeća. Loše i teško spava, s ludim snima. A ti?“

„Normalan mamurluk. Odviše sam pio.“

„S Lilian?“

„Ne, kasnije. Ovdje gore čovjek uopće ne opaža da pije – ali zato opaža idućeg jutra.“

Klerfe se ogleda po blagovaonici. U njoj nije bilo mnogo ljudi. Južnoameričani su sjedili u svom kutu. Lilian nije bila ovdje. „Po tom vremenu većina bolesnika je u postelji“, dobaci Holman.

„Jesi li već bio vani?“

„Nisam. Jesi li što čuo o Fereru?“

„Mrtav je.“

Neko su vrijeme šutjeli. Tu nije bilo što da se kaže.

„Što ćeš raditi popodne?“ naposljetku upita Holman.

„Spavati i skitati se naokolo. Ne brini za me. Radujem se što se nalazim negdje gdje, osim Đuzepea, gotovo i nema drugih automobila.“

Vrata se otvoriše. Boris Völkov zaviri u sobu i kimne Holmanu. Na Klerfea se nije ni obazreo. Nije ušao u sobu, već odmah zatvori vrata. „Traži Lilian“, reče Holman. „Đavo bi znao gdje je. Trebala bi biti u svojoj sobi.“

Klerfe ustane. „Idem spavati. Imaš pravo, ovaj zrak izaziva umor. Možeš li večeras malo dulje ostati na večeri?“

„Dakako. Danas nemam groznice. A ni sinoćnju groznicu nisam zabilježio na bolesnički list. Moja mi bolničarka toliko vjeruje da mogu sam mjeriti temperaturu. I to je uspjeh, zar ne? Kako samo mrzim termometar!“

„Dakle, do viđenja u osam.“

„U sedam. Ali ne bi li htio jednom negdje drugdje jesti? Ovo ovdje mora da ti je dosadno.“

„Ne budi smiješan. Ja sam u svom životu imao premalo prilike da uživam u dobroj solidnoj predratnoj dosadi. Tako nešto je danas postalo rijetkom i velikom pustolovinom našeg vremena, rezervirano za Švicarce i ni za koga više u Evropi. Čak ni za Šveđane. Njihova je valuta ipak otišla do đavola, dok su ljude sa svih strana spašavali. Treba li da ti nešto prokrijumčarim iz sela?“

„Ne treba. Imam svega. Večeras je kućna zabava kod neke Talijanke, Marije Savini. Dakako, potajno.“

„Hoćeš li poći?“

Holman zatrese glavom. „Ne da mi se. Takve se kućne zabave priređuju uvijek kad netko otputuje. Otputovati znači umrijeti. Ljudi piju i sami sebi dižu novu hrabrost.“

„Dakle neka vrst karmina.“

„Da, tako nešto.“ Holman zijevne. „Vrijeme za propisnu sijestu. Kura ležanja bez razgovora. Vrijedi i za me. Dakle do viđenja večeras, Klerfe!“

Kašalj je prestao. Lilian Denkerk se izmorena ispruži na postelju. Jutarnja žrtva bila je prinesena; dan je plaćen. Prijašnje veče također. Čekala je da dođu po nju. Danas je bio dan za redovite tjedne preglede rendgenom. Poznavala je taj ritual tako tačno da joj se gotovo smučilo, no ipak bi se svaki put uzбудila.

Mrzila je intimnost rendgenske sobe. Bilo joj je mrsko da stoji gola do pasa i da na sebi osjeća poglede lječnika-asistenta. Dalaj Lama je nije smetao. Za nj je bila samo slučaj – a za asistenta žena. Nije je toliko smetalo što je gola, smetalo ju je što je bila još i više nego gola kad bi stala iza zaslona. Onda je bila gola ispod kože, gola do kostiju i do organa koji su se pokretali i u kojima je kolala krv. Za one svjetlucave naočale u crvenkastoj tami bila je više gola nego što je to ikada mogla vidjeti samu sebe.

Neko je vrijeme dolazila na rendgenski pregled s Agnes Somervil. Vidjela je kako bi se Agnes odjednom iz lijepe mlade djevojke pretvarala u živi kostur u kojemu su pluća i želudac čučali kao neke blijede životinje i pružali se kao da proždiru život. Vidjela je kako se kostur pokreće, u stranu, naprijed, kako diše i govori, pa je znala da je to i kod nje moralo isto tako izgledati. Učinilo joj se naročitom opscenošću što ju je liječnik-asistent mogao tako gledati dok je ona u tami čula njegov dah.

U sobu uđe sestra. „Tko je prije mene?“ upita Lilian.

„Gospođica Savini.“

Lilian obuče svoj jutarnji ogrtač i pođe sa sestrom do dizala. Kroz prozor je vidjela sivi dan. „Je li hladno?“ upita.

„Nije. Četiri stupnja.“

Proljeće će ubrzo doći, pomisli. Bolesni vjetar, fen, mokro ljepljivo vrijeme, težak zrak, svakoga jutro upola gušenje. Marija Savini izađe iz rendgenskog kabineta i strese svoju crnu kosu. „Kako je bilo?“ upita je Lilian.

„Nije rekao ništa. Slabe je volje. Kako ti se sviđa moj novi jutarnji ogrtač?“

„Divna svila.“

„Zaista? Od Lisija iz Firence.“ Marija razvuče svoje istrošeno lice i nasmije se. „Što nam preostaje? Kad već uvečer ne smijemo izaći, moramo se bar ovdje razmetati svojim jutarnjim ogrtačima. Hoćeš li večeras svratiti do mene?“

„Još ne znam.“

„Gospođice Denkerk, doktor vas čeka“, opomenu je bolničarka s vrata.

„Dođi!“ reče Marija. „Ostali će također doći! Dobila sam nove ploče iz Amerike. Fantastične su!“

Lilian uđe u polumračni kabinet. „Napokon!“ reče Dalaj Lama. „Volio bih da jednom budete tačni.“

„Žao mi je.“

„Dobro, dobro. Dajte mi tablicu temperature.“

Bolničarka mu je pruži. On je prouči i stane nešto šaputati s asistentom. Lilian je pokušavala da razumije ono što je govorio, ali joj nije uspjelo. „Ugasite svjetlo!“ naposljetku će Dalaj Lama. „Molim nalijevo, nalijevo, još jednom –“

Fosforescentni odraz zaslona poigravao je na njegovoj ćelavoj glavi i na asistentovim naočalima. Liliani bi svaki put malo pozlilo kad bi morala duboko disati ili kad bi morala zaustaviti dah. Bilo je to kao neposredno pred nesvijesticom.

Pregled je trajao dulje nego obično. „Pokažite mi još jednom bolesnički list“, reče Dalaj Lama.

Bolničarka upali svjetlo. Lilian je stajala kraj zastora i čekala. „Vi ste imali dvije upale porebrice?“ upita Dalaj Lama. „Jednu zbog vaše vlastite neopreznosti?“

Lilian mu nije odmah odgovorila, čemu je pita? To je stajalo u bolesničkom listu. Ili zar se možda Krokodilka izbrbljala, pa je sad opet htio da podgrije stare stvari da bi je mogao ponovo grditi? „Je li to tačno, gospođice Denkerk“ ponovi profesor.

„Jeste.“

„Imali ste sreću. Gotovo i nema priraslica. Ali odakle onda do đavola –“

Dalaj Lama podigne glavu. „Možete prijeći u susjednu sobu. Molim pripremite se za punjenje pneume.“

Lilian pođe za bolničarkom. „Što je?“ šapnu. „Eksudat?“

Bolničarka zatrese glavom. „Možda ona kolebanja u temperaturi –“

„Ali to nema nikakve veze s mojim plućima! To je samo uzbuđenje! Odlazak mis Somervil. Fen. Ta ja sam negativna! Valjda nisam pozitivna? Možda ipak?“

„Niste, niste. Dođite, legnite ovamo! Morate biti gotovi kad profesor dođe.“

Bolničarka primakne aparat. To ništa ne koristi, pomisli Lilian. Duge tjedne radila sam sve što su zahtijevali, ali umjesto da postane bolje, sigurno je opet postalo gore. Razlog nije mogao biti u tome što sam jučer pobjegla. Ta danas nemam groznice – možda bih je imala da sam ostala u sanatoriju; to se nikad ne zna. Što će sad sa mnom? Kane li me opet bušiti i punktirati, ili će me ponovo napuhati zrakom kao kakav smežurani balon?

Profesor uđe u sobu. „Nemam vrućice“, brzo će Lilian. „To je samo uslijed malog uzbuđenja. Već tjedan dana nemam vrućice, a i prije tega sam je imala samo onda kad bih se uzrujala. To nije organski –“

Dalaj Lama sjede kraj nje i prstom potraži mjesto za injekciju. „Ostanite idućih dana u sobi.“

„Ne mogu neprekidno ležati u postelji. Upravo od toga i dobivam vrućicu. To me čini ludom.“

„Dovoljno je da ostanete samo u sobi. Danas u postelju. Sestro, joda. Ovamo.“

Presvlačeći se u svojoj sobi Lilian je promatrala smeđu mrlju od joda. Onda izvuče bocu votke

ispod rublja i ulije čašu prisluškujući ne dolazi li tko hodnikom. Bolničarka je morala svakoga časa donijeti večeru, a ona nije htjela da je uhvate kako pije.

Još nisam odviše mršava, pomisli, gledajući se u ogledalu. Dobila sam pola funte. Sjajan uspjeh. Ona podrugljivo nazdravi sama sebi i sakrije bocu. Izvana je čula kako dolaze kolica s jelom. Posegnu za haljinom.

„Oblačite li se?“ upita bolničarka. „Ne smijete izaći.“

„Oblačim se jer se tako bolje osjećam.“

Bolničarka zatrese glavom. „Zašto ne legnete u postelju? Voljela bih da i mene jednom služe u postelji.“

„Legnite u snijeg dok ne dobijete upalu pluća®, odvrati Lilian. „Onda ćete i vi dobiti jelo u postelji.“

„Ja neću. Ja bih se u najboljem slučaju prehladila i dobila malu hunjavicu. Ovdje je omot za vas. Izgleda kao cvijeće.“

„Boris“, pomisli Lilian i uze bijelu kutiju od kartona.

„Nećete li je otvoriti?“ radoznalo upita bolničarka.

„Kasnije.“

Lilian je najprije neko vrijeme čeprkala no jelu, a onda reče da ga odnesu. Bolničarka joj je za to vrijeme priredila postelju. „Nećete li ukopčati radio“ upita. „Vrlo je zabavno.“

„Ako želite čuti, ukopčajte ga.“

Bolničarka počne okretati dugme. Javio se Ciriš s predavanjem o Konradu Ferdinandu Majeru i Lozana s vijestima. Ona okrenu dalje i najednom se javi Pariz. Neki pijanista svirao je Debisija. Lilian priđe prozoru, čekajući da bolničarka ode iz sobe. Piljila je u večernju maglu i slušala glazbu iz Pariza, koja joj je bila nesnosna.

„Poznajete li Pariz?“ upita bolničarka.

„Poznajem.“

„Ja ga ne poznajem. Mora da je divan!“

„Bio je hladan i taman i bezutješan, okupiran od Nijemaca kad sam bila u njemu.“

Bolničarka se nasmije. „To je već davno prošlo. Već nekoliko godina. Sad je sigurno već sve opet kao prije rata. Ne biste li htjeli ponovo onamo?“

„Ne bih“, tvrdo će Lilian. „Tko bi htio u Pariz zimi? Jeste li gotovi?“

„Jesam, jesam, odmah. Čemu se toliko žurite? Ta ovdje nema nikakva posla.“

Bolničarka naposljetku iziđe, a Lilian zatvori radio. Da, pomisli ona, ovdje nema nikakva posla. Čovjek može samo čekati. Čekati, a na što? Zar na to da se život i opet sastoji samo od čekanja?

Ona otvori bijelu kartonsku kutiju vezanu modrom svilenom vrpcom. Boris se je pomirio s time da ostane ovdje, pomisli ona. Ili je bar tako govorio. Ali ja?

Ona rastvori svileni papir kojim je bilo omotano cvijeće i u istom trenutku ispusti kutiju kao da se u njoj nalazi zmija.

Ukočeno se zagleda u orhideje na podu. Poznavala je to cvijeće. To je slučaj, pomisli ona, odvratni slučaj, to su druge orhideje, nisu one iste, druge su, slične! No istodobno je znala da se takvi slučajevi ne događaju i da u selu ne postoji zaliha takvih orhideja. Ona ih je uzalud tražila i onda ih je naručila iz

Ciriha. Prebrojala je cvjetove. Broj se slagao. Onda opazi da na najdonjem cvijetu nedostaje jedna latica i sjeti se da je to primijetila kad je paketić stigao iz Ciriha. Više nije moglo biti nikakve sumnje – cvijeće koje je ležalo pred njom na sagu bilo je ono isto što ga je ona položila na lijes Agnes Somervil.

Postajem histerična, pomisli. Sve se to mora razjasniti; to nije nikakvo sablasno cvijeće. Mora da se netko sa mnom odvratno našalio. Ali zašto? i kako?

Kako su te orhideje opet stigle ovamo? I zašto je kraj njih ta rukavica, koja izgleda kao mrtva, pocrnjela ruka što je prijeteći zahvatila kroz zemlju kao da je simbol neke sablasne mafije.

Ona obiđe oko grančice kao da je zaista zmija. Cvjetovi kao da više nisu bili cvjetovi, dodir sa smrću učinio ih je jezovitim, a njihova bjelina bila je bjelja od ičega što je dosad vidjela. Brzo otvori vrata balkona, oprezno uhvati svileni papir i grančicu pa ih baci preko balkona. Zatim baci za njima i kutiju.

Jedan trenutak je osluškivala. Kroz maglu su dopirali daleki glasovi i zveckanje saonica. Onda se vrati i ugleda rukavicu na podu. Sad je prepozna i sjeti se da ju je nosila kad je s Klerfeom bila u Palas baru. Klerfe, pomisli, kakve je veze on imao s tim? Morala je to doznati! Odmah!

Neko je vrijeme potrajalo prije nego što je došao na telefon.

„Jeste li mi vi vratili moju rukavicu?“ upita ona. „Jesam. Zaboravili ste je u baru.“

„I cvijeće je stiglo od vas? Orhideje?“

„Jesu. Niste li dobili moju kartu?“

„Vašu kartu?“

„Zar je niste našli?“

„Nisam!“ Lilian teško gutnu. „Još nisam. Odakle vam cvijeće?“

„Iz cvjećarnice“, začuđeno odvrati Klerfe. „Zašto pitate?“

„Ovdje iz sela?“

„Da, ali zašto? Je li ukradeno?“

„Nije. Ili možda ipak jest. Ne znam.“ – Lilian zašuti.

„Treba li da dođem gore?“ upita Klerfe.

„Treba..“

„Kada?“

„Za jedan sat; onda će se ovdje sve smiriti.“

„Dobro, za jedan sat. Na ulazu za poslugu?“

„Da.“

Lilian odahnu i položi slušalicu. Hvala bogu, pomisli, tu je bio netko kome ne treba ništa razjašnjavati. Netko kome si bio ravnodušan i koji se nije za tebe brinuo kao Boris.

Klerfe je stajao na pobočnim vratima. „Zar ne trpite orhideje?“ upita i pokaza na snijeg.

Cvijeće i kutija ležali su još na onome mjestu. „Odakle vam?“ upita Lilian.

„Iz neke male cvjećarnice tamo dolje – malo izvan sela. Zašto? Zar su začarane?“

„To cvijeće – ovo isto cvijeće“, jedva izusti Lilian, „položila sam jučer na lijes svoje prijateljice.“

Vidjela sam ga malo prije nego što su odnijeli lijes. Sanatorij ne zadržava cvijeće. Sve je odneseno. Maločas sam pitala slugu. Sve je poslano u krematorij. Ne znam, kako –“

„U krematorij?“ upita Klerfe.

„Jest.“

„Dobri bože! Trgovina u kojoj sam kupio cvijeće leži nedaleko od krematorija. To je bijedna cvjećarnica pa sam se čudio odakle joj takvo cvijeće. Sad je sve jasno.“

„Što?“

„Neki namještenik krematorija morao ga je, umjesto da ga spali s ostalim cvijećem, uzeti i prodati cvjećarnici.“

Ona se zapanjeno zagleda u nj. „Zar je to moguće?“

„Zašto ne? Cvijeće je cvijeće, pa se općenito malo razlikuje. Mogućnost da stvar bude otkrivena zaista je neznatna. Da će jednom takva rijetka orhideja stići u iste ruke koje su je poslale tako je nevjerojatna slučajnost da s njom nitko ne mora računati.“

Klerfe primi Lilian za ruku. „Što da radimo? Da se uzbuđujemo ili da se smijemo neuništivom poslovnom duhu čovječanstva? Predlažem da se smijemo. Kad to ne bismo tu i tamo činili, mogli bismo se u našem veličanstvenom stoljeću još utopiti u suzama.“

Lilian pogleda cvijeće. „Odvratno“, šapnu. „Krasti od mrtvih.“

„Nije ništa manje i ništa više odvratno od bilo čega drugoga“, odgovori Klerfe. „Ni ja nisam nikad pomislio da ću jednom pretraživati lešine da vidim imaju li cigareta i kruha, pa ipak sam to činio. U ratu. S početka je bilo odvratno, ali čovjek se nauči na to, osobito onda kad je veoma gladan i kad dugo nije pušio. Dodite, popit ćemo nešto.“

Ona je još uvijek promatrala cvijeće. „Da ga ostavim?“

„Dakako. Ono nema ništa zajedničko s vama, ništa s mrtvom ženom i ništa sa mnom.“

Klerfe otvori vrata saonice. Pri tome ugleda kočijaševo lice, njegove su oči mimo, ali sa zanimanjem promatrale orhideje. Znao je da će se taj čovjek, kad ih odveze u hotel, vratiti i pobrati cvijeće. Sam bog zna što će onda s njima biti. Klerfe pomisli načas da ga zgazi – ali zašto da se igra dragoga boga? To obično nije imalo nikakva smisla.

Saonice se zaustaviše. Pred ulazom u hotel ležale su daske na vlažnom snijegu. Lilian izađe iz saonice.

Klerfeu se odjednom na neki neobični način učinila egzotičnom kad je onako uska, malo nagnuta naprijed, čvrsto skupivši tanki ogrtač na prsima, u svojim večernjim cipelicama, ovijena tamnom fascinacijom svoje bolesti, prešla između sportaša koji su izgledali jedro i zdravo.

On pođe za njom. U što se ja to upuštam? pomisli. I s kim? Pa ipak, to je bilo nešto drugo nego Lidija Moreli s kojom je prije jednog sata govorio. Nazvala ga je iz Rima. Lidija Moreli, koja je poznavala svaki trik, ne zaboravivši ni jednog.

Na vratima je sustigao Lilian. „Večeras“, reče on, „nećemo razgovarati ni o čemu drugom nego o najpovršnijim stvarima na svijetu.“

Sat kasnije bio je bar dupkom pun. Lilian pogleda prema vratima. „Eto dolazi Boris“, reče. „Mogla sam to i očekivati.“

Klerfe je već ugledao Rusa. Volkov se polakoprogrura kroz ljude koji su kao grozdovi visjeli na barskoj tezgi. Na Klerfeu se nije ni osvrnuo. „Tvoje saonice čekaju vani, Lilian“, reče.

„Otpremi ih, Borise“, odvrati ona. „Ne trebam ih. Ovo je gospodin Klerfe. Već si ga jednom sreo.“

Klerfe ustane malo odviše nemamo.

„Zaista?“ reče Volkov. „Ah, dakako! Molim, oprostite.“ Gledao je tik kraj Klerfeova lica. „U onim sportskim kolima koja su poplašila konje, zar ne?“

Klerfe osjeti skrivenu porugu. Nije odgovorio i ostao je stajati. „Vjerojatno si zaboravila da će te sutra još jednom rendgenski snimati“, reče Volkov Liliani.

„Nisam zaboravila, Borise.“

„Treba da se ispavaš i odmoriš.“

„Znam. Imam vremena.“

Govorila je polagano kako se to govori djetetu koje ne razumije. Klerfe opazi da je to za nju bila jedina mogućnost da svlada svoju ljutnju zbog toga što je kontroliraju. Gotovo da je žalio Rusa; ovaj se nalazio u beznadnom položaju.

„Hoćete li sjesti?“ upita ga ne baš posve altruistički.

„Hvala“, hladno odgovori Volkov. Kao da odgovara konobaru koji ga je pitao želi li nešto naručiti. I on je, jednako kao i Klerfe maločas, osjećao porugu.

„Moram još nekog pričekati“, reče on Liliani. „Kad bi ti u međuvremenu ušla u saonice –“

„Ne, Borise. Ja ću još ostati.“

Sad je Klerfeu bilo dosta. „Ja sam dopratio mis Denkerk“, mimo reče. „Mislim da sam sposoban da je opet odvedem natrag.“

Volkov ga brzo pogleda. Lice mu se izmijenilo. Nasmiješio se. „Bojim se da me ne razumijete, ali ne bi imalo smisla da vam tumačim.“

On se nakloni Liliani; načas se učini kao da mu se ohola maska raspala. Zatim se opet sabere i ode do bara.

Klerfe sjede. Nije bio zadovoljan sobom. Što to radim? pomisli. Ta nema mi više dvadeset godina! „Zašto se ne vraćate s njime?“ zlovoljno upita.

„Želite li me se riješiti?“

On je pogleda. Činilo se da je nemoćna, ali on je znao da je nemoć ono najopasnije kod žene – jer nijedna žena nije bila stvarno nemoćna.

„Dakako da ne kanim“, odgovori. „Ostanimo dakle.“

Ona pogleda prema baru. „On ne odlazi“, šapnu. „Promatra me. Uvjeren je da ću popustiti.“

Klerfe uze bocu i napuni čaše. „Dobro. Da vidimo onda tko će se prvi umoriti.“

„Vi ga ne razumijete“, oštro odgovori Lilian. „On nije ljubomoran.“

„Nije?“

„Ne. On je nesretan i bolestan i brine se za me. Lako je biti nadmoćan kad je čovjek zdrav.“

Klerfe postavi bocu na njezino mjesto. Ta mala lojalna beštija! Tek što je spasena, već grize ruku koja ju je spasila. „Moguće“, ravnodušno odvrati. „Zar je zločin biti zdrav?“

Ona se okrenu prema njemu. „Dakako da nije“, promrmlja. „Ne znam što govorim. Bolje je da

pođem.“

Ona dohvati svoju torbicu, ali ne ustane. I Klerfeu je bilo već dosta, ali je ni za što na svijetu ne bi pustio da ode dok je Volkov stajao uz bar, čekajući je. Toliko star još ipak nisam, pomisli. „Ne morate prema meni biti posebno pažljivi“, reče. „Ja nisam previše osjetljiv.“

„Ovdje je svatko osjetljiv.“

„Ja nisam odavde.“

„Da.“ Lilian se odjednom nasmjehne. „U tome je vjerojatno stvar.“

„Što?“

„To što nas razdražuje. Zar vi to ne razumijete? Čak i vašeg prijatelja Holmana.“

„To je moguće“, iznenađeno odvrati Klerfe. „Vjerojatno nije trebalo da ovamo dođem. Razdražujem li ja i Volkova?“

„Zar to niste opazili?“

„Možda. Ali zašto se on onda toliko trudi da bih ja to opazio?“

„On odlazi“, reče Lilian.

I Klerfe je to opazio. „A vi?“ upita. „Ne bi li bilo bolje da ste i vi u sanatoriju?“

„Tko to zna? Dalaj Lama? Ja? Krokodilka? Bog?“ Ona uze svoju Čašu. „I tko je odgovoran? Tko? Ja? i za koga? Dođite, plesat ćemo!“

Klerfe osta sjediti. Ona se oštro zagleda u nj. „Bojite li se i vi za mene? Ne mislite li i vi da bih morala –“

„Ne mislim ništa“, odgovori Klerfe. „Samo što ja ne umijem plesati. Ali ako hoćete možemo pokušati.“

Oni izadoše na plesni parket. „Agnes Somervil je uvijek radila sve što joj je propisivao Dalaj Lama“, reče Lilian kad ih je opkolila buka i tutnjava turista. „Sve –“

IV

Sanatorij je bio tih. Bolesnici su provodili kuru ležanja. Šutke su ležali na svojim posteljama i ležaljka ispruženi kao žrtve u kojima umorni zrak vodi nečujnu borbu s neprijateljem koji je žderao sakriven u toploj tami pluća.

Lilian Denkerk sjedila je u svijetloplavim hlačama na svom balkonu. Noć je bila daleka, zaboravljena. Ovdje gore je uvijek bilo tako – kad bi stiglo jutro, noćna panika bi splasnula kao sjena na obzorju, koja se jedva mogla shvatiti. Lilian se protegnu u svjetlu kasnog prijepodneva. Bio je to meki svjetlucavi zastor koji je pokrivao jučerašnjicu, čineći jutro nestvarnim. Ispred nje u snijegu, što ga je vjetar noćas napuhao na balkon, stajala je boca votke koju (joj je dao Klerfe.

Zazvoni telefon. Ona podigne slušalicu. „Da, Borise – ne, dakako ne – kamo bismo došli kad bismo to radili – ne govorimo više o tome. – Dakako da smiješ doći gore k meni – da, sama sam, a tko bi već bio kod mene?“

Ona se vrati na balkon. Na trenutak razmisli bi li sakrila bocu s votkom, a zatim donese čašu i otvori bocu. Votka je bila vrlo hladna i vrlo dobra. „Dobro jutro, Borise“, reče. Čula je kako se otvaraju vrata. „Pijem votku. Hoćeš li i ti malo? Donesi čašu.“

Ona se ispruži na ležaljki čekajući. Volkov izađe na balkon s čašom u ruci. Lilian odahnu. Hvala bogu, nikakve propovijedi, pomisli. On natoči čašu, a ona mu pruži svoju. Natočio ju je do vrha. „Zašto dušo?“ upita. „Rendgenska panika?“

Ona zatrese glavom.

„Vrućina?“

„Nije ni to. Prije bismo mogli reći da mi je temperatura ispod normale.“

„Je 1j Dalaj Lama već nešto rekao s obzirom na tvoje snimke?“

„Nije. A što da i kaže? Uostalom, ja to i ne želim znati.“

„Dobro“, odvrati Volkov. „Pijmo u to ime.“

On odjednom iskapi svoju votku i položi bocu na pod. „Daj mi još jednu čašu“, reče Lilian.

„Koliko god hoćeš.“

Promatrala ga je. Znala je da on ne voli da ona pije, ah je znala i to da je sad neće odvrćati od toga da i dalje pije. Bio je odviše pametan i poznavao je njezino raspoloženje. „Još jednu?“ upita on naprotiv. „Čaše su malene.“

„Ne.“ Ona postavi čašu kraj sebe. Nije ju ispila. „Borise“, reče i privuče noge na stolicu. „Mi se odviše dobro razumijemo.“

„Zar zaista?“

„Da. Ti odviše dobro razumiješ mene, a ja tebe, i li tome je naša bijeda.“

Volkov se nasmije. „Osobito onda kad puše fen.“

„Ne samo za fena.“

„Ili kad stignu kakvi stranci.“

„Vidiš li“, reče Lilian. „Ti već znaš razlog. Ti umiješ sve razjasniti. Ja ništa. Ti o meni sve unaprijed znaš. Kako me to samo čini umornom! Je li i to fen?“

„Fen i proljeće.“

Lilian sklopi oči. Osjetila je nemirni zrak koji ju je razdraživao. „Zašto nisi ljubomoran?“ upita.

„Pa jesam. Uvijek.“

Ona otvori oči. „Na koga? Na Klerfea?“

On zatrese glavom.

„To sam i mislila! Na što si onda ljubomoran?“

Volkov ne odgovori. Čemu ga pita? i što je ona već o tome znala? Ljubomora nije počinjala i završavala s jednim čovjekom. Ona je počinjala sa zrakom što ga je udisao ljubljeni čovjek i nije nikada završavala. Čak ni sa smrću onog drugog.

„Na što, Borise?“ upita Lilian. „Zar ipak na Klerfea?“

„Ne znam. Možda na ono što s njime dolazi.“

„A što to s njim dolazi?“ Lilian se ispruži i ponovo sklopi oči. „Ne treba biti ljubomoran. Klerfe odlazi za nekoliko dana, pa će nas zaboraviti, a i mi njega.“

Neko je vrijeme šutke ležala na ležaljci. Volkov je sjedio iza nje i čitao. Sunce se pomicalo naprijed pa je rubom četvorine, koja je propuštala svjetlo, dodirnulo njezine oči koje se smjesta ispod vjeđa ispuniše toplim narančastim i zlatnim svjetlom. „Jednom bih htjela učiniti nešto posve besmisleno, Borise“, reče ona. „Nešto što bi razbilo ovaj stakleni prsten ovdje. Htjela bih se pustiti da padnem – bilo kamo.“

„To bi svatko htio.“

„Zar i ti?“

„I ja.“

„Zašto to onda ne učinimo?“

„To ne bi ništa izmijenilo. Samo bismo još jače osjetili prsten. Ili bismo ga razbili, porezali se na njegovim šiljcima i iskrvarili.“

„Zar i ti?“

Boris pogleda taj vitki lik pred sobom. Kako je malo znala o njemu, premda je vjerovala da ga razumije!

„Ja sam ga prihvatio“, reče on, znajući da to nije istina. „To je jednostavnije, dušo. Prije nego što se čovjek istroši nesvrhovitom mržnjom na nj, treba pokušati može li se živjeti s njim.“

Lilian osjeti da je obuzima val umora. To su opet bili razgovori u koje se ona hvatala kao u paučinu. Sve je to bilo tačno, ali šta je to olakšavalo?

„Prihvatiti znači rezignirati“, promrmlja ona malo kasnije. „Za to još nisam dovoljno stara.“

Zašto ne odlazi? pomisli ona. I zašto ga vrijeđam, premda to ne želim? Zašto mu predbacujem da je ovdje dulje od mene i da ima sreću da o tome misli drukčije nego ja? Zašto me smeta? Podsjećanje na zatvorenika koji zahvaljuje bogu što ga nisu smaknuli. A ja sam poput čovjeka koji mrzi boga jer nije

slobodan.

„Ne slušaj me, Borise“, reče ona. „Ja samo koješta trabunjam. To je podne, i votka i fen. A možda i rendgenska panika – samo što ja to neću priznati. Nikakva vijest je u stvari ovdje kod nas loša vijest.“

Zvona u seoskoj crkvi počеше zvoniti. Volkov ustane i spusti zastor da se zaštiti od sunca. „Evu Mozer sutra otpuštaju“, reče. „Zdravu.“

„Znam. Već su je dvaput otpustili.“

„Ovaj put je zaista zdrava. Krokodilka mi je to potvrdila.“

Lilian je kroz zamiranje zvukova odjednom začula Đuzepeov glas. Kola su se brzo uspela po serpentinama i zaustavila se. Ona se čudila zašto se Klerfe odvezao čak tamo gore; bilo je to prvi put otkako je stigao ovamo. Volkov ustane i pogleda preko balkona.

„Nadam se da se ne kani skijati kolima“, podrugljivo će on.

„Sigurno ne kani. Zašto?“

„Parkirao ga je na obronku iza smreke. Kraj livade na kojoj vježbaju početnici, a ne pred hotelom.“

„On sigurno zna zašto. Zašto ga zapravo ne trpiš?“

„Đavo bi ga znao! Možda zato jer sam mu nekoć bio sličan.“

„Ti!“ pospano odvraći Lilian. „Tome mora da je već veoma davno.“

„Jest“, gorko potvrdi Volkov. „Tome je već veoma davno.“

Pola sata kasnije začu Lilian kako se Klerfeova kola udaljuju. Boris je već bio otišao. Još je neko vrijeme ležala zatvorenih očiju i promatrala kolebljivu svjetlost ispod svojih očnih kapaka. Zatim ustane i siđe dolje.

Začudi se ugledavši Klerfea kako sjedi na klupi pred sanatorijem. „Mislila sam da ste se maločas odvezli dolje“, reče ona i sjede kraj njega. „Imam li već halucinacije“

„Nemate.“ On zažmiri u jarko svjetlo. „To je bio Holman.“

„Holman?“

„Da. Poslao sam ga u selo da kupi bocu votke.“

„Kolima?“

„Da“, reče Klerfe. „Kolima. Bilo je krajnje vrijeme da naposljetku opet jednom sjedne u taljige.“

Sad se opet čula buka motora. Klerfe ustane, osluškujući. „Sad ćemo vidjeti što radi – hoće li se dobro i pitomo vratiti ili će odjuriti dalje.“

„Odjuriti? Kamo?“

„Kamo god hoće. U rezervoaru ima dovoljno benzina. Može stići gotovo do Ciriha.“

„Što?“ reče Lilian. „Što ste to rekli?“

Klerfe opet osluhnu. „Ne vraća se. Krenuo je seoskom cestom prema jezeru i autoputu. Vidite li, eno ga tamo – iza Palas hotela. Hvala bogu!“

Lilian je skočila. „Hvala bogu? Jeste li ludi? Opremili ste ga u otvorenim sportskim kolima? U Cirihi, ako hoće! Zar ne znate da je bolestan?“

„Upravo zato. Već je povjerovao da je zaboravio voziti.“

„A ako se prehladi?“

Klerfe se nasmije. „Toplo je obučen. A s vozačima na trkama ista je stvar kao i sa ženama u večernjim haljinama – ako uživaju u njima, nikad se neće prehladiti.“

Lilian se ukočeno zagleda u njega. „Ali ako se usprkos teme prehladi! Zna li što to ovdje znači? Voda u plućima, priraslice, teško nazadovanje! Ovdje čovjek može umrijeti zbog prehlade.“

Klerfe ju je promatrao. Ovako mu se mnogo više sviđala nego sinoć. „To treba da upamtite kad budete uvečer, umjesto da ostanete u postelji, kliznuli u Palas bar. U tankoj haljini i svilenim cipelama.“

„To nema ništa zajedničko s Holmanom.“

„Dakako da nema. Ali ja vjerujem u terapiju zabranjenog. Sve dosad sam mislio da i vi vjerujete.“

Liban se na trenutak smete. „Ne vjerujem za druge“, reče najzad.

„Dobro. Većina ljudi vjeruje u nju uvijek samo za druge.“ Klerfe pogleda prema jezeru. „Eno ga tamo! Vidite li ga? Čujte samo kako zakreće u zavoje! Nije zaboravio mijenjati brzine. Večeras će biti drugi Čovjek.“

„Gdje? U Cirihi?“

„Posvuda. I ovdje.“

„Večeras će ležati u postelji s vrućicom.“

„Ne vjerujem. Pa sve da i leži! Bolje malo vrućice nego da oborene glave lunja oko kola, misleći kako je bogalj.“

Liban se naglo okrenu. Bogalj, pomisli. Zar zato što je bolestan? Što to dopušta sebi taj surovi zdravi čovjek koji ništa ne sluti? Zar možda i nju smatra bogaljem? Ona se sjeti one večeri u Palas baru kad je telefonski govorio s Monte Karlom. Nije li i tom prilikom govorio o nekom bogalju? „I mala vrućica može ovdje dovesti do smrtonosne upale pluća“, neprijateljski će ona. „Ali marite li vi zato? Onda biste mogli reći da je i za Holmana bila sreća što je umro, pošto je još jednom sjedio u sportskim kolima i vjerovao da će postati veliki vozač na trkama.“

Odmah i požali te riječi. Nije razumjela zašto se odjednom toliko uzбудila. „Imate dobro pamćenje“, raspoloženo će Klerfe. „To sam već prije opazio. Ali umirite se, kola nisu tako brza kako to izgleda po zvuku. S lancima na pneumaticima ne može se voziti u tempu za trke.“

On je rukom zagrlj oko ramena. Šutjela je, ne mičući se. Onda opazi kako je Đuzepe sitan i cm iznikao iza šume uz jezero. Zbijen kao bumbar jurio je kroz bijelo blještavilo koje je visilo iznad snijega na suncu. Čula je praskanje motora i jeku što su je vraćale planine. Kola krenuše prema cesti koja je preko prijevoja vodila na drugu stranu. Odjednom je znala da ju je upravo to uzбудilo. Vidjela je kako su kola iščezla iza nekog zavoja. Sad je još čula samo motor, bijesni bubanj, koji kao da je pozivao na odlazak u nepoznato. A to je osjećala dublje nego što je ćutila samu buku.

„Nadam se da neće zaista pobjeći“, reče Klerfe.

Lilian mu nije odmah odgovorila. Usnice su joj bile suhe. „Zašto da pobjegne?“ mučno upita. „Pa on je gotovo izliječen. Zašto da sve stavi na kocku?“

„Čovjek kadšto upravo u takvom položaju riskira.“

„Biste li vi na njegovom mjestu preuzeli riziko?“

„Ne znam.“

Lilian duboko udahne. „Biste li vi to učinili da znate da više nikada nećete ozdraviti?“ upita ona.

„Umjesto da ostanem ovdje?“

„Umjesto da ovdje vegetirate nekoliko mjeseci dulje.“

Klerfe se nasmije. Poznavao je on druge vrste vegetiranja. „Zavisi od toga što čovjek pod time razumije“, reče.

„Oprezno živjeti“, brzo odvrati Lilian.

On se nasmije. „To ne biste smjeli upitati vozača automobilskih trka.“

„Biste li vi to učinili?“

„Nemam pojma. Tako nešto čovjek nikada unaprijed ne zna. Možda bih učinio da još jednom prigrabim ono što se zove život, bez obzira na vrijeme. Ali možda bih živio i po satu, škrtareći sa svakim danom i svakim satom. To se nikada ne zna. Ja sam već doživio i neobičnih iznenađenja.“

Lilian izvuče svoje rame ispod Klerfeove ruke. „Ne morate li vi to prije svake utrke pročistiti sam sa sobom?“

„Ta se stvar čini dramatičnija nego što jeste. Ja ne vozim radi romantike. Ja vozim za novac i zato jer ne umijem ništa drugo, a ne radi uživanja u pustolovinama. U tom našem prokletom vremenu imao sam dovoljno pustolovina koje nisam želio. Vjerojatno i vi.“

„Jesam“, odgovori Lilian. „Ali ne one prave.“

Odjednom opet za čuše motor. „Vraća se“, reče Klerfe.

„Da“, ponovi ona i duboko udahne. „Vraća se. Jeste li se razočarali“

„Nisam. Ja sam samo htio da jednom vozi kola. Posljednji put kad je sjedio u njima dobio je svoj prvi izljev krvi.“

Lilian ugleda Đuzepea kako juri cestom.

Odjednom nije više mogla podnijeti pomisao da će ugledati Holmanovo sjajno lice. „Moram u kuću“, naglo će ona. „Krokodilka me već traži.“ Ona se okrene prema ulazu. „A kad ćete se vi odvesti preko prijevoja“ upita.

„Kad god hoćete“, odvrati Klerfe.

Bila je nedjelja, a nedjelje se u sanatoriju uvijek teže podnose nego obični dani. Vladao je neki varljivi mir bez one redovite svakidašnjice. Liječnici su samo onda ulazili u sobe kad je to bilo nužno potrebno tako da je mnoge bolesnike obuzimao osjećaj lažnog zdravlja. No međutim baš u tim trenucima bolesnici su bili nemirni i bolničarke su ih često morale tražiti po tuđim sobama.

Lilian je usprkos zabrani sišla na večeru. Krokodilka obično nedjeljom nije nadzirala. Ispila je dvije čaše votke da se spasi od melankolije sumraka, ali to joj nije uspjelo. Zatim je obukla svoju najbolju haljinu – haljine pomažu kadšto više od svake moralne utjehe – ali ovaj put nje ni to koristilo. Tuga, ona iznenadna teška melankolija, sukob s bogom, koji je ovdje svatko poznavao, dolazila je i odlazila bez ikakva vidljiva razloga, no sad ju je obuzela poput tamnog leptira.

Tek kad je ušla u blagovaonicu znala je odakle tuga. Soba je bila gotovo puna, a za stolom u sredini sjedila je Eva Mozer, okružena svojim prijateljima. Pred njom se nalazio kolač, boca šampanjca i pokloni u šarenom papiru. Bilo je to njezino posljednje veče. Idućeg popodneva trebalo je otputovati.

Lilian se najprije htjela okrenuti i otići, ali onda ugleda Holmana. Sjedio je usamljen nedaleko od stola za kojim su sjedili Južnoamerikanci u crnini, očekujući Manuelinu smrt. On joj domahne.

„Danas sam vozio Đuzepea“, reče on. „Jeste li vidjeli?“

„Jesam. Je li vas još tkogod vidio?“

„Tko?“

„Krokodilka? Ili Dalaj Lama?“

„Nitko. Kola su bila parkirana na livadi na kojoj su skijali početnici. Tamo ih nitko nije mogao vidjeti. Pa da me je i vidio! Sretan sam. Već sam vjerovao da uopće ne mogu više upravljati tim prokletim taljigama.“

„Čini se da je večeras svatko sretan“, gorko odgovori Lilian. „Pogledajte samo ovo!“

Ona pokaza prema stolu za kojim je sjedila Eva Mozer, crvenoga debeljkastoga lica, okružena svojim samilosnim i zavidnim prijateljima. Izgledala je kao da je dobila glavni zgoditak, pa joj se zbog toga poklanja neka osobita pažnja.

„A vi?“ upita Holmana. „Jeste li mjerili temperaturu?“

Holman se nasmije. „Imam vremena do sutra. Danas ne želim misliti na to.“

„Mislite li da imate vrućicu?“

„To mi je svejedno. Ali ne vjerujem.“

Čemu ga to pitam, pomisli Lilian. Jesam li mu zavidna kao što su svi zavidni Evi Mozer? „Zar Klerfe večeras neće doći?“ upita.

„Neće. Danas popodne je iznenada dobio posjetu. A čemu da često i dolazi? To mora da mu je dosadno.“

„Zašto onda ne otputuje?“ ljutito upita Lilian.

„Otputovat će, ali tek za nekoliko dana. U srijedu ili u četvrtak.“

„Ovog tjedna?“

„Da. Pretpostavljam da će otputovati sa svojim posjetiocem.“

Lilian mu ne odgovori. Nije znala pripovijeda li joj to namjerno, a budući da to nije znala, ona pretpostavi da se u njegovim riječima skriva namjera, pa ga prema tome više nije pitala. „Imate li što da popijemo?“

„Ni kapljice. Ostatak svog džina dao sam danas popodne Čarlsu Neju.“

„Niste li danas u podne donijeli bocu votke?“

„Nju sam dao Dolores Palmer.“

„Zašto? Zar odjednom želite postati uzorni pacijent?“

„Otprilike tako“, odgovori Holman malo u neprilici.

„Ali danas popodne ste bili sve, samo ne to.“

„Upravo zato“, reče Holman. „Htio bih opet voziti.“

Lilian odgurnu svoj tanjur. „S kim ću onda večeras umaći odavde?“

„Ta ima ih dovoljno. I Klerfe je još ovdje.“

„A kasnije?“

„Zar Boris večeras neće doći?“

„Ne, neće. A s Borisom čovjek i ne može pobjeći. Rekla sam mu da me boli glava.“

„Boli li vas?“

„Boli.“ Lilian ustane. „Večeras ću usrećiti čak i Krokodilku da biste svi bili sretni. Idem na spavanje. U Morfejev naručaj. Laku noć, Holmane.“

„Zar se nešto dogodilo, Lilian?“

„Samo ono uobičajeno. Dosada. Znak da se čovjek dobro osjeća, rekao bi Dalaj Lama. Ako je čovjeku stvarno zlo, onda navodno uopće nema više panike. Govore da je preslab za nju. Kako je bog dobrotiv, zar ne?“

Noćna bolničarka završila je svoj večernji obilazak. Lilian je sjedila na postelji i pokušavala čitati. Nakon nekog vremena odgurnu knjigu. I opet je pred njom bila noć, očekivanje sna, san, buđenje iz sna i onaj trenutak bez težine u kojem ništa ne prepoznaješ, ni sobu ni sebe samu, u kojem ležiš u šuštavoj tami i ne sastojiš se ni od čega, osim od straha, maglovitog smrtnog straha u beskrajnim sekundama – sve dok polako ne prepoznaš prozor koji više nije sablasni križ u nepoznatom kaosu, već opet prozor, a soba je opet soba, a onaj čvor sastavljen od praiskonskog straha i nečujnih krikova opet je ono što se za kratko vrijeme boravka na zemlji naziva Lilian Denkerk.

Netko zakuca. Vani je stajao Čarls Nej u crvenom kućnom kaputu i papučama. „Sve je u redu“, „šapne on. „Dođi prijeko do Dolores. Oproštajna svečanost za Evu Mozer.“

„Čemu? Zašto ne odlazi? čemu mora još slaviti oproštaj?“

„Mi želimo oproštajnu svečanost, a ne ona.“

„Ta već ste u blagovaonici imali jednu.“

„Samo da zavaramo bolničarku. Dođi, ne budi žalosna vrba.“

„Ne da mi se.“

Čarls Nej kleknu uz njezinu postelju. „Dođi, Lilian, ti, tajno, sastavljena od mjeseca, srebra i dimne vatre! Ako ostaneš ovdje, ljutit ćeš se što si sama – a ako odeš onamo, ljutit ćeš se što si došla. Sve je dakle jedno te isto – pa zato dođi.“ On je osluškivao čuje li se nešto iz hodnika, a onda otvori vrata. Začu se tapkanje štaka. Neka starija mršava žena prođe šepajući. „Svi dolaze! Evo i streptomicinske Lili. Tu je i Širmer s Andreom.“

Neki mladić vozio je sijedog starca u bolesničkom stolcu, plešući pri tom u ritmu čarlstona. „Kako vidiš, čak i mrtvac ustaju da bi pozdravili gospođicu Mozer s Ave Caesar, morituri te salutant“, razjasni Čarls Nej. „Zaboravi svoju rusku baštinu za jednu večer i sjeti se svog veselog valonskog oca. Odjeni se i dođi.“

„Ne želim se više odijevati. Doći ću u pidžami.“

„Dođi u pidžami, ali dođi.“

Dolores Palmer stanovala je jedan kat ispod Liliane. Ondje je tri godine živjela u apartmanu od spavaonice, sobe za dnevni boravak i kupaonice. Plaćala je najveću najamninu u sanatoriju i nemilosrdno iskorištavala svu obzirnost vezanu uz to.

„Imam za tebe u kupaonici dvije boce votke“, reče ona Liliani. „Gdje kaniš sjediti? Kraj debitantice koja kreće u zdravi život ili među onima koji jektički ostaju u sanatoriju? Potraži mjesto.“

Lilian se ogleda. Bila je to već poznata slika: svjetiljke su bile zasjenjene rupcima, onaj čovjek sijede brade mijenjao je ploče na gramofonu čiji je zvučnik bio prigušen utrpanim rubljem, a streptomicinska Lili sjedila je na podu u kutu, jer se zbog droga pokolebao njezin osjećaj ravnoteže, pa je

Iako padala. Ostali su sjedili naokolo u onom polovičnom, umjetno izazvanom boemskom raspoloženju prestarjele djece koja kradomice ostaju predugo budna. Dolores Palmer nosila je kineski kostim, dugačku haljinu s prorezima sa strane. Bila je ljepotica, puna neke tragike, ali to nije osjećala. Njezini su je ljubavnici zbog toga ludo voljeli. Dok su se oni iscrpljivali u ekstravagancijama, Dolores zapravo nije željela ništa drugo nego da vodi jednostavan život, život malograđanke sa svom raskoši. Veliki su joj osjećaji bili dosadni, ali ona ih je izazivala i morala se boriti s njima.

Eva Mozer je sjedeći gledala kroz prozor. Njezino sretno raspoloženje se preokrenulo. „Plače“, reče Marija Savini Liliani. „Što kažeš na to?“

„Zašto?“

„Pitaj je sama. Nećeš povjerovati. Ona ovo ovdje smatra svojim domom.“

„To jest moj dom“, reče Eva Mozer. „Ovdje sam bila sretna. Ovdje imam prijatelje. Dolje ne poznajem nikoga.“

Svi su trenutak šutjeli. „Ali vi možete ostati ovdje“, reče Čarls Nej. „Nitko vas ne sprečava.“

„Moj otac me sprečava. Preskupo je da ostanem. On želi da izučim neko zvanje. Kakvo zvanje? Ta ja ništa ne znam! Ono malo što sam znala, ovdje sam zaboravila.“

„Ovdje se sve zaboravi“, mirno izjavi streptomicinska Lili iz svog kuta. „Tko je nekoliko godina proveo ovdje, ne vrijedi više ništa tamo dolje.“

Lili je već nekoliko godina bila pokusni kunić za Dalaj Lamine nove kure. Upravo je na njoj okušavao streptomycin. Ona ga nije dobro podnosila, ali sve kad bi Dalaj Lama prekinuo s pokusima i otpustio je, ipak joj se ne bi moglo desiti ništa slično onome što se dešavalo Evi Mozer. Ona je kao jedini pacijent sanatorija bila ovdje rođena i svuda je mogla naći namještenje. Bila je izvrsna kuharica.

„Što da postanem?“ stade Eva Mozer jadikovati, puna panike. „Tajnica? Ta tko će me uzeti? Vrlo slabo pišem na stroju. Mnogi ljudi se boje tajnica koje dolaze iz sanatorija.“

„Budite tajnica kod kakvog tuberkuloznog“, zakriješti sijedonja.

Lilian je promatrala Evu kao da je neka prehistorijska životinja koja se odjednom izvukla odnekle iz pukotine u zemlji. Ona je već i prije vidjela pacijente koji su bili otpušteni i tvrdili da bi radije ostali, ali to je bio samo uljudni obzir prema onima koji ostaju, da bi se ublažio onaj neobični osjećaj dezertacije koji prati otpuštanje. Ali Eva Mozer bila je drugi slučaj. Ona je zaista mislila ono što je govorila. Bila je iskreno očajna. Naučila se na sanatorij. I bojala se života tamo dolje.

Dolores Palmer gurne Liliani čašu votke. „Kakve li žene!“ reče i s odvratnošću pogleda u Evu. „Nimalo manira! Kako se samo vlada! Upravo nepristojno, zar ne?“

„Ja idem“, izjavi Lilian. „Ne mogu to izdržati.“

„Ne odlazi!“ reče Čarls Nej i sagne se k njoj. „Ti lijepo titravo svjetlo neodređenosti, ostani još! Noć je puna sjena i blesavosti, a mi trebamo tebe i Dolores kao galionske figure pred našim razderanim jedrima, da nas ne bi zgazile užasne dustabanske noge Eve Mozer. Pjevaj nešto, Lilian.“

„Zar i to još? Što? Uspavanku za djecu koja neće biti rođena?“

„Eva će imati djece! Mnogo djece – ne brini! Ne, pjevaj pjesmu o oblacima koji se ne vraćaju i snijegu koji pokapa srce. Pjesmu o prokletnicima planina. Pjevaj je za nas, a ne za kuhinjsku Meduzu Evu. Vjeruj mi, noćas trebamo tamno vino divljenja da tješimo sami sebe. Neobuzdana sentimentalnost je još uvijek bolja od suza.“

„Čarls je negdje upecao pola boce konjaka“, utvrdi Dolores i pođe svojim dugačkim nogama do gramofona. „Sviraj nove američke ploče, Širmeru!“

„To čudovište“, uzdahne Čarls Nej za njom. „Izgleda kao sva poezija svijeta, a mozak ima kao statistika. Ljubim je kao što se ljubi džungla, a ona mi odgovara kao vrtlar. Što da čovjek radi?“

„Da pati i da bude sretan.“

Lilian ustane. U istom trenutku otvoriše se vrata i na njima se pojavi Krokodilka. „To sam i mislila! Cigarete! Alkohol u sobi! Orgija! Čak ste i vi ovdje, gospođice Rieš!“ siknu ona na streptomicinsku Lili. „Ušuljala se na štakama! i vi, gospodine Širmeru! Trebalo bi da ste u postelji.“

„Već odavno bih morao biti mrtav“, veselo odvrati bradonja. „Teoretski to i jesam.“ On zatvori gramofon, izvuče žensko rublje iz zvučnika i mahne njime. „Ja živim od pozajmljenog života! Za nj vrijede drugi zakoni nego za onaj život u kojem je čovjek rođen.“

„Tako? A kakvi zakoni, ako smijem pitati?“

„Nikakvi drugi osim onih da se od toga života uzme što je više moguće. Svatko neka gleda kako će to postići.“

„Pozivam vas da smjesta odete u postelju. Tko vas je dovezao ovamo?“

„Moj razbor.“

Bradonja se uspne u svoja kolica. Andre je oklijevao da li da ga odgura, pa Lilian stupi naprijed. „Ja ću ga odvesti natrag.“ Ona gurne kolica prema vratima.

„Dakle vi!“ reče Krokodilka. „To sam mogla i misliti!“

Lilian izgura kolica na hodnik. Čarls Nej i ostali pođoše za njom. Cerekali su se kao uhvaćena djeca. „Samo trenutak!“ reče Širmer i okrene kolica još jednom prema vratima. Krokodilka je dostojanstveno stajala pred njim. „Od onoga što ste vi propustili u životu“, izjavi Širmer, „tri bi bolesnika mogla voditi sretan život. Blagoslovljena vam bila noć s vašom savjesti od lijevanog gvožđa!“

On okrene kolica u hodnik, a Čarls Nej ga gume dalje. „Čemu toliko moralno uzbuđenje, Širmeru?“ upita. „Ta čestita životinja radi samo svoju dužnost.“

„Znam. Samo što je obavlja tako proketo naduto. Ali ja ću je ipak preživjeti! Preživio sam njezinu prethodnicu. Bilo joj je samo četrdeset i četiri godine, pa je odjednom u roku od četiri tjedna umrla od raka. Preživjet ću i ovu mrcinu. Koliko je godina zapravo Krokodilki? Sigurno preko šezdeset! Ili gotovo sedamdeset! Preživjet ću ja i nju!“

„Lijepo! Plemeniti smo mi ljudi!“ naceri se Čarls.

„Nismo“, odvrati bradonja s mrkim zadovoljstvom. „Mi smo osuđeni na smrt. Ali nismo jedino mi osuđeni. Osuđeni su i drugi. Svi! Svi! Samo što mi to znamo, a oni drugi ne znaju.“

Pola sata kasnije uđe Eva Mozer u Lilianinu sobu. „Je li moja postelja ovdje?“ upita.

„Vaša postelja?“

„Da. Moja soba je ispražnjena. Nestale su i moje haljine. Pa ipak moram negdje spavati. Gdje bi mogle biti moje stvari?“

Bila je jedna od uobičajenih šala da se, kad bi nekoga otpuštali iz sanatorija, posljednje noći sakriju njegove stvari. Eva Mozer bila je sva očajna. „Dala sam već da se sve izglaća. Ako sad to uprljaju! Moram Čuvati novac sad kad odlazim dolje.“

„Zar se vaš otac ne brine za vas?“

„On me se želi riješiti. Mislim da bi se opet htio oženiti.“

Lilianu odjednom prože osjećaj da neće moći više ni jedne minute podnijeti tu djevojku. „Pođite do dizala“, reče. „Sakrijte se dok Čarls Nej ne izađe. On će doći k meni. Zatim uđite u njegovu sobu. Sigurno je neće zaključati. Nazovite me odande. Recite da ćete njegov smoking baciti u vruću vodu i da ćete njegovo rublje politi crnilom ako vam smjesti ne donesu natrag vašu postelju i vaše stvari. Jeste li me razumjeli?“

„Jesam, ali –“

„Samo su ih sakrili. Ne znam tko ih je sakrio, ali bih se začudila ako Čarls Nej o tome ništa ne zna.“

Lilian podigne slušalicu. „Čarls?“

Ona domahne Evi Mozer da ode. „Čarls“, reče, „možeš li na trenutak skočiti do mene? Možeš? Dobro.“

Došao je za nekoliko minuta. „Što se to dogodilo s Krokodilkom?“ upita Lilian.

„Sve je u redu. Dolores je to upravo majstorski izvela. Takvo prenavljanje! Jednostavno je rekla istinu – da smo htjeli zaglušiti naš očaj zbog toga što moramo ostati ovdje. Sjajna zamisao. Mislim da je Krokodilka imala suze u očima kad je izašla.“

Telefon zazvoni. Glas Eve Mozer bio je tako glasan da ju je Čarls mogao razumjeti. „Ona je u tvojoj kupaonici“, reče Lilian. „Pustila je u kadu vruću vodu. U lijevoj ruci drži tvoj novi smoking, a u desnoj tvoju tirkiznu boju za naliv pero. Nemoj pokušavati da je iznenadiš. U trenutku kad otvoriš vrata, ona će izvesti svoju namjeru. Evo, govori s njom.“

Ona mu pruži slušalicu i priđe k prozoru. Palas hotel u selu bio je još osvijetljen. Za dva do tri tjedna proći će i to. Turisti će odletjeti kao ptice selice, a dugačka jednolična godina otegnut će se kroz proljeće, ljeto i jesen, do naredne zime.

Iza njenih leđa zatvori se telefon. „Ta mrcina!“ nepovjerljivo će Čarls Nej. „To se nije rodilo u njezinoj glavi! Zašto si me pozvala ovamo?“

„Htjela sam znati što je rekla Krokodilka.“

„Inače nisi baš tako nagla!“ Čarls se naceri. „Sutra ćemo još jednom govoriti o tome. Sad moram spasiti svoj smoking. Ova blesavka je kadra da ga skuha! Laku noć. Bilo je upravo divno veče!“

On zatvori za sobom vrata. Lilian je čula kako mu papuče tapkaju po hodniku. Njegov smoking, pomisli ona, simbol njegove nade u zdravlje, u slobodu, u noći u gradovima tamo dolje, njegova amajlija, jednako kao što su to za nju bile njezine vlastite dvije večernje haljine koje su joj ovdje bile potpuno beskorisne, ali ih se ona nije odricala kao da o njima ovisi njezin život. Odrekne li ih se, odrekla se i nade. Ponovo priđe k prozoru i pogleda na ona svjetla dolje.

Divno veče! Poznavala je već mnoge takve bezutješne divne večeri!

Ona navuče zastor. Eto, panika je opet bila ovdje! Potraži sakrivene tablete za spavanje. Na časak joj se učini da vani čuje Klerfeov motor. Pogleda na sat. On bi je mogao spasiti pred dugačkom noći, ali ona ga nije mogla nazvati. Nije li Holman rekao da je dobio posjetu? Tko ga je posjetio? Sigurno kakva zdrava žena iz Pariza, Milana ili Monte Karla. Do đavola s njim! On će ionako za nekoliko dana oputovati. Ona proguta tablete. Trebalo bi se predati, pomisli, trebalo bi činiti ono što Boris kaže, trebalo bi živjeti s time i ne bih se smjela boriti protiv toga, trebalo bi se predati, ali ako se predam, izgubljena sam!

Ona sjedne za svoj stol i izvuče papir za pisanje. „Ljubljani“, počne pisati. „Ti s nejasnim licem, Ti nepoznati koji nisi nikada došao, a uvijek sam Te očekivala, ne osjećaš li da vrijeme protječe?“ A onda prestane pisati i odgurne sa stola škrinjicu u kojoj je ležalo već mnogo neotposlanih pisama, pisama za

koje nije znala adrese. Zagleda se u bijeli list papira i pomisli: Zašto plaćem? Ni od toga neće biti bolje.

V

Starac je tako ravno ležao ispod pokrivača kao da uopće nema tijela. Glava mu je bila mršava, a veoma plave oči upale. Žile su mu se ispupčile ispod kože koja je izgledala kao zgužvani svileni papir. Ležao je u uskoj postelji u uskoj sobi. Kraj postelje na noćnom ormariću stajala je šahovska ploča.

Zvao se Rihter. Bilo mu je osamdeset godina, a već dvadeset godina živio je u sanatoriju. S početka je stanovao u apartmanu u prvome katu, zatim u jednoposteljnoj sobi s balkonom u drugom katu, onda u sobi bez balkona u trećem katu – a sada, otkako više nije imao novaca, živio je u toj uskoj komorici. On je bio živa reklama sanatorija. Dalaj Lama je uvijek upozoravao na nj kad bi morao tješiti obeshrabljene pacijente. Rihter mu je izražavao zahvalnost time što nikako nije umirao.

Lilian je sjedila na njegovoj postelji. „Pogledajte samo to!“ reče Rihter i pokaza na šahovsku ploču. „Taj čovjek igra kao noćni čuvar. Ovaj potez sa skakačem dovest će ga u idućih deset poteza do mata. Što se dogodilo s Renjieom? Prije je igrao dobro. Jeste li već bili ovdje za vrijeme rata?“

„Nisam“, odvrati Lilian.

„On je došao za vrijeme rata, mislim godine 1944. To je bilo izbavljenje! Prije toga – draga moja mala damo – prije toga morao sam godinu dana igrati protiv nekog šahovskog kluba u Cirihi. Ovdje gore nismo imali nikoga. Bilo je vrlo dosadno.“

Šah je bio jedina Rihterova strast. Za vrijeme rata su partneri, što ih je imao u sanatorijima, otputovali ili pomrli, a novi nisu stizali. Dva prijatelja iz Njemačke, s kojima je pismeno igrao šah, poginula su u Sovjetskom Savezu. Treći je bio zarobljen pred Staljingradom. Nekoliko mjeseci bio je Rihter bez partnera. Dojadio mu je život, pa je izgubio i na težini. Onda je glavni liječnik udesio stvar tako da je mogao igrati protiv članova nekog šahovskog kluba iz Ciriha. Većina tih članova nije međutim bila dovoljno jaka za nj, a s onom nekolicinom igra mu je ubrzo dosadila. S početka je nestrpljivi Rihter igrao šah preko telefona, ali je to bilo preskupo, tako da mu je preostalo jedino da igra preko dopisivanja, te je praktički mogao samo svakog drugog dana povući po jedan potez jer je pošta saobraćala polako. S vremenom je i to zamrlo, pa je Rihter bio upućen da ponavlja stare partije iz knjiga.

Onda je došao Renjie. Odigrao je partiju s Rihterom i Rihter je bio sav blažen što napokon opet ima dostojnoga protivnika. Ali Renjie, Francuz, oslobođen iz njemačkog zarobljeničkog logora, odbio je da dalje igra kad je čuo da je Rihter Nijemac. Nacionalna neprijateljstva nisu se zaustavljala ni u sanatoriju. Rihter je ponovo počeo umirati, a i Renjie je morao stalno ležati u postelji. Obojica su se dosađivala, ali ni jedan nije htio da popusti. Neki Crnac iz Jamaike našao je naposljetku rješenje. I on je morao ležati u postelji. U dva odvojena pisma pozvao je Rihtera i Renjieu da igraju s njim ležeći u krevetu, preko telefona. Obojica su se silno obradovala. Jedina teškoća je bila u tome što Crnac nije imao ni pojma o šahu, ali on je to riješio na jednostavan način. Igrao je protiv Rihtera s bijelim figurama, protiv Renjieu s crnim. Budući da je bijeli prvi povlačio, Renjie je povukao potez na ploči koja mu je stajala kraj postelje, i telefonirao ga Crncu. Ovaj je odmah telefonirao Rihteru, igrajući kao bijeli. Zatim je čekao na Rihterov protupotez i telefonirao ga Renjieu.

Drugi Renjieov potez telefonirao je opet Rihteru, a Rihterov odgovor Renjieu. On sam nije imao čak ni ploče, jer ionako nije radio ništa drugo nego je samo omogućavao Renjieu i Rihteru da igraju jedan protiv drugoga i ne znajući za to. Njegov je trik bio u tome da je jednu partiju igrao kao bijeli, a drugu

kao crni – da je obje partije igrao kao bijeli, ili obje kao crni, ne bi mogao dalje predavati poteze, već bi ih morao vući sam.

Neposredno nakon rata umro je Crnac. Renjie i Rihter su u međuvremenu morali uzeti manje sobe jer su obojica osiromašila. Jedan je morao stalno ležati u postelji na trećem katu, a drugi na drugom. Sad je Krokodilka preuzela ulogu Crnca da bi se partije nastavile, a sobne bolničarke prenosile su poteze protivnika, koji su još uvijek vjerovali da igraju protiv Crnca, za kojeg im je rečeno da uslijed tuberkuloze grla više ne može govoriti. Sve je teklo dobro dok Renjie opet nije mogao ustati. Prvo mu je bilo da pohodi Crnca, i tako je sve doznao.

U međuvremenu su se nacionalni osjećaji malo smirili. Kad je Renjie čuo da su članovi Rihterove obitelji u Njemačkoj poginuli pri zračnom napadaj i, sklopio je s njime mir, pa su odonda obojica složno igrala. U toku vremena Renjie je opet morao leći u postelju, a kako više nisu imali telefona, nekoliko bolesnika obavljalo je glasničku službu. Među njima i Lilian. Zatim je Renjie prije tri tjedna umro. Rihter je u to vrijeme bio tako slab da su očekivali i njegovu smrt, pa mu nitko nije htio reći da je Renjie mrtav. Da ga zavera, Krokodilka je uskočila kao partner. U međuvremenu je i sama naučila igrati, ali dakako da nije bila protivnik dorastao Rihteru. I tako Rihter, koji je još uvijek vjerovao da igra s Renjieom, nije mogao da se dovoljno načudi kakav idiot je odjednom postao taj inače tako dobar igrač.

„Ne biste li naučili šah?“ upita on Lilian koja mu je prenijela posljednji Krokodilkin potez. „Mogu vas brzo naučiti.“

Lilian je opazila strah u plavim očima. Starac je mislio da će Renjie brzo umrijeti jer loše igra, pa se bojao da će opet ostati bez partnera. Svakog tko bi ga posjetio, pitao je želi li igrati šah.

„To se dade brzo naučiti. Pokazat ću vam sve trikove. Igrao sam protiv Laskera.“

„Nemam talenta za šah. A nemam ni strpljivosti.“

„Svatko ima talenta! A strpljivosti mora imati ako noću ne može da spava. Što drugo da radi? Da moli? To ništa ne pomaže. Ja sam ateist. Filozofija također ne pomaže. Detektivski romani pomažu samo na kratko vrijeme. Ja sam sve okušao, moja damo. Samo dvije stvari pomažu. Jedna od njih je da ti netko pravi društvo. Zato sam se i oženio. Ali moja žena je već odavno mrtva –“

„A što je drugo?“

„Rješavanje šahovskih zadaća. Ono je tako daleko od svega ljudskoga – od dvojbe i od straha – tako apstraktno da smiruje. To je svijet bez panike i bez smrti. Pomaže! Bar za jednu noć. – A mi više i ne želimo, zar ne? Samo da izdržimo do idućeg jutra.“

„Da. Čovjek ovdje više i ne želi.“

S prozora te visoke sobe nije se vidjelo ništa, osim oblaka i snijegom pokriveni obronak. Oblaci su bili žuti, zlatni i nemirni u to rano popodne.

„Hoćete li da vas naučim?“ upita Rihter. „Možemo odmah početi.“

Snažne oči u mrtvačkoj lubanji zatitraše. Bile su gladne društva, pomisli Lilian – a ne šahovskih problema. Bile su gladne za nekim koji bi mogao biti ovdje kad se vrata odjednom otvore i uđe nečujni vjetar pod kojim krv izbija iz grla i puni pluća sve dok se ne ugušiš.

„Koliko ste vremena već ovdje?“ upita ona.

„Dvadeset godina. Cio život, zar ne?“

„Da, jedan život.“

Jedan život, pomisli ona, ali kakav život! Jedan je dan bio kao i drugi, u nekoj beskrajnoj praznini, dan za danom, a na kraju su godine izgledale kao jedan jedini dan, tako su bili slični jedan drugome, a tako su prolazile i godine kao da su bile samo jedna jedina godina, uvijek jednake, iste. Ne, pomisli Lilian, ne tako, ne želim tako završiti! Ne tako!

„Hoćemo li danas započeti?“ upita Rihter.

Lilian zatrese glavom. „To nema više svrhe. Neću više dugo ostati ovdje.“

„Hoćete li se odvesti dolje?“ zakriješti Rihter.

„Hoću. Za nekoliko dana.“

Što ja to govorim? zapanjeno pomisli. Ta to nije istina! Ali riječi su joj i dalje odzvanjale u glavi kao da se više uopće ne daju zaboraviti. Ona ustane sva smetena.

„Jeste li izliječeni?“

Promukli glas zvučao je tako zlovoljno kao da mu je Lilian prekršila vjernost. „Neću otići na dugo vrijeme“, naglo će ona. „Samo na kratko. Vratit ću se.“

„Svatko se vraća“, zakriješti Rihter smireno. „Svatko.“

„Treba li da ponesem vaš potez za Renjia?“

„To nema svrhe.“ Rihter obori šahovske figure na ploči kraj svoje postelje. „On je gotovo već matiran. Recite mu da moramo početi novu partiju.“

„Da. Novu partiju. Da.“

Nemir je nije ostavljao. Popodne joj je uspjelo da neku mladu bolničarku u operacionoj dvorani nagovori da joj pokaže posljednje rendgenske snimke njezinih pluća. Bolničarka je bila uvjerena da se Lilian ništa ne razumije u to, pa joj donese filmove.

„Mogu li ih na trenutak zadržati ovdje?“ upita Lilian.

Bolničarka je oklijevala. „To se protivi propisima. Već ni to nije dopušteno što sam vam ih pokazala.“

„Profesor mi ih gotovo uvijek sam pokazuje i tumači. Samo ovoga puta je to zaboravio.“ Lilian izvadi iz ormara jednu haljinu. „Evo, to je haljina što sam vam je nedavno obećala. Možete je uzeti.“

Bolničarka pocrveni. „Žuta haljina? Mislite li to ozbiljno?“

„Zašto ne? Meni više ne pristaje. Odviše sam mršava.“

„Možete je suziti.“

Lilian zatrese glavom. „Samo je uzmite.“

Bolničarka uze haljinu oprezno kao da je od stakla i pritisne je o sebe. „Čini se da mi čak pristaje“, šapne, gledajući se u ogledalo. Zatim je prebaci preko naslona stolice. „Ostavit ću je još nekoliko minuta ovdje. Snimke također. Onda ću doći po sve to. Moram još do broja dvadeset šest. Otputovala je.“

„Otputovala?“

„Da. Pred jedan sat.“

„Tko je broj dvadeset šest?“

„Ona mala Južnoamerikanka iz Bogote.“

„Ona s tri rođaka? Manuela?“

„Da. Došlo je brzo; ali to smo i očekivali.“

„Sta mi tu okolišamo“, reče Lilian ogorčena zbog opreznog načina izražavanja u sanatoriju. „Ona nije otputovala, ona je mrtva, umrla, nema je više!“

„Da, dakako“, zaplašeno odvratila bolničarka, bacivši pogled na haljinu koja je kao žuta karantenska zastava visila preko stolice. Lilian to opazi.

„Samo pođite“, reče mirnije. „Imate pravo. Kad se vratite, možete odnijeti sve zajedno.“

„Dobro.“

Lilian brzo izvuče tamne glatke filmove iz omota i priđe s njima k prozoru. U filmove se nije baš mnogo razumjela. Dalaj Lama joj je samo češće pokazivao sjene i razlike u boji o kojima se radilo, ali već nekoliko mjeseci to nije činio.

Gledala je sjajno sivilo i crnilo koje je odlučivalo o njezinu životu. Tu su bile njezine lopatice, njezina hrptenjača, njezina rebra, njezin kostur – a između njega ono jezovito nešto, ona sjena koja je značila zdravlje ili bolest. Sjetila se prijašnjih snimki, onih maglovitih sivih mrlja i pokušala ih ponovo naći. Povjerovala je da ih razabire, ali joj se činilo kao da su se povećale. Otišla je od prozora i upalila svjetlo. Zatim skinu zaslon da bi dobila još više svjetla i odjednom joj se učini kao da vidi samu sebe, mrtvu, nakon više godina u grobu, dok se meso već raspalo, a ostale su još samo kosti, jedino što je odoljelo.

Ona položi filmove na stol. Opet pravim gluposti, pomisli – ali se usprkos tome pogleda u ogledalo. Promatrala je svoje lice, lice koje je bilo njezino, s izmijenjenim stranama u ogledalu, strano, a ipak njezino. Ja ga ne poznajem, pomisli, ne znam kako zaista izgleda. Ja ne poznajem ono što drugi vide, poznajem samo ovaj fantom u ogledalu koji je izmijenjen, pa mu je desno tamo gdje drugi vide lijevo. Poznajem samo tu laž, jednako kao što poznajem i onu drugu laž, boje i oblik, dok ono pravo, kostur, koji nijemo radi u meni da bi izbio na površinu, uopće ne poznajem. Eto to, pomisli ona i pogleda crni film, to je jedino pravo ogledalo. Ona opipa svoje čelo i obraz te osjeti kosti ispod njega i učini joj se kao da su joj bi že koži nego prije. Meso se već topi, pomisli, a iz očnih duplja već gleda ona nepodmitljiva, bezimena, ili mi možda već nevidljiva viri preko ramena, pa se njezine i moje oči sastaju u ogledalu.

„Što radite to?“ upita mlada bolničarka iza nje. Na nečujnim gumenim potplatima ušla je opet u sobu.

„Gledam se u ogledalu. U posljednja dva mjeseca izgubila sam tri funte na težini.“

„Ali vi ste tek nedavno dobili pola funte.“

„I to sam opet izgubila.“

„Odviše ste nemirni. Morali biste više jesti. Meni se čini da ste se dobro oporavili.“

Lilian se naglo okrene. „Zašto vi s nama uvijek postupate kao s djecom?“ upita neizmjereno razdraženo. „Zar zaista mislite da mi vjerujemo sve ono što nam trabunjate? Evo –“ ona pruži bolničarki rendgenske snimke –“pogledajte samo ovo! Ja se dosta razumijem u to! Vi znate da mi nije ništa bolje.“

Bolničarka je prestrašeno pogleda. „Vi umijete čitati rendgenske snimke? Jeste li to učili?“

„Da, naučila sam. Imala sam dovoljno vremena za to.“

To nije bilo istina, ali ona se odjednom nije više mogla vratiti. Bilo joj je kao da stoji na visokom užetu, da rukama još dodiruje ogradu, u trenutku prije nego što će je ispustiti i krenuti preko ponora. Još

je mogla sve izbjeći bude li šutjela, što je zapravo i htjela, ali nešto što je bilo jače od straha gurnu je naprijed.

„To nije nikakva tajna“, mimo će ona. „Sam profesor mi je rekao da se kod mene nije ništa poboljšalo. Pogoršalo se! Ja sam to htjela samo još jednom sama vidjeti, pa sam vas zato zamolila da mi pokažete slike. Uopće ne razumijem zašto se zbog toga toliko glumi pred pacijentima! Ipak je mnogo bolje ako čovjek jasno vidi.“

„Većina pacijenata to ne može podnijeti.“

„Ja mogu. Zar mi zato niste htjeli ništa reći?“

Lilianu je prožeo osjećaj kao da ispod sebe u beskrajno dubokom cirkuskom šatoru čuti nijemu tišinu iščekivanja. „Ta vi ste sami rekli da to već znate“, oklijevajući odgovori bolničarka.

„Što?“ upita Lilian bez daha.

„Vaša snimka – ta vi razumijete –“

Tišina iščekivanja odjednom više nije bila tišina. Uši su joj bile pune nekog visokog nepoznatog zujanja. „Dakako da znam da se stanje nije popravilo“, s mukom će Lilian. „To se često događa.“

„Dakako“, olakšano zabrblija bolničarka. „Uvijek ima kolebanja. Nagore i nadolje. Mali nazadak se često pokazuje. Osobito zimi.“

„I u proljeće“, reče Lilian. „I ljeti. I u jesen.“

Bolničarka se nasmije. „Vi imate smisla za humor. Kad biste bar mogli postati malo mirniji! i kad biste slušali profesorove naloge! Naposljetku on sve najbolje zna.“

„To ću i učiniti. Ne zaboravite vašu haljinu.“

Lilian je nestrpljivo čekala da bolničarka uzme snimke i haljinu i da ode. Učinilo joj se kao da je zajedno s njome ušao dašak smrti što ga je u naborima svoje bijele odjeće dovukla iz Manueline sobe. Kako samo ništa ne sluti! pomisli Lilian. Kako svi mi zajedno ništa ne slutimo! Zašto ne odlazi? Kako samo polagano s odvratnom dopadljivošću prebacuje haljinu preko ruke!

„Tih nekoliko funti ubrzo ćete nadomjestiti“, reče bolničarka. „Samo treba dobro jesti! Na primjer, večeras! Kao desert dobivamo divni nabujak od čokolade sa sokom od vanilije.“

Ja sam to izazvala, pomisli Lilian, ne zato jer sam hrabra, već zato jer se bojim. Lagala sam. Htjela sam čuti upravo protivno! Usprkos svemu čovjek uvijek želi čuti upravo protivno!

Na vratima netko zakuca i u sobu uđe Holman. „Klerfe odlazi sutra. Noćas je pun mjesec. Uobičajena svečanost gore u Bergerovoj planinskoj kući. Hoćete li da još jednom pobjegnemo i da se odvezemo s njime gore?“

„Zar i vi?“

„Da. Posljednji put.“

„Manuela je umrla.“

„Čuo sam. To je olakšanje za sve. Za njezina tri rođaka svakako – a vjerojatno i za Manuelu.“

„Vi govorite kao Klerfe“, neprijateljski će Lilian.

„Držim da svi moramo s vremenom govoriti kao Klerfe,“ mirno odvrati Holman. „Kod njega je samo distancija kraća pa zato zvuči oštrije. On živi od jedne do druge, a njegovi su izgledi iz godine u godinu sve manji. Hoćemo li današnje večer provesti zajedno s njim?“

„Ne znam.“

„To je njegovo posljednje več. A Manuela neće opet oživjeti bez obzira na to što mi radimo.“

„Vi opet govorite kao on.“

„Zašto ne bih?“

„Kad odlazi?“

„Sutra popodne. Želi izaći iz planina prije nego što ponovo počne padati snijeg. Meteorološki izvještaj najavljuje snijeg za sutrašnju noć.“

„Vozi li sam?“ upita Lilian teško se svladavši.

„Sam. Hoćete li doći večeras?“

Lilian mu nije odgovorila. Odviše mnogo stvari je istodobno navalilo na nju. Morala je razmisliti. Ali što je još imala da razmisli? Nije li to činila već mjesecima? Sad je još samo morala donijeti odluku.

„Niste li vi htjeli ubuduće biti oprezniji?“ upita ona.

„Večeras nisam. Dolores, Marija i Čarls dolaze također. Jozef je na vratima. Ako se u deset sati prokrijumčarimo odavde, pravodobno ćemo stići na žičanu željeznicu. Noćas vozi do jedan sat. Doći ću po vas.“ Holman se nasmije. „Od sutra ću opet biti najposlušniji i najoprezniji stanovnik Bele Viste. Danas svetkujemo.“

„Što?“

„Bilo što. Da je puni mjesec. Da je došao Đuzepe. Da još živimo. Oproštaj.“

„Da ćemo sutra opet biti idealni pacijenti?“

„I to. Doći ću po vas. To je kostimirana zabava. Niste li to zaboravili?“

„Nisam.“

Holman zatvori vrata za sobom. Sutra, pomisli Lilian. Sutra – što je to odjednom postalo? To je bilo drukčije jutro od onoga jučer i od svih jutara prije toga. Sutra uvečer Klerfea više neće biti i svakidašnjica će opet zavladatai – kao vlažni snijeg što ga donosi bolesni vjetar, mekan, blag, pokrivajući sve, i sve polako gušeći. Mene ne! pomisli ona. Mene ne!

Bergerov planinarski dom ležao je visoko iznad sela, a jednom mjesečno, zimi, pri punom mjesecu ostao je noću otvoren za skijaški spust sa zubljam. Palas hotel je u tu svrhu poslao malu cigansku kapelu, dva guslača i jednog cimbalistu. Cimbal su ponijeli sa sobom. Bergerov dom nije imao klavir.

Gosti su došli u skijaškim odijelima i u kostimima. Čarls Nej i Holman imali su nalijepljene brkove da ih ne bi nitko prepoznao. Čarls Nej bio je u smokingu. Nosio ga je kao kostim, jer mu se inače nikad nije pružala prilika za to. Marija Savini imala je španjolske čipke i malu koprenu u kosi. Dolores Palmer svoju kinesku haljinu, a Lilian Denkerk svoje svjetloplave hlače i kratki krznjeni kaputić.

Planinarska kuća bila je prepuna, ali Klerfe je uspio rezervirati stol uz prozor. Natkonobar u Palas hotelu, pod čijom upravom je stajala i planinarska kuća bio je fanatični prijatelj trka.

Lilian je bila veoma uzbuđena. Nemirno je piljila u dramatsku noć vani. Negdje gore iznad planina bjesnila je oluja od koje se dolje nije ništa zapažalo. Mjesec je klizio iza rastegnutih oblaka i ponovo zaranjao u njih, a sjene oblaka pokrile su bijele obronke kao golemi plamenci što lete oko svijeta mašući

silnim krilima.

U kaminu planinarske kuće gorjela je velika vatra. Pio se vrući punč i vino. „Što biste htjeli?“ upita Klerfe. „Sve što se toči vruće je, punč i kuhano vino, ali nakonobar je za nas pripremio malo votke i konjaka. Ja sam mu danas popodne dopustio da se u Đuzepeu proveze oko sela. Zauljio mi je dvije svjećice i bio sav sretan. Hoćete li konjaka? Ja predlažem kuhano vino.“

„Dobro“, reče Lilian. „Kuhano vino.“

Konobar donese čaše. „Kad ćete sutra oputovati?“ upita Lilian.

„Prije mraka.“

„Kamo?“

„U Pariz. Hoćete li sa mnom?“

„Hoću“, odvrati Lilian.

Klerfe se nasmije. Nije joj vjerovao. „Dobro“, reče, „ali ne možete sa sobom ponijeti mnogo prtljage. Đuzepe nije udešen za to.“

„Ne trebam mnogo. Ostatak mogu poslati za mnom. Gdje ćemo se najprije zaustaviti?“

„Napustit ćemo snijeg jer ga tako mrzite. Ne odviše daleko. Preko planina u Tesin. Do Lago Mađorea. Ondje je već proljeće.“

„A zatim?“

„U Ženevu.“

„A onda?“

„U Pariz.“

„Može li se odmah odvesti u Pariz?“

„Onda bismo već noćas morali krenuti. Malo je predaleko za jedan dan.“

„Može li se s Lago Mađorea za jedan dan stići onamo?“

Klerfe je odjednom pažljivo pogleda. Sve dosada je to smatrao igrom, ali ona je odviše potanko ispitivala da bi to mogla biti igra. „Čovjek može stići onamo za jedan dugi dan“, odvrati on. „Ali čemu? Ne biste li htjeli pogledati livade sa sunovratima oko Ženeve? Svatko ih želi vidjeti.“

„Mogu ih pogledati dok se onuda vozimo.“

Na terasi je ispaljen vatromet. Rakete poletješe uvis, vatreni točkovi se stadoše okretati, izbacujući iskre, a zatim šiknuše užareni meci uspinjući se strmo, a kad su gledaoci već povjerovali da su se iscrpli u svom osamljenom letu, odjednom bi se raspadali u krupne kite zlata, rumenila i morila, padajući na zemlju u stotinama sjajnih lopti.

„Zaboga!“ odjednom šapnu Holman. „Dalaj Lama.“

„Gdje?“

„Na vratima. Upravo je stigao.“

Profesor je stvarno stajao blijed i ćelav na ulazu i promatrao gužvu u planinarskoj kući. Bio je odjeven u sivo odijelo. Netko mu natakne na glavu papirnatu kapu, ali on je skine i pođe prema stolu nedaleko od vrata.

„Tko bi to slutio?“ reče Holman. „Što da radimo?“

„Ništa“, odgovori Lilian.

„Ne bismo li se oprezno izvukli zajedno s ostalima?“

„Ne možemo.“

„Vas neće prepoznati, Holmane“, izjavi Dolores Palmer. „S tim vašim brkovima.“

„Ali vas! i Lilian, pogotovu Lilian.“

„Možemo sjediti tako da nam ne vidi lica“, reče Čarls Nej i ustane. Dolores je zamijenila svoje mjesto za njegovo, a Marija Sa vini sjela na Holmanovu stolicu. Klerfe se veselo nasmijao i, gledajući Lilian, upita je hoće li se zamijeniti s njim. Ona zatrese glavom.

„Preselite se, Lilian“, reče Čarls. „Inače će vas prepoznati pa će sutra biti velike buke. Ovog mjeseca i onako imamo već mnogo toga na rovašu.“

Lilian je razabirala blijedo lice Dalaj Lame kao mjesec iznad stolova. Kadšto bi ga gužva sakrila, a onda bi se opet pojavilo kao i mjesec na putu između oblaka.

„Ne“, odgovori ona. „Ostat ću ovdje.“

Skijaši se počеше spremati za odlazak. „Nećete li se i vi spustiti s njima?“ upita Dolores Klerfea. On je bio u skijaškom odijelu.

„Ne pada mi na pamet. To mi je odviše opasno.“

Dolores se nasmije. „On zaista misli tako“, reče Holman. „Uvijek je ono opasno čime čovjek potpuno ne vlada.“

„A ako vlada?“ upita Lilian.

„Onda je još opasnije“, reče Klerfe. „Onda čovjek postaje lakouman.“

Izađoše da vide spust. Holman, Čarls Nej, Marija Savini i Dolores izvukoše se iskoristivši gužvu koja se stvorila prilikom izlaženja. Lilian je bez žurbe pošla s Klerfeom ispred blijedih profesorovih očiju.

Krenuli su čvrsto ugaženim putem do mjesta spusta. Dimni plamen zublji bacao je odraze na snijeg i lica. Prvi skijaši jurnuše niz mjesečinom obasjan obronak, držeći zublje visoko u rukama. Ubrzo se pretvoriše u žarke tačke i iščezoše iza drugih, nižih obronaka. Lilian je gledala za skijašima koji su jurili niz strminu kao da se bacaju u život. Jednako kao i rakete koje, stigavši u svom letu na najvišu tačku, padaju natrag na zemlju u kiši zvijezda.

„Kad ćemo sutra krenuti?“ upita Klerfea.

On je pogleda. Smjesta ju je shvatio. „Kad god hoćete“, odvrati. „U svako vrijeme. I pošto se spusti noć. I prije. I kasnije, ako ne budete gotovi.“

„Nije potrebno. Mogu brzo spremi stvari. Kad želite krenuti?“

„Oko četiri sata.“

„Mogu biti spremna u četiri.“

„Dobro. Doći ću po vas.“

Klerfe pogleda opet za skijašima. „Ne morate se zbog mene ništa brinuti“, reče Lilian. „Možete me iskrcati u Parizu. Ja se s vama vozim kao –“

Tražila je pravu riječ.

„– kao netko tko stoji na cesti pa ga vozač povede do idućeg grada?“ upita Klerfe.

„Da – tačno tako.“

„Dobro.“

Lilian osjeti da dršće. Pogleda u Klerfea. On je više nije ništa pitao. Ne moram mu ništa razjašnjavati, pomisli ona. On mi vjeruje. Ono što je za mene najhitnija odluka mog života, za nj je samo zaključak kakav svakog dana stvara. Uostalom, možda me i ne smatra teško bolesnom. Začudila se osjetivši kako je odjednom s njezinih ramena skliznuo teret što ga je dugo vremena nosila. On je bio prvi čovjek koji se nije brinuo za njezinu bolest! To ju je na neki čudni način činilo sretnom. Bilo joj je kao da je prešla granicu koju ranije nije mogla prijeći. Bolest koja je kao mutan prozor stajala između nje i svijeta više nije bila ovdje, i zato je pred njom ležao život jasan i širok, u punoj mjesečini, s oblacima, dolinama, i sudbinama, a ona mu je pripadala, i nije više bila isključena, stajala je kao i ostali zdravi ljudi na velikom startnom prostoru za spust, držeći u ruci zapaljenu pucketavu zublju, spremna da se baci dolje u život. Što je Klerfe jednom rekao? U životu su najvrednija stremljenja i slobodno odabiranje smrti, pa bilo to samo zato da ga ona ne bi mogla ubiti kao Štakora ili zadaviti ako nije spreman na to. No Lilian je bila spremna. Drhtala je, ah je bila spremna.

VI

Volkov ju je idućeg jutra našao zaokupljenu prtljagom. „Ti spremaš stvari, dušo? Tako rano?“

„Da, Borise, spremam ih.“

„Čemu? Za nekoliko ćeš dana opet sve izvaditi iz kovčega.“

Već nekoliko puta ju je vidio kako je spremala stvari u kovčege. Svake godine bi je to obuzimalo kao što i ptice selice u proljeće ili u jesen hvata nagon da odlete. Kovčezi bi onda stajali tako puni po nekoliko dana, a kadšto i po nekoliko tjedana, dok Lilian ne bi izgubila hrabrost i odrekla se svoje namjere.

„Odlazim, Borise“, reče. Bojala se tog razgovora. „Ovaj put zaista odlazim.“

On se naslonio na vrata i promatrao je. Haljine i ogrtači ležali su na postelji, a sviteri i noćne košulje visili su na kvakama prozora i vrata. Cipele s visokim peticama stajale su na toaletnom stoliću i na stolcima, a skijaška odjeća bila je nabacana na hrpu kraj balkonskih vrata.

„Zaista odlazim“, nervozno ponovi Lilian, jer joj on nije vjerovao.

On kimne. „Sutra ćeš otići. A prekosutra ili za tjedan dana opet ćemo sve izvaditi iz kovčega. Zašto se uzalud toliko mučiš?“

„Borise!“ viknu ona. „Ostavi to! To više ništa ne koristi! Ja odlazim.“

„Sutra“

„Ne, danas.“

Osjećala je njegovu popustljivost i njegovo nevjerovanje. To je bila paučina koja ju je trebala ponovo oviti i sputati. „Putujem“, odlučno će ona. „Danas. S Klerfeom.“

Vidjela je kako su mu se oči izmijenile. „S Klerfeom?“

„Da“, odgovori ona. Htjela je da što brže obavi tu stvar. „Odlazim sama. Ali odvest ću se s Klerfeom jer on putuje danas i jer ja sama ne bih smogla hrabrosti za odlazak. To je jedini razlog zbog kojega odlazim s njim. Sama nisam dovoljno jaka protiv svega ovoga ovdje.“

„Protiv mene“

„I protiv tebe – ali ne tako kako ti to misliš.“

Volkov koraknu u sobu. „Ne možeš otići“, reče.

„Mogu, Borise. Htjela sam ti pisati. Pogledaj to“

– ona pokaza u malu mjedenu košaricu za papir kraj njezina stola punu zgužvanog papira. „Nisam mogla. Beznadno je da to pokušam rastumačiti –“

Beznadno, pomisli Volkov. Što znači to? Zašto je danas nešto beznadno što jučer uopće još nije ni postojalo? On pogleda na haljine i cipele – još prije jedne sekunde bile su slika dražesnog nereda – a sad su odjednom ležale u svjetlu rastanka kao oružje koje mu ugrožava srce. Nije ih više gledao kao dražesnu zbrku, gledao ih je s onom boli koju čovjek osjeća kad se vratio kući sa sprovoda dragog pokojnika i neočekivano opazio nešto od njegovih osobnih stvari

– šešir, rublje, par cipela. „Moraš ostati ovdje“, reče.

Ona zatrese glavom. „Znam da to ne mogu rastumačiti. Zato sam htjela otići a da te ne vidim. Htjela sam ti odozdo pisati – ali ni to ne bih mogla učiniti. Ne čini mi to tako teškim, Borise –“

Ne čini mi to tako teškim – pomisli on. Uvijek to govore, ove hrpice ljupkosti, egoizma i nemoćnosti, kad se late posla da ti raskidaju srce. Ne čini mi to tako teškim! Jesu li ikada pomislile da je to drugima teško? Ali ne bi li bilo još strašni je kad bi zaista mislile na to? Ne bi li to bila kobna sućut koja drži u rukama koprive i nemamo te njima gladi? „Odlaziš s Klerfeom?“

„Vozim se s Klerfeom iz planine“, izmučeno odvrati Lilian. „On me vodi sa sobom kao što čovjek s automobilom pobire uz put pješaka. U Parizu ćemo se razići. Ja ću ostati ondje, a on će dalje. U Parizu živi moj ujak. On upravlja s ono malo novca što ga imam. Ostat ću ondje.“

„Kod ujaka?“

„U Parizu.“

Lilian je znala da ne govori istinu, ali u tom trenutku joj se učinilo ipak kao istina. „Shvati me, Borise!“ zamoli ga.

On pogleda kovčege. „Čemu želiš da te netko shvati? Dovoljno je da odlaziš.“

Ona pognu glavu. „Imaš pravo. Samo me i dalje udaraj !“

Samo me i dalje udaraj, pomisli on. Ako se samo na trenutak trgnemo, one vele: samo me i dalje udaraj, kao da ih mi želimo napustiti. Njihova logika ne dopre nikad dalje od posljednjeg odgovora i sve se prije toga briše kao da se nije ništa dogodilo. Nije mjerodavno ono što je izazvalo krik, već je jedino mjerodavan sam krik. „Ne udaram te“, reče.

„Ti hoćeš da ostanem uza te.“

„Hoću da ostaneš ovdje. To je razlika.“

I ja već lažem, pomisli on. Dakako da bih htio samo to da ostane uza me, jer je ona ono jedino, posljednje što imam. Zemlja se za mene stisnula u to jedno selo, mogu prebrojati njegove stanovnike, poznajem gotovo svakoga od njih, to je postao moj svijet. A ona je ono što želim od toga svijeta. Ne mogu je izgubiti, ne smijem je izgubiti, već sam je izgubio. „Ne bih htio da odbaciš svoj život kao bezvrijedan novac“, reče on.

„To su riječi, Borise. Kad bi se nekomu u tamnici pružila mogućnost da živi godinu dana slobodan i da onda umre ili da nakon mnogo godina crkne u tamnici – što bi on učinio?“

„Ti nisi u tamnici, dušo! Ti imaš strašno krivu predodžbu o onome što se zove život.“

„To znam. Ja ga ne poznajem. Ja poznajem samo onaj dio koji se sastojao od rata, prevare i bijede, pa sve ako ostatak bude i pun razočaranja, ipak ne može biti gori od onoga što već poznajem i za što znam da ne može biti sve. Ipak mora da postoji još nešto, ono drugo što ja ne poznajem i za što znam da ne može biti sve, ono što me čini nemirnom i što me doziva“ – ona zastade. „Nemojmo više govoriti, Borise. Sve je krivo što govorim, postaje krivo dok govorim. Riječi su lažne i sentimentalne i ne izriču pravi smisao i pretvaraju se u noževe, a ja te ne želim povrijediti, ali svaka riječ mora biti povreda ako hoću da sam iskrena. A sve kada i vjerujem da sam iskrena, ja to ipak još nisam. Ne vidiš li da to ni sama ne znam?“ w

Ona ga pogleda nemoćno, pogledom u kome je bila pomiješana ljubav, samilost i neprijateljstvo. Zašto ju je prisiljavao da još jednom ponovi ono što je sama sebi već tisuću puta rekla i što je već htjela zaboraviti?

„Pusti Klerfea neka se odveze pa ćeš za nekoliko dana vidjeti kako bi bilo pogrešno da si pošla s

tim hvatačem štakora.“

„Borise“, beznadno odvrati Lilian. „Klerfe to nije. Zar baš mora biti neki drugi muškarac?“

On joj ne odgovori. Zašto sam joj ono rekao, pomisli. Ja sam luđak, ja činim sve da bih je otjerao! Zašto se ne nasmiješim i rekнем joj da ima pravo? Zašto se ne služim starim trikom? Zar ne znam da onaj gubi koji pokušava zadržati i trči za onim koji ga ispušta iz ruku, smiješeći se? Jesam li to zaboravio? „Ne“, reče. „Ne mora biti neki drugi muškarac. Ali ako tome nije tako, zašto me onda ne pitaš hoću li poći s tobom?“

„Tebe?“

Pogrešno, pomisli on, i opet pogrešno! Čemu joj se namećem? Ona želi pobjeći od bolesti. Čemu bi onda sobom povela bolesnika? Posljednji čovjek s kojim bi htjela putovati bio bih ja.

„Neću ništa ponijeti sa sobom, Borise“, odvrati ona. „Ja te volim, ali ne želim ništa ponijeti sa sobom.“

„Želiš li sve zaboraviti?“

I opet krivo, očajno pomisli on.

„To ne znam“, potišteno će Lilian. „Ne želim ponijeti ništa odavde. Ne mogu. Ne muči me!“

Trenutak je stajao veoma tiho. Znao je da više ne bi smio ništa odgovoriti, ali u isto vrijeme činilo mu se neizmjerно važnim da joj razjasni kako njih dvoje neće više dugo živjeti i da će ono što je ona sad u životu toliko prezirala, vrijeme, jednom biti najvažnije od svega, pa sve da se radi o satima i danima, te da će biti očajna jer ga je odbacila, iako joj se sad to ne čini – ali znao je i to da bi se svaka riječ, ako bi je pokušao sad izreći, pretvorila u banalnost koja ne bi postala ništa podnošljivi ja ni zbog činjenice da je istinita. Bilo je prekasno. Nije ju više mogao stići. Odjednom je bilo prekasno, od jednog udisaja do drugoga. Što je to propustio? Nije znao. Još jučer je sve bilo blizu i prisno, a sad se između njih uzdigla staklena stijena kao u automobilu između šoferova sjedišta i kabine. Oni su još gledali jedno drugo, ali se više nisu razumjeli. Govorili su različitim jezicima i nisu se razumjeli. Ništa se više nije moglo učiniti. Ta stranost, koja je izrasla preko noći, već je sve ispunjavala. Nalazila se u svakom pogledu i svakoj riječi. Više se ništa nije moglo učiniti. „Ostaj mi zdravo, Lilian“, reče.

„Oprosti mi, Borise.“

„U ljubavi se nema šta praštati.“

Nije imala vremena za razmišljanje. Došla je bolničarka i pozvala je da pođe Dalaj Lami.

Profesor je mirisao dobrim sapunom i antiseptičkim rubljem. „Vidio sam vas sinoć u Bergerovoj planinskoj kući“, reče kruto.

Lilian kimne.

„Znate li da imate zabranu izlaska?“

„Da, znam.“

Blijedim licem Dalaj Lama prijeđe ružičasti odsjev. „Čini se da vam je svejedno da li se ravnate po toj zabrani ili ne. Moram vas zamoliti da napustite sanatorij. Možda ćete gdje drugdje naći mjesto koje će bolje odgovarati vašim željama.“

Lilian mu ne odgovori. Ironija je bila odviše jaka. „Govorio sam s glavnom sestrom“, razjasni Dalaj Lama, koji je njezinu šutnju protumačio kao prepast. „Rekla mi je da to nije bilo prvi put. Već vas je češće opominjala, ali vi se niste na to obazirali. Takve stvari razaraju moral sanatorija. Ne možemo

trpjati da –“

„Uviđam to“, prekinu ga Lilian. „Ja ću još danas popodne napustiti sanatorij.“

Dalaj Lama je iznenađeno pogleda. „Toliko se opet ne žuri“, odvrati zatim. „Imate vremena dok ne nađete drugo mjesto ili ste to možda već učinili“ „Nisam.“

Profesor je bio malo zbunjen. Očekivao je suze i molbu da još jednom pokuša s njom. „Zašto radite tako protiv svoga zdravlja, gospođice Denkerk“ upita naposljetku.

„I kad sam radila sve što je bilo propisano nije mi bilo bolje.“

„Ali to ipak nije razlog da to više ne činite ako se jednom stanje pogorša“, ljutito viknu profesor. „Naprotiv! Tek onda treba biti posebno oprezan.“ Ako se stanje jednom pogorša, pomisli Lilian. Nije je pogodilo onako kao jučer kad joj je to priznala bolničarka.

„Samoubilačka besmislica!“ zagrmí Dalaj lama dalje. Vjerovao je da ima zlatno srce u gruboj ljusci. „Istjerajte tu besmislicu iz svoje ljupke glave.“

On je uhvati za rame i lako je strese. „No, vratite se u svoju sobu i ubuduće se tačno držite propisa.“ Lakim pokretom ramena klizne Lilian ispod njegove ruke. „Ja bih i dalje kršila propise“, reče mirno. „Zato smatram da je bolje da napustim sanatorij.“ Ono što joj je Dalaj Lama rekao o njezinom stanju ne samo što je nije prestrašilo, već ju je naprotiv odjednom učinilo sigurnom i hladnom. Začudo je smanjilo i bol za Borisom, jer sad više nije mogla da bira. Osjećala se kao vojnik koji je nakon dugog čekanja dobio zapovijed za pokret. Nije mogla učiniti više ništa nego da je poslušna. Ono novo ju je već obuzelo, jednako kao što je kod vojnika zapovijed za pokret postala dio uniforme i borbe – a možda i dio svršetka.

„Ne pravite teškoća“, zagrmí Dalaj Lama. „Ovdje i nema drugog sanatorija – kamo biste već mogli poći? U kakav pansion?“

Stajao je pred njom, taj veliki dobrodušni bog sanatorija i postao nestrpljiv jer ga je ta otporna mačka uhvatila za riječ s otpuštanjem iz sanatorija, da bi ga, kako je on mislio, prisilila da je povuče. „Onih nekoliko pravila je stvoreno samo vama u korist“, osorno će on. „Kamo bismo došli kad bi ovdje vladala anarhija? A inače? Mi zaista ovdje nemamo tamnicu. Ili vam se to čini?“

Lilian se nasmiješi. „Više mi se ne čini“, reče. „I ja nisam više pacijent. Možete opet sa mnom govoriti kao sa ženom, a ne više kao s djetetom ili s robijašem.“

Vidjela je još kako je Dalaj Lama ponovo porumenio, a zatim izađe.

Svu svoju prtljagu je pripremila. Večeras, pomisli, napustit ću planinu. Prvi put u toku tih godina osjetila je očekivanje koje će se ispuniti, ne više fata morgana, udaljenu mnogo godina, koja se uvijek sve više odmicala, već ispunjenje što će joj ga donijeti idući sati. Prošlost i budućnost visili su na drhtavoj vazi, a prvo što je osjetila, nije bila samoća, već napeta i visoka osamljenost. Sa sobom nije uzimala ništa, a nije ni znala kamo odlazi.

Bojala se da će Volkov još jednom doći, ali je u isto vrijeme i čeznula za tim da ga još jednom vidi. Zatvorila je kovčeg, a oči su joj bile pune suza. Čekala je dok se nije posve smirila. Onda plati račun i odbi dva Krokodilkina napadaja – posljednji u ime Dalaj Lama. Oprostila se od Dolores Palmer, Marije Savini i Čarlsa Neja, koji su piljili u nju kao što su piljili Japanci za vrijeme rata u svoje pilote-samoubojice. Zatim se vrati u svoju sobu i stane čekati. Začu grebanje i lajanje pred vratima. Ona ih otvori i u sobu uđe Borisov ovčarski pas. Taj pas ju je volio i često je sam dolazio k njoj. Pomislila je da ga je Boris poslao pa da će sada i on doći. Ali on nije dolazio. Umjesto njega došla je sobna bolničarka i ispriopovjedila joj da će Manuelini rođaci poslati mrtvu djevojku u lijesu od cinčanog lima u Bogotu.

„Kada?“ upita Lilian, samo da bi nešto pitala.

„Još danas. Oni žele što prije oputovati. Saonice stoje već vani. Inače se uvijek čeka do noći, ali lijes treba da stigne na određeni brod. Rođaci lete avionom.“

„Sad moram otići“, promrmlja Lilian. Čula je Klerfeova kola. „Ostajte mi zdravo.“

Ona zatvori vrata za sobom i pođe duž bijeloga hodnika kao kradljivac u bijegu. Nadala se da će nezapažena proći kroz predvorje, ali Krokodilka ju je čekala kraj d'zala.

„Profesor vam još jednom želi reći da možete ostanete i da treba da ostanete.“

„Hvala“, reče Lilian i krene dalje.

„Ta budite razboriti, mis Denkerk! Vi ne poznajete svoje stanje. Sad ne smijete dolje. Ne biste preživjeli ovu godinu.“

„Upravo zato.“

Lilian pođe dalje. Sa stolova za bridž podiže se nekoliko glava. Inače je predvorje bilo prazno. Bolesnici su morali ležati. Borisa nije bilo. Holman je stajao na izlazu.

„Ako baš svakako želite putovati, onda putujte bar željeznicom“, reče Krokodilka.

Lilian nijemo pokaza glavnoj sestri svoj krzneni ogrtač i svoju vunenu odjeću, ali Krokodilka prezirno odmahnu rukom. „To ništa ne koristi! Kanite li izvršiti samoubistvo?“

„To svi činimo – jedan brže, a drugi polaganije. Vozit ćemo se oprezno. I nećemo daleko.“

Izlazna vrata bila su već posve blizu. Sunce je blještalo izvana u predvorje. Još nekoliko koraka, pomisli Lilian, i tom trčanju kroz šibe bit će kraj. Još jedan korak. „Opomenula sam vas“, reče jednolični hladni glas kraj nje. „Peremo ruke.“

Liliani nije bilo do smijeha, ali se morala nasmiješiti. Krokodilka je s tim posljednjim klišejom spasila položaj. „Operite ih u steriliziranoj nevinosti“, reče Lilian. „Zbogom, hvala vam na svemu.“

Bila je vani. Snijeg je tako snažno odražavao svjetlo da se jedva moglo gledati. „Do viđenja, Holmane.“

„Do viđenja, Lilian. Ja ću ubrzo za vama.“

Ona ga pogleda. Smijao se. Hvala bogu, pomisli, najzad netko tko je ne želi poučavati. Holman ju je zamotao u njezine vunene stvari i u krznenu ogrtač.

„Vozit ćemo polagano“, reče Klerfe. „Kad sunce zađe, dići ćemo krov. Sad vas bočni prozori štite od vjetra.“

„Da“, odgovori ona. „Možemo li krenuti?“

„Da niste štogod zaboravili?“

„Nisam.“

„Ako ste i zaboravili, stvari se mogu poslati za vama.“

Na to nije ni pomislila. To ju je odjednom utješilo. Povjerovala je da će sve veze biti prekinute ako se odveze. „Da, zaista, može se sve to poslati za mnom“, reče.

Neki čovjek niskog stasa, koji je izgledao kao križanac između konobara i crkvenjaka, prijeđe brzim korakom preko prostora ispred hotela. Klerfe se trgne. „Ta to je –“

Čovjek pride ulazu, tik kraj kola, i Klerfe ga prepozna. Nosio je tamno odijelo, crni šešir i putni kovčeg. To je bio pratilac lešina. Bio je sav izmijenjen. Nije više bio zgužvan i zlovoljan, već radostan i autoritativan. Bio je na putu u Bogotu.

„Tko je to?“ upita Lilian.

„Ništa. Mislio sam da vidim nekog znanca. Jeste li gotovi?“

„Jesam“, reče Lilian. „Gotova sam.“

Kola krenuše. Holman je mahao. Borisa nije bilo nigdje. Pas je još neko vrijeme trčao za kolima, a zatim zaostade. Lilian se okrenu. Na terasama za sunčanje, koje su još časa prije bile prazne, najednom je stajao cio red ljudi. Bolesnici koji su gore ležali na ležaljicama, poustajali su. Oni su podzemnim brzojavom sanatorija već odavno doznali što se zbiva, a kad su čuli motor, uspraviše se u rijetkom redu, tamno se ocrtavajući prema jasno modrom nebu, gledajući prema dolje.

„Kao u najgornjem redu u areni za borbe s bikovima“, reče Klerfe.

„Da“, odvrati Lilian. „Ali što smo mi? Bikovi ili matadori?“

„Uvijek bikovi, ali vjerujemo da srao matadori.“

VII

Kola kliznuše polako kroz bijeli klanac iznad kojega je poput potoka teklo nebo plavo kao encijan. Prešli su preko prijevoja, ali snijeg je još uvijek bio s obje strane ceste nabacan gotovo dva metra visoko. Nisi mogao vidjeti što se nalazi iza njega. Ničega nije bilo osim tih zidova od snijega i plave vrpce neba. Ako si se dovoljno dugo naginjao natrag, nisi više znao što je dolje, a što gore, plavo ili bijelo.

Onda se osjeti miris smole i jela, a ispred njih se pojavi smeđe i ravno selo. Klerfe zaustavi kola.

„Mislim da možemo skinuti lance za snijeg. Kako je dolje niže?“ upita poslužitelja u benzinskoj pumpi.

„Grbavo.“

„Što?“

Klerfe pogleda mladića. Nosio je crveni sviter, novi kožnati kaputić, čelične naočale, a imao je mrlje od sunca i klopave uši. „Ta mi se poznajemo! Herbert ili Helmut ili –“

„Hubert.“

Dječak pokaza na drvenu ploču koja je visila između stupova benzinske stanice: H. Gering, garaža i automehaničarska radionica.

„Nije li to nova ploča?“ upita Klerfe.

„Upravo ispod čekića.“

„Zašto onda nisi dao ispisati krsno ime?“

„Ovo je praktičnije. Mnogi vjeruju tako da se zovem Herman.“

„Čovjek bi zapravo mogao povjerovati da bi U prije htio da izmijeniš ime nego da ga tako krupno ispišeš.“

„Onda bih zaista bio glup“, odvrati dječak. „Sada kad njemačka kola postepeno opet dolaze! Što mislite kolike napojnice primam! Ne, gospodine, moje je ime pravi izvor novca.“

Klerfe pogleda kožnati kaputić. „Potječe li i taj iz istoga vrela?“

„Upola. Ali prije nego prođe sezona, pridoći će još par skijaških cipela i jedan ogrtač: to je sigurno.“

„Možda krivo računaš.' Mnogi ti upravo zbog tvog imena neće dati napojnice.“

Dječak se naceri, bacivši lance u kola. „Neće mi ih uskratiti oni koji već sada mogu odlaziti u planine da se bave zimskim sportom, gospodine. Uostalom, meni se ni u tom slučaju ne može desiti nikakvo zlo – jedni mi daju što se raduju da ga više nema, a drugi jer imaju lijepe uspomene; ali gotovo svi mi daju. Otkako ova ploča ovdje visi, ja sam već stekao iskustva. Trebate li benzina, gospodine?“

„Benzina“, reče Klerfe, „trebam sedamdeset litara. Ali neću ga uzeti od tebe, već od nekog tko ima manje trgovačkog duha. Vrijeme je da se tvoja slika o svijetu malo pokoleba, Huberte.“

Sat kasnije izašli su iz snježnog područja. Potoci su se probijali kraj ceste, s krovova kuća je curilo, a stabla su se svjetlucala od vlage. U prozorima se crvenilo veče. Na ulicama su se igrala djeca. Oranice su bile crne i vlažne, a na livadama vidjela se žućkasta i sivkastozielena prošlogodišnja trava. „Hoćemo li negdje stati?“ upita Klerfe.

„Još nećemo.“

„Bojite li se da će nas snijeg stići?“

Lilian kimne. „Ne bih ga više nikad voljela vidjeti.“

„Ne prije iduće zime.“

Lilian mu ne odgovori. Iduće zime, pomisli. To je bilo kao Sinus ili Vlašići. Ona je nikada neće vidjeti.

„Ni bismo li nešto popili?“ upita Klerfe. „Kavu s trešnjevačom? Imamo još dobar komad puta.“

„Da“, odvrati Lilian. „Kad ćemo stići na Lago Maggiore?“

„Za nekoliko sati. Kasno uvečer.“

Klerfe zaustavi kola pred nekom gostionicom. Uđoše u gostinsku sobu. Konobarica zapali svjetlo. Na zidovima su visile slike s jelenima koji riču i tetrijebovima pri svadbenom plesu. „Jeste li gladni?“ upita Klerfe. „Što ste jeli u podne?“

„Ništa.“

„To sam i mislio.“ On se obrati konobarici.

„Što imate za jelo?“

„Salamu, lovačku kobasicu, šibling. Šiblinzi su vrući.“

„Dva šiblinga i nekoliko komada crnog kruha. K tome maslaca i svijetlo vino. Imate li fandana?“

„Fandana i valpoličela.“

„Onda fandana. A za vas?“

„Jedan pflimli, ako vam je pravo“, odvrati konobarica.

„Pravo mi je.“

Lilian je sjedila u kutu kraj prozora. Kao odsutna duhom slušala je razgovor između Klerfea i konobarice. Crvenkasto svjetlo svjetiljke sabralo se u bocama na tezgi u zelene i crvene odraze. Ispod prozora uzdizalo se crno drveće u visoko zelenkasto večernje nebo, a u kućama su gorjele prve svjetiljke. To je bilo veoma miroljubivo i kao da se razumije samo po sebi: bilo je to veče bez straha i pobune, a i ona je pripadala njemu isto tako mimo kao da se to razumije samo po sebi. Umakla je! Gotovo joj se steglo grlo kad je osjetila što to znači.

„Šiblinzi su masne seljačke kobasice“, reče Klerfe. „Izvrzne su, ali ih možda ne volite.“

„Ja volim sve“, odvrati Lilian. „Ovdje dolje sve!“

Klerfe je zamišljeno pogleda. „Bojim se da je to istina.“

„Zašto se bojite“

On se nasmije. „Ništa nije opasnije od žene koja sve voli. Kako da čovjek onda udesi da voli samo njega?“

„Tako da se u tom pravcu nimalo ne trudi.“

„I to je tačno.“

Konobarica donese svijetlo vino i utoči ga u male čaše za vodu. Zatim podigne svoju čašu sa šljivovicom. „U zdravlje!“

Ispiše. Klerfe se ogleda po otrcanoj gostionskoj sobi. „To još nije Pariz“, reče smiješeći se.

„Ipak jeste!“ odvrati Lilian. „To je prvo predgrađe Pariza. Pariz počinje već ovdje.“

Do Gešenena imali su zvijezde i vedru noć. Klerfe utovari kola na jedan od onih plosnatih teretnih vagona koji su bili pripremljeni uz peron. Osim njih vozile su se kroz tunel još dvije limuzine i jedna crvena sportska kola. „Hoćete li ostati u automobilu ili se želite voziti vlakom“ upita je.

„Hoćemo li se jako uprljati ako ostanemo u automobilu“

„Nećemo. Lokomotiva je električna. A krov ćemo zatvoriti.“

Neki željeznički službenik podmetnu klade pod točkove. Ostali vozači također su ostali u svojim kolima. Obje limuzine zapališe svjetiljke u kabini. Prikopčaje vagone i vlak pođe kroz Gothardov tunel.

Stijene tunela bile su mokre. Kraj njih proletješe svjetla uz prugu. Nakon svega nekoliko minuta prožeo je Lilian osjećaj da kroz okomiti rov pada u unutrašnjost zemlje. Zrak posta istrošen i ustajan. Buka vlaka bacala je oko njih tisuću jeka. Lilian opazi kako se ispred nje obje rasvijetljene limuzine ljuljaju kao dvije kabine na putu u Had. „Hoće li to već jednom prestati“ viknu.

„Za četvrt sata.“ Klerfe joj pruži svoju plosnatu bocu što ju je u gostionici dao napuniti. „Dobro je da se čovjek nauči na tunele“, reče. „Prema svemu što čujemo i vidimo, svi ćemo mi ubrzo slično živjeti, u podrumima zračne zaštite i u podzemnim gradovima.“

„Gdje ćemo izaći?“

„Kod Airola. Tamo već počinje jug.“

Lilian se bojala prve večeri. Očekivala je da će se javiti uspomene i grižnja savjesti kao štakori iz tame, ali sad je ta bučna vožnja kroz kameni trbuh zemlje izbrisala svaku drugu misao. Onaj nesigurni strah svakog živog bića koje živi na tlu, a ne u njemu, strah da će biti pokopano, natjerao ju je da tako žestoko čeka na svjetlo i na nebo da je sve ostalo bilo izbrisano. To ide gotovo prebrzo, pomisli ona. Još prije nekoliko sati sjedila sam na vrhovima planina i htjela da siđem dolje – a sad bijesno jurim kroz zemlju i želim opet gore.

Iz jedne od limuzina zaleprša papir i pljesnu o prednje staklo njihovih kola. Ondje osta prilijepljen kao smrvljena golubica. „Ima suvremenika koji svuda i svagdje moraju jesti“, reče Klerfe. „Oni bi čak i u pakao ponijeli sa sobom kruh s maslacem.“ On posegnu oko stakla i skinu papir.

Još jedan omotni papir proleti kroz tunel. Lilian se nasmije. Doletjelo je tane pljesnuvši u okvir stakla. „Komadić kruha“, reče Klerfe. „Ona gospodi ispred nas jedu još samo kobasicu bez kruha. Građanski pandemonij u utrobi zemlje.“

Lilian se protegnu na svom sjedalu. Činilo se da tunel skida s nje sve ono što je otprije lepršalo oko nje. Bilo je kao da oštre četke buke trgaju sve. Onaj stari planet na kojem je stajao sanatorij zauvijek je ostao iza nje. Nije se mogla vratiti u nj isto onako kao što nitko ne može dva puta prijeći preko Stiksa. Ona će izroniti na novi planet, izbačena iz zemlje, padajući i istodobno bačena naprijed, bez ikoje druge misli osim te jedne: izaći i disati. Bilo joj je kao da je u posljednoj minuti provučena kroz grobnu cijev čije stijene su se tik iza nje urušile i zasule, naprijed prema svjetlu koje se odjednom pojavilo ispred nje

kao neka mliječna monstranca, pojurilo prema njoj i došlo ovdje.

Aherontska buka pretvorila se u normalno klopotanje, a zatim zašutjela. Vlak se zaustavio u mekom šumu sivila i zlata i blagoga zraka. To je bio zrak života nakon onoga mrtvoga grobničkog zraka u tunelu. Tek nakon nekog vremena shvati Lilian da pada kiša. Osluškivala je kapljice koje su blago kuckale na krov automobila, udisala meki zrak i pružila ruku u kišu. Spašena, pomisli. Bačena preko Stiksa i spasena.

„Trebalo bi biti obratno“, reče Klerfe. „Tamo prijeko je trebalo da pada kiša, a ovdje da bude lijepo vrijeme. Jeste li se razočarali?“

Ona zatrese glavom. „Od listopada nisam vidjela kiše.“

„A već četiri godine niste bili dolje? Ta to je gotovo kao da ste još jednom rođeni. Još jednom rođeni, ali s uspomenama.“

On odveze kola dolje na cestu da kupi benzin. „Čovjek bi vam mogao zavidjeti. Vi ponovo počinjete iz početka. S mladenačkom neobuzdanošću, ali bez mladenačke bespomoćnosti.“

Vlak se odveze i iščeze s crvenim svjetlima u kišu. Poslužitelj na benzinskoj stanici vrati im ključ kola. Kola se natraške izvukoše na ulicu. Klerfe ih zaustavi da okrene. Na trenutak ugleda Lilian u tom malom prostoru što ga je zatvarao krov, u blagom svjetlu armaturne daske dok je vani kiša svjetlucala i brbljala. Izgledala je drukčije nego prije. Lice joj je bilo osvijetljeno svjetiljkom brzinomjera, satova i aparata za mjerenje vremena i brzine, pa se činilo kao da je kontrastno u odnosu na sve to, na trajanje jednog udarca srca, potpuno bez vremena, kao da je se to uopće ne tiče – bez vremena, odjednom osjeti Klerfe, kao smrt s kojom se upušta u trku, u trku prema kojoj su sve automobilske trke prave djetinjarija. Iskrcat ću je u Parizu i izgubiti je, pomisli on. Ne, moram pokušati da je zadržim. Bio bih idiot da to ne pokušam.

„Znate li već što ćete u Parizu?“ upita on. „Ondje imam ujaka. On upravlja mojim novcem. Dosad mi ga je slao u mjesečnim obrocima. Sad ću mu istrgnuti sav novac. Bit će to prava drama. On još uvijek misli da mi je četrnaest godina.“

„A koliko godina vam je zaista?“

„Dvadeset četiri i osamdeset.“

Klerfe se nasmije. „Dobra kombinacija. Ja sam se jednoć osjećao kao da mi je trideset šest i osamdeset – kad sam se vratio iz rata.“

„A što se onda dogodilo?“

„Postao sam četrdesetogodišnjak“, reče Klerfe i ubaci prvu brzinu. „To je bilo veoma žalosno.“

Kola se uspeše cestom od željeznice do autostrade i stadoše se spuštati dugom nizbrdicom. U istom trenutku zaurla iza njih neki drugi motor. Bila su to ona crvena sportska kola koja su se zajedno s njima provezla kroz tunel. Vozač se bio sakrio iza nekog skladišta. Sad je sa svoja četiri cilindra bjesnio za njima kao da ih ima Šesnaest.

„Takvih stvari ima uvijek“, reče Klerfe. „Htio bi da se utrukuje s nama. Hoćete li da mu dademo malu pouku? Ili da mu ostavimo iluziju da ima najbrža kola na svijetu?“

„Ostavimo danas svakome njegovu iluziju.“

„Dobro.“

Klerfe zaustavi Đuzepea. Crvena sportska kola iza njega također se zaustaviše i počеше trubiti. Imao je obilno mjesta da ih pretekne, ali je želio utrku.

„Tako je to“, reče Klerfe uzdahnuvši i ponovo krenu. „On je čovjek: on želi svoju propast.“

Crvena kola su im dosađivala do Faida. Neprekidno su pokušavala da ih stignu. „Taj će se čovjek još ubiti“, napokon reče Klerfe. „Posljednji put umalo što nije izletio iz zavoja. Pustimo ga da prođe.“

On zakoči, ali odmah zatim pritisnu gas. „Taj nespretnjaković! Umjesto da prođe kraj nas, umalo da nam se nije zaletio u stražnji dio. Isto je tako opasan iza nas kao i ispred nas.“

Klerfe upravi kola na desni rub ceste. Iz neke daščare dopro je miris drveta. On zaustavi Đuzepea pred daščarom. Crvena se kola ovaj put nisu zaustavila. Divlje su projurila kraj njih. Čovjek u njima im prezirno domahnu, smiješeći se.

Postalo je veoma tiho. Čuo se samo šum potoka i tiho kuckanje kiše. To je bila sreća, osjeti Lilian. Ta minuta tišine puna vlažnog, plodnog iščekivanja. Nikad je neće zaboraviti – tu noć, blagu kišu i sjajnu mokru cestu.

Četvrt sata kasnije zađoše u maglu. Klerfe zapali mala svjetla. Vozio je veoma polako. Nakon nekog vremena uspjeli su ponovo razabrati rub ceste. Na udaljenosti od stotinu metara kiša je otrla maglu, a zatim opet zapadoše u oblak koji se uzdizao iz dubine.

Klerfe odjednom veoma snažno zakoči kola. Upravo su bili izašli iz magle. Ispred njih, savijena oko kilometarskog stupa, visila su crvena sportska kola s jednim točkom iznad ponora. Kraj njih je stajao Čovjek koji ih je vozio, neozlijeđen.

„To se zove sreća“, reče Klerfe.

„Sreća?“ bijesno odvrati čovjek. „A kola? Pogledajte samo! Kola mi nisu osigurana. A moja ruka?“

„Kuka vam je u najgorem slučaju iščašena. Možete je pomicati. Čovječe, radujte se što stojite još na cesti.“

Klerfe izađe i pogleda kola. „Kadšto je kilometarsko kamenje ipak dobro.“

„Vi, gospodine, vi ste krivi!“ viknu čovjek. „Vi ste me naveli na to da vozim brzo. Vi ste odgovorni za to! Da ste me pustili da prođem ili da se niste počeli utrkiivati sa mnom –“

Lilian se nasmije.

„Što se smije ta dama?“ zlovoljno upita čovjek.

„To vas se ništa ne tiče. Ali budući da je danas srijeda, ja ću vam rastumačiti. Ova dama dolazi s jedne druge zvijezde i ne poznaje naše običaje ovdje dolje. Ona se smije jer vi jadikujete zbog svojih kola, umjesto da se radujete što ste još na životu. Dami je to nerazumljivo. Ja vam se naprotiv zbog toga divim. Iz najbližeg mjesta poslat ću vam kola da vas odvuku.“

„Stoj! Tako se nećete izvući! Da me niste izazvali na trku, ja bih mirno vozio i ne bih –“

„Konjuktivi su vam se pobrkali“, reče Klerfe. „Najbolje bi bilo da svu odgovornost pripišete izgubljenom ratu.“

Čovjek pogleda Klerfeovu pločicu s brojem. „Francuska! Kako ću doći do svog novca?“ On zamahne olovkom i komadićem papira u lijevoj ruci. „Vaš broj! Zapišite mi ga! Ne vidite li da ne mogu pisati ozlijeđenom rukom?“

„Naučite. Ja sam morao naučiti i gore stvari.“

Klerfe se pope natrag u kola, a onaj čovjek pođe za njim. „Zar želite bijegom izmaći odgovornosti?“

„Želim. No ipak ću vam poslati kola da vas odvuku odavle.“

„Što? Kanite li me ostaviti ovdje na kiši?“

„Kanim. Ovo je dvosjed. Dišite duboko, promatrajte planine i hvalite bogu što još živite pa se sjetite da su i bolji ljudi od vas morali umrijeti.“

U Bijaski nađoše garažu. Vlasnik je upravo bio za večerom. On ostavi svoju obitelj i uzme sa sobom bocu barberskog vina. „Možda će on ustrebat malo alkohola“, reče, „a možda i ja.“

Kola kliznuše dalje niz brdo, zavoj za zavojem, serpentinu za serpentinom. „To je jednoličan dio puta“, reče Klerfe. „Vuče se sve do Lokarna. Onda dolazi jezero. Jeste li umorni?“

Lilian zatrese glavom. Umorna! pomisli. Jednolično! Zar taj zdravi komad života kraj mene ne osjeća da u meni sve dršće? Zar ne shvaća što se u meni zbiva? Zar ne osjeća da se ona zamrznuta slika svijeta odjednom u meni rastopila pa se pokreće i govori, da govori kiša, da govore mokre stijene i doline sa svojim sjenama i svjetlima i cesta? Zar ne sluti da više nikada neću s njima biti tako jedno kao sada, kao da ležim u kolijevci, u naručju nekog nepoznatog božanstva, bojažljiva, a istodobno i puna povjerenja kao mlada ptica, a ipak već znajući da će to sve za mene biti samo taj jedan put, da to gubim dok posjedujem i dok ono posjeduje mene, tu cestu i ta sela, te tamne teretne automobile pred gostionicama, to pjevanje iza rasvijetljenih prozora, to sivo i srebrno nebo i ta imena, Osonja, Krešano, Klaro, Kastione i Belincona, imena koja, tek što ih pročitam, već iza mene utonu kao u sjenu, kao da ih nikada nije bilo? Ne vidi li on da sam ja sito koje gubi dobivajući i da nisam košara koja sakuplja? Zar ne zapaža da jedva mogu govoriti, jer se srce nadimlje u meni, veliko i anonimno i da se među ono malo imena što ih poznaje, nalazi i njegovo ime, ali da svako od njih zapravo znači uvijek samo: život?

„Kako vam se svidio naš prvi susret ovdje dolje?“ upita Klerfe. „Čovjek koji jadikuje zbog svoje imovine, a svoj život smatra nečim što je samo po sebi razumljivo? Upoznat ćete još mnoge slične ljude.“

„To je bila promjena. Gore je svatko svoj život smatrao užasno važnim. I ja.“

Ispred njih iskočiše ulice. Svjetiljke, kuće, modra boja i prostrani trg s arkadama. „Za deset minuta ćemo stići“, reče Klerfe. „Ovo je već Lokarno.“

Tramvaj doštopće bliže i u posljednjem im trenutku zakrči put. Klerfe se nasmije videći kako Lilian pilji u nj kao da je katedrala. Već četiri godine nije vidjela nijednoga. Gore u planinama nije bilo tramvaja.

Jednom je pred njima ležalo jezero, široko, srebrno i nemirno. Kiša je prestala. Oblaci su brzo i nisko prelazili preko mjeseca. Na obali je tiho ležala Askona sa svojom pijacom.

„Gdje ćemo stanovati?“ upita Lilian.

„Na jezeru. U hotelu Tamaro.“

„Odakle sve to poznajete?“

„Nakon rata živio sam ovdje godinu dana“, odgovori Klerfe. „Sutra ujutro ćete znati zašto.“

On zaustavi kola pred malim hotelom i istovari prtljagu. „Vlasnik ima knjižnicu“, reče. „On je gotovo učenjak. Neki drugi tamo gore na brdu ima pun hotel Sezana, Utrilja i Lotreka. Čovjek gotovo ne bi vjerovao da tako nešto zaista ovdje postoji. Hoćemo li se onamo odvesti na večeru?“

„Kamo?“

„U Brisago, na talijanskoj granici. Deset minuta odavde. U restoran koji se zove Đardino.“

Lilian se ogleda. „Ta tu cvatu glicinije!“

Modri grozdovi cvjetova visili su niz bijele zidove kuća. Iznad nekog vrtnog zida prosipale su mimoze svoje zlato i svoje pernato zelenilo. „Proljeće“, reče Klerfe. „Bog blagoslovio Đuzepea! On pomjerava godišnja doba.“

Auto polagano krenu duž jezera. „Mimoze“, reče Klerfe i pokaza na rascvalo drveće uz jezero. „Čitavi drvoredi. A tamo je brežuljak s perunikama i sunovratima. Ovo selo zove se Porto Ronko. A ono gore na brdu Ronko. Sagradili su ga Rimljani.“

Zaustavio je kola kraj dugačkih kamenih stepenica. Uspeli su se do malog restorana. Naručio je bocu soavea, pršuta, skampe s rižom i sirom iz Vale Mađa.

Nije bilo mnogo ljudi. Prozori su bili otvoreni, a zrak blag. Na stolu je stajao lonac s bijelim kamelijama.

„Vi ste živjeli ovdje?“ upita Lilian. „Na tom jezeru?“

„Jesam. Gotovo godinu dana. Nakon bijega i nakon rata. Htio sam ostati nekoliko dana, ali sam ostao mnogo dulje. Bilo mi je potrebno. Bila je to prava kura s besposličarenjem, suncem, gušterovima na zidovima, piljenjem u nebo, u jezero, s toliko zaborava da oči naposljetku nisu više fiksirano buljile u jednu tačku, već su opet opažale da priroda nije priznavala dvadeset godina ljudskog ludovanja. Salute!“

Lilian ispi lako talijansko vino. „Varam li se ili je jelo ovdje začudno dobro?“ upita ona.

„Začudno je dobro. Gostioničar bi mogao biti šef kuhinje u svakom velikom hotelu.“

„Zašto to onda nije?“

„Bio je, ali njegovo rodno selo mu se više sviđa.“

Lilian ga pogleda. „On se htio vratiti – nije htio otići odavde?“

„Bio je vani – i vratio se.“

Ona položi čašu na stol. „Sretna sam, Klerfe“, reče. „Još moram kazati da uopće ne znam što ta riječ znači.“

„Ni ja ne znam.“

„Zar nikad niste bili sretni?“

„Cesto.“

Ona ga pogleda. „Svaki put drukčije“, doda on.

„A kad ste bili najsretniji?“

„Ne znam. Svaki put je bilo drukčije.“

„A kad najviše?“

„Kad sam bio sam“, odvrati Klerfe.

Lilian se nasmije. „Hoćemo li sad otići? Ima li ovdje još više začaranih gostioničara i hotelijera?“

„Ima ih mnogo. Noću, kod punog mjeseca, izroni iz jezera stakleni restoran. Vlasnik mu je jedan od Neptunovih sinova. Ondje se piju stara rimska vina. Ali sad ćemo otići u bar u kojem toče vino koje je u Parizu već rasprodano.“

Odvezoše se natrag u Askonu. Klerfe ostavi kola pred hotelom, a oni podoše niz pijacu i sidoše u neki podrum. Dolje je bio mali bar.

„Ne trebam više ništa piti“, reče Lilian. „Pijana sam od mimoza. Cio ovaj kraj pliva u njima. Kakvi

su to otoci na jezeru?“

„Govore da je u rimsko vrijeme ondje stajao Venerin hram. Sad netko ondje vodi restoran. Ali u noćima s punim mjesecom kadšto lutaju onuda stari bogovi. Onda vlasnik ujutro utvrđuje da su mnoge boce ispražnjene, a da nitko nije dirnuo čepove. Od vremena do vremena odspava Pan svoj mamurluk na otoku i budi se u podne. Onda se čuje njegova frula, a sve radioemisije imaju osjetljive smetnje.“

„Ovo vino je divno. Što je to?“

„Stari šampanjac, divno smješten dolje u podrumu. Srećom se antikni bogovi ne razumiju u šampanjac, jer bi ga inače već odavno popili. Šampanjac je otkriven tek u srednjem vijeku.“

Oni krenuše natrag. Na nekom zidu visilo je raspelo, a sučelice raspelu nalazila su se vrata restorana. Spasitelj je nijemo gledao u rasvijetljenu prostoriju iz koje je dopirao smijeh i buka. Liliani se učini kao da bi trebalo nešto reći – ali nije imala šta. Sve je to odgovaralo jedno uz drugo.

Stajala je uz prozor svoje sobe. Vani je bilo jezero, noć i vjetar. Proljeće je šumjelo u makljenovima na pijaci i u oblacima. Klerfe uđe u sobu i zagrlji je jednom rukom. Ona se okrene i pogleda ga, a on je poljubi.

„Zar se ne bojite?“ upita ona.

„Čega?“

„Što sam bolesna.“

„Jedino se bojim da mi na utrci kod brzine od dvije stotine kilometara ne pukne prednja guma“, odvrati on.

Lilian duboko odahne. Ta mi smo slični, pomisli. Oboje nemamo budućnosti! Njegova doseže uvijek samo do idućih trka, a moja do idućeg izljeva krvi. Ona se nasmije.

„Znam jednu pripovijest“, poče Klerfe. „U Parizu su u vrijeme giljotine vozili nekog čovjeka na smaknuće. Bilo je hladno, a put dugačak. Stražari se putem zaustaviše da nešto popiju. Otpivši redom vino iz boce, ponudili su je i osuđeniku. On je uze, načas se zagleda u nju, a zatim reče: „Nadam se da nitko od nas ne boluje od kakve zarazne bolesti.“ Pola sata kasnije otkotrljala mu se glava u košaru. Tu mi je pripovijest ispriповjedila moja baka kad mi je bilo deset godina. Bila se navikla na to da svakoga dana ispije bocu kalvadosa. Svatko joj je prorokovao skorou smrt. Još i danas živi, a proroci su već odavno mrtvi. Ja sam iz onog bara u podrumu donio bocu starog šampanjca. Govore da se u proljeće jače pjenuša nego u drugo doba godine. I on još osjeća život. Ostavit ću vam je ovdje.“

On postavi bocu na prozorsku dasku, ali je opet uze. „Vino se ne smije stavljati na mjesecinu. Mjesec mu ubija miris. I to su riječi moje bake.“

On pođe prema vratima. „Klerfe!“ zovne ga Lilian.

On se okrenu. „Nisam se odvezla odande zato da ostanem sama.“

VIII

Pred njima je ležao Pariz sa svojim predgrađima, siv, ružan i pokisao, ali što su dublje ulazili u grad, to je jače djelovala čarolija. Iznicali su uglovi, kutići i ulice kao na slikama Utrilja i Pisarao, sivilo je izblijedjelo i postalo gotovo srebrnasto, odjednom je ovdje bila i rijeka s mostovima, teglenicama, drveće s pupovima, šareni nizovi bukinista i kamene kocke starih zgrada na desnoj obali Sene.

„Odande su“, reče Klerfe, „odveli Mariju Antoanetu da joj odrube glavu. U restoranu, tamo sučelice, jede se osobito dobro. Ovdje se svuda glad daje povezati s poviješću. Gdje želite stanovati?“

„Ondje“, odvrati Lilian i pokaza prema rijeci na svijetlu fasadu malenog hotela.

„Poznajete li ga?“

„Odakle?“

„Iz vremena kad ste ovdje živjeli.“

„Kad sam ovdje živjela, većinom sam stanovala sakrivena u podrumu nekog trgovca povrćem.“

„Ne biste li radije stanovali negdje u šesnaestom arondismanu? Ili kod vašeg ujaka?“

„Moj ujak je tako škrt da vjerojatno ima samo jednu sobu. Odvezimo se prijeko i upitajmo imaju li koju sobu slobodnu. Gdje stanujete vi?“

„U Ricu.“

„Dakako“, reče Lilian.

Klerfe kimne. „Nisam dovoljno bogat da drugdje stanujem.“

Prevezli su se preko mosta bulevara Sen Mišel na Ke de Gran-Ogisten i zaustavili se pred hotelom Bison. Kad su izašli iz kola, upravo je dolazio hotelski sluga s kovčezima. „Evo moje sobe“, reče Lilian. „Netko seli iz hotela.“

„Kaniš li zaista ovdje stanovati? Jednostavno samo zato jer si otprijeko ugledala hotel?“

Liban kimne. „Kanim pače tako živjeti. Bez ikakvih preporuka i predrasuda.“

Soba je bila slobodna. Hotel nije imao dizala, ali soba je srećom bila na prvome katu. Stepenice su bile izgažene i stare, soba malena i oskudno namještena, no s kupaonicom i dobrom posteljom. Namještaj je bio moderan, osim malog baroknog pisaćeg stola koji je izgledao kao kraljević među robovima. Tapete su bile stare, električno svjetlo slabašno – ali zato je ispred prozora svjetlucala rijeka s Konsjeržerijom, kejevima i tornjevima Notr Dam.

„Možeš se svakog dana iseliti ako poželiš“, reče Klerfe. „Mnogi ljudi to zaboravljaju.“

„Kamo? K tebi u Ric?“

„Ne k meni, već u Ric“, odgovori Klerfe. „Ja sam u njemu za vrijeme rata stanovao pola godine. S brkovima i pod drugim imenom. Na onu jeftinu stranu, prema Ri Kambon. Na drugoj strani, prema Plas Vandom, stanovali su visoki njemački glavešine. Bilo je vrlo neobično.“

Hotelski sluga donese kovčege. Klerfe pride vratima. „Hoćeš li večerati sa mnom?“

„Kada?“

„Oklo devet?“

„Oklo devet.“

Ona pogleda za njim. Za vrijeme putovanja nisu ni jednom riječju spomenuli ono večē u Askoni. Francuski jezik je ugodan, pomisli ona. Lako prelazi iz ti u vi i obratno. To nije bilo stanje, već igra. Čula je kako je Đuzepe zatutnjao i priđe prozoru. Možda će se vratiti, pomisli, a možda i neće. Nije znala, ali nije joj bilo ni odviše važno. Važno je da se nalazi u Parizu, da je večē i da je disala. Prometne svjetiljke na bulevaru Sen Mišel zazelenješe se i mali čopor Citroena, Renoa i teretnih automobila jurnu kao neki divlji lov preko mosta, iza Đuzepea. Lilian se nije mogla sjetiti da je ikad vidjela toliko automobila. Za vrijeme rata bilo ih je malo. Buka je bila jaka, ali je za nju bila kao orgulje na kojima su željezne ruke svirale silni Te Deum.

Ona izvadi svoje stvari iz kovčega. Nije ih ponijela mnogo sa sobom, a nije imala ni mnogo novaca. Nazove ujaka. Nije joj se javio. Zatim nazove još jednom. Odgovori joj neki strani glas. Njezin ujak je već prije više godina otkazao telefon.

Nju obuze trenutačna panika. Brojne je mjesece dobivala novac preko banke i već dugo nije ništa čula o svom ujaku. Ta valjda nije bio mrtav, pomisli. Čudno je da je upravo to uvijek bila prva misao! Možda se odselio, bilo kamo. Ona zatraži od vratara da joj pošalju adresar. Postojao je samo stari adresar iz prvih ratnih godina, a nije još bilo ni nove telefonske knjige. U Parizu nije bilo mnogo ugljena te se soba do uvečer rashladila. Lilian navuče ogrtač. Napustivši sanatorij ponijela je sa sobom nešto vunениh stvari, te je mislila da bi ih ovdje mogla nekom pokloniti. No sad joj je bilo drago što ih ima.

Sumrak, siv i prljav počē se uvlačiti kroz prozor. Lilian se okupa da bi se ugrijala i leže u postelju. Otkako su krenuli na put, bila je prvi put sama. Unatrag više godina prvi put je zaista bila sama. Novaca je imala najviše za tjedan dana. Zajedno s tamom vrati se i panika. Tko bi znao gdje je bio njezin ujak? Možda je na nekoliko tjedana oputovao. Možda se unesrećio, a možda je bio i mrtav. Možda je i Klerfe već zaronio u taj nepoznati grad, u neki drugi hotel, u neki nepoznati život, pa ni za nj više nikad neće čuti. Prošla ju je jeza. Romantika se ubrzo raspršila pred nekoliko činjenica, pred hladnoćom i samoćom. U toplom kavezu sanatorija sad su zujali radijatori.

Netko zakuca. Vani je stajao hotelski poslužitelj s dva omota. Vidjela je da se u jednom nalazi cvijeće.

Moglo je doći samo od Klerfea. U slabo osvijetljenoj sobi dala mu je kao napojnicu preveliku novčanicu. U drugom omotu bio je vuneni pokrivač. „Mislim da će vam trebati, pisao je Klerfe. „Pariz još uvijek nema dovoljno ugljena.“

Ona razvije pokrivač. Iz njega ispadoše dvije male kutijice sa žaruljama. „Francuski hotelijeri uvijek štede svjetlo“, pisao je Klerfe. „Zamijenite svoje žarulje s ovima. Oni će vam odmah svijet učiniti dvostruko svjetlijim.“

Poslušala je njegov savjet. Sad je bar mogla čitati. Poslužitelj joj je donio novine. Ona zaviri u njih i stavi ih na stranu. Sve je se to više nije ticalo. Njezino je vrijeme bilo prekratko. Nikad neće doznati tko će iduće godine postati predsjednik, a isto tako ni to koja će stranka vladati u parlamentu. To je nije ni zanimalo. Ona je bila još samo volja za život. Za svoj vlastiti život.

Zatim se odjene. Imala je posljednju ujakovu adresu. Pisao joj je prije pola godine. Odlučila je da će se odvesti na tu adresu i odande početi traženje.

To nije bilo potrebno. Ujak je još uvijek stanovao na istom mjestu, samo je otkazao telefon.

„Tvoj novac?“ upita on. „Kako god hoćeš. Ja sam ti ga svakog mjeseca slao u Švicarsku. Bilo je vrlo teško dobiti dopuštenje za izvoz. Mogu ti ga dakako isplaćivati mjesečno u Francuskoj. Kamo?“

„Ja ga ne želim dobivati mjesečno. Želim sve odmah.“

„Čemu?“

„Hoću da kupim haljine.“

Starac se zagleda u nju. „Ti si kao i tvoj otac. Da on nije –“

„On je mrtav, ujače Gaston.“

Gaston pogleda blijede krupne ruke. „Nemaš više mnogo novaca. Što ćeš početi ovdje? Zaboga, kad bih ja bar bio tako sretan da uzmognem živjeti u Švicarskoj !“

„Ja nisam živjela u Švicarskoj. Živjela sam u sanatoriju.“

„Ti ne znaš što je novac. Izdat ćeš ga za nekoliko tjedana. Izgubit ćeš ga.“

„Možda“, reče Lilian.

On je preplašeno pogleda. „A kad ga izgubiš, što onda?“

„Neću ti pasti na teret.“

„Trebalo bi da se udaš. Jesi li zdrava?“

„Zar bih inače bila ovdje?“

„Onda bi trebalo da se udaš.“

Lilian se nasmije. To je bilo odviše prozorno; on je htio nekom drugom natovariti odgovornost za nju.

„Trebalo bi da se udaš“, ponovi Gaston. „Mogao bih udesiti da upoznaš nekoliko ljudi.“

Lilian se ponovo nasmije, ali bila je radoznala što će taj starac poduzeti. Mora da mu je gotovo osamdeset godina, pomisli ona, ali se vladao kao da se mora pobrinuti još za daljih osamdeset godina. „Dobro“, odvrati ona. „A sad mi reci još jedno: čime se baviš?“

Ptičja glava je zapanjeno pogleda. „Bilo čime – ne znam – bavim se – neobična li pitanja! Zašto?“

„Nisi li kadšto došao na pomisao da uzmeš sve što imaš, da s time odeš u svijet i da sve potra tiš?“

„Tačno kao tvoj otac!“ prezirno odvrati starac. „Ni on nikad nije imao smisla za dužnost i odgovornost! Trebalo bi da te stavim pod skrbništvo.“

„To ne možeš. Ti smatraš da ja razbacujem svoj novac – a ja smatram da ti odbacuješ svoj život. Ostanimo pri tome. Nabavi mi novac do sutra. Hoću da odmah kupim haljine.“

„Gdje?“ brzo upita marabu.

„Kod Balansiaga, mislim. Ne zaboravi da je to moj novac.“

„Tvoja majka –“

„Sutra“, reče Lilian i lako poljubi Gastona u čelo.

„Čuj, Lilian, ne pravi gluposti! Vrlo si dobro odjevena. Haljine u takvim modnim kućama stoje čitav imutak.“

„Vjerojatno“, odvrati Lilian, zagledavši se preko tamnog dvorišta u sive prozore na suprotnom nizu kuća od kojih se odražavao posljednji ostatak večeri kao da su od polirana škriljevca.

„Upravo kao tvoj otac!“ Starac je bio iskreno užasnut. „Upravo tako. Ti bi mogla živjeti bez briga da on nije imao fantastične projekte –“

„Ujače Gaston, rekli su mi da se čovjek može svog novca riješiti na dva načina. Jedan je da ga

štediš i da ga izgubiš u inflaciji, a drugi da ga trošiš. Sad samo još reci kako živiš?“

Gaston nemarno odmahnu rukom. „Vidiš i sama. Danas je teško. Ta vremena! Siromašan sam.“

Lilian se ogleda. Vidjela je lijepi stari namještaj, mekane naslonjače s presvlakama, kristalni luster, zavijen u gazu, i nekoliko dobrih slika.

„Uvijek si bio škrt, ujače Gaston“, reče ona. „Zašto si i sad škrt?“

On je omjeri svojim tamnim ptičjim očima. „Hoćeš li ovdje stanovati? Imam malo mjesta?“

„Mjesta imaš dovoljno, ali ja neću stanovati ovdje. Koliko ti je zapravo godina? Nisi li bio dvadeset godina stariji od mog oca?“

To je pitanje razdražilo starca. „Ako znaš, čemu me onda još pitaš?“

„Ne bojiš li se smrti?“

Gaston je trenutak šutio. „Ti se upravo odvratno vladaš“, reče zatim tiho.

„Istina. Nisam te trebala pitati. Ali ja to sebe tako često pitam da zaboravljam da to druge plaši.“

„Ja sam još dosta čvrst. Ukoliko računaš da ćeš me uskoro naslijediti, mogla bi se razočarati.“

Lilian se nasmije. „S time sigurno ne računam! Stanujem u hotelu i neću ti pasti na teret.“

„U kojem hotelu?“ brzo upita Gaston.

„U Bisonu.“

„Hvala bogu. Ne bih se začudio da si se uselila u Ric.“

„Ne bih ni ja“, reče Lilian.

Klerfe je došao po nju. Odvezli su se u restoran Le Gran Vefur. „Kakav je bio vaš prvi sastanak sa svijetom ovdje dolje?“ upita je on

„Prožeo me je osjećaj da se nalazim među ljudima koji vjeruju da će vječno živjeti. Bar tako postupaju. Brane svoj posjed i zbog toga propuštaju svoj život.“

Klerfe se nasmije. „Pri tome su se svi u posljednjem ratu zakleli da nikad više neće činiti iste pogreške ako se izvuku živi. Čovjek je velik u zaboravljanju.“

„Jesi li i ti to zaboravio?“ upita Lilian.

„Trudio sam se iz svih sila. Nadam se da mi nije potpuno uspjelo.“

„Zar te ja zbog toga ljubim?“

„Ti me uopće ne ljubiš. Kad bi me ljubila, ne bi to tako lakomisleno rekla.“

„Ljubim li te zato jer ne misliš na budućnost.“

„Onda bi morala ljubiti svakog muškarca u sanatoriju. Ovdje ćemo jesti morski list s prženim bademom i uz to piti mladi montraše.“

„Zašto te onda ljubim?“

„Jer sam upravo ovdje. I jer ljubiš život. Ja sam za tebe anonimni komadić života. Vrlo opasno.“

„Za mene?“

„Za onoga tko je anonimn. Možeš ga po volji zamijeniti drugim.“

„I mene možeš“, reče Lilian. „I mene, Klerfe.“

„U to nisam više posve siguran. Da sam pametan, ja bih što prije pobjegao.“

„Pa nisi još pravo ni stigao.“

„Sutra ću otputovati.“

„Kamo?“ upita Lilian ne vjerujući mu.

„Daleko. Moram u Rim.“

„A ja moram Balansiagi da kupim haljine. To je još dalje nego Rim.“

„Zaista putujem onamo. Moram se pobrinuti za svoj ugovor.“

„Dobro“, reče Lilian. „To mi daje vremena da se bacim u pustolovinu modnih kuća. Moj ujak Gaston bi me već htio staviti pod skrbništvo – ili me udati.“

Klerfe se nasmije. „Htio bi te staviti u drugi zatvor prije nego što saznaš što je sloboda?“

„Što je sloboda?“

„To ni ja ne znam. Znam samo da nije ni neodgovornost ni besciljnost. Čovjek lakše zna što nije nego što jeste.“

„Kad ćeš se vratiti?“ upita Lilian.

„Za nekoliko dana.“

„Imaš li ljubovcu u Rimu?“

„Imam“, odvrati Klerfe.

„To sam i mislila.“

„Zašto?“

„Bilo bi čudno da si živio sam. Ni ja nisam živjela sama kad si došao.“

„A sada?“

„Sada“, odvrati Lilian, „sada sam odviše opijena sama sobom da bih o tome mogla razmišljati.“

Idućega popodneva otišla je Balansiagi. Osim svojih sportskih stvari imala je svega nekoliko haljina. Neke su bile krojene prema ratnoj modi, a druge je preuzela od majke. Neka mala krojačica ih je preradila.

Pomno je promatrala žene koje su sjedile oko nje. Proučavala je njihove haljine i na njihovim licima tražila ono isto iščekivanje koje je živjelo u njoj. Nije ga našla. Našla je opake postarije papige, odviše oličene, koje smežuranim očima bez vjeđa promatraju mlađe žene, mlade žene krhke elegancije čijim skeptičkim pogledima nije promaklo ništa, osim one neshvatljive fascinacije da čovjek jednostavno postoji. Između njih je sjedio čopor lijepih Amerikanki blebećući, cvrkućući, i ne sluteći ništa. Samo bi tu i tamo u uzbuđenoj praznini kao blagi svjetionik nestajanja između dekoracija u izlogu, zasvijetlilo magično lice koje je počelo stariti – ali stariti bez panike, s onim rijetkim čarom koji, ne kao rđa, već kao patina povećava joj samo ljepotu na plemenitoj posudi

Parada manekena započe. Lilian je izvana čula prigušenu buku grada kao oprezno bubnjanje iz moderne prašume čelika, betona i strojeva. Činilo se kao da je manekenke na njihovim uskim zglobovima donio vjetar. Ličile su na umjetne životinje, izdužene kameleone; mijenjale su haljine kao boju kože i šutke klizile kraj stolica.

Ona odabere pet haljina, „Hoćete li odmah pogledati kako vam stoje?“ upita prodavačica.

„Mogu li to?“

„Možete. Ove tri će vam pristajati, a one druge dvije su malo preširoke.“

„Kada ih mogu dobiti?“ upita Lilian.

„Kad ih trebate?“

„Odmah.“

Prodavačica se nasmije. „Odmah znači ovdje za tri do četiri tjedna – najranije.“

„Trebam ih odmah. Mogu li kupiti modele koji mi pristaju?“

Prodavačica zatrese glavom. „Ne, trebamo ih svakoga dana. Ali učinit ćemo što možemo. Pretovareni smo poslom, madmoazel. Kad bismo narudžbe vršili onim redom kojim stižu, morali biste čekati šest tjedna. Hoćemo li sad iskušati crnu večernju haljinu?“

Modeli su bili doneseni u kabinu punu ogledala. Krojačica je došla da uzme mjeru. „Izvršno ste odabrali, madmoazel“, reče prodavačica. „Haljine vam pristaju kao da su zamišljene za vas. Mesje Balansiaga će se radovati kad ih ugleda na vama. Šteta što ga sad nema ovdje.“

„Gdje je?“ upita Lilian uljudno skidajući haljinu i ne misleći pri tom ništa.

„U planinama.“ Prodavačica spomene upravo ono mjesto odakle je Lilian došla. Liliani je bilo kao da je rekla Tibet. „Otišao je onamo da se oporavi“, reče prodavačica.

„Da, to se tamo može.“

Lilian se uspravi i pogleda u ogledalo. „Vidite li!“ reče prodavačica. „Upravo sam to mislila. Većina žena kupuje ono što im se sviđa, a vi ste kupili ono

Što vam pristaje. Ne čini li se to i vama?“ upita krojačicu.

Krojačica kimne. „A sad još ogrtač!“

Večernja haljina bila je crna poput ugljena, s nešto malo meksičkog crvenila, i uska, ogrtač širok, krojen u obliku kepa, od napol prozirnog materijala i stajao je nešto podalje od tijela kao da je uškrobljen.

„Dramatično“, reče prodavačica. „Izgledate u njoj kao pali arhandeo.“

Lilian se ogleda. Iz velikog trodjelnog ogledala gledale su je tri žene, dvije u profilu, jedna sprijeda. Kad bi se malo pomakla u stranu, ugledala bi, odraženu od ogledala iza nje, četvrtu ženu koja joj je okrenula leđa i kao da se već pomakla da ode.

„Dramatično!“ ponovi prodavačica. „Zašto je Lisil ne nosi tako?“

„Tko je Lisil?“

„Naš najbolji maneken. Ona koja je pokazivala haljinu.“

Zašto da je tako nosi? pomisli Lilian. Ona će nositi još tisuće drugih haljina, radit će to još mnogo godina, a zatim se udati, dobiti djecu i ostariti. A ja ću tu haljinu nositi samo ovo ljeto. „Ne biste li to mogli učiniti brže, a ne za četiri tjedna?“ upita. „Bar ovu jednu. Imam malo vremena.“

„Što mislite vi, madmoazel Klod?“ upita krojačica.

Prodavačica kimne. „Odmah ćemo početi.“

„Kada?“ upita Lilian.

„Za dva tjedna može biti gotova.“

Dva tjedna – to je bilo kao dvije godine.

„Bude li moguće, za deset dana. Trebat će nekoliko proba.“

„Dobro, ako drukčije ne može.“

„Drukčije ne može.“

Svakog dana je dolazila na probu. Tišina u kabini bi je na neki čudan način očarala. Kadšto bi izvana čula glasove drugih žena, ali u sivilu i srebru njezine kabine bila je kao da je odvojena od bučnog života grada. Oko nje je šuškala krojačica kao svećenica oko nekog idola. Zabadala je čiode, skupljala tkaninu, stezala, rezala, mrmljala nerazumljive riječi ustima punim igala, klečala i cupkala i oprezno gladila i pomicala se na koljenima natrag i naprijed kao u nekom obredu koji se neprekidno ponavlja iznova. Lilian je stajala mirno i gledala u ogledalima one tri žene koje su joj bile slične, a u isto vrijeme su se na hladan način udalживale od nje, žene s kojima se pred njezinim očima zbivalo nešto s čime je ona samo izdaleka imala veze, a ipak je i nju samu duboko mijenjalo. Kadšto bi se podizao zastor njezine kabine i u nju bi zavirila kakva druga mušterija – onim brzim ispitljivim pogledom neumornih borkinja svoga spola, radoznalo i uvijek na oprezu. Lilian bi osjetila da s time nema ništa zajedničko. Ona se nije nalazila u lovu na muškarca, ona je bila u lovu na život.

U toku tih dana razvio se odnos neke neobične intimnosti između nje i onih žena u ogledalu koje su se mijenjale sa svakom novom haljinom. Razgovarala je s njima, ne govoreći, slike su joj se smiješile, ne smiješeći se. Bile su ozbiljne i na neki tihi i tužni način međusobno prisne kao sestre koje su odrasle daleko jedna od druge i nikad nisu očekivale da će se sresti. Sad se to zbilo kao u snu i to je bio nijemi randevu, već pun blage melankolije – one će se ubrzo opet morati rastati i nikad se više neće vidjeti. Čak i haljine sa svojim španjolskim akcentom imale su nešto od toga – ono dramatično crnilo baršuna, bez svjetla, tropsko crvenilo svile, oštro i kao brzo usplamtjelo, široki ogrtači koji kao da su tijelu oduzimali supstanciju, teški brokat kratkih torero-kaputića, iza kojih se naslućivao pijesak, sunce i nagla smrt.

Balansiaga se vratio. Nijemo je prisustvovao jednoj probi. Idućeg dana donijela je prodavačica u kabinu nešto srebrno što je izgledalo kao koža neka ribe koja nikad nije osjetila sunce. „Mesje Balansiaga bi htio da uzmete ovu haljinu“, reče prodavačica.

„Moram prestati. Već sam ionako kupila više nego što je trebalo. Svakog dana kupovala sam još nešto k tome.“

„Samo je probajte. Sigurno ćete je uzeti.“

Prodavačica se nasmiješi. „I cijena će biti takva da ćete biti zadovoljni. Modna kuća Balansiaga bi htjela da nosite njezine haljine.“

Lilian navuče na sebe ono srebrno ništa. Bilo je gotovo biserne boje, ali umjesto da je učini blijedom, samo je pojačalo boju njezina lica i njezinih ramena u zlaćanobrončani ton. Ona uzdahne. „Uzet ću je. Teže je odbiti takvu haljinu nego ponude Don Huana i Apolona.“

Ne uvijek, pomisli, ali u ovom trenutku bilo je tako. Živjela je u sivom i srebrnom svijetu u kojem nije bilo težine. Prije podne bi dugo spavala, a zatim odlazila Balansiagi. Onda bi besciljno lutala ulicama. Uvečer je sama večerala u hotelskom restoranu. Restoran je spadao među najbolje u Parizu, samo što ona to prije nije znala. Nije osjećala nikakve potrebe za društvom, a ni Klerfe joj nije mnogo nedostajao. Anoniman život, onaj na ulicama, u kavanama i restoranima koji se bezmjerno sa svih strana natiskivao prema njoj, bio je dovoljno snažan i za nju još toliko nov da ispod njega nije još mnogo osjećala nedostatak svog ličnog života. Pustila je da je nosi struja, mnoštvo ju je nosilo, a to je i voljela jer je to bio život, nepoznati ljudi i život bez misli, luckasti život, prosut na besmislene i lude ciljeve koji su se na njegovim valovima ljuljali kao šarene plutače na burnom moru.

„Mudro ste kupili“, reče prodavačica na posljednjoj probi. „Sve te haljine neće nikad postati

nemoderne. Možete ih nositi godinama.“

Godinama, pomisli Lilian. Jeza je strese, no ona se nasmiješi.

IX

Probudila se kao iz blagog mamurluka. Gotovo dva tjedna provela je među haljinama, šeširima i cipelama kao pijanica u vinskom podrumu. Prve su haljine dostavljene i ona uputi račune ujaku Gastonu koji joj je, doduše, poslao njezinu mjesečnu rentu, ali bez drugog novca. Izgovarao se da nabavljanje gotovog novca traži mnogo vremena.

Idućeg dana pojavi se Gaston sav uzbuđen. Njuškao je po hotelu i izjavio da je ona neodgovorna; iznenadio ju je zahtjevom da se preseli u njegov stan.

„Da bih stajala pod tvojom kontrolom?“

„Da štediš novac. Pravi je zločin toliko izdati za haljine. Za tu cijenu morale bi biti od zlata.“

„One i jesu od zlata, samo što ti to ne vidiš.“

„Prodavati dobre dionice koje nose kamate za nekoliko krpa“, zajadikova Gaston. „Treba te staviti pod skrbništvo!“

„Samo pokušaj. Svaki sudac u Francuskoj će me razumjeti, ali će tebe zato poslati na promatranje. Ako ubrzo ne vratiš moj novac, kupit ću dvostruko toliko haljina i poslat ću ti račune.“

„Dvostruko toliko krpica? Ti si –“

„Ne, ujače Gaston, nisam luda; lud si ti. Ti, koji sebi ništa ne priuštiš samo da bi tuce nasljednika, koje mrziš i jedva ih poznaješ, moglo kasnije potražiti tvoj novac. A sad dosta o tome! Ostani na ručku. Ovaj je restoran vanredno dobar. Obući ću za tebe jednu od novih haljina.“

„Isključeno! Da bacam još novac za –“

„Ja te pozivam. Imam ovdje kredit. Možeš onda za vrijeme jela nastaviti pripovijedanje kako žive razboriti ljudi. Sad sam gladna kao skijaš nakon šest sati treninga. Ne, još gladnija! Probanje haljina izaziva glad. Počekaj me dolje. Za pet minuta ću. Biti gotova.“

Sišla je jedan sat kasnije. Gaston je sjedio, sav blijed od bijesa i čekanja, za malim stolićem na kojem je stajala neka biljka sa zelenim lišćem i nekoliko žurnala. Nije naručio aperitiv. Veliko joj je zadovoljstvo pružilo što je nije odmah prepoznao. Opazio ju je dok je silazila loše osvijetljenim stepeništem, stao čupkati brkove, a onda se uspravio dobacivši joj pogled staromodnih razvratnika.

„To sam ja, u jače Gaston“, reče ona. „Nadam se da znaš što je to incest.“

Gaston zakašlje. „Besmislica“, zareži. „Ja samo slabo vidim. Kad sam te posljednji put vidio?“

„Prije dva tjedna.“

„Ne mislim to. Prije.“

„Otprilike prije četiri godine – onda sam bila napola izglednjela i potpuno smušena.“

„A sada?“

„I sad sam još napola izglednjela, ali sam veoma odlučna.“

Gaston izvuče iz džepa naočale. „Za koga si kupila te haljine?“

„Za sebe.“

„Dakle, nemaš –“

„Jedini muškarci za koje sam se gore mogla udati bili su učitelji skijanja. U skijaškim odijelima nisu izgledali loše, ali inače su djelovali kao seljaci nedjeljom.“

„Dakle, posve si sama?“

„Jesam, ali ne tako kao ti“, odvrati Lilian i pode ispred njega u restoran. ’

„Što kaniš jesti?“ upita Gaston. „Razumije se da te ja pozivam. Ja nisam gladan. A za tebe? Vjerojatno laka bolesnička hrana? Omlet, salata od voća, malo višijske vode?“

„Za mene“, odgovori Lilian, „za početak morski ježevi, i to jedno tuce, a k tome votka.“

Gaston i nehotice pogleda na red s cijenama. „Morski ježevi su nezdravi.“

„Samo za škrtice. Oni se dave njime, u jače Gastone. Zatim file poavre –“

„Nije li to previše žestoko? Kuhano pile, ili niste li vi u sanatoriju jeli zobenu kašu –“

„Jesmo, ujače Gaston. Ja sam za cio život već pojela svu zobenu kašu i sve kuhane piliće gore u planinama s divnim pogledom na prirodu. Dosta! Naruči nam uz file jednu bocu Šato lafita. Možda ga ne voliš?“

„Ne mogu sebi to priuštiti. Postao sam veoma siromašan, draga moja Lilian.“

„Znam. Upravo to čini našu večeru tako dramatičnom.“

„Što?“

„Što uz svaki gutljaj pijem i jednu kapljicu krvi iz tvoga srca.“

„Fuj!“ reče Gaston, odjednom posve normalno. „Kakva je to usporedba? Kod takvog vina! Govorimo o nečemu drugom. Mogu li kušati tvoje morske ježeve?“

Lilian mu pruži svoj tanjur. Gaston brzo pojede tri ježa. U jelu je škrtario, ali u vinu nije. Ako ga je već morao platiti, htio je da bar nešto ima od toga.

„Dijete“, reče kad je boca bila prazna, „kako vrijeme prolazi! Sjećam te se još kad si –“

Lilian osjeti kratak, oštar bol. „O tome ne želim više ništa znati, ujače Gaston. Razjasni mi samo jedno. Zašto ste me nazvali Lilian? Mrzim to ime.“

„To te je nazvao tvoj otac.“

„Zašto?“

„Hoćeš li liker uz kavu? Konjak? Želiš li šartrez? Armanjak? To sam mogao pretpostaviti!“ Gaston se vidljivo otopio. „Dakle dobro, dva armanjaka. Da, tvoj otac –“

„Što?“

Marabu zažmiri na jedno oko. „On je kao mladić proveo nekoliko mjeseci u Njujorku. Sam. Kasnije je uporno zahtijevao da te nazovu Lilian. Tvojoj majci je to bilo svejedno. Kasnije sam čuo da je u Njujorku imao – dakle, da je imao vrlo romantičnu aferu s nekom ženom koja se zvala Lilian. Oprosti mi, ali ti si me pitala.“

„Hvala bogu!“ reče Lilian. „Mislila sam već da je moja majka to ime pročitala u kakvoj knjizi. Mnogo je čitala.“

Ptičja glava kimne. „Da, čitala je. Zato je tvoj otac vrlo malo čitao. A ti, Lili? Ti kaniš živjeti ovdje – on se ogleda oko sebe. Ne misliš li da je to zabluda?“

„Upravo sam to isto htjela tebe upitati. Nakon vina dobio si nešto ljudskog.“

Gaston gucne svoj armanjak. „Tebi u čast priredit ću malo primanje.“

„Time si mi se već jednom zaprijetio.“

„Hoćeš li doći?“

„Neću ako to bude čajanka ili koktel parti.“

„Na večeru. I ja imam još nekoliko boca vina. Samo nekoliko, ali se mogu usporediti s ovim ovdje.“

„Dobro.“

„Postala si lijepa djevojka, Lili. Ali tvrda! Tvrda! Tvoj otac to nije bio.“

Tvrda, pomisli Lilian. Što on naziva tvrdim! i jesam li tvrda? Ili možda samo nemam vremena za onu blagu prijevaru koja mačje umiljavanje dobrog vladanja prebacuje preko neugodnih istina, i to onda naziva taktom.

Sa svog prozora mogla je vidjeti šiljati toranj Sent-Šapel. Oštro poput igle probadao je nebo iznad sivih zidova Konsjenžerije. Otprije se sjećala te kapelice. Pošla je u nju prvog dana kad je sjalo sunce.

Bilo je gotovo podne i cijela prostorija s visokim šarenim prozorima bila je potpuno prozračena svjetlom kao da je neki prozirni toranj od sunčanih zraka. Činilo se kao da se sastoji samo od prozora, punih madonskog plavetnila, žarkog crvenila, žutila i zelenila. Svjetlo je bilo tako snažno da su se boje osjećale na koži kao da se kupas u šarenom svjetlu. Osim Liliane bilo je ondje još svega nekoliko američkih vojnika koji su ubrzo otišli. Sjedila je na klupi sva ovijena svjetlom kao da je odjevena u najlakšu i najkraljevskiju od svih haljina pa je poželjela da se može razodjenuti i pustiti da joj taj prozračni brokat klizne preko kože. Bio je to pravi slap svjetlosti, opojnost bez sile teže, istodobno i padanje i lebđenje. Činilo joj se da udiše svjetlo i bilo joj je kao da se ono modro, crveno i žuto svjetlo igra u njezinim plućima i krvi, kao da je izbrisana granica kože i svijesti i da svjetlo plavi kroz nju, onako kao što je to doživljavala prilikom rendgenskog Snimanja, samo što se onda otkrivao kostur, a ovdje kao da ga je osvjetljavala neka tajanstvena sila izazivajući burno lupanje srca i kolanje krvi. Bio je to sam život i dok je tako sjedila tiho, ne mičući se, puštajući da svjetlo pada na nju i u nju, ona je potpuno pripadala njemu i bila jedno s njim. Nije više bila izolirani pojedinac, već ju je svjetlo prihvatilo u sebe i zaštićavalo je, i nju odjednom prože mistični osjećaj da neće nikad umrijeti dokle god je svjetlo tako drži i da nešto u njoj nikada neće umrijeti – ono što spada k tom magičnom svjetlu. Bila je to velika utjeha i ona je nije mogla nikada zaboraviti. Da, takav je trebalo da bude njezin život, onaj koji joj je još preostao, upravo kao ovo ovdje, pčelinjak, napunjen najlakšim zračnim medom svijeta – svjetlom bez sjene, životom bez žaljenja, izgaranjem bez pepela –

Sjetila se svog posljednjeg posjeta Sent-Šapeli kamo ju je dovela njezina majka. Bilo je to u vrijeme kad je Gestapo tražio njezina oca. Danju su živjeli u crkvama jer im se to činilo najsigurnije. Lilian je tako upoznala velik dio pariških crkava, uvijek čučeci u najtamnijem kutu kao da moli. Ali Nijemci su ubrzo počeli slati svoje špijune i u crkve, pa tama Notr Dam nije više bila sigurna. Zato su prijatelji savjetovali njezinoj majci da dane provodi u Sent-Šapeli jer se u njoj nalazi pouzdani čuvar. Lilian se onda u jarkom svjetlu sama sebi činila kao kakav zločinac koga su iz njegovog tamnog skrovišta izvukli u nemilosrdno jarko svjetlo policijskog reflektora – ili kao žena oboljela od gube koja je izvrgnuta bijelom jarkom svjetlu operacione dvorane. To je mrzila i nije nikad zaboravila.

Sad od svega toga nije više ničega bilo. Sjene prošlosti rastopile su se u prvom mekom jurišu svjetla kao magla. Mržnje više nije bilo, samo sreća. Protiv tog svjetla nema otpora, pomisli ona. U njemu se

rastopila ona strašna sposobnost pamćenja koja sjećanje na prošlost ne prenosi u sadašnjost samo kao nauk, već kao okamenjen život i sadašnjost natrpava tim sjećanjem kao sobu beskorisnim starim namještajem, zajedno s onim što bi zapravo trebalo da bude: snažniji, svjesniji život uslijed iskustva. Lilian se protegnu pod svjetlom. Bilo joj je kao da ga može čuti. Čovjek može mnogo toga čuti, pomisli ona, samo ako umije biti dovoljno tih. Disala je dugačko i duboko. Udisala je zlato i modrilo i crvenilo boje vina. Osjećala je kako se i sanatorij i njegova posljednja sjena otapaju u tim bojama. Siva i crna želatina rendgenskih snimki svinula se i izgarala malim svijetlim plamenom. To je očekivala. Zato je došla ovamo. Najlakša je na svijetu sreća sunčanih zraka, pomisli.

Čuvar ju je morao dva puta osloviti. „Zatvaramo, madmoazel.“

Ona ustane pogledavši umorno i zabrinuto lice tog čovjeka. Na trenutak nije mogla shvatiti da on ne osjeća ono što i ona – ali se čak i čudesa, trajno djelujući, vjerojatno pretvaraju u naviku. „Koliko ste već ovdje?“ upita.

„Dvije godine.“

„Jeste li poznavali čuvara koji je ovdje bio za vrijeme rata?“

„Nisam.“

„Mora da je ovdje lijepo provoditi dane.“

„Skroman život“, reče čovjek. „Veoma mali prihodi. S inflacijom.“

Ona izvuče novčanicu. Čuvareve oči sinuše. To je njegovo čudo, pomisli ona, i protiv toga se ne može ništa – to je kruh, vino, život, a možda i sreća. Izašla je u sivo dvorište. Zar čudesa zaista postaju jednolična, pomisli, ako se ljudi naviknu na njih? Postaju li svakidašnjica kao što se čini da je pojam života ovdje postao svakidašnjicom, rutinskim svjetlom koje uvijek sja, umjesto da ostane blistava kapelica?

Ona se ogleda. Sunce je jednolično jarko obasjavalo krovove susjednog zatvora, ali je sadržavalo sve one zrake koje su slavile u kapelici svečanost. Redari su prolazili preko dvorišta, a neka kola s licima iza rešetkastih prozora zaštropotaše kraj nje. Ovo čudo od sunčanih zraka bilo je okruženo zgradama policije i sudskih vlasti, okruženo atmosferom ormara za spise, zločinima, ubojstvima, parnicama, zavišću, zlobom i nemoćnim sjenama što ih je čovječanstvo nazivalo pravdom. Ironija je bila velika, ali Lilian nije bila sigurna nema li i to svoje dublje značenje. Odjednom se sjeti Klerfea. Nasmiješi se. Bila je spremna. Otkako je otkutovao, nije se još javio. To je nije boljelo; nije to ni očekivala. Još ga nije trebala, ali da je bio ovdje, bilo bi to ugodno saznanje.

Klerfe je u Rimu sjedio u uredima, kavanama i radionicama. Večeri je provodio s Lidijom Moreli. S početka je češće mislio na Lilian, a onda bi je na nekoliko dana zaboravljao. Nešto u njoj ga je diralo, što mu se inače nije dešavalo kod žena. Činila mu se kao lijepi mladi pas koji je u svemu pretjeravao što je radio. Već će se priviknuti, pomisli. Još vjeruje da mora nadoknaditi sve ono što je smatrala da je propustila. Ubrzo će uvidjeti da ništa nije propustila. Snaći će se i postat će kao i sve ostale – slična Lidiji Moreli, ali vjerojatno ne tako savršena. Nije raspolagala Lidijinom skeptičkom mudrošću ni njezinom feminilnom bezobzirnošću. Ona je bila nešto za nekog pomalo sentimentalnog muškarca s pjesničkim idealima koji je za nju mogao imati mnogo vremena, zaključi on – a ne za nj. Trebalo je da ostane kod Volkova. Taj je prividno postojao samo za nju pa ju je dakako zbog toga i izgubio. Tako je to bilo. Klerfe je bio navikao na drukčiji život. Nije htio ni u što biti preduboko uvučen. Lidija Moreli bila je prava žena za nj. Lilian je bila dražesni kratki doživljaj za vrijeme odmora. Za Pariz je bila provincijalka, s prevelikim zahtjevima i neiskusna.

Stvorivši tu odluku, osjetio je olakšanje. Nazvat će Lilian u Parizu i još jednom će se sastati s njome da joj sve razjasni. A možda joj neće ni trebati razjašnjavati; sigurno neće biti ničega da se razjasni. Ona je već vjerojatno sve to davno sama sebi razjasnila. Čemu je onda još jednom želi vidjeti? Nije o tome dugo razmišljao. A zašto i ne bi? Ta među njima nije bilo gotovo ničega. Potpisao je svoj ugovor i ostao još dva dana u Rimu. Lidija Moreli je oputovala istoga dana u Pariz kao i on. No on se odvezao Đuzepeom, a ona željeznicom. Mrzila je putovanje automobilima i avionima.

X

Lilian se uvijek bojala noći. Noć je imala neku vezu s gušenjem, sa sjenama ruku koje su joj posezale za grlom, s užasnom i nesnošljivom osamljenošću smrti. Ona je u sanatoriju duge mjesece ostavljala noću svjetlo da gori kako bi izbjegla oštru jasnoću punog mjeseca na snijegu i potištenost pustih noći bez mjeseca sa sivim snijegom koji je bio onda nešto najbezbolnije na svijetu. Noći u Parizu bile su blaže. Vani je bila rijeka i Notr Dam, a tu i tamo poneki pijanac koji je bućio pločnikom ili kakva kola koja su tandrkala ulicom. Kad su stigle prve haljine, Lilian ih nije objesila u ormar. Jedna, od baršuna, visila je iznad postelje, a ona srebrna tik kraj kreveta, tako da ju je mogla dohvatiti kad bi se trgla iza sna, izbaviti se iz starih snova prepasti, u kojima bi uz prigušeni krik padala iz beskrajne tame u beskrajnu tamu – onda bi mogla ispružiti ruku i uhvatiti haljinu, a ona je bila kao srebrnasti ili baršunasti konop kojim se mogla uspeti natrag gore iz onog bezličnog užasa, u vrijeme, odnose, prostor i život. Gladila ju je, osjećala tkaninu, ustajala i hodala po svojoj sobi, često gola, okružena svojim haljinama kao prijateljima, a one su visile na vješalicama, na zidovima, na vratima ormara, dok su njezine cipele, zlatne i smeđe kao kestenje, i crne, stajale jedne pokraj drugih u cijelom nizu s tankim visokim peticama na komodi, kao da ih je ondje ostavila cijela četa veoma elegantnih Botičelijevekih anđela koji su na kratko vrijeme izletjeli iz Sent-Šapele na ponoćnu misu da se vrate u ranu zoru. Samo je žena mogla znati, mislila je, koliko utjehe ima u jednom takvom sićušnom šeširu. Noću je šetala među svojim stvarima, podizala brokat prema mjesečini, stavljala malu kapu na glavu, obuvala cipele, a kadšto i oblačila po koju haljinu, pa bi u blijedom svjetlu ispitljivo stajala pred ogledalom, motreći u mutnom fosforesciranju svoje lice, svoja ramena, nisu li već utonula, svoje grudi, noge, bojažljivo tražeći prve vidljive zrakovne mršavosti. Još ne, pomisli ona, još ne! Nastavljala je nečujnu sablasnu igru: drugi par cipela, onaj sitni šešir koji kao da se nekim čudom održavao na glavi, ono nešto nakita što ga je imala i koji je noću izgledao kao da je pun vještije snage, slika u ogledalu koja joj je vraćala smiješak i upitne poglede, a gledala je kao da zna više od nje same.

Kad ju je ponovo ugledao, Klerfe se zapanji – toliko se promijenila. Već je dva dana bio u Parizu, pa ju je nazvao kao da mora ispuniti neku neugodnu dužnost pomiješanu s radoznalošću. Namjeravao je da ostanu zajedno jedan sat, a ostali su cijelu večer. Nije to bio uzrok samo u haljinama, to je odmah opazio. Vidio je on mnogo žena koje su se dobro oblačile, a Lidija Moreli se više razumjela u haljine nego vodnik u vježbanju regruta. To se izmijenila Lilian. Činilo mu se kao da je prije nekoliko tjedana napustio napola odraslu djevojku, nešto nemarno, nepotpuno izraslo i da je odjednom našao nekoga koji je upravo prošao mističnu granicu poluodraslosti i zadržao njezinu draž, posjedujući u isto vrijeme magičnu sigurnost vrlo lijepe mlade žene. Htio je napustiti Lilian, ali sad se radovao što još ima prilike da je pokuša zadržati. Dok je bio odsutan, on je u sebi pojačavao uvjerenje kako je ona malo provincijska, a u stvari bio je to nesklad između odviše snažnog intenziteta i odviše nesigurne forme koju je tumačio kao laku histeriju.

Ništa od toga nije više postojalo. Tu je gorio plamen, mirno i snažno, a on je znao da se to dešava rijetko. Postojale su nebrojene kuhinjske svijeće u srebrnim svijećnjacima, pa se mladost često zamjenjivala s plamenom, sve dok se ne bi kalkulacijom i rezignacijom postepeno zamutila – no ovo je bilo nešto drugo. Zašto to nije prije vidio? Osjetio je to, ali nije prepoznao. Bilo mu je kao da je vidio

pastrvu stavljen u premalen akvarij, pa se u njemu svuda nespretno udarala, trgala bilje i (uzvitlavala mulj. A sad je, odjednom, više nisu sprečavale ni staklene ploče ni kamenje. Pronašla je rijeku u koju je spadala i nije se više udarala, igrala se svojom vlastitom brzinom i onim duginim bojama koje su na njezinoj glatkoj koži svjetlucale kao okrugle munje.

„Ujak Gaston želi meni u čast prirediti posijelo“, reče Lilian nekoliko večeri kasnije.

„Tako?“

„Da. Hoće da me uda.“

„Zar još uvijek?“

„Više nego ikad! Boji se da ću upropastiti ne samo sebe već i njega budem li i dalje kupovala haljine.“

Opet su sjedili u Gran Vefuru. Konobar je, kao i prvi put, donio list s prženim bademom i mladi motraše. „U Rimu si postao šutljiv“, reče Lilian.

Klerfe je iznenađeno pogleda. „Tako?“

Lilian se nasmiješi. „Ili je to zbog one žene koja je maločas ušla?“

„Koje žene?“

„Je li potrebno da ti je pokažem?“

Klerfe nije vidio Lidiju Moreli da ulazi. Tek sad ju je opazio. Što ju je, do đavola, dovelo upravo ovamo? Nijé poznavao čovjeka s kojim je bila, ali je znao da se zove Džonson i da je navodno veoma bogat. Lidija zaista nije gubila vrijeme otkako joj je ujutro rekao da se s njome ni večeras ne može sastati. Sad se sjetio i toga zašto ga je ovdje pronašla. On je pred godinu dana češće bio s njome u ovom restoranu. Čovjek bi morao biti oprezan sa svojim omiljenim restoranima, zlovoljno pomisli.

„Poznaješ li je?“

„Kao i mnoge druge, ni više ni manje.“

Opazio je da Lidija promatra Lilian i da već tačno znade što nosi, odakle to dolazi i koliko stoji. Bio je uvjeren da je procijenila čak i Lilianine cipele, premda ih nije mogla vidjeti. U tom pogledu bila je upravo vidovita. Mogao je izbjeći takvu situaciju, samo da je pomislio na nju, ali sada kad je bio ovdje, odluči da je iskoristi. Najjednostavnije reakcije uvijek su najbolje djelovale. Jedna od njih bilo je suparništvo. Postane li Lilian ljubomorna, to bolje.

„Izvršno je odjevena“, reče Lilian.

On kimne glavom. „Poznata je po tome.“

Sad je očekivao primjedbu o Lidijinoj dobi. Bilo joj je četrdeset godina, no danju je izgledala kao da ima trideset, a noću dvadeset i pet, ako je rasvjeta bila dobra. Rasvjeta u lokalima, u koje je Lidija zalazila, bila je uvijek dobra.

No Lilian ni ne spomenu Lidijine godine. „Lijepa je“, reče ona. „Jesi li imao odnošaj s njome?“

„Nisam“, odgovori Klerfe.

„To je bilo glupo od tebe“, reče Lilian.

On je iznenađeno pogleda. „Zašto?“

„Vrlo je lijepa. Odakle je?“

„Iz Italije.“

„Iz Rima?“

„Da“, potvrdi on. „Iz Rima. Zašto? Jesi li ljubomorna?“

Lilian postavi svoju čašu sa žutim šartrezom mirno na stol. „Siromašni Klerfe“, odvrati. „Nisam ljubomorna. Za to nemam vremena.“

Klerfe je ukočeno pogleda. Za svaku drugu ženu pomislio bi da laže, ali Lilian nije lagala. Ona je tako mislila i tako je bilo. Razljutio se, ne znajući pravi razlog. „Govorimo o nečem drugom.“

„Zašto? Jer si se s nekom drugom ženom vratio u Pariz?“

„To je besmislica! Odakle ti pada na pamet takva nesklapnost?“

„Zar nije istina?“

Klerfe je samo trenutak razmišljao. „Da, istina je.“

„Imaš veoma dobar ukus.“

Šutio je, očekujući drugo pitanje. Odlučio je da rekne istinu. Još prije dva dana je vjerovao da Lilian može držati onako uz put, ali sada kad je vidio obje jednu kraj druge, htio je samo nju. Znao je da se sam ulovio i ljutio se zbog toga, ali znao je i to da to stanje ne može ništa uništiti, a najmanje logika. U ovom času mu je Lilian izmakla, i to na najopasniji način, bez borbe. Da je ponovo zadobije, nije bilo drugog puta nego da učini ono najteže što je postojalo u borbi koja se obično vodi samo u ogledalima – da prizna da ne izgubi.

„Nisam se htio u tebe zaljubiti, Lilian“, reče.

Ona se nasmiješi. „Pa to nije sredstvo protiv ljubavi. Takve stvari čine srednjoškolci.“

„U ljubavi nije nitko dovoljno odrastao.“

„U ljubavi“ – reče Lilian. „Kakve li velike riječi! i što se sve skriva u njoj!“ Ona pogleda Lidiju Moreli. „To je mnogo jednostavnije, Klerfe. Hoćemo li poći?“

„Kamo?“

„Hoću u svoj hotel“

Klerfe ne odgovori ništa, već plati. Gotovo je, pomisli. Prošli su kroz srednji izlaz, kraj stola Lidije Moreli koja se nije ni osvrnula na Klerfe. Čovjek koji je parkirao automobile smjestio je Klerfeova kola izravno na pločnik pred restoranom. Lilian pokaza Đuzepea. „Evo, tu je tvoj izdajica. Odvezi me u hotel.“

„Ne. Pođimo još u Pale Rojal. Je li vrt otvoren?“ upita on vratara.

„Samo arkade, gospodine.“

„Poznam taj vrt“, reče Lilian. „Što kaniš? Želiš li postati bigamist?“

„Ostavi to! Dođi sa mnom.“

Prošli su kroz arkade palače. Večer je bila hladna. Snažno je mirisalo na zemlju i na proljeće. Vjetar je na mahove puhao i bio mnogo topliji od noći koja se skupila među zidovima. Klerfe zastane.

„Ne reci ništa i ne traži da išta razjašnjavam. Ne mogu.“

„Što bi trebalo razjasniti?“

„Ništa?“

„Zaista ništa“, reče Lilian.

„Ljubim te.“

„Zar zato što ti ne pravim nikakvih scena?“

„Ne“, odvrati Klerfe. „To bi bilo strašno. Ljubim te, jer mi praviš jednu neobičnu scenu.“

„Uopće ti ne pravim nikakve“, odgovori Lilian, skupivši usku krznenu ogrlicu svog kaputića oko zatiljka. „Mislim da uopće ne bih znala kako se to radi.“

Stajala je pred njim, a nemirni vjetar mrsio joj je kosu. Učinila mu se posve stranom, žena koju nikad nije poznavao i koju je već izgubio. „Ljubim te“, reče još jednom, a onda je zagrlj i poljubi. Osjetio je slabi miris njezine kose i gorki parfem njezina vrata. Nije mu se opirala. Ležala mu je u naručju široko otvorenih, odsutnih očiju, kao da prisluškuje vjetar.

On je odjednom strese. „Reci nešto! Učini nešto! Što se mene tiče, red neka odem! Udari me po licu! Ali ne budi kao kip.“

Ona se uspravi i on je ispusti. „Čemu da ideš?“ upita.

„Želiš li onda da ostanem?“

„Nešto htjeti večeras je riječ od livenog željeza. Što čovjek može s njom? Liveno željezo se lako razbije. Osjećaš li vjetar? Što on hoće?“

Pogleda je. „Čini mi se da ti iskreno misliš sve ono što veliš“, reče on nakon nekog vremena veoma začuđeno.

Ona se nasmiješi. „Zašto ne? Ta već sam ti rekla da je sve mnogo jednostavnije nego što ti to misliš.“

Trenutak je šutio. Nije znao što da radi. „Dobro, odvest ću te u hotel“, izjavi naposljetku.

Mirno je pošla s njim. Što je to sa mnom. Razmišljao je on. Sav sam smušen i ljutim se na Lidiju Moreli, a jedini čovjek na koga bih se mogao ljutiti to sam ja.

Stajali su kraj kola. Upravo u tom trenutku izađe Lidija Moreli sa svojim pratiocem kroz vrata. Opet je htjela ignorirati Klerfea, ali ju je odviše zanimala Lilian. Osim toga, morala je ona i njezin pratilac čekati u uskoj ulici dok se Klerfeova kola izvuku iz gužve nagusto parkiranih automobila prije nego što su mogli doći do svojih kola. Savršenom nonšalantnošću pozdravila je Klerfea i predstavila svog pratioca. Upravo začudnom spretnošću pokušala je ustanoviti tko je Lilian i odakle dolazi. Klerfe pomisli da mora pokušati da zaštiti Lilian, ali ubrzo opazi da to nije potrebno. Dok su oba pomagača na parkiralištu s mnogo vike gurala kola amo i tamo i zadržavala promet i dok je Klerfe s Lidijinim pratiocem razgovarao o automobilima, razvio se između obje žene razgovor koji je samo naoko izgledao bezazlen. Lidija Moreli bi nesumnjivo pobijedila u tom dvoboju; bila je starija od Lilian i daleko spretnija i opakija – ali činilo se kao da se bori protiv pamuka. Lilian se prema njoj vladala takvom naivnošću koja je razoružavala i tako uvredljivim respektom da Lidiji nije koristila sva njezina opreznost. Bila je demaskirana kao napadač i time već upola poražena. Čak i njezin pratilac mogao je primijetiti da je ona bila više zainteresirana i da je bila starija. „Vaša kola, gospodine“, javi čuvar parkirališta Klerfeu.

Klerfe proveze kola kroz ulicu i zakrene iza prvog ugla. „To je bio prvorazredni posao“, reče on Liliani. „Ona ne zna ni tko si ti ni odakle dolaziš ni gdje stanuješ.“

„Znat će. Saznat će sutra ako želi“, ravnodušno odvrati Lilian.

„Od koga? Od mene?“

„Od mog krojača. Vidjela je od koga potječe ova haljina.“

„Zar ti je to svejedno?“

„I te kako!“ reče Lilian duboko udahnuvši noćni zrak. „Provezimo se preko Plas de la Konkord.

Danas je nedjelja. Vodoskoci su osvijetljeni.“

„Mislim da je tebi sve svejedno, zar ne?“ upita on.

Ona se okrene prema njemu, nasmiješivši se. „Da, u nekom veoma intenzivnom smislu.“

„To sam i mislio. Što ti se dogodilo?“

Ja znam da umirem, pomisli ona, osjećajući kako svjetlost uličnih svjetiljki klizi preko njezinoga lica. Ja znam to bolje od tebe, i to je sve, pa zato sve ono što je za tebe samo buka, ja osjećam kao bolno jecanje i krik, a ono što je za tebe svakidašnjica, kao posebnu milost i poklon. „Gle, fontane!“ reče.

Vozio je veoma polako preko trga. Ispod srebrnasto sivog pariškog neba uzdizali su se sjajni mlazevi, hvatali sami sebe i bacali se narcisoidno natrag u sebe same, zdenci su šum jeli, a obelisk je stajao osvijetljen tisućama godina trajnosti kao okomita svijetla osovina između onog najnepostojanijeg što je postojalo, vodoskoka koji su se bacali prema nebu i umirali, balansirajući samo trenutak i zaboravljajući bolest sile teže, da bi onda, već izmijenjeni u padanju, zapjevali najstariju uspavanku svijeta: šum vode, monotonu pjesmu vječnog povratka materije i vječnog umiranja individualnosti.

„Kakva li trga!“ reče Lilian.

„Da“, odvrati Klerfe. „Ovdje je stajala giljotina. Tamo prijeko odsjekli su glavu Mariji Antoaneti. Sad skaču vodoskoci.“

„Vozi još do Rond Poana“, reče Lilian. „Tamo su drugi.“

Klerfe je vozio kola niz Šamps Elize. Na Rond Poanu pridružila se pjevanju i bijeloj pjeni vode još i minijatura žutih tulipana kao sag od kopalja, tulipana koji su kao pruski vojnici s nataknutim bajonetima svojih cvjetova stajali u stavu mimo.

„Zar ti je i to ravnodušno?“ reče Klerfe.

Lilian je morala trenutak razmisliti. Polako je pomakla pogled od vodoskoka. On se muči, pomisli. Kako je to lako bilo! „To me smiruje“, reče ona. „Razumiješ li to?“

„Ne. Ne želim da me išta smiri; hoću da se osjećam snažnijim.“

„To i mislim. Vrlo mnogo pomaže ako se čovjek ne opire.“

Volio bi zaustaviti kola i poljubiti je, ali nije bio posve siguran što bi se onda dogodilo. Osjetio se začudo nekako prevaren i najradije bi se svojim kolima zavezao u gredicu žutih tulipana da ih zdrobi i da odgurne u stranu sve oko sebe, da zgrabi Lilian i stegne je te da se odvezu nekamo – ali kamo? U kakvu spilju, u skrovište, u sobu – ali uvijek ponovo u ono neosobno pitanje njezinih svijetlih očiju koje kao da ga nikada pravo ne gledaju.

„Ljubim te“, reče on. „Zaboravi sve ostalo. Zaboravi onu ženu.“

„Zašto? Zašto da nemaš nekog. Misliš li da sam ja cijelo vrijeme bila sama?“

Đuzepe poskoči i izgubi dah. Klerfe ga ponovo zapali. „Misliš li u sanatoriju?“ upita on.

„Mislim u Parizu.“

On se zagleda u nju, a ona se nasmiješi. „Ne mogu biti sama. Sad me odvezi u hotel. Umorna sam.“

„Dobro.“

Klerfe poveze uz Luvr, kraj Konsijeržerije i preko mosta bulevara Sen Mišel. Bio je bijesan i nemoćan. Najradije bi izlemao Lilian, ali je bio nemoćan – ona mu je samo priznala nešto što je i on njoj malo prije priznao, pa nije ni trenutak sumnjao u to. Sve što je sad htio bilo je da je ponovo zadobije. Ona je odjednom postala ono najvažnije i najpoželjnije što je poznavao. Nije znao što da radi, ali nešto se

moralo dogoditi. Nije je jednostavno mogao predati na ulazu u hotel jer ona nikada više ne bi došla. To mu je bila posljednja šansa. Morao je naći onu čarobnu riječ da je zadrži, jer će inače ona izaći, poljubiti ga, smiješeći se, kao da je odsutna duhom i iščeznuti kroz hotelski ulaz koji je mirisao na bujabes i bijeli luk, uspeti se izgaženim kosim stepenicama, kraj male tezge iza koje je drijemao kućni sluga uz komadić lionske kobasice i boce stolnog vina – ona će se uspeti onamo, a ono posljednje što će vidjeti, bit će njeni uski gležnjevi u polumraku uskog hodnika, kako se jedan do drugoga uspinju uz stepenice, a gore, u njezinoj sobi, njoj će vjerojatno odjednom iz zlatnog bolera kaputića narasti krila pa će izletjeti na nekoj veoma elegantnoj vještičjoj metli koju je vjerojatno također izradio Balansiaga ili Dior, kroz prozor, ali ne u Sent-Šapel, o kojoj mu je pripovijedala, već ravno u Valpurgijsku noć u kojoj sudjeluju u frakovima vjerojatno samo đavli koji ruše sve rekorde brzina pa živo razgovaraju u šest jezika i poznaju sve od Platona do Hajdegera, a kraj toga su još virtuozi na klaviru, svjetski prvaci u boksu, i pjesnici.

Sluga zijevne i probudi se. „Imate li ključ od kuhinje“, upita Klerfe.

„Dakako. Viši? Šampanjac? Pivo?“

„Donesite iz frižidera limenku kavijara.“

„Do nje ne mogu, gospodine. Madam ima ključ.“

„Onda otrčite u restoran Laperuz na uglu. Donesite odande kutiju. Još je otvoren. Počekat ćemo ovdje. Ja ću dotle preuzeti vašu službu.“

On izvadi novac. „Ne želim kavijara“, reče Lilian.

„Što želiš?“

Oklijevala je. „Klerfe“, odvrati napokon. „Sve dosad nije još ni jedan muškarac u to vrijeme bio kod mene. A ti želiš samo to znati?“

„To je istina“, umiješa se sluga. „Madam dolazi uvijek sama kući. Ce n'est pa normal, monsieur. Da donesem šampanjca? Mi imamo još dom perinjon iz godine trideset četvrte.“

„Donesite ga, vi zlatno mače“, viknu Klerfe. „Što ima za jelo?“

„Htjela bih ove kobasice.“ Lilian pokaže na jelo koje je večerao sluga.

„Dat ću vam svoju, madam. U kuhinji ima dovoljno kobasica.“

„Donesite ih iz kuhinje“, reče Klerfe. „S crnim kruhom i komadićem brijia.“

„I jednom bocom piva“, doda Lilian.

„Hoćete li šampanjca, madam?“ Mladićevo se lice izmijeni. Mislio je na svoje postotke.

„Svakako, dom perinjon“, izjavi Klerfe. „Pa i onda ako je samo za mene. Želim nešto proslaviti.“

„Što?“

„Proboj osjećaja.“ Klerfe se smjesti u porti rovu ložu. „Idite sada! Ja ću dotle paziti.“

„Umiješ li ti posluživati u toj kutiji?“ upita Lilian. „Dakako. Naučio sam u ratu.“ Ona se laktovima nasloni o stol. „Mnogo si naučio u ratu, zar ne?“

„Najviše. Ta gotovo uvijek je rat.“

Klerfe zabilježi narudžbu za bocu vođe i želju jednog putnika da ga probude u šest sati ujutro. Nekom začuđenom ćelavom čovjeku preda ključ od sobe dvanaest, a dvjema mladim Engleskinjama ključeve za sobe dvadeset četiri i dvadeset pet. Neki prilično pijani čovjek uđe s ulice u hotel i upita je li Lilian slobodna i koliko stoji. „Tisuću dolara“, odvrati Klerfe.

„To nije ni jedna žena vrijedna, budalo“, odvrati pijanac i nestane u žuboru noći na keju.

Hotelski sluga donese boce i kobasicu pa ponovo izjavi da je spreman da pođe do Tur d'Aržana ili do Laperuza ako još nešto ustrebaju. On ima i dvokolicu.

„Sutra“, reče Klerfe. „Imate li još jednu sobu slobodnu?“

Momak ga pogleda kao da je poludio. „Ali madam ima svoju sobu.“

„Madam je udata. Za mene“, doda Klerfe i ponovo smete slugu koji sad zaista više nije znao zašto je naručen dom perinjon.

„Na raspolaganju je broj šest“, izjavi. „Kraj madam.“

„Dobro, donesite sve gore.“

Sluga odnese stvari u sobu te reče, pošto je primio napojnicu, da on može, ako je potrebno, čitave noći odasvud na svojim dvokolicama nabavljati stvari. Klerfe mu napiše na komadić papira da mu idućeg jutra nabavi četkicu za zube, sapun i neke druge stvari, te da mu to sve stavi pred vrata. Mladić obeća. Donio je još leda, a zatim definitivno iščeznu.

„Bio sam uvjeren da te ne bih nikada više vidio da sam te večeras ostavio samu“, reče Klerfe.

Lilian sjede na prozorsku dasku. „Ja to mislim svake noći.“

„Što?“

„Da sve to neću više nikad vidjeti.“

Osjetio je oštru bol. Ona je odjednom izgledala veoma osamljena s tim svojim blagim profilom prema noći – osamljena, a ne napuštena. „Ljubim te“, reče on. „Ne znam da li ti štogod pomaže, ali istina je.“

Nije mu odgovorila. „Ti znaš da ti to ne govorim zbog današnje večeri“, nastavi on, ne sluteći da laže. „Zaboravi to veče. To je bio slučaj, glupost i mnogo zbrke. Ni za što na svijetu te nisam htio povrijediti.“

Još je neko vrijeme šutjela. „Mislim da sam u određenom pogledu neranjiva“, reče zamišljeno. „Zaista to vjerujem. Možda je to nadoknada za ono drugo.“

Klerfe nije znao što bi odgovorio. Neodređeno je osjećao što ona misli, ali bi radije vjerovao ono protivno. On je pogleda. „Tvoja koža je noću kao unutarnja strana školjke“, reče. „Svjetluca. Ne guta svjetlo, već ga odrazu je. Kaniš li zaista piti pivo?“

„Kanim. I daj mi malo ove lionske kobasice. S kruhom. Smeta li te to?“

„Ništa me više ne smeta. Meni je kao da sam uvijek čekao na tu noć. Iza one portirske lože dolje, koja miriše na spavanje i na češnjak, prekinut je cio svijet. Mi smo se u posljednji čas spasili na drugoj strani.“

„Jesmo li se?“

„Jesmo. Ne čuješ li kako je sve postalo tiho?“

„Ti si postao tih“, odvrati ona. „Jer si postigao ono što si htio.“

„Jesam li? Čini mi se kao da sam došao u neki modni atelje.“

„Ah, moji šutljivi prijatelji!“ Lilian pogleda haljine koje su visile na raznim stranama. „One su mi noću pripovijedale o fantastičnim plesovima i karnevalskim redutama. Večeras ih više ne trebam. Hoćeš li da ih pokupim i zatvorim u ormar?“

„Ostavi ih da vise. Što su ti pripovijedale?“

„Mnogo toga. O svečanostima i gradovima i ljubavi, štošta i o moru. Još nikad ga nisam vidjela.“

„Možemo se odvesti onamo.“ Klerfe joj pruži čašu s hladnim pivom. „Za nekoliko dana. Moram u Siciliju. Na neke trke. Neću pobijediti. Dođi sa mnom!“

„Zar uvijek želiš pobijediti?“

„Kadšto je to posve dobro. Idealisti mogu vrlo mnogo toga izvesti s novcem.“

Lilian se nasmije. „Razjasnit ću to svom ujaku Gastonu.“

Klerfe pogleda haljinu od veoma tankog srebrnog brokata koja je visila iznad postelje. „To je haljina za Palermo“, reče.

„Nosila sam je prije nekoliko dana kasno noću.“

„Gdje?“

„Ovdje.“

„Sama?“

„Sama, ako tako hoćeš. Slavila sam gozbu sa Sent-Šapelom, bocom pija, Senom i mjesecom.“

„Nećeš više biti sama.“

„Nisam bila tako sama kako ti to misliš.“

„Znam“, reče Klerfe. „Ja govorim o tome da te ljubim kao da bi mi za to morala biti zahvalna – ali ne mislim tako. Samo se zato tako primitivno izražavam jer nisam na to navikao.“

„Ne izražavaš se primitivno.“

„Svaki muškarac to čini ako ne laže.“

„Dođi“, reče Lilian. „Otvori tu bocu dom perinjona. S kruhom, kobasicama i pivom postaješ odviše nesiguran, odviše općenit i prejednostavno filozofski. Što to njuškaš? Na što mirišem?“

„Na češnjak, mjesec i laži koje ne mogu pronaći.“

„Hvala bogu! Vratimo se na zemlju i držimo se čvrsto nje. Pri punom mjesecu čovjek može lako odletjeti, a sni nemaju težine.“

XI

Kanarinac je pjevao. Klerfe ga je čuo u snu. Probudio se. Trebalo mu je punu minutu prije nego što je znao gdje se nalazi. Sunce i odraz bijelih oblaka i vode plesali su na stropu njegove sobe koja kao da je ležala obrnuto, odozgo prema dolje. Svijetlozeleni satenski volan obrubljavao je pokrivač. Vrata kupaonice i prozor u njoj bili su otvoreni pa je Klerfe na prozoru kuće s protivne strane dvorišta mogao razabrati kanarinčevu krletku. Neka žena velikih grudi i žute kose sjedila je iza kaveza za stolom i jela – koliko je on to mogao vidjeti – ne doručak, već ručak s pola boce burgunca.

Potražio je svoj sat. To nije bila nikakva zablude: dvanaest sati. Već nekoliko mjeseci nije tako dugo spavao. Odjednom osjeti da je jako ogladnio. Oprezno otvori vrata. Tu je ležao omot s onim stvarima što ih je sinoć naručio. Hotelski sluga održao je riječ. Izvadio je stvari iz omota, pustio vodu u kadu, oprao se i obukao. Kanarinac je još uvijek pjevao. Debela plavojka jela je kolač od jabuka s kavom. Klerfe priđe drugom prozoru prema keju. Vani je promet šumio punom snagom. Sanduci trgovaca knjigama bili su otvoreni, ispod hotela je prolazio sjajni remorker, a na palubi mu je lajao špic. Klerfe se nagne naprijed i ugleda u susjednom prozoru Lilianin profil. Nagnula se kroz prozor, veoma sabrana i pažljiva, ne opažajući da je promatra. Spuštala je plosnatu košaricu privezanu za konopac. Dolje se upravo pred vratima restorana postavio neki prodavač ostriga sa svojim sandukom. Činilo se da već pozna tu proceduru. Kad je košarica stigla do njega, on je obloži vlažnom morskom travom i pogleda prema gore. „Maren? Belon? Beloni su danas bolji.“

„Šest belona“, odvrati Lilian.

„Dvanaest“, reče Klerfe.

Ona se okrenu, nasmijavši se. „Zar nećeš doručkovati?“

„Upravo to. I umjesto narančina soka laki puji.“

„Dvanaest?“ upita prodavač ostriga.

„Osamnaest“, odvrati Lilian, a zatim se okrenu Klerfeu. „Dođi k meni. Donesi vino.“

Klerfe donese bocu pujia i čaše iz restorana. Donio je i kruha, maslaca i komadić zrelog pon l’evekea. „Radiš li to češće?“ upita on.

„Gotovo svakog dana.“ Lilian mu pokaže pismo. „Prekosutra je moja svečana večera kod ujaka Gastona. Hoćeš li da te pozove?“

„Neću.“

„Dobro. To bi sabotiralo svrhu večere da se za mene nađe kakav bogati muž. Jesi li ti bogat?“

„Uvijek samo na nekoliko tjedana. Hoćeš li se udati ako je taj čovjek dovoljno bogat?“

„Daj mi malo tvog vina“, odvrati ona. „I ne budi glup.“

„Kod tebe je sve moguće.“

„Otkada to?“

„Razmišljao sam o tebi.“

„Kada?“

„U snu. Tebe ne može čovjek unaprijed procijeniti. Ti funkcioniraš prema drugim zakonima, a ne prema onima što ih ja poznajem.“

„Dobro“, reče Lilian. „To ne može nikad škoditi. Što ćemo raditi danas u podne?“

„Povest ću te sa sobom u hotel Ric. Ondje ću te na petnaest minuta smjestiti u kakav skroviti kut predvorja dok se popnem u svoju sobu i presvučem. Onda ćemo objedovati, večerati, opet objedovati, večerati i još jednom objedovati. To će biti sabotaža protiv ujaka Gastona za prekosutra uvečer.“

Ona pogleda kroz prozor. Nije odgovorila. „Ako hoćeš, poći ću s tobom i u Sent-Šapel“, reče Klerfe. „Ili u Notr Dam, pa čak i u muzej, ti opasna kombinacija šiparice i grčke hetere iz kasne ere koja je zalutala u Bizant. Povest ću se s tobom čak i na Ajfelov toranj, a spreman sam i na šetnju malim parobrodom.“

„Već sam se provezla Senom. Ondje sam mogla postati ljubavnica jednog bogatog mesara s vlastitim trosobnim stanom.“

„A na Ajfelov toranj?“

„Onamo idem s tobom, ljubljeni moj.“

„To sam i mislio. Jesi li sretna?“

„Što je to?“

„Zar još uvijek ne znaš? Uostalom, tko to zaista zna? Možda je to ples na vrhu igle.“

Lilian se vratila s večere od ujaka Gastona. Vikomt de Pejstr dovezao ju je automobilom u hotel. Provela je strašno dosadno veče uz izvrsno jelo. Bilo je prisutno nekoliko žena i šest muškaraca. Žene su djelovale kao ježevi, tako je iz njih izbijalo radoznalo neprijateljstvo. Od muškaraca četvorica su bila neoženjena, svi bogati, dva mlada, ali vikomt de Pejstr bio je najstariji i najbogatiji. „Zašto stanujete na Riv goš?“ upita. „Iz romantičnih razloga?“

„Slučajno. To je najbolji razlog što ga poznajem.“

„Trebalo bi da stanujete na Plas Vandom.“

„Pravo je čudo“, reče Lilian, „koliko ljudi bolje zna gdje bi trebalo da stanujem nego ja sama.“

„Ja imam stan na Plas Vandom, koji nikad ne koristim. Moderno uređen atelje.“

„Hoćete li mi ga iznajmiti?“

„Zašto ne?“

„Koliko stoji?“

Pejstr se udobnije smjesti na svom sjedalu. „Čemu da govorimo o novcu? Najprije ga jednom pogledajte. Možete ga imati ako hoćete.“

„Bez ikakvih uvjeta?“

„Bez i najmanjih. Dakako da bih uživao kad biste kadgod pošli sa mnom na večeru – ali ni to nije uvjet.“

Lilian se nasmije. „Još uvijek ima altruističkih ljudi.“

„Kad kanite pogledati stan? Sutra? Mogu li vas u podne povesti na objed?“

Lilian pogleda usku glavu sa sijedom četinjastim brkovima. „Moj ujak me je zapravo htio udati“, reče.

„Za to imate još mnogo vremena. Vaš ujak ima staromodne nazore.“

„Je li stan dovoljno velik za dvoje?“

„Mislim da jeste. Zašto?“

„Za slučaj da poželim u njemu živjeti s jednim prijateljem.“

Pejstr ju je trenutak promatrao. „I o tome bi se možda dalo govoriti“, reče zatim, „premda bi, otvoreno govoreći, u tu svrhu ipak bio malo premalen. Zašto ne biste neko vrijeme živjeli sami? Tek ste nekoliko tjedana u Parizu. Dajte najprije temeljito razgledajte grad. On pruža mnogo mogućnosti.“

„Imate pravo.“

Kola se zaustaviše i Lilian izađe. „Dakle kada, sutra?“ upita Pejstr.

„Razmislit ću o tome. Bi li vam bilo krivo da upitam ujaka Gastona?“

„Ja to ne bih učinio. To bi mu samo zadalo nepotrebnih briga. Uostalom, ni vi to nećete učiniti.“

„Neću?“

„Tko najprije pita, nikad ne čini. Vi ste veoma lijepi i veoma mladi, madmoazel. Bio bi pravi užitak da vam se dade okvir što ga trebate. I vjerujte čovjeku koji nije više mlad: ovo ovdje je dražesno, ali za vas je izgubljeno vrijeme. O ujaku Gastonu ne moramo govoriti. Vi trebate raskoš. Veliki raskoš. Oprostite mi ovaj kompliment, ali ja imam dobre oči. Laku noć, madmoazel.“

Ona se uspe stepenicama. Ženidbena galerija ujaka Gastona zabavila ju je na neki pogrebni način i deprimirala je. S početka se sama sebi učinila kao vojnik na umoru kome pripovijedaju pripovijesti o bujnom životu. Zatim je pomislila da se nalazi na nekoj stranoj planeti na kojoj ljudi vječno žive, pa prema tome imaju i probleme. Nije razumjela o čemu govore. Ono što je njoj bilo ravnodušno, za njih je bilo od najveće važnosti. A ono što je ona tražila, bilo je za druge okruženo neobičnim tabuom. Ponuda vikomta de Pejstra učinila joj se od svega toga još najpametnijom.

„Je li se ujak Gaston iskreno potrudio?“ upita Klerfe iz hodnika.

„Zar si već ovdje? Mislila sam da ćeš negdje piti.“

„U tome više ne uživam.“

„Jesi li čekao na me?“

„Jesam“, reče Klerfe. „Ti me pretvaraš u urednog čovjeka. Neću više piti. Ne više bez tebe.“

„Jesi li prije pio?“

„Jesam. Između utrka. A često između katastrofa. Iz kukavičluka, vjerujem. Ili da sam pobjegnem pred sobom. To je prošlo. Danas u podne bio sam u

Sent-Šapeli. Sutra ću poći u muzej Klina. Netko tko nas je vidio zajedno tvrdi da izgledaš kao dama na sagovima s jednonogom koji ondje vise. Imaš mnogo uspjeha. Želiš li još izaći?“

„Večeras ne.“

„Večeras si bila gost građanstva koje vjeruje da se život sastoji od kuhinje, salona i spavaonice, a ne od jedrenjaka sa odviše mnogo jedara, koji se svakog trenutka može izvrnuti. Moraš se oporaviti od toga.“

Lilianine oči počеше sjati. „Znači da si ipak pio?“

„S tobom to više ne treba. Ne bi li se htjela malo provesti naokolo?“

„Kamo?“

„U svaku ulicu i u svaki lokal za koje si ikada čula. Divno si odjevena – to je bilo pravo traćenje na kandidate ujaka Gastona. Moramo bar izvesti ovu haljinu – pa čak i ako ti sama nećeš. Čovjek ima obaveze prema haljinama.“

„Dobro. Vozimo se polagano. Kroz brojne ulice. Sve bez snijega. S prodavačicama cvijeća na uglovima. Povest ćemo sa sobom puna kola ljubica.“

Klerfe izvuče Đuzepea iz zbrke na keju i počeka pred vratima hotela. Susjedni restoran počeo se zatvarati.

„Zaneseni ljubavnik“, reče netko kraj njega. „Nisi li prestar za takve uloge?“

To je bila Lidija Moreli. Ona je prije svog pratioca izašla iz restorana na ulicu.

„Svakako“, odvrati on. „U tome i leži cio čar.“

Lidija prebaci kraj bijele krznene stole preko ramena. „Nova uloga! Prilično provincijska, moj dragi. S mladom gušćicom!“

„Kakva li komplimenta!“ odvrati Klerfe. „Ako ti kažeš tako nešto, onda znači da ona mora da je fascinantna.“

„Fascinantna! Ta glupa ženica sa svojom sobicom ovdje i sa svoje tri haljine od Belansiage?“

„Tri? Mislio sam da ih ima trideset. Tako su svaki put različite kad ih nosi.“ Klerfe se nasmije. „Lidija! Otkada ti kao kakav detektiv špijuniraš za gušćicama i glupim ženicama? Nismo li se mi već odavno odučili od toga?“

Lidija je upravo htjela odgovoriti, ali njezin pratilac izađe kroz vrata. Uzela ga je za ruku kao da prima oružje i prošla kraj Klerfea.

Lilian stiže nekoliko minuta kasnije. „Upravo mi je netko pripovijedao da si fascinantna osoba“, reče Klerfe. „Vrijeme je da te sakrijem.“

„Je li ti bilo dosadno čekati?“

„Nije. Ako je čovjek dugo čekao na ništa, onda ga čekanje čini deset godina mlađim, dvadeset godina mlađim. Već sam vjerovao da nikada više neću ni na što čekati.“

„Ja sam uvijek na nešto čekala.“ „Lilian se zagleda za nekom ženom u svijetlim čipkama koja je s nekim ćelavim muškarcem izašla iz restorana. Nosila je lanac od dijamanta krupnih poput oraha. „Kako se to svjetluca!“ reče.

Klerfe ne odgovori. Nakit je bio opasno područje. Ako se njime zanese, bilo je ljudi koji su bili sposobniji od njega da ispune njezine želje.

„Za mene ne“, reče Lilian nasmijavši se kao da je pogodila njegove misli.

„Je li to nova haljina?“ upita on.

„Jeste. Danas je stigla.“

„Koliko ih sad imaš?“

„Osam, s ovom. Zašto?“

Činilo se da je Lidija Moreli tačno informirana. To što je rekla tri, spadalo je u igru.

„Ujak Gaston se zaprepastio“, reče Lilian. „Poslala sam mu račune. A sad pođemo u najbolji noćni klub što postoji. Imaš pravo, haljine postavljaju zahtjeve.“

„U koji još?“ upita Klerfe. Bilo je Četiri sata noću.

„Još u jedan“, odvrati Lilian. „Jesi li umoran?“

Znao je da on nju ne može pitati je li umorna „Još nisam“, reče. „Sviđa li ti se?“

„Divno je.“

„Dobro, onda se odvezimo u neki drugi klub. U jedan gdje ima rigana.“

Monmartr i Monpamas drhtali su još u kasnoj poratnoj groznici. Šarene spilje kabarea i noćnih klubova plivale su u magli kao da su ispod vode. Sve .Je bilo ono običajno, beskrajna ponavljanja, kliše, i Klerfe bi se bez Lilian strašno dosađivao – ali za nju je to bilo novo, ona to nije osjećala tako kako je bilo ili kako je djelovalo, već onako kako je to ona željela vidjeti i kako je vidjela. Lokali udešeni za pljačkanje gostiju postali su za nju vatrom života, orkestri koji su čekali na napojnicu, postali su koncerti za snove, a iz prostorija dupkom punih žigolaa, novih bogataša, sumnjivih, luckastih žena i muškaraca koji nisu odlazili kući jer nisu znali što da rade, ili koji su računali na pustolovine ili kakav posao, takvi lokali postali su za nju iskričavi bakanal života, jer je ona to tako htjela i jer je zbog toga došla.

To je ono, pomisli Klerfe, to je ono što je čini drukčijom od svih ovih ostalih koje tu naokolo sjede. Ovi ostali žele pustolovinu, posao, malo harmonične buke da ispune svoju prazninu – ali ona je u tragu života, uvijek lovi samo život, lovi ga kao opijena lovkinja bijelog jelena i jednoroga iz bajke, lovi ih tako neprekidno da to djeluje zarazno, nju ništa ne sputava, ona ne gleda u stranu, i dok se čovjek u njezinoj blizini naizmjenice osjeća starim i istrošenim ili mladim poput djeteta, odjednom iz zaboravljenih godina izniču lica, želje, sjene snova i, iznad svega, kao munja u sumraku, već zagubljeni osjećaj da je život jedinstven.

Cigani su se okupili oko stola, pognuti, s budnim baršunastim očima i svirali. Lilian ih je zaneseno slušala. Za nju je to sve bilo stvarno, pomisli Klerfe. Bila je to pusta, osamljena tužaljka noći, samoća, prva vatra uz koju je čovjek tražio zaštitu, pa je čak i najstarija, naj otrcani ja, najsentimentalnija pjesma bila pjesma čovječanstva, tuga zbog želje da nešto zadrži što ne može zadržati. Možda je Lidiya Moreli imala pravo, možda je to provincijski, ako baš tako želi, ali odnio ga đavo ako to čovjek nije bas zbog toga morao obožavati !

„Mislim da sam previše pio“, reče on.

„Što je previše?“

„Kad čovjek sam sebe više ne poznaje.“

„Onda ću uvijek previše piti. Ja samu sebe više ne volim.“

Ona se ničega ne boji, pomisli Klerfe. Onako kao što je ova rupa za nju odraz života, tako i svaka banalnost ima za nju onaj čar što ga je imala kad je prvi put bila izrečena i kad je još bila puna duha. To se ne da izdržati! Ona mora umrijeti, to znade, ali je to uzimala kao što drugi uzimaju morfij, i to za nju mijenja sve, ona se ne boji ničega, ništa joj nije blasfemija, ništa banalnost i – do đavola – zašto ja sjedim ovdje i osjećam taj blagi užas mjesto da se bacim u taj nepromišljeni vrtlog?

„Obožavam te“, reče on.

„Nemoj to odviše često govoriti“, odvrati ona. „Za to mora čovjek biti veoma neovisan.“

„Kod tebe ne mora.“

„Reci to uvijek“, odvrati ona. „Ja to trebam kao zrak i vino.“

Klerfe se nasmije. „Oboje je tačno. Ali tko pita je li nešto tačno! Kamo ćemo sada?“

„U hotel. Odselit ću se.“

Klerfe odluči da se ničemu više neće čuditi.

„Dobro. Pođimo spremi stvari“, reče on.

„Moje stvari su već spremljene.“

„Kamo kaniš preseliti?“

„U neki drugi hotel. Već me dva dana u ovo vrijeme netko redovito naziva. Neka žena koja mi pripovijeda neka se vratim onamo kamo spadam – i još koješta drugo.“

Klerfe je pogleda. „Jesi li noćnom vrataru rekla da ti ne spaja telefon?“

„Jesam. Ali njoj uvijek uspijeva da prodre. Jučer mu je rekla da je moja majka. Govori stranim naglaskom: nije Francuskinja.“

Lidija Moreli, pomisli Klerfe. „Zašto mi nisi ništa rekla?“

„Čemu! Je li Ric pun?“

„Nije.“

„Dobro. Ujak Gaston će se onesvijestiti kad čuje gdje ću sutra stanovati.“

Lilian nije spremila stvari. Klerfe pozajmi od noćnog vrataru golemi brodski kovčeg što ga je neki njemački major ostavio pri uzmaku i smjesti u nj Lilianine haljine. Ona je sjedila na postelji i smijala se. „Žao mi je što odavde odlazim“, reče. „Sve sam to veoma voljela. Ali ja volim bez žaljenja. Razumiješ li to?“

Klerfe podigne glavu. „Bojim se da razumijem. Nikad ne žališ što nešto napuštaš.“

Ona se ponovo nasmije, ispruživši noge i držeći u ruci čašu vina. „To više ne igra nikakvu ulogu.

Otišla sam iz sanatorija – pa sad mogu otići kamo god hoću.“

Tako će možda otići i od mene, pomisli Klerfe. Kao što čovjek mijenja hotel. „Ovdje je mač njemačkog majora“, reče. „Mora da ga je onako u uzbuđenju zaboravio, veoma čudan postupak za jednog njemačkog oficira. Ostavit ću ga u kovčegu. Uostalom, ti si na dražestan način pijana. Srećom sam već prije dva dana naručio za tebe sobu u Ricu. Bez toga bi danas bilo teško da onamo prođemo uz Konsijeržu.“

Lilian posegnu rukom prema majorovom maču i salutira sjedeći. „Ti mi se vrlo sviđaš. Zašto te nikad ne nazivam imenom?“

„Nitko to ne čini.“

„To bi dakle bio razlog da ja finim.“

„Gotovo“, reče Klerfe. „Hoćeš li ponijeti sablju?“

„Ostavi je ovdje.“

Klerfe spremi ključeve i pruži Lilian njezin ogrtač. „Jesam li odviše tanka?“ upita ona.

„Nisi. Mislim da si dobila nekoliko funti.“

„To je jedino važno“, promrmlja ona.

Dali su kovčege smjestiti u taksi koji je vozio za njima. „Gleda li moja soba u Ricu prema Plas Vandom?“ upita Lilian.

„Gleda. Ne gleda na Ri Kambon.“

„Gdje si stanovao kad si ovdje bio za vrijeme rata?“

„Prema Ri Kambon kad sam se vratio iz zarobljeničkog logora. To je bilo dobro skrovište. Nitko nije očekivao da bi se netko mogao tamo zavući. Moj brat je u to vrijeme stanovao na Plas Vandom, na njemačkoj strani. Mi smo Elzašani. Moj brat ima njemačkog, a ja francuskog oca.“

„Zar se tvoj brat nije mogao zaštititi?“

Klerfe se nasmije. „Nije ni slutio da sam ovdje, a najmilije bi mu bilo da se nalazim u Sibiriji. Što dalje moguće. Vidiš li nebo? Zora sviće. Čuješ li ptice? U gradovima ih možeš čuti samo u to vrijeme. Prijatelji prirode moraju izdržati u noćnim klubovima da bi putem do kuće čuli drozdove.“

Zakrenuše na Plas Vandom. Prostrani sivi trg bio je veoma tih. Rani se dan svjetlucao ispod oblaka u. Jarkim žutim bojama. „Kad čovjek vidi kako su divno ljudi nekad gradili, morao bi pretpostaviti da su bili sretniji od nas“, reče Lilian. „Vjeruješ li ti to?“

„Ne vjerujem“, odvrati Klerfe. Ugasio je motor pred ulazom u hotel. „Ja sam ovog trenutka sretan“, reče. „Posve svejedno znamo li što je to ili ne znamo. Sretan sam u tom trenutku, u toj tišini, na tom mjestu, s tobom. A kad se budeš ispavala, otkupovat ćemo. U malim etapama prema jugu. U Siciliju, na utrke o kojima sam ti pripovijedao: na Targa Florio.“

XII

Stotinu i osam kilometara dugačka pruga Targa Florio sa svojih gotovo četrnaest stotina zavoja bila je svakog dana nekoliko sati zatvorena za trening. Budući da su vozači i u vrijeme kad je cesta bila otvorena polako vozili da upamte zavoje, spustove i ulaze te stanje ceste, tutnjava teških motora čula se od jutra do sumraka iznad bijele ceste i krajine.

Klerfeov drugi vozač bio je Toriani. Talijan kojemu su bile dvadeset četiri godine. Obojica su gotovo do dan bili na vožnji. Uvečer su se vraćali opaljeni od sunca, gladni i žedni.

Klerfe je zabranio Liliani da izlazi dok treniraju. Nije htio da ona postane slična ženama i prijateljicama vozača koje su sa štopericama i papirima sjedile uz boksove što su ih tvornice izgradile za popravke, benzin i izmjenu pneumatika, i ondje nastojale da budu od koristi. Umjesto toga, upoznao ju je s nekim svojim prijateljem koji je imao kuću na moru i odveo je onamo. Taj čovjek se zvao Levali. Bio je vlasnik mornarice za hvatanje tuna. Klerfe ga nije nepromišljeno odabrao: Levali je bio esteta, ćelav, debeo i homoseksualac.

Lilian je danju ležala uz more ili u vrtu koji je okruživao Levalijevu vilu. Vrt je bio zarašten, romantičan, pun mramornih kipova kao kakva Ajhendorfova pjesma. Lilian nije nikad poželjela da vidi Klerfea kako vozi, ali je voljela tihi tutanj motora koji je dopirao u tišinu gajeva naranči. Vjetar ga je donosio prijeko, zajedno s teškim mirisom cvijeća; sjedinjavao se sa šumom mora u uzbuđljivi koncert. Lilian je to osjećala kao da Klerfe razgovara s njome. Cio je dan nevidljivo visio iznad nje, prepuštala se njemu kao što se prepuštala vrućem sicilijanskom nebu i bijelom sjaju mora. Klerfe je uvijek bio tu – bilo da je spavala u sjeni kipa kakvog božanstva ispod pinija ili sjedila na klupi pa čitala Petrarku ili Augustinove ispovijesti – ili čučala uz more bez ikakvih misli o svijetu ili sjedila na terasi za vrijeme *onog* tajanstvenog sata prije sumraka kad su Talijanke već govorile: *felicissima notte*², a iza svake riječi stajao je upitnik nepoznatog boga – ona daleka tutnjava bila je uvijek ovdje, bubanj neba i večeri, i nalazila uvijek odjek u njezinoj krvi koja je tiho podrhtavala i odgovarala.

Tek uvečer dolazio je Klerfe s kolima, praćen onom tutnjavom koja je sličila na grmljavinu.

„Kao antički bogovi“, reče Levali Liliani. „Naši moderni kondotijeri pojavljuju se s gromom i munjom kao da su Jupitrovi sinovi.“

„Vi to ne volite?“

„Ne volim više motore. Odviše me podsjećaju na buku bombardera u ratu.“

Taj osjetljivi debeli čovjek položi na gramofon jedan Šopenov klavirski koncert. Lilian ga je zamišljeno promatrala. Čudno, razmišljala je, kako je čovjek uvijek jednostrano vezan uz svoje vlastito iskustvo i svoju vlastitu opasnost: je li taj esteta i poznavalac umjetnosti ikad razmišljao o tome što osjećaju tune kad ih kolje njegova mornarica?

Nekoliko dana kasnije priredio je Levali svečanost. Na nju je pozvao otprilike stotinu gostiju. Gorjele su svijeće i svjetiljke zaštićene od vjetra, noć je bila zvjezdana i topla, a more glatko kao golemo ogledalo za gorostasni mjesec koji je dubok i crven lebdio na obzorju kao balon s nekog drugog planeta.

Lilian je bila oduševljena. „Sviđa li vam se?“ upita Levali.

„To je sve ono što sam željela.“

„Sve?“

„Gotovo sve. Četiri sam godine sanjara o tome dok sam kao u tamnici sjedila u planinama između zidova od snijega. To je sušta suprotnost snijegu – i sušta suprotnost planinama –“

„To mi je drago“, reče Levali. „Ja sad rijetko priređujem svečanosti.“

„Zašto? Jer bi se one inače pretvorile u naviku?“

„Ne. One me – kako da kažem – čine melankoličnim. Čovjek većinom želi nešto zaboraviti kad priređuje svečanosti – ali ne zaboravlja. Ni drugi ne zaboravljaju.“

„Ja ne želim ništa zaboraviti.“

„Ne?“ uljudno upita Levali.

„Više ne“, odvrati Lilian.

Levali se nasmiješi.

„Govore da je nekada na ovom mjestu stajala stara rimska vila u kojoj su se navodno održavale velike svečanosti s lijepim Rimljankama, zublama i žarom iz Etne koja je izbacivala vatru. Mislite li da su se stari Rimljani više približili tajni?“

„Kojoj?“

„Onoj, zašto živimo.“

„Živimo li?“

„Možda ne živimo jer pitamo. Oprostite mi što govorim o tome. Talijani su melankolični ljudi; izgledaju doduše upravo suprotno, ali to nisu.“

„A tko jest?“ (upita Lilian. „Čak ni stajski momci nisu neprekidno dobre volje.“

Čula je Klerfeova kola gdje dolaze i nasmiješila se.

„Pripovijeda se“, nastavi Levali, „da je posljednja rimska vlasnica ove vile dala ujutro ubijati svoje ljubavnike. Bila je romantična pa nije mogla podnijeti da joj se razori onaj čar noćnih iluzija.“

„Kako je to zamršeno“, odvrati Lilian. „Nije li ih mogla jednostavno otposlati prije zore? Ili, nije li mogla sama otići?“

Levali joj pruži ruku da se osloni na nju. „Nije uvijek najjednostavnije otići kad čovjek sam sebe nosi sa sobom.“

„To je uvijek jednostavno ako znamo da želja za posjedovanjem nama samima postavlja granicu – i da ništa ne možeš zadržati, pa čak ni samoga sebe.“

Pošli su u susret glazbi. „Vi ne želite ništa posjedovati?“ upita Levali.

„Želim mnogo toga posjedovati“, odvrati Lilian. „Zato ništa. To je gotovo isto.“

„Gotovo!“ On joj poljubi ruku. „Sad ću vas odvesti onamo prijekeo gdje stoje čempresi. Tamo smo sagradili stakleni pod za ples. On je iznutra osvijetljen. Vidio sam to u vrtnim lokalima na Rivijeri. Tamo dolaze vaši plesači – pola Napulja, Palerma i Rima.“

„Čovjek može biti gledalac ili može sudjelovati u igri“, reče Levali Klerfeu. „Ili oboje. Ja dajem

prednost tome da budem gledalac. Tko čini oboje, izvodi jedno i drugo nesavršeno.“

Sjedili su na terasi i promatrali kako žene plešu na osvijetljenom staklenom parketu pred čempresima. Lilian je plesala s princom Fiolom.

„Plamen“, reče Levali Klerfeu. „Pogledajte samo kako pleše! Poznajete li žene s pompejanskih mozaika? Ljepota žena u umjetnosti sastoji se u tome da je izgubljeno sve ono što je slučajno i da je ostala sama ljepota. Jeste li vidjeli slike iz minojske palače na Kreti? Egipćanke iz Ehnatonova doba? Žene s dugačkim očima i uskim licima, pokvarene plesačice i mlade kraljice? U svima njima gori plamen. Pogledajte ovaj plesni pokret! Na blagoj umjetnoj vatri pakla, koja je ondje zapaljena od stakla, elektriciteta i tehnike, žene kao da lebde – zato sam to dao podići. Svjetlo umjetnog pakla kao da odozdo gori i svojim plamenom liže haljine, a hladno svjetlo mjeseca, koje zajedno sa svjetlom zvijezda leži na njihovim sljepoočicama i ramenima, alegorija je kojoj bismo se mogli smijati ili sanjariti je nekoliko minuta. Lijepe su te žene koje nas sprečavaju u tome da postanemo polubogovi, praveći od nas očeve obitelji, građane, ljude koji zarađuju novac pošto su nas prije toga uhvatile iluzijom da nas čine bogovima. Nisu li lijepe?“

„Lijepe su, Levali.“

„U svakoj od njih nalazi se već Kirka. Ironija je u tome da one to same nikad ne vjeruju. Još imaju plamen svoje mladosti dok plešu, ali iza njih pleše, gotovo nevidljivo, već sjena malograđanstva, s dvadeset funti težine što će ih dobiti, s dosadom obitelji, taštinom ograničenih želja i ciljeva, umornošću, željom da se otpočine, s vječnim ponavljanjem, polaganim trošenjem. Samo u jednoj je nema, u onoj koja pleše s Fiolom, u onoj koju ste vi doveli. Kako vam je to uspjelo?“

Klerfe slegne ramenima.

„Gdje ste je našli?“

Klerfe je trenutak oklijevao. „Da ostanem u vašem stilu, Levali – pred vratima Hada. To je prvi put u toku svih ovih godina što ste tako lirični.“

„Čovjek nema često prilike za to. Pred vratima Hada. Ne želim vas dalje pitati. To je dovoljno da se rascvjeta mašta. U sivom sumraku beznadnosti kojemu je umakao samo Orfej. Ali i on sam morao je platiti cijenu: dvostruku samoću – ma kako to paradoksalno zvučalo – jer je htio iz Hada dovesti natrag svoju ženu. Jeste li spremni da platite, Klerfe?“

Klerfe se nasmiješi. „Ja sam praznovjeran. Odgovor na takva pitanja ne dajem neposredno prije utrke.“

To je Oberonova noć, pomisli Lilian plešući s Fiolom i Torianijem. Sve je začarano od jakog svjetla, s plavim sjenama, životom i nestvarnošću u isto vrijeme. Ne čuju se koraci, čuje se samo klizanje i glazba. To sam zamišljala kad sam sjedila u svojoj sobi okružena snijegom, s tablicom temperature u ruci i slušala koncerte radija iz Napulja ili Pariza. Upravo je tako kao da čovjek ne može umrijeti u takvoj noći između mjeseca i mora i blagog vjetera s mirisom mimoza i narančina cvijeta. Ljudi se susreću, neko se vrijeme drže zajedno, a onda se gube i ponovo se nalaze u rukama nekog drugog, lica se mijenjaju, ali ruke su iste.

Jesu li iste? pomisli ona. Tamo sjedi moj ljubavnik s onim melankoličnim čovjekom koji je samo za ovo kratko vrijeme života vlasnik sanjarskog vrta i ja vidim da govore o meni. Sad govori onaj melankolični čovjek pa sigurno želi saznati ono isto što je mene pitao. Tajnu! Ne postoji li neka stara bajka u kojoj se neki patuljak potajice smije jer nitko ne poznaje njegovu tajnu? Njegovo ime?

Ona se nasmiješi. „Na što mislite?“ upita Fiola koji je to opazio.

„Na neku bajku u kojoj je tajna nekog čovjeka bila u tome da nitko nije znao njegovo ime.“

Fiola pokaže svoje zube. Činili su se dvostruko bjeljima u poređenju s njegovim tamnosmeđim licem nego u ostalih. „Nije li to i vaša tajna?“ upita on.

Ona zatrese glavom. „Što znači jedno ime?“

Fiola pogleda na red majki koje su pod palmama okruživale jedan dio plesnoga parketa. „Za mnoge ljude sve“, reče on.

Plešući kraj njega opazila je da je Klerfe zamišljeno promatra. On me čvrsto drži, a ja ga ljubim, pomisli ona, jer je ovdje i jer ne pita. Kad će početi s pitanjima? Nadam se, nikada. Možda nikada. Nećemo imati vremena za to. „Smiješite se kao da ste veoma sretni“, reče Fiola. „Je li to vaša tajna?“

Kako luckasto pita, pomisli Lilian. Zašto nije već u školi naučio da žene ne smiješ nikada pitati jesu li sretna.

„Je li to vaša tajna?“ upita Fiola. „Velika budućnost?“

Ona ponovo zatrese glavom. „Nikakva“, reče ona vedro. „Vi i ne znate kako to mnogo toga olakšava.“

„Pogledajte samo Fiolu“, reče stara kontesa Viteleski u kutu gdje su sjedile majke. „Vlada se kao da osim ove strankinje ovdje uopće nema mladih žena.“

„To je prilično prirodno“, odvrati Tereza Marketi. „Kad bi tako često plesao s jednom od naših žena bio bi već napol zaručen, pa bi njezina braća smatrala uvredom kad se ne bi s njome oženio.“

Kontesa Viteleski se kroz svoj lornjon zagleda u Lilian.

„Odakle je ta osoba?“

„Nije iz Italije.“

„Vidim. Vjerojatno neki križanac –“

„Jednako kao i ja“, zajedljivo odvrati Tereza Marketi, „amerikanska, indijanska, španjolska – ali potpuno dosta da Ugu Marketiju pomognem tatinim dolarima da svoj oronuli „palačo“ oslobodi od štakora, da ugradi kupaonice i da svoje metrese bogato uzdržava.“

Kontesa Viteleski se pretvarala kao da ne čuje.

„Lako vama. Vi imate sina i bankovni račun. Ja imam četiri kćeri i dugove. Trebalo bi da se Fiola oženi. Kamo će to dovesti ako se ono nekoliko imućnih neženja što ih još imamo žene engleskim manekenkama, kako je to sad postala moda. Zemlja će biti upravo orobljena.“

„Trebalo bi izdati zakon protiv toga“, podrugljivo će Tereza Marketi. „I protiv toga da se siromašna mlađa braća žene bogatim Amerikankama koje ne znaju da će, nakon burnog udvaranja prije braka, biti kasnije prognane u srednjovjekovni osamljeni harem: u talijanski brak.“

Kontesa je opet nije slušala. Upravljala je svojim dvjema kćerima. Fiola se zaustavio uz neki stol. Lilian ga otpremi i zamoli Torianija da je odvede Klerfeu. „Zašto ne plešeš sa mnom?“ upita Klerfea.

„Plešem s tobom“, odgovori on, „ne ustajući od stola.“

Toriani se nasmije. „On ne voli plesati. Tašt je.“

„To je istina“, reče Klerfe. „Ja plešem bijedno, Lilian. To bi morala znati još iz Palas bara.“

„To sam već odavno zaboravila.“

Vratila se s Torianijem na plesni parket. Levali sjede opet do Klerfea. „Tamni plamen“, reče. „Ili

bodež. Ne čini li vam se da je taj rasvijetljeni plesni parket neukusan?“ nastavi malo kasnije. „Mjesec je dovoljno jasan. Luidi!“ viknu on. „Utrni svjetlo ispod plesnog parketa. I donesi mi malo stare grape. – To me čini žalosnim“, reče odjednom Klerfeu, a njegovo se lice pričini u tami neutješnim, s duboko utonulim očima. „Žalosti me ljepota kod žena. Zašto?“

„Jer znamo da će proći, a htjeli bismo da ostane.“

„Je li to tako jednostavno?“

„Ne znam. Meni je dovoljno.“

„Ne čini li to i vas žalosnim?“

„Ne“, odvrati Klerfe. „Ima posve drugih stvari koje me čine žalosnim.“

„Razumijem.“ Levali otpije malo svoje grape. „I ja ih znam, ali bježim pred njima. Hoću da ostanem debeli piero. Pokušajte ovu grapu.“

Pili su i šutjeli. Lilian je opet prošla kraj njih. Ja nemam budućnosti, pomisli. To je gotovo kao da nemaš težine. Pogledala je Klerfea i nečujno usnicama oblikovala jednu rečenicu. Klerfe je sad sjedio u tami. Jedva je mogla razabrati njegovo lice. Uostalom, činilo se da to nije ni potrebno. Životu ne trebaš pogledati u lice. Dovoljno je da ga osjetiš.

XIII

„Gdje sam ja?“ upita Klerfe kroz buku kad je zaustavio kola uz boks.

„Na sedmom mjestu“, viknu Toriani. „Kakva je cesta?“

„Da se pobljuješ! Ždere gume po vrućini kao da su kavijar. Jesi li vidio Lilian?“

„Jesam. Na tribini je.“

Toriani podignu Klerfeu vrč s limunadom na usta. Redatelj trka pride bliže. „Gotovo?“ viknu. „Naprijed! Naprijed!“

„Ne možemo čarati“, viknu glavni monter. „Ni sam đavo ne može izmijeniti točkove za trideset sekundi!“

„Naprijed! Miči se!“

Benzin se izlije u rezervoar. „Klerfe“, reče redatelj. „Dival je pred vama. Gonite ga! Gonite ga dok ne zakuha! A onda ga držite iza sebe. Više ne trebamo. Držimo oba mjesta ispred njega.“

„Naprijed! Gotovo!“ viknu glavni monter.

Kola pojuriše. Oprez, pomisli Klerfe, ne treba pretjerivati. Tribine su bile nešto šareno i bijelo i svjetlucavo, a onda je pred njim bila još samo cesta, jarko modro nebo i ona tačka na obzorju gdje je morala biti prašina iza Divala i njegovih kola.

Cesta se uspinjala na visinu od četiri stotine metara. Primicao se planinski masiv Madonije, šume limunova, srebrnasto svjetlucanje maslinika, zavoji, serpentine, iglasti zavoji, šljunak u letu, vrući dah motora, neki kukac koji je kao tane tresnuo o naočale, kaktusove živice, zavoji koji su se uzdizali i spuštali, stijene, smrvljeno kamenje, kilometar za kilometrom, a onda siva i smeđa stara tvrđava Keltavuro, prašina, još više prašine i odjednom neki kukac sličan pauku: kola.

Klerfe je bio brži u zavojima. Polagano Im se primicao. Deset minuta kasnije prepozna kola. To je morao biti Dival. Klerfe se objesi iza njega, ali Dival nije oslobađao cestu. Blokirao je Klerfea kod svakog pokušaja da ga pretekne. Bilo je posve nemoguće da ga nije vidio. Dva puta su kola u veoma uskom zavoju vozila tako da su vozači mogli jedan drugoga pogledati u lice, Dival iza zavoja, a Klerfo ispred njega. Dival je namjerno zakrčavao put.

Kola su jurila jedna sasvim za drugima. Klerfe je vrebao u prašini dok se cesta nije u širokom luku uzdigla i oslobodila pogled u daljinu. Znao je da ondje dolazi široki zavoj. Dival je vozio previše izvana da onemogući Klerfeu da ga prestigne zdesna te da ga odreže od sredine ceste. Klerfe je računao s tim pa prereže zavoj oštro ispred Divala, projuri iznutra kraj njega; kola se zanesoš, ali ih on izravna; iznenađeni Dival je tu jednu sekundu vozio polaganije i Klerfe projuri. Prašina je bila sad iza njega pa je odjednom ugledao Etnu s njezinim svijetlim oblakom dima kako se veličanstveno uzdiže ispred uzavrela neba. Jurnuše dalje, Klerfe naprijed, gore prema Policiju, najvišoj tački staze.

Bio je to taj kratak komadić, taj momenat pretjecanja nakon dugih kilometara kroz prašinu, a zatim odjednom plavo nebo, čisti zrak koji je kao vino udarao o njegovo lice prekriveno korom prašine, vrućina podivljalog motora, sunce, vulkan u daljini, svijet koji je opet bio ovdje, jednostavan, velik, tih, ne sudjelujući u trkama ni u ljudima, i onaj prometejski trenutak kad su se kola uspela na prijevoj koji je

uzdigao Klerfea i prebacio ga iznad samoga sebe tako da više nije ni na što mislio, ali je istodobno bio sve: kola što ih je držao u rukama, vulkan, čiji

Je lijevak vodio u pakao i nebo od modrog vrućeg metala prema kojemu je jurišao. Nekoliko sekundi kasnije cesta se opet naglavce sunovratila sa sedla, zavoj za zavojem, a kola s njom, mijenjati brzinu, mijenjati, tko se najbolje umio služiti mjenjačem, morao je ovdje pobijediti. Dolje u dolinu Fiume Grande, a odmah zatim opet devet stotina metara gore u mjesečevu krajinu, a onda opet dolje kao u kakvoj golemoj ljuljački sve dok kod Kolesana nisu ponovo počele palme, agave, cvijeće, zelenilo i more i onda kod Kampo Feliče ona jedina ravna pruga trke, sedam kilometara duž žala.

Klerfe je prvi put ponovo pomislio na Lilian kad se zaustavio da izmijeni pneumatike. Vidio je tribine kao u maglici, kao neku šarenu gredicu s cvijećem. Činilo se kao da grmljavina motora zamire u tišini koja nije bila tišina, pa ga je prožeo osjećaj kao da ga je nešto maločas izbacilo iz kratera one planine u izbijanju vulkana i sada lebdi kao Ikar na širokim krilima od azbesta dolje na zemlju u naručje beskrajnog osjećaja koji ga je očekivao, šireg od ljubavi, koja se negdje na tribinama utjelovila u jednoj ženi, jednom imenu i jednim ustima.

„Naprijed!“ viknu redatelj trke.

Kola pojuriše dalje, ali Klerfe odjednom nije vozio sam. Kao sjena plamenca, koji leti negdje u visini, letio je s njim osjećaj, kadšto iza njega kao vjetar, a kadšto ispred njega kao prozirna zastava, ali uvijek tik iza nj.

U idućem krugu počela su kola plesati. Klerfe ih je obuzdavao, ali stražnji su točkovi neprekidno klizili te ih je zadržavao volanom. Sad se pojavi zavoj uz koji su stajali gledaoci načičkani kao muhe na kolaču. Kola su još uvijek bila bez kontrole, klizala i trzala se. Klerfe ubaci novu brzinu na kratkoj pruzi koja mu je još preostala do zavoja i pritisnu gas, ali kola mu oteše iz ruku volan te osjeti kao da mu je nešto puklo u ramenu, a zavoj poraste golem u sjajno nebo, ljudi se utrostručise, porastoše također, pretvoriše se u divove. Učinilo se da je nemoguće da im izbjegne. Crnilo se sruči s neba; on zagriže u nešto. Činilo se da mu netko želi istrgnuti ruku, ali on je zadrži, vruća lava prelije mu rame, a u krajini, koja se rušila, bio je oštar samo komadić plavila, zasljepljivao ga je, no on ga zadrži u očima dok su se kola ispred njega propinjala, a zatim ugleda otvor, jedini otvor u kojemu nisu puzale goleme dvonožne muhe, još jednom naglo okrenu volan, pritisne akcelerator i – gle čuda – kola ga poslušашe, projuriše kroz šupljinu, gore uz obronak, zadržашe se među grmljem i kamenjem, gornji dio stražnje gume prasnu kao bič i kola se zaustaviše.

Vidio je kako mu ljudi prilaze. Bili su raspršeni kao voda u koju je pljusnuo kamen – a sad su se vraćali vičući, iscerenih lica, ispruženih ruku, tresući šake, s otvorenim crnim rupama usta. Nije znao žele li ga ubiti ili mu čestitaju, ali to mu je u tom trenu bilo svejedno, samo jedno mu nije bilo svejedno: nisu smjeli dodirnuti kola, nisu mu smjeli pomoći, jer bi inače bio diskvalificiran. „Dalje! Ne dirajte!“ viknu on. Dignu se, i opet osjeti bol. Vrućinu, ugleda krv koja mu je kapala iz nosa na plavi overol. Mogao je dići samo jednu ruku. Zaprijetiti se, odbiti. „Ne dirajte! Nemojte mi pomagati!“ Zatetura iz kola i stane pred hladnjak: „Nemojte mi pomagati! Zabranjeno!“

Ljudi zastadoše. Vidjeli su da može hodati. Povreda nije bila opasna; udario je samo licem. Klerfe potrči oko kola i pogleda pneumatik. Vanjski dio se odvojio. On prokune. I tako nešto kod nove gume! Brzo odreže prugu gume i strgne je, a zatim opipa pneumatik. Imao je još zraka, nešto premalo, učinilo mu se, ali dovoljno da parira udarce što ih zadaje cesta ne bude li odviše brzo zašao u zavoj. Rame nije bilo slomljeno, ruka je bila samo iščašena. Morao je pokušati da samo s desnom rukom vozi dalje. Morao je stići do depoa; ondje je bio Toriani da ga zamijeni, ondje su bili monter i liječnik.

„Dolje s ceste!“ viknu. „Dolaze kola!“

Nije trebalo ništa više reći. Tutnjava narednih kola približavala se iza obronaka, pojačavala se. Ljudi se uspeše na obronak, cio svijet ispuni zavijanje, pneumatici kriknuše, a kola projuriše oko zavoja nisko kao projektil, bomba od prašine.

Klerfe je opet sjedio u svojim kolima. Grmljavina onih drugih kola bila je bolja od bilo koje injekcije. „Dalje, dalje!“ viknu on. „Dolazim!“

Kola kliznuše natrag, a motor se zapali kad je trgnuo volan i upravio kola naprijed. Pritisnuo je spojku, ubacio brzinu, ponovo zgrabio volan, izvezao se na cestu, čvrsto ga držeći. Vozio je polagano i mislio: kola moraju stići do depoa, nije više daleko do mjesta gdje počinje prvi ravni dio ceste, odande ću ga moći držati, nema više mnogo zavoja.

Naredna kola dourlaše iza njega. Klerfe je držao cestu dokle god je mogao. Stegao je zube, znao je da onom drugom zakrčuje put, premda je to zabranjeno i nepristojno, ali nije mogao drukčije, držao se sredine ceste sve dok ga kola iza njega nisu pretekla desno na zavoju. Vozač, sav bijel od prašine iza naočala, dignu ruku kad je prošao. Vidio je Klerfeovo krvavo lice i gumu. Na trenutak osjeti Klerfe val drugarstva, a onda začu iza sebe naredna kola i drugarstvo se pretvori u bijes, bijes najgori od svijetu: bez razloga i nemoćan.

Trebao sam pripaziti umjesto da sanjarim, pomisli. Vožnja automobilom se samo diletantima čini romantična, a ovdje postoje kola i vozač, dok je sve drugo opasnost ili ono što donosi opasnost. U pakao sa svim plamencima, do đavola sa svim osjećajima, trebalo je zadržati kola u vlasti, trebalo je mekše rezati zavoje, trebalo je štedjeti gumu, sad je prekasno, gubim odviše vremena, eto opet jedne od onih prokletih kutija koje me pretječu, a sad dolazi i naredna jer ravna pruga je moj neprijatelj, sad zuje kao stršeni i ja ih moram propuštati, do đavola s Lilian, kakva posla ima ovdje, do đavola sa mnom, kakva posla imam ja s njom?

Lilian je sjedila na tribini. Osjećala je hipnozu gusto stiješnjenoga mnoštva i pokušala se braniti protiv nje, ali nije mogla. Buka brojnih motora omamljivala ju je kao tisućostruka anestezija koja je, počevši od ušiju, istodobno izazivala kljenut mozga i izjednačivala ga sa svim ostalima, prepuštajući ga masovnoj groznici.

Nakon nekog vremena se privikne, a onda odjednom dođe reakcija. Činilo se da se buka odvojila od onoga što se dolje zbivalo. Samostalno je visila iznad krajine, dok su ispod nje jurila mala šarena kola. Bilo je to kao u dječjoj igri, sitni ljudi u bijelim i šarenim overolima gurali su amo-tamo točkova i dizalice, redatelj trka dizali su zastave i ploče kao biskvite, a u međuvremenu se javljao mehanički glas spikera iz zvučnika, dajući vremena u minutama i sekundama koja su tek postepeno dobila svoj smisao. Konjske trke bile su slične, a i borba s bikovima. Opasnost se time što su joj se ljudi dobrovoljno izvrgavali pretvarala u igru, pa nije djelovala ozbiljno, ukoliko joj se čovjek nije neposredno podavao.

Lilian osjeti da nešto u njoj prosvjeduje te banalne opojnosti. Odviše je dugo bila preblizu smrti, pa joj se ta igra sa smrću učinila frivolnom. Kao kad djeca pokušavaju tik ispred automobila pretrčati na drugu stranu ceste. Znala je da to čine kokoši i da pri tom stradavaju, ali da to čine ljudi, to nije bilo nešto čemu bi se trebalo diviti. Život je bio nešto veliko, a smrt još nešto više, i time se ne bi smjelo igrati. Biti hrabar bilo je nešto drugo od onoga ne brojati se; jedno je bila svijest o opasnosti, a drugo nepoznavanje opasnosti.

„Klerfe!“ reče netko kraj nje. „Gdje je?“

Ona se trgne. „Što je s njim?“

„Već je davno morao proći.“

Ljudi na tribinama se uznemiriše. Lilian ugleda Torianija koji je gledao prema njoj, domahnuo joj, a zatim pokaza na stazu i opet pogleda u nju, domahujući joj neka ostane mirna jer se ništa nije dogodilo. To ju je uplašilo više od svega ostalog. Izvrnuo se, pomisli i osta veoma tiho sjediti. Sudbina je uda rila čak ona to nije ni slutila, negdje u jednom od onih brojnih zavoja te proklete staze. Sekunde su postale olovne, a minute satovi. Onaj vrtuljak na bijeloj stazi postojao je još samo kao neki opaki san a prsa joj postadoše crnom spiljom šupljom od čekanja. Onda se javi mehanički glas u zvučniku. „Klerfeova kola, broj dvanaest, izletjela su iz zavoja. Drugih vijesti još nemamo.“

Lilian polako podigne glavu. Sve je bilo kao i prije – nebo, plava svjetlost, šarene haljine, kao kita cvijeća na tribinama, bijela lava divnog sicilijanskoga proljeća – ali negdje se sad nalazila tačka bez boje, maglica u kojoj se Klerfe borio ili se već zagušio. Nevjerojatnost umiranja odjednom je opet posegnula mokrim rukama za njom, ono pomanjkanje daha koje je slijedilo iza tišine koja se ne može shvatiti: prestanak postojanja. Ona polako pogleda niza se i oko sebe. Je li ona jedina osjećala kao da se u njoj raspadaju sve stanice, kao da su sve bez daha i kao da se svaka pojedina guši u svojoj pojedinačnoj smrti? Pogleda lica ljudi oko sebe. Na njima nije vidjela ništa, osim pohlepe za senzacijom, pohlepe koja je u smrti uživala kao u podražaju, ne otvoreno već skriveno, ovijeno lažnim žaljenjem, lažnom prepašću i zadovoljstvom da nesreća nije pogodila njega samoga, pohlepom koja je ravnodušni osjećaj života na jedan trenutak oplela bičem kao što injekcija digitalisa podstakne flegmatično srce.

„Klerfe živi“, izjavi spiker. „Nije ozbiljno ranjen. Sam je ubacio kola opet na stazu. Vozi. Opet sudjeluje u trkama.“

Lilian začu šaputanje koje je prošlo preko tribina. Opazila je kako su se lica izmijenila. Na njima je sad bilo olakšanje, razočaranje i udivljenje. Netko je umakao, pokazao je hrabrost, nije se slomio, vozio je dalje. Svatko na tribinama osjetio je odjednom tu istu hrabrost kao da je to on sam koji vozi, pa se na nekoliko minuta čak i najvižlastiji žigolo sam sebi učinio junakom, a i najnjegovaniji papučar kao smioni prezirač smrti. Seks, pratilac svake opasnosti, kod koje čovjek sam osobno nije u opasnosti, štrcnuo je iz tisuću polububrega adrenalin u krv gledalaca. Eto, ljudi su upravo zato platili ulaznicu!

Lilian osjeti gnjev kao svjetlucavi zastor pred očima. Odjednom je mrzila ljude oko sebe, mrzila svakog pojedinog, mrzila muškarce koji su uzdizali ramena i žene koje su svoj čar pokazivale u zastrtim pogledima, mrzila je onaj val simpatije koji se sad proširio, velikodušnost mase, kojoj je izbjegla žrtva, pa je sad pala u novo divljenje, a zatim zamrzi Klerfea, premda je znala da je to samo reakcija na njezin strah, no mrzila ga je ipak jer se igrao te djetinjaste igre sa smrću.

Prvi put otkako je napustila sanatorij pomisli na Volkova. Onda opazi dolje Klerfea gdje se približuje. Vidjela je njegovo krvavo lice dok je izlazio iz kola.

Monteri su kontrolirali kola. Izmijenili su gume. Toriani je stajao kraj Klerfea. „Ta prokleta guma!“ reče Klerfe. „Lupio sam njuškom i iščaošio ruku. Kola su u redu. Možeš voziti dalje.“

„Jasno!“ viknu redatelj. „Naprijed, Toriani!“

Toriani skoči u kola. „Gotovo!“ viknu monter. Kola jurnuše.

„Što je s vašom rukom?“ upita redatelj trke Klerfea. „Slomljena?“

„Nije. Iščašena je ili tako nešto. U ramenu.“

Liječnik dođe. Klerfe osjeti upravo ludu bol Sjede na neki sanduk. „Gotovo?“ upita. „Nadam se da Toriani može izdržati.“

„Ne možete nastaviti vožnju“, reče liječnik.

„Leukoplast“, umiješa se redatelj trke. „Široke pruge oko ramena. Slijedite ga za svaki slučaj.“

Liječnik zatrese glavom. „To ne koristi mnogo. Osjetit će to bude li ponovo vozio.“

Redatelj trke se nasmije. „Prošle je godine spalio oba tabana pa je ipak nastavio vožnju. Rekao sam: spalio – a ne opekao.“

Klerfe je sjedio na sanduku. Osjećao se mlohavim i praznim. Liječnik mu je povijao rame bandažom. Trebao sam pripaziti, pomisli Klerfe. Ako je čovjek brži od samoga sebe, to još uvijek ne znači da je bog, Nije istina da samo čovjek može svojim mozgom izmisliti nešto što ga čini bržim od njegove prirodne brzine. Nije li i uš brža od nje same ako sjedi u orlovom perju?

„Što se dogodilo?“ upita redatelj.

„Ta prokleta guma! Izletio sam iz zavoja. Sa sobom sam ponio jedno malo drvo. Udarac o volan. Da bljuješ!“

„Za bljuvanje bi bilo da su upropaštene kočnice, motor i volan. Mlin još uvijek vozi. Tko zna tko će još sve ispasti! Trke još ni izdaleka nisu završene. To je Torianova prva Targa. Nadam se da će uspjeti!“

Klerfe se zagleda u komadiće metala što su ih monter i odsjekli. Ja sam prestar, pomisli. Kakva posla imam ovdje? Ali što bih drugo mogao raditi?

„Evo ga!“ zaurla redatelj trke, držeći dogled pred očima. „Nebo i pakao, to je đavolski momak! Ali nikad neće uspjeti. Odviše smo zaostali.“

„Tko je od naših još ispred nas u trkama?“

„U tome jeste prokletstvo! Samo još Veber. Na petom mjestu.“

Toriani projuri kraj njih. Domahnuo im je i iščezao. Redatelj trke stade plesati poput Indijanca.

„Dival je ispao! A Toriani je uhvatio četiri minute! Sveta majko božja, štiti ga!“

Činilo se da kani moliti. Toriani je i dalje dobivao na vremenu. „Na tom ulupljenom mlincu za kavu!“ viknu redatelj trke. „Poljubit ću tog zlatnog momčića! Postigao je rekord jednog okruga! Sveti Ante, štiti ga!“

Toriani je svake runde dobivao na vremenu. Klerfe mu je htio priuštiti tu radost, ali je osjetio kako se ispunjuje gorčinom. Opažala se razlika od šesnaest godina. Znao je da to ne mora uvijek biti važno. Karačola je sa slomljenim kukom i paklenim bolima pobjeđivao protiv mnogo mlađih vozača, dobivao majstorstva. Nuvolari i Lang vozili su nakon rata kao da su deset godina mlađi – ali jednom je morao svatko odstupiti, a on je znao da se i njegovo vrijeme približilo.

„Valentu su se zaribali klipovi! Monti zaostaje. Veber je na trećem mjestu!“ viknu redatelj trke. „Možete li zamijeniti Torianija ako se nešto dogodi, Klerfe?“

U redateljevom pogledu osjećala se sumnja. Još me pitaju, pomisli. Uskoro me neće više ni pitati. „Pustite ga da vozi dalje“, reče. „Dokle god može. Mlad je, može izdržati.“

„Odviše je nervozan.“

„Vanredno vozi.“

Redatelj trke kimnu. „Za vas bi to, s vašim ramenom, ionako bilo samoubojstvo na zavojima“, reče neiskreno.

„Ne bi bilo samoubojstvo. Morao bih samo polaganije voziti.“

„Sveta mati božja!“ i dalje je molio redatelj trka „Daj da se Torelijeve kočnice blokiraju! Ne tako da se izvrne, ali tako da ne uzmogne dalje voziti. Zaštiti Vebera i Torianija! Probij Bordoniju rupu kroz

rezervoar!“

Na svakim trkama bio je na svoj način pobožan, ali u trenutku kad bi trke bile završene, počeo bi opet s olakšanjem proklinjati.

Jedno kolo prije završetka dokoturaše se Torianijeva kola pred depo. Toriani je visio preko volana. „Što je?“ zaurla redatelj trka. „Ne možete li voziti dalje? Što se dogodilo? Izvadite ga! Klerfe, sveta, draga Madono, majko boli – udarila ga je kap od vrućine! Dobio je sunčanicu! Nevjerojatno! Pa nije baš tako vruće! U proljeće! Ne biste li mogli dalje voziti? Kola –.“

Monteri su već radili. „Klerfe!“ zamoli redatelj. „Samo mi dovedite kola natrag! Veber leži kao treći sprijeda. Ne smeta ništa ako i izgubite nekoliko minuta! Ipak ćete biti četvrti. Brzo u sanduk! Nebesa, bože, kakve li trke!“

Klerfe je već sjedio u kolima. Toriani je klonuo. „Samo se vratite s kolima!“ molio je redatelj. „Samo mi kola dovedite natrag! i četvrtu nagradu! Veber dakako treću! Ili drugu. I još malu rupu u Bordonijev rezervoar, a k tome, u tvojoj dobroti, sveta djevice, nekoliko defekata na gumama ostale konkurencije! Slatka krvi Isusova –“

Jedan krug, pomisli Klerfe. To će proći. Bol se dade podnijeti. Manja je od one kad u koncentracionom logoru visiš na križu. Vidio sam jednog mladića kome je SD u Berlinu zdrave zube odbrusila do korijenja da izda svoje prijatelje. Nije ih izdao. Veber se nalazi sprijeda. Svejedno je što radim. Nije svejedno! Kako se to samo okreće! Ova krtija nije avion! Dolje s prokletim akceleratorom. Strah je već pola nesreće.

Mehanički spikerov glas zagrmi. „Klerfe je opet u trkama. Toriani je ispao!“

Lilian ugleda kola kako su projurila kraj nje. Opazila je bandažirano rame. Taj luđak! pomisli. To dijete koje nije nikad odraslo. Lakomislenost nije hrabrost. Opet će pasti! Što svi oni znadu o smrti, svi U lakomisleni zdravi ljudi? Oni gore znadu, oni koji se za svaki udisaj moraju boriti kao za neku nagradu!

Jedna ruka kraj nje gume joj posjetnicu u ruke. Ona je baci i ustane. Htjela je otići. Stotinu očiju upravi se u nju. Bilo joj je kao da je prati stotinu praznih leća koje su odražavale sunce. Pomno su je gledali. Prazne oči, pomisli. Oči koje vide i ne vide. Nije li uvijek bilo tako? Gdje nije? Ponovo pomisli na sanatorij u snijegu. Ondje je bilo drukčije. Ondje su bile oči koje su znale.

Sišla je sa tribina. Što radim ovdje, među tim stranim ljudima? pomisli i zastane kao da ju je pogodio jak udarac vjetra. Da, što radim ovdje? pomisli. Htjela sam se vratiti ovamo, ali može li se čovjek vratiti? Svom snagom svoga srca željela sam da se vratim, ali spadam li ja ovamo? Jesam li postala onakva kao što su svi ovi? Ogleda se, Ne, pomisli, ja ne spadam među njih! Čovjek se ne može vratiti u toplinu što je daje odsustvo svake slutnje. Ništa se ne može učiniti neučinjenim. Ona tamna tajna što ju je ona poznavala, a ostali kao da je nisu znali, nije se mogla zaboraviti. Ostajala bi s njom kamo god bi pobjegla. Bilo joj je kao da se odjednom srušila šarena i zlatna dekoracija nekog kazališnog komada i sada se vide gole skele. To nije bilo rastrežnjivanje, već samo trenutak velike vidovitosti: nije se mogla vratiti, a nije bilo pomoći izvana. Zato je opet, osjeti ona u istom trenutku, onaj jedan posljednji vodoskok koji je ostao u njoj šiknuo uvis, a njegova snaga se nije više dijelila na tucet zdenaca, već samo na jedan jedini u pokušaju da dosegne oblake i boga. Nikad ih neće doseći – ali nije li već i sam pokušaj bio dovoljan? Nije li padanje one rasplesale vode u samu sebe već bilo ispunjenje? U samu sebe, pomisli. Kako daleko treba pobjeći i kako visoko nišanimi da se stigne onamo!

Odjednom joj se učinilo kao da je s nje skinut neki anonimni teret. S njenih je ramena na drvene stepenice tribine spuznulo nešto kao neka mukla preživjela odgovornost i ona prekorači preko nje kao

preko stare haljine. Iako su se srušile dekoracije onog kazališnog komada: skele su ostale i tko se nije bojao njihove golotinje, taj je bio neovisan i mogao je igrati s njima i ispod njih kako god hoće, odnosno, kako to odgovara njegovom strahu ili smionosti. Mogao je na njima u tisućama varijacija uzdići svoju vlastitu osamljenost, pa i u ljubavi – komad nije nikad prestajao. On se samo mijenjao. Čovjek je postajao svoj vlastiti glumac, a istodobno i gledalac.

Pljesak mnoštva zatutnjao je oko nje kao mitraljeska salva. Vozači su se vraćali. Maleni i šareni projurili su kroz cilj. Lilian je ostala stajati na stepenicama dok nije opazila Klerfeova kola. Onda polako, okružena tuđim odobravanjem, siđe stepenicama, u hladnoću nove dragocjene spoznaje koja je isto tako mogla nositi ime sloboda kao i samoća, i u toplinu jedne ljubavi u kojoj je već šumjela riječ napuštanje – i obje joj pođoše u susret kao ljetna noć u kojoj skaču vodoskoci.

Klerfe je obrisao krv, ali ona je još uvijek kapala s njegovih usana. „Ne mogu te poljubiti“, reče. „Jesi li se bojala?“

„Nisam. Ali ne bi više smio voziti.“

„Dakako da ne bih“, strpljivo odvrati Klerfe. Poznavao je tu reakciju. „Zar sam bio tako loš?“ upita oprezno iscerivši lice.

„Bio je veličanstven“, reče Toriani koji je sirasta lica sjedio na sanduku i pio konjak.

Lilian ga neprijateljski pogleda. „Prošlo je“, reče Klerfe. „Ne misli više na to, Lilian. Nije bilo opasno. Samo je tako izgledalo.“

„Nisi trebao voziti“, ponovi ona.

„Dobro. Sutra ćemo poderati ugovor. Jesi li zadovoljna?“

Toriani se nasmije. „A prekosutra ćemo ga opet slijepiti.“

Redatelj trka Gabrieli prođe kraj njih, a monter uguraše kola u boks. Zaudarala su na spaljeno ulje i benzin. „Hoćete li doći večeras, Klerfe?“ upita Gabrieli.

Klerfe kimne. „Mi smetamo ovdje, Lilian“, reče zatim. „Pobjegnimo iz te prljave staje.“ Onda pogleda njezino lice. Na njemu je još uvijek počivala ona neobična ozbiljnost kao i prije. „Što se dogodilo?“ upita. „Zar zaista želiš da više ne vozim?“

„Želim.“

„Zašto?“

Oklijevala je. „Ne znam kako da ti kažem – ali to je, nekako – veoma nemoralno.“

„O moj bože!“ reče Toriani.

„Šuti, Alfredo“, oštro će Klerfe.

„To zvuči djetinjasto, znam“, reče Lilian. „Nisam tako ni mislila. Prije nekoliko minuta sve sam to posve jasno znala, a sad više ne znam.“

Toriani čestito gutne. „Vozači na trkama su nakon trka osjetljivi kao rakovi bez oklopa. Nemojte nam izazivati nikakve komplekse.“

Klerfe se nasmije. „Misliš da ne bi trebalo iskušavati boga, Lilian?“

Ona kimne. „Samo onda kad ti ništa drugo na preostaje. Ne zbog frivolnosti.“

„O moj bože!“ ponovi Toriani. „Frivolnosti!“ On ustane i ode do Gabrieli.

„Govorim besmislice“, očajno reče Lilian Klerfeu. „Ne slušaj me!“

„Ne govoriš nikakve besmislice. Samo me iznenađuješ.“

„Zašto?“

Ona zastane. „Jesam li te ikad pitao hoćeš li se vratiti u sanatorij?“ reče on mirno.

Ona ga pogleda. Sve dosad je mislila da on ništa ne zna ili da smatra da nije jako bolesna. „Ne moram se vraćati u sanatorij“, odvrati ona brzo.

„Znam. Ali jesam li te ikada pitao?“

Ona je shvaćala ironiju. „Ne bi trebalo govoriti, zar ne?“

„Trebalo bi“, reče Klerfe. „Uvijek.“

Ona se nasmije. „Vrlo te volim, Klerfe. Jesu li sve žene nakon trka tako djetinjaste kao ja?“

„Zaboravio sam. Je li to haljina od Balansiage?“

„To sam ja zaboravila.“

On opipa svoje jagodične kosti i rame. „Uvečer ću imati lice kao šareni puding i natečeno rame. Hoćemo li se odvesti do Levalija dok još mogu upravljati kolima?“

„Ne moraš li k svom redatelju trka?“

„Ne moram. To je samo pobjednička svečanost u hotelu.“

„Voliš li slaviti pobjede?“

„Svaka stečena pobjeda znači jednu manje. To znači da jednu manje možeš još dobiti“, reče on. Lice mu je već počelo oticati. „Hoćeš li mi večeras staviti mokre obloge na lice i pri tome mi pročitati jedno poglavlje iz Kritike čistog razuma?“

„Da, hoću“, odvrati Lilian. „A onda bih se jednom htjela odvesti u Veneciju.“

„Zašto?“

„U njoj nema ni planina ni automobila.“

XIV

Ostali su još dva tjedna na Siciliji. Klerfe je izliječio rame. Živjeli su u Levalijevom podivljalom vrtu i na moru. Ljetnikovac je bio kabina koja je visila iznad mora i iznad vremena koji su ispod nje šumjeli bez početka i kraja. Klerfe je imao još nekoliko tjedana do idućih trka. „Hoćemo li ostati ovdje“ upita. „Ili ćemo se vratiti“

„Kamo?“

„U Pariz. Ili bilo kamo. Ako čovjek nigdje nema doma, onda se može bilo kamo odvesti. Ovdje postaje prevruće.“

„Je li proljeće već prošlo“

„Ovdje jeste. Ali možemo uzeti Đuzepea i povesti se za proljećem. U Rimu sad tek počinje.“

„A kad ondje prođe“

Klerfe se nasmije. „Onda ćemo se i opet povesti dalje za njim ako hoćeš. Onda počinje u Lombardiji na jezerima. Možemo krenuti za njim u Švicarsku, pa niz Rajnu, sve dok ga ne ugledamo u Nizozemskoj pored mora u poljima tulipana u svim bojama. Onda će biti kao da vrijeme stoji.“

„Jesi li to već kada učinio“

„Jesam, prije stotinu godina. Prije rata.“

„S jednom ženom“

„Da, ali bilo je drukčije.“

„Sigurno je uvijek drukčije. I s istom ženom. Nisam ljubomorna.“

„Volio bih da jesi.“

„Bilo bi mi strašno da nisi ništa doživio i da sam ti ja prva žena u životu.“

„To i jesi.“

„Nisam, ali ako si zbog mene na neko vrijeme zaboravio imena onih drugih, onda je to dovoljno.“

„Hoćemo li se odvesti?“

Lilian zatrese glavom. „Još ne. Ne želim sama sebi glumiti da vrijeme nepomično stoji. Želim ga osjetiti i neću da sama sebe varam. Vrijeme je zimi u sanatoriju nepomično stajalo, ali ja nisam. Nešto me je vuklo kraj njega kao uz neku ledenu stijenu, amo-tamo.“

„Stojiš li sad mirno?“

Ona ga poljubi. „Okrećem se u krugu. Na neko vrijeme. Kao plesač.“

Onda postane nestrpljiva i zatraži da odu. Iz dana u dan činilo joj se kao da je više mjeseci provela u Siciliji. To su i bili mjeseci, pomisli – mjeseci za nju. Imala je svoje vlastito računanje vremena. Između jednog dana i drugog svaki put je ležala noć kao neki ponor dugačak poput tjedana, a zatim osamljeno buđenje. Nikad nije dopuštala Klerfeu da cijelu noć ostane kod nje. Pazila je na to da ujutro ne

bude uz nju kad se budi. On je to smatrao hirom, ali ona nije htjela da je čuje kako kašlje.

Odletjela je u Rim da odande avionom poleti dalje. Klerfe je s Torianijem odvezao kola natrag. Dogovorili su se za susret u Parizu.

Jedno je popodne šetala po ruševinama Rima. Idućeg dana sjedila je pred kavanama na Via Veneto. Uvečer je trebala poletjeti dalje, ali je oklijevala. Odjednom ju je obuzela neka bezrazložna melankolija, neki osjećaj velike slatkoće, bez druge tuge, osim možda one jedne, posljednje, koja stoji srebrna i siva na obzoru svakog života koji se ne odvija kao činovnički život nekog knjigovođe. Preko noći je ostala u hotelu i tek sutradan prije podneva pošla do avionske poslovnice. Ondje u izlogu ugleda plakat Venecije pa se sjeti onoga što je kod Levalija rekla Klerfeu. Ne razmišljajući mnogo, uđe i izmijeni svoju avionsku kartu za Veneciju. Bilo joj je kao da se mora odvesti onamo prije nego što se vrati u Pariz. Htjela je da u nečemu stekne jasnoću, samo što još nije tačno znala o čemu se radi. Ipak je to morala učiniti prije nego što se ponovo sastane s Klerfeom.

„Kad kreće avion?“ upita.

„Za dva sata.“

Vratila se u hotel i spremila stvari. Pretpostavila je da se Klerfe već nalazi u Parizu, ali je oklijevala da mu telefonira ili piše da još ne dolazi. To bih mogla učiniti i u Veneciji, pomisli, premda je znala da neće učiniti. Osjećala je da želi nekoliko dana ostati sama, sama i nedokučiva, tako da nitko ne bi mogao utjecati na nju, prije nego što se vrati. Kamo? Nije li već letjela kao ptice u bajci koje se rađaju bez nogu i moraju letjeti dok ne umru? Ali nije li upravo to htjela? i nije li sada željela da sama sa sobom prečisti neke stvari, u prvom redu, treba li ostaviti Klerfea.

Avion se spustio u ružičasto kasno popodne lagune. Lilian je dobila ugaonu sobu u hotelu Danieli. Upravljač lifta razjasnio joj je, vozeći je gore, da je to hotel burne romanse između ostarjele Žorž Sand i mladoga Alfreda de Misea.

„A što se dogodilo? S kime ju je prevario?“

„Ni s kim, madmoazel. Bio je očajan. Madam Sand je prevarila njega.“ Upravljač lifta se nasmijehne. „S nekim talijanskim liječnikom. Mesje de Mise bio je pjesnik.“

Lilian ugleda iskricu ironije i zloradosti u očima tog čovjeka. Vjerojatno je ona prevarila samu sebe, pomisli, a ljubila je onog jednog dok je bila kod drugoga.

Upravljač lifta otvori vrata. „Ona ga je napustila.“ izjavi „Otputovala je, a da mu nije ništa rekla.“

Jednako kao i ja, pomisli Lilian. Zar možda i ja želim sama sebe prevariti?

Ona uđe u svoju sobu i zastane. Soba je bila ispunjena lelujavim ružičastim večernjim svjetlom kakvo postoji samo u Veneciji. Prišla je k prozom i zagleda se kroza nj. Voda je bila plava i mirna ali nizovi gondola su se podizali i spuštali kad bi došumio vaporeto pred San Zakariju i zaustavio se. Prve se svjetiljke zasvjetlucaše, vrlo blijede i izgubljene u svoj onoj ružičastoj i modroj boji sve tamo do onih narančastih svjetiljki koje su obilježavale pličine i poput jarkoga lanca nježno se svrstale oko zatiljka San Đorđa Mađore. Taj je grad bio najudaljeniji od svih planina, pomisli Lilian. Dalje se nije dalo uteći. Ovdje nije ništa mrvilo, ovdje je sve gladilo. I sve je bilo strano i čarobno. Nitko me ovdje ne poznaje, pomisli ona. I nitko ne zna da sam ovdje! Osjetila je tu anonimnost kao neku neobičnu burnu sreću, sreću što je umakla sreći na kratko vrijeme ili zauvijek.

Taj se osjećaj još pojačao kad je prešla preko Piacce. U tom je bilo nešto od pustolovine svakoga početka. Nije imala cilja, puštala je da je mnoštvo nosi sa sobom i nasukala se u nekom restoranu Kvadrija, jer joj se učinilo dražesnim da se mala blagovaonica sa zidnim slikama prema prizorima iz osamnaestog stoljeća i zlatnim aplikacijama jednostavno otvara prema ulici. Jela je skampe i pila lako bijelo vino. Kraj nje su na zidovima plesale krabulje. Osjećala se slično, bjegunac, sakriven ispod nevidljive krinke, u istoj blagoj opojnosti slobode bez odgovornosti koju je čovjeku davala svaka krinka. Tisuću početaka ležalo je pred njom u ružičastom sumraku jednako kao i tisuću ulica toga grada koji je volio krabulje. Kamo su vodile? K nepoznatim bezimenim novim otkrićima ili samo k dražesnim zamornim ponavljanjima iz kojih se čovjek budi s mamurlukom što je u njima potratio ono najdragocjenije što postoji: vrijeme? Treba ga rasipati, pomisli Lilian, ne promišljeno, usprkos svemu, jer si inače kao onaj Čovjek u bajci koji je toliko toga htio dobiti za svoj zlatnik da se nije mogao odlučiti što da uzme pa je zbog toga umro.

„Kamo bih mogla večeras poći?“ upita konobara. „Večeras? Možda u kazalište, sinjora.“

„Hoću li dobiti mjesto?“

„Vjerojatno. U kazalištu ima uvijek mjesta.“

„Kako ću doći u kazalište?“

Konobar joj počeo opisivati put. „Ne bih li mogla uzeti gondolu?“ upita ona.

„Možete i to. Prije su to ljudi uvijek činili, ali sad. Više ne čine. Kazalište ima dva ulaza. Nije daleko do njega.“

Lilian uze gondolu kod Palaco Dukale. Konobar je imao pravo. Osim njezine, došla je samo još jedna gondola. U njoj je sjedio neki stariji američki ljubavni par i fotografirao uz magnezijevo svjetlo. Fotografirao je i Lilianinu gondolu. „Žena ne bi nikad smjela biti u Veneciji sama“, reče gondolijere, pomažući joj da izađe. „Mlada žena još manje. Lijepa nikako.“

Lilian ga pogleda. Bio je star i nipošto nije djelovao tako kao da sam sebe nudi kao lijek. „Može li čovjek ovdje ikad biti sam?“ upita ona i zagleda se u crveno veče iznad krovova.

„Ovdje više nego bilo gdje drugdje, sinjora. Ako čovjek nije ovdje rođen, dakako.“

Lilian je stigla upravo u trenutku kad se podigao zastor. Prikazivali su neku komediju iz osamnaestog stoljeća. Ona se osvrne po kazalištu, prigušeno osvijetljenom svjetlom s pozornice i stropa. Bilo je to najljepše kazalište svijeta, pa mora da je prije nego što je uvedeno električno svjetlo, sa svojim brojnim svijećama i oličenim nizovima loža, bilo upravo čarobno. I sad je još uvijek bilo takvo.

Ona pogleda na pozornicu. Nije razumjela dobro italijanski pa se ubrzo odrekla pokušaja da sluša. Opet ju je obuzeo onaj neobičan osjećaj osamljenosti i melankolije što ga je osjetila već u Rimu. Je li gondolijere imao pravo? Ili je razlog bio u tome što je ona smatrala tako osobito simboličnim da dolazi ovamo i sluša igru o kojoj ništa ne zna pa mora iz nje izaći upravo u času kad počne nešto naslućivati? Ono što se zbivalo na pozornici nije bilo ništa ozbiljno, to se moglo razumjeti – komedija, zavođenje, varke, malo okrutna šala na račun neke budale, pa Lilian nije znala što ju je u tom komadu toliko dirnulo da se pretvorila u pravo jecanje pa je morala podići rupčić na usne. Tek kad se to još jednom ponovilo i kad je ugledala tamne mrlje na rupčiću, onda je znala.

Ostala je trenutak sjediti i pokušala da to potisne, ali krv je opet navrla. Morala je izaći, ali nije znala hoće li moći sama. Zamoli čovjeka kraj sebe francuski da je izvede, ali on zlovoljno zatrese glavom, ne pogledavši je. Pratio je komad i nije razumio što ona želi. Onda se Lilian obrati ženi koja joj

je sjedila slijeva. Očajno je tražila talijansku riječ za pojam „pomoć“. Nije uspjela da je se sjeti. „Misericordia“, promrmlja naposljetku. „Misericordia, per favore!“

Žena je začuđeno pogleda. „Are you sick?“³

Lilian kimne, pritišćući rupčić o usne i pokrenu se, dajući znak da bi htjela izaći.

„Too many coctails“,⁴ reče starija plavokosa žena. „Mario, darling, help the lady to get some fresh air. What a mess!“⁵

Mario ustane i podupre Lilian. „Just to the door“,⁶ šapnu ona.

On je prihvati za ruku i izvede iz dvorane. Glave se letimice okrenuše prema njoj. Na pozornici je lukavi ljubavnik upravo slavio trijumf. Mario otvori vrata u foaje i zapilji se u Lilian. Pred njim je odjednom stajala vrlo blijeda žena u bijeloj haljini kojoj je krv između prstiju kapala na prsa. „But, signora, you are really sick, reče on sav smeten. „Shall i take you to a hospital?“⁷

Lilian zatrese glavom. „Hotel Danieli, kola – molim –“ jedva istisne –“taksi –“

„Ali sinjora, u Veneciji nema taksija! Samo gondola! Ili motorni čamac. Morate u kliniku.“

„Ne, ne! Čamac. U hotel. Ondje je sigurno liječnik. Molim – samo do čamca – vi se morate vratiti –“

„Ah“, reče Mario. „Meri može čekati. Ona i onako ne razumije ni riječi talijanski. A komad je dosadan.“

Blijedo pompejansko crvenilo foajea nakon snažnog crvenila zastora. Bijele dekoracije. Vrata. Stepence i vjetar, zatim otvoren prostor sa zvukom tanjura, vilica, restoran na ulici sa smijehom i uzbuđenjem za vrijeme jela. Zatim kraj njega, do nekog mračnog uskog kanala koji je neugodno vonjao i iz kojega se pojavio čamac i gondoliere kao vozar iz Stiksa: „Gondola, sinjora, gondola?“

„Da! Brzo, brzo. Sinjora je bolesna!“

Gondoliere se ukoči. „Ustrijeljena?“

„Ne pitaj! Vozi! Brzo!“

Uski kanal. Jedan mali most. Zidovi kuća. Pljuskanje vode. Otegnuto gondolierovo dozivanje na raskršćima. Trule stepence, trula vrata, sićušni vrtovi s geranijama, sobe s radijem i golim žutim žaruljama, rublje napeto na užetu, štakor koji balansira uz kuću kao plesač na užetu, oštri glasovi žena, miris luka, češnjaka, ulja i težak mrtvi vonj vode. „Odmah ćemo stići“, reče Mario.

Drugi kanal, širi. Zatim jači valovi, širina Kanala Grande. „Hoćete li da zaustavimo kakav motorni čamac?“

Ona je ležala na stražnjim sjedalima koso, onako kako je klonula na njih. „Ne“, šapnu. „Dalje. Ne mijenjati..“

Hoteli, rasvjeta, terase, vaporeti, šišteći i pušeći se, puni putnika, motorni čamci s bijelim uniformama. Kako je čovjek bio sam usred slatke gužve života, ako se bori za taj život, i kako se sve to pretvara u noćnu stravu u kojoj se jedva hvata dah. Nizovi gondola koje se ispred pristaništa ljuljaju kao crni lijesovi na svjetlucavoj vodi, kao krupni crni vodeni lešinari koji je metalnim kljunovima pokušavaju ščepati, onda Piaceta, svjetla širina i zvijezde, svijetli prostor s nebom kao krovom, a ispod Mosta uzdisaja nepodnošljivo slatki tenor koji pjeva Santa Lučiju u čamcu punom turista. Kad bi to sad bilo umiranje, pomisli Lilian, ležati ovako, s glavom zabačenom natrag dok voda šumi tik kraj nje, s ulomcima pjesme i tim nepoznatim čovjekom kraj sebe koji neprekidno iznova pita: „How are you feeling? Možete li izdržati još dvije minute? Odmah ćemo stići?“ Ne, to nije bilo umiranje, znala je.

Mario joj pomogne da izađe iz čamca. „Platite“, šapne ona vrataru na kanalskom ulazu u Danieli.

„Za mene. I liječnika! Smjesta.“

Mario je proveo kroz predvorje. U njemu nije bilo mnogo ljudi. Neki stol s Amerikancima zapilji se u nju. Negdje je ugledala neko lice što ga je poznavala, ali ga se više nije mogla sjetiti.

Mladi vozač dizala bio je još uvijek u službi. Lilian mu se s mukom osmjehne. „Ovo je dramatičan hotel“, šapnu. „Niste li to rekli?“

„Nemojte govoriti, madam“, reče Mario. Bio je dobro odgojen anđeo čuvar s baršunastim glasom. „Liječnik će smjesta doći. Doktor Pizani. Vrlo je dobar. Nemojte govoriti! Donesi malo stučenoga leda!“ reče on upravljajući dizala.

Cio tjedan dana ležala je u svojoj sobi. Prozori su bili otvoreni, tako je već bilo toplo. Nije obavijestila Klerfea. Nije htjela da je nađe bolesnu. Nije htjela niti da ga vidi uz svoju postelju. To je bila njezina stvar, samo njezina. Spavala je i u polusnu provodila dane, slušala promukle dozive gondoliera sve do kasno u noć i pljeskanje privezanih gondola na Rivi dei Skiavoni. Liječnik bi dolazio s vremena na vrijeme, a dolazio je i Mario. Nije bilo ništa veoma opasno, samo manje krvarenje, liječnik ju je razumio, a Mario joj donosio cvijeće i pripovijedao joj o svom teškom životu sa starijim damama. Kad bih bar jednom našao kakvu bogatu i mladu koja bi ga razumjela. Nije mislio na Lilian. Nju je od prvog dana progledao i shvatio. Bio je potpuno otvoren i razgovarao je s njom kao s kakvom kolegicom od struke. „Ti živiš od smrti kao što ja živim od žena koje je obuzela panika prije bliskog svršetka“, reče on i nasmije se. „Ili drukčije: i tebe je obuzela panika pred svršetkom, ali tvoj žigolo je smrt. Razlika je samo u tome što ti on ostaje vjeran. Zato ti njega varaš kad god možeš.“

Lilian se zabavljala slušajući ga. „Svima nama je smrt žigolo, samo što to većina ne zna“, reče ona. „Što ćeš kasnije raditi, Mario? Hoćeš li se oženiti s kojom od tvojih starijih dama?“

Mario ozbiljno zatrese glavom. „Štedim. Kad za nekoliko godina budem imao dovoljno, otvorit ću mali elegantni bar. Tako kao što je Haris bar. U Padovi imam zaručnicu koja izvrsno kuha. Njezini fetučini!“ Mario poljubi vrške svojih prstiju. „Hoćeš li doći sa svojim znancima?“

„Doći ću“, reče Lilian dirnuta delikatnošću kojom ju je pokušavao tješiti, pretvarajući se da vjeruje da će tako dugo živjeti. Ali nije li i ona sama potajice vjerovala u malo privatno čudo? U to da bi upravo ono od čega su je odvrćali moglo za nju biti dobro? Bila sam mala romantična sentimentalka, pomisli, sa svojim djetinjim iščekivanjem da će me neko majčinsko božanstvo dobrodušnim tapšanjem spasiti iz svakog očajnog položaja. Vidjela je Marijevu glavu ispred prozora u ružičastom popodnevnom svjetlu i sjetila se primjedbe što ju je u Siciliji čula od nekog engleskog vozača: latinski narodi nemaju humora. Oni ga i ne trebaju, pomisli, oni su davno već prešli taj oblik svladavanja života. Humor je bio cvijet civiliziranog barbarstva; osamnaesto stoljeće imalo ga je malo, ali zato je imalo mnogo kurtoazije da ignorira ono što nije moglo svladati. Ljudi, koje je francuska revolucija osudila na smrt, polazili su na stratište s vanrednim manirama, ali se nisu smijevali; odlazili su onamo kao da idu u dvor.

Mario joj je donio krunicu koju je blagoslovio papa i oličenu venecijansku škrinjicu za pisma.

„Ne mogu ti ničim uzvratiti, Mario“, reče ona.

„Ja i ne želim da mi ičim uzvратиš. Dobro je kad možeš nešto poklanjati, umjesto da neprekidno živiš od poklona.“

„Moraš li?“

„Moje zvanje je odviše unosno a da bih ga se odrekao. Ali nije lako. To je posao. Ugodno je što ništa ne tražiš od mene.“

Ono lice što ga je Lilian ugledala u hotelskoj hali, kad ju je Mario doveo kući, bilo je lice vikomta de Pejstra. Prepoznao ju je pa joj je idućega dana počeo slati cvijeće.

„Zašto ste u hotelu?“ upita kad ga je naposljetku nazvala.

„Volim hotele. Hoćete li me poslati u kliniku?“

„Dakako da neću. Klinike su za operacije. Ja ih mrzim jednako kao i vi. Ali kuća s vrtom na jednom od mirnih kanala –“

„Imate li i ovdje kuću? Onako kao što imate stan u Parizu?“

„Ne bi bilo teško pronaći jednu.“

„Imate li je?“

„Imam“, odgovori Pejstr.

Lilian se nasmije. „Vi imate posvuda stanove, a ja ne želim da ih igdje imam. Tko će ih se od nas lakše odreći? Radije me povedite nekamo na večeru.“

„Smijete li izaći?“

„Zapravo ne. Ali to čini stvar pustolovnom, zar ne?“

To čini stvar pustolovnom, pomisli ona kad je sišla u hol. Tko često izbjegne smrti, taj se isto tako često iznova rađa i svaki put sa sve dubljom zahvalnošću, samo ako se odrekne iluzije da ima pravo na život.

Ona iznenađeno zastane. Eto, to je! pomisli. To je tajna. Jesam li morala doći u Veneciju, u taj čarobni hotel s brojnim popodnevim iz vermijona i kobaltnih plavetnila, da pronađem tajnu?

„Smijete se“, reče Pejstr. „Zašto? Jer varate svoga liječnika?“

„Ne varam svog liječnika. Kamo ćemo?“

„U Tavernu. Povest ćemo se.“

Pokrajni ulaz hotela. Gondola koja se ljulja. Trenutak sjećanja i mučnina koja je brzo prošla kad je ušla u gondolu. Gondola nije bila lijes koji pliva, a nije više bila crni lešinar koji je i pokušava kljucnuti metalnim kljunom. To je bila gondola, tamni simbol nekada snažne životne radosti jednoga grada, tako da su morali izdati zakon da sve gondole moraju biti crne jer bi se inače njihovi vlasnici upropastili natječući se u raskoši.

„Veneciju poznajem samo sa svog prozora“, reče Lilian. „I od onih nekoliko sati prve večeri.“

„Onda je poznajete bolje od mene. Ja je poznajem tek trideset godina.“

Kanal. Hoteli. Terasa s bijelo pokrivenim stolovima i čašama. Voda koja zapljuskuje. Uski kanal kao korito Stiksa. Odakle sve to poznajem? pomisli Lilian na trenutak sva zapanjena. Ne bi li sad morao doći prozor s kojeg vise kavezi s kanarincima?

„Gdje je Taverna?“ upita ona.

„Kraj kazališta.“

„Ima li terasu?“

„Ima. Jeste li već bili ondje?“

„Letimice. Nisam bila na večeri. Samo sam prošla onuda.“

„To je izvrstan restoran.“

Prije nego što su zakrenuli iza ugla, već su čuli zveket tanjura i glasove.

„Smijete se“, reče Pejstr. „Zašto?“

„To me pitate već drugi put. „Zato jer sam gladna. I jer znam da ću dobiti nešto da jedem.“

Gostioničar ih je sam poslužio. Donio je morske životinje, svježe, pečene i kuhane i otvoreno bijelo vino. „Zašto ste sami ovdje?“ upita Pejstr.

„Iz pukog hira; ali ću se vratiti.“

„U Pariz?“

„U Pariz.“

„Klerfeu?“

„I to već znate! Da, Klerfeu.“

„Nemate li za to i kasnije vremena?“ pažljivo upita Pejstr.

Lilian se nasmije. „Uporni ste. Nećete li mi podnijeti ponudu?“

„Neću, ako vi nećete. A ako hoćete, onda bez uvjeta. Ali zašto se ne biste bar neko vrijeme – recimo, malo osvrnuli naokolo?“

K stolu je prišao neki čovjek s igračkama. Izvukao je dva škotska terijera od baršuna i postavio ih na stol po kojem su onda prošetali. „Ne moram se više osvrutati“, reče Lilian. „Nemam vremena za ponavljanje.“

Pejstr uze psiće od baršuna i vrati ih onom čovjeku. „Jeste li sigurni da su to uvijek ponavljanja?“

Lilian vedro kimne. „Za mene jesu. Izmjene u detaljima nisu važne. Varijacije me ne zanimaju.“

„Samo esencija?“

„Samo ono što ja mogu iz toga stvoriti. A to bi bilo jedno te isto, pa i onda ako se muškarac izmijeni. Niste li to mislili? Imam vrlo jednostavne reakcije, čini mi se.“

Čovjek s igračkama postavi na stol kokošinjac. Gostioničar dođe, odgurnu ga i posluži ih breskvama koje su gorjele u rumu i ekspresom.

„Zar vas nikad ne podilazi osjećaj da biste mogli nešto propustiti?“ upita Pejstr.

Lilian ga pogleda i osta časak šuteći.

„Što?“ upita.

„Pustolovinu. Iznenadenje. Nešto novo. Nešto što još ne poznajete.“

„Taj osjećaj sam imala kad sam došla ovamo. Prožimao me je osjećaj da propuštam Njujork, Jokohamu, Tahiti, Apolona, Dionizija, Don Huana i Budu. – Ali sad me više ne prožima.“

„Otkako?“

„Od unatrag nekoliko dana.“

„Zašto ne?“

„Jer sam naučila da čovjek može propustiti jedino samoga sebe.“

„Gdje ste to naučili?“

„Na svom prozoru u hotelu.“

„Sad vas po treći put pitam zašto se smiješite?“ reče Pejstr.

„Jer dišem. Jer sam ovdje, jer je večer i jer govorimo besmislice.“

„Je li to besmislica?“

„Uvijek je besmislica. Ima li ovdje konjaka?“

„Ima grape, stare i veoma dobre“, reče Pejstr. „Zaviđam vam.“

Lilian se nasmije.

„Veoma ste se izmijenili“, dobaci Pejstr. „Drukčiji ste nego u Parizu. Znate li što je to?“

Ona slegnu ramenima. „Ne znam. Možda zato jer sam se odrekla jedne iluzije – one da imam pravo na život – s time vjerojatno i iluzije o nepravdi koja čovjeka pogađa u životu.“

„Vrlo nemoralno.“

„Vrlo“, ponovi Lilian i ispije svoju grapu. „Nadam se da ću ostati pri tome. Bar neko vrijeme.“

„Čini se da sam stigao prekasno“, reče Pejstr. „Nekoliko sati ili nekoliko dana. Kad ćete otputovati? Sutra?“

„Prekosutra.“

„Tako to i zvuči. Šteta.“

„Šteta“, dobaci Lilian, „nije tako tužna riječ kao što to čovjek misli.“

„Spada li i to među vaše nove spoznaje?“

„Među one današnje.“

Pejstr odmakne njezin stolac. „Nadam se sutrašnjoj spoznaji.“

„Nadati se“, reče Lilian, „mnogo je tužnija riječ nego što mislimo.“

XV

Klerfe ju je tražio u Parizu. Zatim je pomislio da se vratila u sanatorij. Telefonirao je onamo i vidio da je to bila zabluda. Tražio ju je i u Rimu i u Parizu, ali također bez uspjeha. Naposljetku je pomislio da ga je ostavila. Čak i ujak Gaston mu je zlovoljno saopćio da ne zna gdje se njegova nećakinja nalazi i da ga se to ništa ne tiče. Klerfe je pokušao da je zaboravi i da nastavi život onako kako ga je vodio prije nje, ali je to bilo upravo kao da pokušava plesati na ljepilu.

Tjedan dana nakon povratka sreo je Lidiju Moreli. „Je li tvoja lastavica odletjela?“ upita ona.

„Mora da ti zadaje mnogo glavobolje. Prije se nisi raspitivala za druge žene.“

„Zar te je napustila?“

„Napustila!“ odvrati Klerfe smiješeći se. „Kakva je to staromodna riječ.“

„To je jedna od najstarijih riječi na svijetu.“ Lidija ga je promatrala.

„Igramo li mi ovdje bračni prizor iz godine 1890?“

„Ti si dakle zaista zaljubljen!“

„A ti si ljubomorna.“

„Ja sam ljubomorna, ali ti si nesretan. To je razlika.“

„Zaista?“

„Jest. Ja znam na koga sam ljubomorna, a ti ne znaš. Daj mi nešto da popijem.“

Klerfe pođe s njom na večeru. Za vrijeme večere njegov se nemir zbog Lilian koncentrirao u primitivnu zlovolju muškarca kojeg je žena ostavila prije nego što je on nju dospio ostaviti. Lidija je šiljatom iglom pogodila u osjetljivu tačku.

„Trebalo bi se oženiti“, reče ona.

„S kim?“

„Ne znam. Zreo si za to.“

„S tobom?“

Ona se nasmiješi. „Time te ne bih htjela opteretiti. Osim toga, za mene imaš premalo novaca. Uzmi neku drugu ženu s novcima. Ima ih dovoljno. Kako dugo još želiš voziti na trkama? To je za mlade ljude?“

Klerfe kimne. „To znam, Lidijo.“

„Ne pokazuj tako zapanjeno lice. Svi mi starimo. Čovjek mora udesiti svoj život prije nego što je prekasno.“

„Mora li?“

„Ne budi lud! A što da inače radi?“

„Poznajem nekoga koji ne želi da udesi svoj život. Jesi li već mislila o tome s kim bih se mogao oženiti, Lidijo? Odjednom si tako brižna.“

Ona ga ispitljivo pogleda. „O tome bismo mogli govoriti. Izmijenio si se.“

Klerfe zatrese glavom i ustane. „Ostaj mi zdravo, Lidijo.“

Ona priđe sasvim k njemu. „Nadam se da ćeš opet doći.“

„Kako dugo se već poznajemo?“

„Četiri godine. S brojnim rupama...“

„Kao brokat koga su pojeli moljci?“

„Kao dva čovjeka koja nikad ne žele preuzeti odgovornost – koji imaju sve i ništa ne žele dati.“

„To dvoje se ne slažu.“

„Mi smo dobro odgovarali jedno drugome, Klerfe.“

„Kao svi ljudi koji nigdje ne pristaju?“

„Ne znam. Hoćeš li da ti odam jednu tajnu?“

„Da tajne uopće nema i da je sve tajna.“

„Ne, to je za muškarce. Tajnu o ženama. Ništa nije tako zlo i ništa nije tako dobro kao što mi to vjerujemo. I ništa nije konačno. Dođi večeras.“

Nije otišao. Bio je sav tup i strašno se osjećao. Nije to bilo onako kao obično u takvim slučajevima. Ne samo da mu je nedostajala Lilian već je nedostajalo nešto u njemu samome. I ne opazivši, on je poprimio nešto od njezina načina života. Život bez sutrašnjice, pomisli. Ali tako se nije dalo živjeti; ipak je postojalo ono sutra, bar za nj, i usprkos njegovu zvanju. Trebalo je da postoji.

Ona me je izolirala, razdraženo pomisli. Ona me je učinila mnogo mlađim i ludim. Prije bih pošao k Lidiji Moreli i ostao s njome dokle god bih htio, basta. Ali da sad to učinim, sam bih se sebi činio kao gimnazijalac, a kasnije bih patio od mamurluka kao da sam pio loše vino.

Trebalo se oženiti s Lilian, pomisli. To bi bilo rješenje! Lidija je imala pravo, iako drukčije nego što je mislila. Odjednom se osjetio kao oslobođen i čudio se. Nikad prije nije pomislio da bi se ženio; sad mu se to odjednom učinilo kao nešto što je po sebi razumljivo i nije shvaćao kako već prije nije pomislio na to. Nije više mogao zamisliti život bez Lilian. To nije bilo ni tragično ni romantično ni sentimentalno; život bez nje učinio mu se odjednom kao monotoni niz godina – kao sobe koje su sve jedna drugoj slične i u kojima se ugasilo svjetlo.

Prestao ju je tražiti. Znao je da to nema svrhe. Ako se vrati, ona će doći k njemu ili uopće neće doći. Nije ni slutio da opet stanuje u hotelu Bison. Htjela je još nekoliko dana ostati sama. Nije željela da je Klerfe vidi sve dok se ne oporavi kao da je zdrava. Dugo je spavala i nije izlazila. Dok je Klerfe čuvao njezine kovčege u hotelu Ric, živjela je ona s dva mala ručna kovčega što ih je sa sobom ponijela iz Sicilije.

Bilo joj je kao da se nakon velike oluje vratila u luku, ali luka se u međuvremenu izmijenila. Kulise su bile izmijenjene, ili bolje reći, bile su još uvijek one iste, ali rasvjeta se promijenila. Sad je bila jasna i određena, nemilosrdna, ali bez tuge. Oluja je prošla. Ružičasto zavaravanje također. Nije mogla umaći. Ali nije ni žalila. Buka se počela stišavati. Još malo i ona će čuti svoje srce. Ne samo njegov zov – već i njegov odgovor.

Prvo je posjetila ujaka Gastona. Iznenadio se kad ju je ugledao, ali je nakon nekoliko minuta pokazao nešto slično opreznom veselju. „Gdje stanuješ sada?“ upita on.

„U Bisonu. Nije skupo, ujače Gaston.“

„Ti misliš da se novac preko noći razmnaža. Nastaviš li tako, ubrzo više nećeš ništa imati. Znaš li koliko će potrajati budeš li ga i dalje tako trošila?“

„Ne znam. I ne želim znati.“

Moram se požuriti da umrem, podrugljivo pomisli ona.

„Uvijek si živjela iznad svojih mogućnosti. Ljudi su nekad živjeli od kamata svog kapitala.“

Lilian se nasmije. „Čula sam da u gradu Bazelu na švicarskoj granici smatraju svakog rasipnikom tko troši više od kamata na kamate.“

„Švicarska“, odvrati Gaston, kao da govori o Veneri Kalipigi. „S njihovom valutom. Sretan narod.“ On pogleda Lilian. „Mogao bih ti dati sobu u svom stanu. Tako bi uštedjela novac za hotel.“

Lilian se ogleda. Ovdje bi on pleo svoje male spletkе, pokušavajući da je uda, pomisli. Ili da je nadzire. Bojao se da ga ona ne bi stajala i njegovog novca. Ni časak nije došla na pomisao da mu rekne istinu.

„Zaista te neću ništa stajati, ujače Gaston“, izjavi ona. „Nikada!“

„Mladi Boalo je često pitao za tebe.“

„Tko je to?“

„Sin tvorničara satova Boaloe. Vrlo pristojna obitelj. Majka –“

„Je li to onaj sa zečjim ustima?“

„Zečjim ustima! Kakva ti vulgarna imena imaš! To je sitnica na koju češće nailazimo u starim obiteljima. Osim toga, to je operirano. Jedva se i vidi. Ta konačno, muškarci nisu manekenke.“

Lilian je promatrala tog malenog svadljivog čovjeka.

„Koliko ti je godina, ujače Gaston?“

„Čemu to opet? Ta znaš!“

„A šta misliš koliko ćeš godina živjeti?“

„To je upravo nepristojno pitanje. Tako nešto se ne pita stare ljude. To je u božjim rukama.“

„U božjim rukama je mnogo toga. On će jednom morati odgovoriti na brojna pitanja, ne misliš li i ti tako? i ja ga imam štošta pitati.“

„Što?“ Gaston razrogači oči. „Što to govoriš?“

„Ništa.“ Lilian potisne mali izljev srdžbe. Eto, tu je pred njom stajao taj čupavi patuljasti pjetlić, neuništiv, šampion na pruzi od trideset centimetara; bio je star, ali će sigurno živjeti nekoliko godina dulje od nje. Znao je sve, o svemu je imao svoj sud i sa svojim bogom saobraćao je na ravnoj nozi.

„Ujače Gaston“, upita ga ona, „kad bi još jednom mogao proživjeti svoj život, bi li ga drukčije proživio?“

„Svakako.“

„Kako?“ upita Lilian sa slabašnom nadom.

„Sigurno ne bih dopustio da me uhvati devalvacija franka. Već godine 1914. kupio bih američke dionice – a zatim najkasnije 1938. –“

„Dobro, ujače Gaston“, prekinu ga Lilian. „Razumijem.“ Njezina je srdžba nestala.

„Ne razumiješ baš ništa. Inače ne bi tako gospodarila s to malo novca što ga još imaš. Dakako, tvoj

otac –“

„Znam, ujače Gaston. Rasipnik! Ali postoji jedan još mnogo veći rasipnik od njega.“

„Tko?“

„Život. On rasipa i tebe i mene i sve ostale.“

„Gluposti! To je salonski boljševizam. Oduči se toga. Život je odviše ozbiljan za takve stvari.“

„I jeste. Treba plaćati račune. Daj mi novaca. I nemoj se vladati tako kao da je to tvoj novac. Moj je.“

„Novac, novac. To je sve što poznaješ od života.“

„Ne, ujače Gaston. To je sve što ti poznaješ.“

„Raduj se! Inače ga već odavno ne bi imala.“ Gaston vrlo nerado ispiše ček. „A kasnije?“ gorko upita, mašući papirom da se osuši tinta. „Što će biti kasnije?“

Lilian ga fascinirano pogleda. Mislim da on pokušava uštedjeti čak i bugačicu, pomisli. „Ne postoji nikakvo kasnije“, odgovori.

„To tvrde svi. A onda, kad više ništa nemaju, dolaze k meni, pa čovjek mora svoje vlastite sitne uštede –“

Srdžba je odjednom opet bila ovdje, jasna i žestoka. Lilian istrgne ček iz njegove ruke. „Prestani jadikovati. Idi i kupi američke dionice, ti patriote!“

Prolazila je mokrim ulicama. Dok je bila kod Gastona, padala je kiša, ali sad je sunce opet sjalo, ogledajući se u asfaltu i u lokvama na rubu ceste. Nebo se ogleda čak u lokvama, pomisli ona i nasmije se. Možda se onda bog ogleda i u ujaku Gastonu. Ali gdje bi se ogledao u njemu? Bilo ga je teže pronaći u Gastonu nego plavetnilo i svjetlucanje neba u prljavoj vodi koja je tekla u oduške kanala. Bilo ga je teže naći u većini ljudi što ih je poznavala. Čučali su u svojim uredima, iza svojih radnih stolova kao da su dvostruki Metuzalemi. To je bila njihova bezutješna tajna! Živjeli su kao da ne postoji smrt, ali pri tome su postupali kao kramari, a ne kao junaci. Potisnuli su tragično znanje o svršetku pa su se igrali noja i malograđanske iluzije o vječnom životu. Klimajući glavama, pokušavali su se još uz grobove uzajamno prevariti i nagomilati ono što ih je najprije učinilo robovima samih sebe: novac i moć.

Uzela je novčanicu od stotinu franaka, pogledala je i odlučno je bacila u Senu. To je bila veoma djetinjasto-simbolična gesta prosvjeda, ali njoj je to bilo svejedno. Godilo joj je što je to učinila, ček ujaka Gastona nije bacila. Pošla je dalje i stigla do bulevara Sen Mišel. Promet je brujao oko nje. Ljudi su se žurili, gurali, hitjeli, a sunce je svjetlucalo na stotinama automobilskih krovova, motori su bjesnjeli, posvuda su postojali ciljevi što ih je trebalo što prije doseći, a svaki od tih malih ciljeva tako je dobro pokrивao onaj posljednji te se činilo kao da on uopće ne postoji.

Prešla je preko ulice između dva drhtava reda vrućih nemani što ih je obuzdao crveni prometni znak, kao što je nekad Mojsije s narodom izraelskim obuzdao Crveno more. U sanatoriju je bilo drukčije, pomisli, ondje je posljednji cilj uvijek stajao na nebu kao neko mračno sunce, pa je čovjek živio ispod njega, ne obazirući se na nj, ali ga nije mogao ni ukloniti. To je davalo dublji uvid i dublju hrabrost. Tko je znao da će ga zaklati i da tome ne može izbjeći i tko je gledao tu istinu bez straha s posljednjom sviješću i hrabrošću, taj više nije bio baš potpuna žrtvena životinja. Ipak je za malenkost nadvladao koljača.

Stigla je u hotel. Opet je imala sobu u prvome katu da bi se morala uspinjati samo jednim stepenicama. Čovjek sa školjkama stajao je opet pred vratima restorana. „Imam divne garnele“, reče. „Vrijeme za oštrige je gotovo prošlo. Tek u rujnu će opet biti dobre. Hoćete li onda još biti ovdje“

„Sigurno“, odvrati ona.

„Hoćete li da vam složim malo garnela? Sive su najbolje, ali ružičaste izgledaju bolje. Sive?“

„Sive. Odmah ću spustiti košaru. K tome pola boce ružice. Neka bude veoma hladno. Recite natkonobaru Lisjenu.“

Ona se polako uspe stepenicama. Zatim spusti svoju košaricu i povuče je gore. Vino je bilo otčepljeno i tako hladno da se boca gotovo sva orosila. Zatim sjede na prozorsku dasku, povuče noge i opre se o okvir prozora, s vinom kraj sebe. Lisjen joj je poslao čašu i ubrus. Ona otpi malo vina i počne ljuštiti garnele. Takav život bio je dobar, učinilo joj se. Dalje nije htjela misliti. Nejasno je osjećala nešto o nekom velikom izravnanju, ali sad nije htjela o tome znati. Ne u tom trenutku. To je imalo neke veze s činjenicom da je njezina majka umrla od raka, nakon veoma teške operacije. Uvijek je postojalo nešto još teže od onoga što si imao sam. Ona zaškilji prema suncu. Osjećala je svjetlo. Tako ju je ugledao Klerfe kad je protiv svakog očekivanja još jednom prošetao kraj Bisona.

On naglo otvori vrata. „Lilian! Gdje si bila“ viknu.

Vidjela ga je gdje prelazi preko ulice. „U Veneciji, Klerfe!“

„Ali zašto?“

„Ja sam ti još na Siciliji rekla da bih jednom htjela u Veneciju. U Rimu sam se toga sjetila.“

On zatvori vrata. „Dakle u Veneciji! Zašto mi nisi brzo javila? Došao bih tamo. Kako si dugo bila tamo?“

„Zar ti to mene preslušavaš?“

„Još ne. Tražio sam te posvuda, ali na Veneciju nisam pomislio. S kim si bila?“

„I ti veliš da me ne preslušavaš?“

„Silno si mi nedostajala! Sam bog zna što sam sve mislio. Ne razumiješ li to?“

„Razumijem“, reče Lilian. „Hoćeš li malo tih garnela? Mirišu na morsku travu i more.“

Klerfe uze papirnati tanjur s garnelama pa ih baci kroz prozor.

Lilian pogleda za njima. „Pogodio si jedan zatvoreni zeleni sitroen. Da si čekao samo jednu sekundu, dobila bih ih neka debela plava dama u otvorenom renou u kosu. Molim te, daj mi moju košaricu s uzicom. Još sam gladna.“

Jednu se sekundu činilo da će Klerfe baciti košaru za garnelama. Zatim joj pruži košaru. „Reci mu neka pošalje gore još jednu bocu ružice“, reče on.

„I izađi iz tog prozorskog okvira da te mogu zagrliti.“

Lilian kliznu s prozorske daske. „Jesi li doveo Đuzepea?“

„Nisam. Stoji na Plas Vandom i prezire jedno tuce bentlia i rolsrojsa koji su parkirani oko njega.“

„Pođi po njega da se odvezemo u Boa.“

„Možemo se odvesti u Boa“, reče Klerfe i poljubi je. „Ali zajedno ćemo izaći i zajedno poći po Đuzepea, jer inače ćeš nestati dok se vratim. Ne želim više preuzeti nikakav rizik.“

„Jesam li ti nedostajala?“

„Tu i tamo, kad te baš nisam mrzio i kad se nisam bojao da si pala kao žrtva kakvog pohotnog

umorstva. S kim si bila u Veneciji?“

„Sama.“

On je pogleda. „To bi moglo biti. Kod tebe čovjek nikad ništa ne zna. Zašto mi nisi rekla?“

„Mi to ne činimo. Ne voziš li se i ti kadšto u Rim pa se onda pojavljuješ tek nakon nekoliko tjedana? i to čak u društvu s jednom ljubavnicom!“

Klerfe se nasmije. „Znao sam da će to jednom ipak izaći na javu. Jesi li zato oputovala?“

„Dakako da nisam.“

„Šteta.“

Lilian se nagne kroz prozor da podigne košaru. Klerfe je strpljivo čekao. Netko zakuca na vratima. On ih otvori i primi od konobara vino. Ispio je jednu čašu, slušajući kako Lilian dovikuje s prozora da bi htjela još nekoliko rukoveta garnela. Zatim se ogleda po sobi. Vidio je njezine cipele porazbacane po sobi, nešto rublja na stolcu, a iza poluotvorenog velikog kovčega njezine haljine. Opet je ovdje, pomisli, i ispuni ga duboki, nepoznati i uzbudljivi mir.

Lilian se okrene, držeći košaru u ruci. „Kako samo mirišu! Hoćemo li jednom na more?“

„Hoćemo. U Monte Karlo, ako hoćeš. Tamo ću jednom morati voziti utrku.“

„Hoćemo li ubrzo poći?“

„Kad god hoćeš. Danas? Sutra?“

Ona se nasmiješi. „Ti me poznaješ. Dakle ne danas i sutra, ako možemo poći i danas i sutra.“

Prihvatila je čašu koju joj je pružio. „Nisam tako dugo htjela ostati u Veneciji, Klerfe“, reče ona. „Samo nekoliko dana.“

„A zašto si ostala dulje?“

„Nisam se dobro osjećala.“

„Što ti je bilo?“

Oklijevala je. „Prehlada.“

Vidjela je da joj ne vjeruje. To ju je ushitilo. Njegovo nepovjerenje učinilo joj je čak i sam izljev krvi nevjerojatnim. Možda je taj izljev ipak bio neznatniji nego što je mislila. Odjednom se osjećala kao neka debela žena koja je izgubila dvadeset funti a da to nije primijetila.

Ona se nasloni na nj, a Klerfe je čvrsto stisnu. „A kad ćeš opet otići?“ upita je.

„Ja ne odlazim, Klerfe. Ja samo kadšto nisam ovdje.“

Jedan tegljenjak zatrubi s rijeke. Na palubi je neka mlada žena vješala šareno rublje. Na kuhinjskim vratima igrala se djevojčica s ovčarskim psom. Brodar je u samim hlačama i košulji stajao uz kormilo i zviždao.

„Vidiš li?“ upita Lilian. „Uvijek osjećam zavist kad to vidim. Mir u svom domu. Ono što je bog htio.“

„Da ga ti imaš, ti bi se potajice iskrcala na narednom sidrištu.“

„To me ništa ne smeta da budem zavidna. Hoćemo li sad poći po Đuzepea?“

Klerfe je oprezno digne. „Sad ne želim poći ni po Đuzepea ni odvesti se u Boa. Za to imamo dosta vremena večeras.“

XVI

„Jednom riječju, ti me želiš zatvoriti“, reče Lilian, nasmijavši se. Klerfe se nije smijao. „Ne želim te zatvoriti. Ja se želim s tobom oženiti.“

„Zašto?“

Lilian je bocu ružice podigla iz postelje prema svjetlu. Prozor se krvavo svjetlucao kroz vino. Klerfe joj uze bocu iz ruke. „Da ne bi opet jednog dana nestala bez traga.“

„Svoje sam kovčege ostavila u Ricu. Misliš li da je vjenčanje sigurniji залог da ću se vratiti?“

„Ne da se vratiš, već da ostaneš ovdje. Počnimo stvar drukčije. Ti imaš još vrlo malo novaca. Od mene ne želiš ništa uzeti –“

„Ta ti ni sam nemaš ništa, Klerfe.“

„Imam svoj udio iz dvije trke. K tome pridolazi ono što sam već imao i što ću još zaraditi. Imamo obilno za ovu godinu.“

„Dobro, onda čekajmo do iduće godine.“

„Zašto?“

„Zato da uvidiš da je sve to besmislica. Odakle bi iduće godine kupio moje haljine i moje cipele? Sam si rekao da tvoj ugovor ističe krajem ove godine.“

„Ponudili su mi da preuzmem zastupstvo naših kola.“

Lilian podigne nogu i pogleda njezin oblik. Postaju pretanke, pomisli. „Ti želiš prodavati automobile?“ upita. „To sebi ne mogu predstaviti.“

„Ni ja, ali ja mnogo toga nisam prije mogao sebi predstaviti što sam kasnije radio ili htio raditi. Na primjer, oženiti se s tobom.“

„Zašto hoćeš sve odjednom? Da postaneš poštovani trgovac automobila i da se oženiš?“

„Govoriš kao da je oboje narodna nesreća.“

Lilian klizne iz postelje i posegne za svojim jutarnjim ogrtačem. „Gdje kaniš prodavati automobile?“

Klerfe je oklijevao. „Okrug Tuluz postaje slobodan.“

„Dobri bože!“ usklikne Lilian. „Kada?“

„Za nekoliko mjeseci. U jesen. Najkasnije krajem godine.“

Ona počne češljati kosu. „Ubrzo ću postati prestar da bih pobjeđivao na trkama“, reče Klerfe iz postelje okrenut prema njezinim leđima. „Ja nisam ni Nuvolari ni Karačola. Mogao bih možda pokušati da negdje postanem redatelj trka, ali i onda bih morao odlaziti s jednih trka na druge onako kao što to radi naš debeli Cezare. Otkako se trke imaju opet održavati u Africi i Južnoj Americi neće svoju ženu vidjeti više ni zimi. Ne, toga mi je dosta. Htio bih izmijeniti svoj život.“

Zašto oni uvijek žele izmijeniti život? pomisli Lilian. Zašto žele mijenjati ono čime su osvojili ženu? Zar im nikada ne pada na um da bi time vjerojatno izgubili ženu? Čak je i Mario htio posljednjega dana prekinuti svoj život žigolom i s njom početi čestiti život. I Klerfe koji misli da me ljubi i koga ja ljubim

jer se čini da je bez budućnosti kao i ja, i on sad želi skrenuti na drugi kolosijek, pa još misli da bi zbog toga trebalo da budem sretna.

„Kadšto sam razmišljala o tome da li bi ljudi kao što smo mi trebali da se žene“, reče ona. „Ni jedan od običnih razloga nije mi bio osobito uvjerljiv. Najviše mi je bio logičan onaj što mi ga je jednom spomenuo neki bolesni šahista: jer bi u trenutku smrtnoga straha htio da je netko uza nj. Ali ja ne znam nije li čovjek onda toliko beznadno sam, sve ako mu čitave čete vjernih prijatelja stoje oko postelje da to uopće i ne zapaža. Kamila Albei, koja je umrla u sanatoriju, živo je željela da u tom času bude kraj nje bar jedan od njezinih ljubavnika; da bi bila sigurna, ona je uz mnogo muka istodobno održavala odnošaj s trojicom i brinula se za to da su se sva trojica mogla istog dana pojaviti kraj njezine postelje. Zato je svoju posljednju aferu s nekim odvratnim i drskim klipanom otegla preko svake mjere. U seoskoj ulici pregazio ju je neki automobil pa je pola sata kasnije umrla. Uz nju nije bio ni onaj odvratni klipani. Sjedio je u slastičarnici jedući indijanere s tučenim vrhnjem i nitko nije ni pomislio da bi mogao biti ondje. Kamilinu ruku držao je seoski redar koji je nikad prije nije vidio, a ona mu je bila toliko zahvalna da ga je čak pokušala poljubiti u ruku. Uostalom, nije dospjela.

„Lilian“, mirno će Klerfe. „Zašto mi neprekidno izbjegavaš?“

Ona odloži češalj. „Zar to ne shvaćaš? Ta šta se dogodilo, Klerfe? Nas je slučaj poput vjetra spojio zajedno. Zašto ne pustiš da tako ostane?“

„Želim te zadržati. Dokle god mogu. Jednostavno, zar ne?“

„Nije. Tako se nitko ne može zadržati.“

„Dobro. Onda to recimo drukčije. Ne želim više živjeti kao dosad.“

„Želiš li otići u mirovinu?“

Klerfe pogleda izgužvanu postelju. „Ti uvijek posve sigurno nalaziš najodvratniju riječ. Dopusti mi da drugu riječ stavim na to mjesto. Ja te ljubim i želim živjeti s tobom. Ako hoćeš, smij se i tome.“

„Tome se nikad ne smijem.“ Ona ga pogleda. Oči su joj bile pune suza. „Ah, Klerfe! Kakve su to gluposti!“

„Zar ne?“ On ustane i uze je za ruke. „Bili smo tako sigurni da nam se to nikad ne može dogoditi.“

„Ostavi neka bude tako! Ostavi neka bude! Nemoj to razarati!“

„Što se tu može razoriti?“

Sve, pomisli ona. Na leptirovim krilima ne da se izgraditi domaća sreća u Tuluzu, pa ni onda ako je čovjek izlije u betonu. Kako samo slijep može biti egoizam! Kod svakog drugog muškarca on bi me odmah razumio – samo kad je on u pitanju, onda ne može. „Ta ja sam bolesna, Klerfe“, reče naposljetku, oklijevajući.

„To je jedan razlog više da ne ostaneš sama.“

Šutjela je. Boris, pomisli. Boris bi me razumio. Klerfe je odjednom govorio kao Boris, ali on nije bio Boris. „Hoćemo li sad poći po Đuzepea?“ upita ona.

„Ja mogu poći. Hoćeš li čekati ovdje?“

„Hoću.“

„Kad se želiš odvesti na Rivijeru? Uskoro?“

„Uskoro.“

Klerfe zastane iza nje. „Na Rivijeri imam ružnu malu kuću.“

U ogledalu je vidjela njegovo lice i njegove ruke na svojim ramenima. „Ti pokazuješ zaista neočekivana svojstva.“

„Kuća se može pregraditi“, reče Klerfe.

„Ne možeš li je prodati?“

„Najprije je pogledajmo.“

„Dobro“, reče ona postavši odjednom nestrpljiva. „Pošalji moje kovčege ovamo kad dođeš u hotel.“

„Dovest ću ih sa sobom.“

On ode. Ona je ostala sjediti. Gledala je u večer koje je zamiralo. Ribari su sjedili na obali. Nekoliko klošara pripremalo je večeru na ogradi keja. Kakvim sve čudnim putevima može poći ono što se naziva ljubav, pomisli ona. Nije li Levali rekao da iza mladenačke bakantkinje uvijek stoji sjena domaćice, a iza nasmijanog osvajača građanin koji priželjkuje imutak? Ne, za mene, pomisli ona. Ali što se to dogodilo s Klerfeom? Nije li ga ljubila zato jer je posizao za životom kao da mu je svaki trenutak posljednji! Tuluz! Ona se počeo smijati. Nikad nije htjela govoriti o svojoj bolesti jer je vjerovala da bolesnik u očima zdravog čovjeka uvijek znači nešto odbojno. Sad je međutim osjećala da može biti i obratno, te da se bolesniku zdrav čovjek može činiti vulgarnim, kao osiromašenom aristokratu novi bogataš. Bilo joj je kao da ju je Klerfe danas napustio na neki neobičan način i kao da je prešao na onu drugu veliku i široku stranu koja joj je bila nedokučiva. On odjednom nije bio više izgubljen čovjek, iznenada je imao budućnost. Zar sam se zato vratila k njemu? pomisli ona i osjeti, iznenadivši se, da lako i nečujno plače; – ali nije bila nesretna. Samo bi voljela da je sve malo dulje zadržala.

Klerfe se pojavi s kovčezima. „Kako si samo tako dugo mogla izdržati bez svojih stvari?“

„Naručila sam nove. Kod haljina je to jednostavno.“

To nije bila istina, ali ona odjednom ustanovi da za to ima razloga. Čak i dvostrukog razloga. Mora proslaviti što je u Veneciji ostala živa i biti još rasipnija u znak protesta protiv Klerfeove ponude da se uda za nj i da živi u Tuluzu.

„Ne bih li ti ja smio pokloniti nekoliko haljina?“ upita Klerfe. „Ovog trenutka sam prilično bogat.“

„Za moju svadbenu opremu?“

„Naprotiv. Zato jer si se odvezla u Veneciju.“

„Dobro, pokloni mi jednu. Kamo ćemo večeras? Može li čovjek već sjediti u Boa?“

„Ako sa sobom ponese ogrtač. Inače je još odviše hladno. Ali možemo se provesti kroz nju. Suma je svijetlozelena pa upravo očarava svojim proljećem i plavim benzinskim parama. Cijeli drvoredi automobila stoje uvečer na sporednim putevima. Ljubav vješa posvuda svoje zastave.“

Lilian uze haljinu od neke crne prozirne tkanine s dramatičnim plisiranim ogrtačem meksičke crvene boje i njome zamahne kroz prozor. „U čast ljubavi“, reče. „U čast božanske, zemaljske, malene i velike, ali ne one u Tuluzu! Kad ćeš otputovati?“

„Odakle znaš da moram opet otputovati? Pratiš li kalendar trka?“

„Ne pratim. Ali kod nas se nikad ne zna tko koga napušta.“

„To će se izmijeniti.“

„Ali ne prije kraja godine!“

„Vjenčati se možemo i prije.“

„Daj da najprije proslavimo ponovni sastanak i rastanak. Kamo moraš poći?“

„U Rim. A zatim na utrku Tisuću milja kroz Italiju. Za tjedan dana. Ne možeš sa mnom poći. Tu se vozi i vozi, i ništa više sve dok čovjek ne postane dio ceste i motora.“

„Hoćeš li pobijediti?“

„Mile Milje su utrka za Talijane. Karačola je jednom pobijedio u njoj, za mercedes, ali inače se za nju bore samo Talijani. Toriani i ja vozimo kao treći tim. Za slučaj da se nešto dogodi. Mogu li ostati ovdje dok se ti oblačiš?“

Lilian kimne. „Koju haljinu?“ upita.

„Jednu od onih koje su kod mene bile u sužanjstvu.“

Ona otvori kovčeg. „Ovu ovdje?“

„Da. Dobro je poznajem.“

„Još nikad je nisi vidio.“

„Na tebi nisam, ali je ipak poznajem. Nekoliko je noći visila u mojoj sobi.“

Lilian se okrene, držeći ogledalo u ruci. „Zar zaista?“

„Priznajem“, reče Klerfe. „Ja sam kao kakav zaklinjač vještica izvadio tvoje haljine iz kovčega i povješao ih po sobi da te dozovem natrag. To sam naučio od tebe. Bila je to crna magija, a osim toga i utjeha. Žena može ostaviti muškarca, ali nikad ne može napustiti svoje haljine.“

Lilian ispita svoje oči u ogledalu. „Moje sjene su dakle bile kod tebe?“

„Nisu to bile tvoje sjene – već tvoje skinute i napuštene zmijske kože.“

„Prije bih pomislila da je to bila koja druga žena.“

„To sam pokušao. Ali ti si me pokvarila za druge žene. One prema tebi djeluju kao loši šareni otisci prema Degaovoj plesačici.“

Lilian se nasmije. „Kao jedna od onih ružnih i tustih baletnih štakorica što ih je on slikao?“

„Ne, kao onaj crtež što ga Levali ima u svojoj kući. Vidjela si ga – to je plesačica u zanosnom pokretu, ali lice joj je samo naznačeno, tako da svatko može u nju projicirati svoj vlastiti san.“

Lilian odloži svoje krejone. „Zato treba uvijek imati prostora, zar ne? Kad je sve do kraja oslikano, onda nema više mjesta za maštu, ne misliš li to?“

„Da“, potvrdi Klerfe. „Čovjek se hvata samo u svojim vlastitim snima – a nikad u tuđim.“

„Čovjek se hvata ili se gubi.“

„Oboje. Jednako kao što čovjek kadšto sanja, prije nego što će se probuditi, da pada i pada u beskrajni crni prostor. Poznaješ li to?“

„Poznajem“, odvrati Lilian. „Tako sam sanjala gotovo svakog popodneva u sanatoriju kad smo održavali ono što je Krokodilka nazivala sijesta – popodnevno spavanje iz kojega je čovjek poput kamena padao u ponor. Ima li još vina?“

Klerfe joj donese čašu. Ona položi ruku na njegov zatiljak. „To je čudno“, promrmlja, „ali dokle god čovjek ne zaboravi da pada i pada, ništa nije izgubljeno. Čini se da život voli paradokse. Kad čovjek povjeruje da je posve siguran, nalazi se uvijek smiješno i neposredno prije pada – ali kad zna da je izgubljen, život ga obasipa poklonima. Tu ne treba da sam činiš ništa – život trči za tobom kao pudl.“

Klerfe sjede kraj nje. „Odakle sve to znaš?“

„Ja to samo onako govorim. To su polovične istine – kao sve.“

„I ljubav?“

„Kakva posla ima ljubav s istinom?“

„Nekakva. Ona je suprotnost istini.“

„Nije“, reče Lilian i ustane. „Suprotnost ljubavi je smrt – a ljubav je gorko začaravanje koje nam dopušta da na kratko vrijeme zaboravimo smrt. Zato svatko koji zna nešto o smrti zna nešto i o ljubavi.“ Ona navuče haljinu. „I to je samo polovična istina. Zar itko zna nešto o smrti?“

„Nitko – samo to da je ona suprotnost životu – a nije suprotnost ljubavi, no i to je dvojbeno.“

Lilian se nasmije. Klerfe je opet bio kao i prije. „Znaš li što bih htjela?“ upita ona. „Živjeti deset života odjednom.“

On pogladi uske trake haljine na njezinim ramenima.

„Čemu? Uvijek bi bilo samo jedno isto, Lilian – jednako kao što šahist, igrajući protiv deset različitih partnera, zapravo igra samo jednu jedinu igru – svoju vlastitu.“

„To sam i ja već ustanovila.“

„U Veneciji?“

„Jeste, ali ne onako kako ti to misliš.“

Stajali su uz prozor. Iznad Konsijeržerije visilo je blijedo večernje rumenilo. „Htjela bih isprebrkati svoj život“, reče Lilian. „Htjela bih sad jedan dan ili jedan sat živjeti iz svoje pedesete godine – zatim jedan iz svoje tridesete, zatim jedan iz svoje osamdesete. Sve te sate u jednom danu, već kako mi se prohtije – a ne jedan za drugim na lancu vremena.“

Klerfe se nasmije. „Za mene se ionako dosta brzo mijenjaš ovakva kakva jesi. Gdje ćemo jesti?“

Sišli su stepenicama. On ne razumije što mislim, reče u sebi Lilian. Smatra me kapricioznom, a ne osjeća da bih samo htjela zakleti nebo da mi dade nekoliko od onih dana što ih nikad neću proživjeti. Pa ipak – zato neću nikad postati osamdesetgodišnja svadljiva starica ili ostarjelo razočaranje za muškarca kojeg više ne želi vidjeti i kojeg se plaši ako ga opet sretne nakon više godina. Ja ću u sjećanju svog ljubavnika ostati mlada pa ću uslijed toga biti jača od svih drugih žena nakon mene koje žive dulje i postaju starije.

„Čemu se smiješ?“ upita Klerfe na stepenicama. „Meni?“

„Ne, već sebi“, odvrati Lilian. „Ali ne pitaj me zašto – ti ćeš to već na vrijeme ustanoviti.“

Dva sata kasnije doveo ju je natrag. „Dosta za danas“, reče nasmiješivši se. „Moraš spavati.“

Ona ga začuđeno pogleda. „Spavati?“

„Mirovati. Rekla si da si bolesna.“

Ona na njegovu licu potraži trag skrivene Sale. „Zar zaista tako misliš?“ upita ga zatim. „Nemoj mi reći da izgledam umorno.“

Pojavi se noćni vratar, cerekajući se. „Salama za večeras? Kavijar? Patrona je ostavila kavijar vani.“

„Sredstvo za spavanje“, izjavi Lilian. „Laku noć, Klerfe!“

On je zadrži. „Ta shvati me, Lilian! Ne bih volio da se previše naprežeš i da ti sutra bude loše.“

„U sanatoriju nisi bio tako oprezan.“

„Onda sam smatrao da ću za nekoliko dana otputovati i da te nikad više neću vidjeti.“

„A sada?“

„Sad žrtvujem nekoliko sati jer te želim zadržati koliko god budem mogao.“

„Praktično!“ ljutito će Lilian. „Laku noć, Klerfe!“

On je oštro pogleda. „Ondesite gore bocu vuvrea“, reče zatim noćnom vrataru.

„Vrlo dobro, gospodine.“

„Dodi!“ Klerfe uhvati Lilianinu ruku. „Ja ću te otpratiti gore.“

Ona zatrese glavom, oslobodivši se. „Znaš li s kim sam posljednji put tako raspravljala? S Borisom. Ali on je bio bolji u tome. Imaš pravo, Klerfe. Vrlo je dobro ako pođeš rano na spavanje. Moraš se odmoriti za tvoju iduću trku.“

On zlovoljno pogleda u nju. Vrtar je donio bocu i dvije čaše. „Ne treba nam vino“, reče Klerfe.

„O da, ja ga trebam.“

Lilian uze bocu, stavi je pod ruku i prihvati jednu čašu. „Laku noć, Klerfe. Sanjajmo noćas o tome da padamo – da padamo u prostor bez dna – a ti radije sanjaj o Tuluzi.“

Ona mahnu čašom, uspinjući se stepenicama. Ostao je stajati dok mu nije iščezla iz vida. „Konjak, gospodine?“ upita noćni vrtar. „Možda dvostruki?“

„Za vas!“ odvrati Klerfe i utisnu mu u ruku nekoliko novčanica.

Pošao je niz Ke de Gran Ogisten do restorana La Perigordin. Iza rasvijetljenih prozora ugledao je posljednje goste kako jedu gomoljike pečene u pepelu, specijalitet te kuće. Neki je stari bračni par plaćao, a jedan mladi ljubavni par žarko je lagao jedan drugome. Klerfe prijeđe preko ulice i polako se vrati duž zatvorenih sanduka bukinista. Boris, bijesno pomisli. Još i to! Vjetar mu je donosio miris Sene. U tami koja je disala ležalo je nekoliko crnih teglenica. S jedne od njih čuo se cvilež ručne harmonike.

Na Lilianinom osvjetljenom prozoru bili su spuštene zastori. Klerfe opazi njezinu sjenu kako hoda po sobi. Nije pogledala kroz prozor, premda su prozori bili otvoreni. Klerfe je znao da je pogriješio, ali je bio nemoćan da to popravi. Mislio je upravo ono što je rekao. A Lilian je izgledala veoma umorno; lice joj je odjednom u restoranu potpuno upalo. Kao da je zločin što je zabrinut za nju, pomisli on. Što sad radi? Sprema stvari u kovčeg? Odjednom mu pade na um da bi je trebalo upozoriti da je još ovdje. Još nije čula Đuzepea da odlazi. Brzo prijeđe preko ulice i skoči u kola. Upali motor, pretjerano pritisnu na gas i odjuri prema Plas de la Konkord.

Lilian metne bocu vina na pod kraj postelje. Čula je kako Đuzepe odlazi. Zatim izvadi iz svog kovčega kišni ogrtač i navuče ga. Bila je to neobična kombinacija s onom elegantnom haljinom, ali nije bila raspoložena da se presvuče. Ogrtač je donekle pokrivao haljinu. Nije htjela u postelju. Toga je imala u obilju u sanatoriju i u toku posljednjega tjedna.

Sišla je stepenicama. Noćni vrtar potrči. „Taksi, madam?“

„Ne, ne trebam taksi.“

Izašla je na ulicu i stigla, ne doživjevši ništa osobito, do bulevara Sen Mišel. Ondje zapljuštaše ponude, bijele, smeđe, crne i žute. Bilo je kao da je zapala u močvaru i kao da su se oko nje sjatili komarči. U roku od nekoliko minuta dobila je kratak ali intenzivan tečaj u prošaputanoj najjednostavnijoj

erotici prema kojoj je i par pasa na ulici bio idealni ljubavni par.

Malo omamljena sjede za jedan od onih stolova koji su stajali pred kavanom. Kurve je oštro omjeriše; imale su svoj revir i bile spremne da se zubima i pandžama bore protiv svake konkurencije. Njezin stol je odmah postao središte opće pažnje; žene takve vrste nisu u to vrijeme sjedile same. Čak ni Amerikanke.

Lilian je dobila nove ponude – jednu da kupi nepristojne fotografije, dvije za zaštitu, tri za izlet automobilom. Osim toga ponuđeni su joj jeftini dragulji, mladi Crnci, mladi terijeri i nekoliko lezbijskih dama. Nije izgubila svoj mir, već je konobaru unaprijed dala napojnicu. On je pogleda i smjesta se pobrine za to da prestane onaj najjači pogon. Tako je dobila priliku da ispije svoj perno i da se malo ogleda.

Neki blijedi bradati čovjek za susjednim stolom počeo je crtati, jedan prodavač ćilimova pokušao da joj proda molitveni ćilim zelen poput trave, ali ga konobar otjera. Kao posljednji priđe joj malo kasnije neki mladić i predstavi joj se kao siromašni pjesnik. Lilian je uvidjela da će imati malo mira ako oстане sama. Zato pozva pjesnika na čašu vina. On je zamoli da svoju ponudu izmijeni u sendvič. Ona mu naruči rozbif.

Pjesnik se zvao Žerar. Nakon večere pročitao joj je dvije pjesme; dvije druge recitirao je napamet. Bile su to elegije o smrti, umiranju, prolaznosti i besmislenosti života. Lilian se raspoloži. Pjesnik je bio tanak, ali je umio silno jesti. Ona ga upita može li pojesti još jedan rozbif. Žerar izjavi da bi to mogao vrlo lako i da se ona razumije u pjesništvo. Ne čini li se i njoj da je život bezutješan? Čemu čovjek živi? Pojeo je još dva rozbifa, a stihovi su mu postali još melankoličniji. Počeo je raspravljati o problemu samoubojstva. On da je spreman na to – dakako sutra, a ne danas nakon tako obilne večere. Lilian se još više raspoloži. Žerar je doduše bio mršav, ali je izgledao dovoljno zdrav da poživi još pedeset godina.

Klerfe je neko vrijeme sjedio u Ric baru, a onda odluči da nazove Lilian. Javio se noćni vratar. „Madam nije u hotelu“, izjavi kad je prepoznao Klerfea.

„Gdje je?“

„Izašla je. Prije pola sata.“

Klerfe stane računati. U tako kratko vrijeme nije mogla spremiti stvari. „Je li ponijela sa sobom kovčege?“ upita opreza radi.

„Nije, gospodine. Navukla je samo kišni ogrtač.“

„Dobro, hvala.“

Kišni ogrtač, pomisli Klerfe. Ona je kadra da bez prtljaga ode na željezničku stanicu i da se odveze – natrag svom Borisu Volkovu koji je toliko bolji od mene.

Potrči kolima. Trebalo je ostati kod nje, pomisli. Što je to sa mnom? Kako samo čovjek postaje nespretno ako zaista ljubi! i kako s njega spada lak nadmoći! Kako je čovjek sam i kako se sve iskustvo gubi u magli koja ti pogled čini nesigurnim! Ne smijem je izgubiti !

Nazvao je noćnog portira i zamolio ga da mu još jednom opiše u kojem je smjeru pošla. „Nije pošla prema Seni, gospodine“, umirivao ga je momak. „Pošla je desno. Možda je htjela samo malo u šetnju pa će se ubrzo vratiti.“

Klerfe se polako vozio duž buleva Sen Mišel. Lilian začu Đuzepea i odmah zatim ga ugleda.

„A smrt?“ upita ona Žerara pred kime se nalazio tanjur pun sira. „Što onda ako je smrt još bezutješnija od života?“

„Tko nam kaže“, uzvratil Žerar melankolično žvačući, „nije li život kazna koju moramo prepatiti zbog zločina što smo ga počinili u jednom drugom svijetu? Možda je ovo ovdje pakao, a ne ono što nam crkva proriče nakon smrti.“

„Ona nam proriče također i nebo.“

„Možda smo onda svi mi pali anđeli, osuđeni da određeni broj godina provedemo u tamnici na zemlji.“

„Možemo skratiti ulicu ako hoćemo.“

„Dobrovoljna smrt!“ Žerar oduševljeno kimne. „A mi se grozimo od nje. Pri tom je ona oslobođenje!“

Da je život vatra, znali bismo što da radimo. Iskočili bismo! Ironija –“

Đuzepe je drugi put prošao, ovaj put s trga Edmond-Rostana. Ironija, pomisli Lilian, sve je što imamo, ali kadšto nije bez draži kao sad za ovog predavanja. Ona ugleda Klerfea koji je tako intenzivno pregledavao mnoštvo na ulici da nije opazio nju deset koraka iza mnoštva.

„Što bi bilo ono najviše što biste vi zatražili od života kad bi vam se želje mogle ispuniti?“ upita ona Žerara.

„Ono vječno neispunjivo“, smjesta odgovori pjesnik.

Ona ga zahvalno pogleda. „Prema tome ne trebate više ni poželjeti“, reče. „To već imate.“

„Samo još jednog slušaoca kao što ste vi!“ razjasni Žerar mračno i galantno pa potjera crtača koji je izdaleka završio Lilianin portre i sad je opet prišao k stolu. „Zauvijek. Vi me razumijete.“

„Dajte sliku meni“, reče Klerfe razočaranom crtaču.

On je odostraga prišao pješice i s negodovanjem promatrao Žerara. „Gubite se odavde“, reče mu Žerar. „Ne vidite li da smo zaposleni? Sam bog zna da nas ionako dosta smetaju. Garson, još dva pernoa! I izbacite ovog gospodina.“

„Tri“, odvrati Klerfe i sjede. Crtač je nijemo, ali rječito stajao iza njega. On mu plati. „Ovdje je lijepo“, reče on Lilian. „Zašto nismo češće dolazili ovamo?“

„A tko ste vi, neznani stranče?“ upita Žerar, još uvijek prilično siguran da je Klerfe neka vrsta svodnika pa da jednim od uobičajenih trikova pokušava da se upozna s Lilian.

„Ja sam ravnatelj ludnice Sen-Žermen de Pre, sinko moj, a ova dama je jedan od naših pacijenata. Danas ima izlaz. Zar se nešto dogodilo? Jesam li došao prekasno? Konobaru, odnesite ove noževe! i viljuške!“

U Žeraru je radoznalost pjesnika pobijedila skepticizam. „Zar zaista?“ šapnu on. „A ja sam oduvijek –“

„Možete mirno glasno govoriti“, prekinu ga Klerfe. „Ona uživa u ovom položaju. Potpuno pomanjkanje odgovornosti. Ona ne potpada ni pod koji zakon. Sve kad bi i nekoga ubila, sud bi je oslobodio.“

Lilian se nasmije. „Upravo je obratno“, reče ona Žeraru. „Ovo je moj bivši muž. Pobjegao je iz zavoda. Tipično je da mene okrivljuje.“

Pjesnik nije bio luda. Osim toga bio je Francuz. Sad mu je sve bilo jasno pa ustane čarobno se smiješeći. „Neki odlaze prekasno, a neki prerano“, izjavi on. „Idi u pravo vrijeme – tako reče Zaratustra. Sutra, madam, moja će pjesma za vas biti ovdje kod konobara.“

„Lijepo je da si došao“, reče Lilian. „Da sam spavala, sve bih ovo propustila. Zeleno svjetlo i slatku pobunu krvi. I mulj i lastavice iznad njega.“

Klerfe kimne. „Oprosti mi. Ali ti si kadšto malo prebrza za me. Ti u nekoliko sati izvodiš ono za što drugi ljudi trebaju godine – upravo kao one čarobnjačke biljke koje pod rukama joga izrastu za nekoliko minuta i rascvatu se –“

– i umiru, pomisli Lilian. „Moram to učiniti, Klerfe“, reče ona. „Treba da toliko toga nadoknadim. Zato i jesam tako površna. Za mudrost još ima dovoljno vremena.“

On prihvati njezinu ruku i poljubi je. „Ja sam idiot. A svakoga dana postajem veći. Ali nemam ništa protiv toga. To mi se sviđa. Samo kad si tu. Ja te veoma volim.“

Odjednom se pred kavanom razvije oštra i brza prepirka. Za nekoliko sekundi bio je ovdje redar. Nekoliko je Alžiraca živo gestikuliralo, neka djevojka psovala, a ulični prodavači novina trčali i vikali. „Dođi“, reče Lilian. „U mojoj sobi ima još vina.“

XVII

„A kad ćete mi je poslati?“ upita Lilian.

Prodavačica kod Balansiage se nasmiješi. „Čim budemo mogli.“

„Za tjedan dana?“

„Za dva tjedna. To su teške haljine. Ne možemo ih brže izraditi. Danas ćemo početi.“

Prodavačica unese mjeru. „Malo ste omršavili, madam.“

„Istina. Mogu raditi što hoću, ali ne debljam se.“

„Kakve li sreće!“

„Da“, reče Lilian. „Za neke ljude bi to zaista bila sreća.“

Izašla je u aveniju Žorž V. Popodne ju je očekivalo ispunjeno zlatom, vjetrom i automobilima. Trenutak je stajala razmišljajući o haljinama što ih je naručila. Zapravo više nije htjela kupiti ni jednu jer je vjerovala da ih ima dovoljno za cio svoj život, ali Klerfe je neprekidno navaljivao na nju da će joj jednu pokloniti, pa je na kraju uzela još ovu za Veneciju – onaj izljev krvi ondje vjerojatno ju je stajao više dana i tjedana njezina života, a umjesto da zbog toga utone u melankoliju, da optužuje samu sebe i da se kaje, učinilo joj se jednostavnijim da sama sebi rekne da će zbog toga trebati manje novaca za život pa, dakle, može kupiti još i tu jednu haljinu.

Odabrala ju je posebnom pomnjom. Najprije je poželjela neku dramatičnu haljinu, ali onda je uzela najjednostavniju od svih što ih je imala. Dramatična je postala uslijed toga jer joj ju je poklonio Klerfe – to je bio jedinstveni prosvjed protiv Tuluze i protiv onoga što je ona sebi pod tim predočavala.

Nasmije se sama sebi u ogledalu nekog izloga. U nekim stvarima ne može čovjek biti dovoljno površan, pomisli. A haljine mogu dati veću moralnu podršku od svakog zahtjeva na pravo, više od sve sućuti i sveg razumijevanja, svih ispovjednika, sve mudrosti, svih izdajničkih prijatelja, pa čak i ljubavnika. To nije bila frivolnost, već jednostavno znanje da i male stvari mogu tješiti i imati krupno djelovanje. | j , !

Dobro je ako to čovjek zna, pomisli Lilian, a za nju je to bilo gotovo ono jedino. Nije više imala vremena za velika opravdanja, pa čak ni za pobune. Ona je izvela tu jednu pobunu koju je htjela izvesti, pa je već i u nju počela katkad sumnjati. Sad je mogla samo još izravnati svoje račune sa sudbinom.

Znala je da bi se sve ono čime je sama sebe zavaravala i tješila dalo shvatiti i kao prilično jeftini trikovi, ali ona je bila već tako daleko s one strane dostojanstvenih velikih trikova kojima čovjek pokušava da svoj život učini podnošljivim, da razlike u veličini za nju više nisu postojale. Osim toga, činilo joj se da treba isto toliko discipline, hrabrosti i samosvladavanja, ako ne i više, da povjeruje u male trikove za dani čas i da uživa u njima i pri tome osjeća istu onu utjehu kao što je drugi osjećaju s čitavom filozofijom svijeta, tačno onako kao što je svoju ljubav prema Klerfeu i prema životu svjesno međusobno zamjenjivala i bacala u zrak, zatim opet hvatala, vjerujući u njih, iako je usprkos tome znala da se jednom mora razbiti. Čovjek može letjeti s balonom sve dok se ne spusti – ali ne može o njega vješati kuće. A kad se spusti, balon je samo mrtva krpa tkanine – i ništa više.

Zakrenuvši kod Fukea u Šamps-Elize susretne vikonta de Pejstra. Trgnuo se kad ju je ugledao.

„Kako samo sretno izgledate!“ reče on. „Jeste li zaljubljeni?“

„Jesam. U jednu haljinu.“

„Vrlo razborito!“ kimne Pejstr. „To je ljubav bez bojazni i bez teškoća.“

„Dakle, uopće nije ljubav.“

„To je dio jedine ljubavi koja ima smisla: ljubav prema samome sebi.“

Lilian se nasmije. „I vi nju nazivate ljubav bez straha i teškoća? Jeste li vi od livenoga željeza ili od spužvaste gume?“

„Ni jedno ni drugo. Ja sam zakašnjeli potomak osamnaestog stoljeća i dijelim sudbinu svih zakašnjelih: svi me krivo shvaćaju. Hoćete li ovdje na terasi sa mnom popiti kavu? Ili koktel?“

„Kavu.“

Dobili su stol obojen kasnim suncem. „U određeno vrijeme gotovo je sasvim isto“, reče Pejstr, „sjediti na suncu ili govoriti o ljubavi ili o životu – ili ni o čemu. Na primjer sada. Stanujete li još u onom malom hotelu na Seni?“

„Mislim da stanujem. Kadšto to ne znam tako tačno. Ako su ujutro prozori otvoreni, često mi se čini kao da spavam usred buke na Plas del Opera. A noću je kadšto tako kao da plovim niz Senu – na šutljivom čamcu ili u vodi, na leđima, širom otvorenih očiju, bez sebe i posve sama u sebi.“

„Imate neobične misli.“

„Naprotiv. Gotovo ih i nemam. Kadšto imam sanje, ali ni njih nemam mnogo.“

„Zar ih ne trebate?“

„Ne trebam“, reče Lilian. „Zaista ih ne trebam.“

Konobar donese šeri za Pejstra i lončić kave za Lilian. Pejstr s negodovanjem pogleda kavu. „To treba piti nakon jela“, izjavi. „Ne biste li radije aperitiv?“

„Ne bih. Koliko je sati?“

„Pet“, začuđeno odgovori Pejstr. „Pijete li vi prema satu?“

„Samo danas.“ Lilian domahnu natkonobaru. „Jeste li već nešto čuli, mesje Lember?“

„Dakako! Radio Rim! Već cijele sate! Čitava Italija je na radiju ili stoji na ulicama“, uzbuđeno će natkonobar. „Teška kola krenut će u toku idućih minuta. Mesje Klerfe vozi s mesjeom Torianijem. Oni se ne zamjenjuju: Klerfe vozi, a Toriani ga prati kao mehaničar. To je utrka sportskih kola. Hoćete li da donesem radio? Imam ga ovdje.“

„Da, donesite ga.“

„Zar je Klerfe u Rimu?“ upita Pejstr.

„Nije. U Breši.“

„Ja se ništa ne razumijem u utrke. Kakva je to utrka?“

„To je utrka ‚Tisuću milja‘ od Breše kroz čitavu Italiju i natrag u Brešu.“

Natkonobar se vrati s malim radioaparatom. Fanatički je volio trke pa ih je već nekoliko sati pratio. „Puštaju ih u razmacima od jedne minute“, rastumači on. „Najbrža kola najkasnije. To je utrka protiv štoperice. Potražit ću stanicu Milano. Pet sati. Sad dolaze vijesti.“

On počne okretati dugme i radio zakriješti. Zatim dođe Milano s političkim vijestima koje je spiker

vrlo brzo govorio, kao da se žuri da što prije stigne do sportskih vijesti. „Sad vam donosimo prijenos iz Breše“, započne on izmijenjenim strastvenim glasom. „Jedan dio boraca poslan je već na put. Trg je tako pun ljudi da se jedva mogu micati –“

Aparat je pucketao. Onda kroz svu onu buku glasova jasno odjeknu zavijanje motora koje je odmah utihnulo. „Eno ga, jedan je odjurio“, uzbuđeno šapnu mesje Lember. „Vjerojatno alfa.“

Na terasi je sve utihnulo. Radoznali ljudi priđuše bliže ili se sa svojih stolova nagnuše prema njihovom. „Tko vodi?“

„Odviše je rano da bi se to moglo kazati“, autoritativno razjasni natkonobar. „Brza kola tek sad startuju.“

„Koliko kola je u trkama?“ upita Pejstr.

„Gotovo pet stotina.“

„Dobri bože!“ reče netko. „A na kojoj dužini?“

„Na pruži od šesnaest stotina kilometara, gospodine. Pri dobrom prosjeku – petnaest do šesnaest sati. Možda i manje. Ali u Italiji pada kiša. Iznad Breše bjesni nevrijeme.“

Prijenos je bio završen. Natkonobar odnese svoj aparat natrag u restoran, a Lilian se osloni na stolac. Činilo se da u tihom zlatnom popodnevnom svjetlu na terasi još trenutak gotovo vidljivo visi slika između tihog zveckanja komadića leda u čašama i štopotanjaporcelanskih tanjurića koji su, svrstani jedan na drugog, pokazivali koliko je gost popio – slika bez boje, prozirna kao kremenjašice u vodi tako da su se iza nje dali razabrati stolovi i stolci na Fukeovoj terasi – slika sivog trga, punog apstraktne buke, koja je uslijed brojnih jeka izgubila svoj individualni ton, i sablasti kola, jednih za drugima s dvije sićušne iskrice života u svakima, koje nisu htjele ništa drugo nego da riskiraju same sebe. „U Breši pada kiša“, reče ona. „Gdje zapravo leži Breša?“

„Između Milana i Verone“, odvrati Pejstr. „Hoćete li danas večerati sa mnom?“

Girlande su visile u krpama; kiša ih je potrgala. Mokre su zastave pljeskale o motke. Nevrijeme je bjesnjelo ne samo kao da se održava natjecanje na zemlji, već i još jedno drugo s nevidljivim kolima u oblacima. Umjetna i prirodna grmljavina izmjenjivale su se, urlanju kola odgovarale su munje i grmljavina odozgo. „Još pet minuta“, reče Toriani.

Klerfe je zgrbljen sjedio iza volana. Nije bio baš jako napet. Znao je da nema nikakvog izgleda, ali kod trka postoje uvijek iznenađenja, a kod dugačke trke brojne su slučajnosti.

Pomislio je na Lilian i na Targa Florio. Onda ju je bio zaboravio i mrzio ju je jer je za vrijeme trke odjednom pomislio na nju i jer ga je to smelo. Trke su bile važnije od nje. Sad je bilo drukčije. Nije više bio siguran u nju i mislio je na nju, ali nije sam sebi polagao računa o tome da je to sve ovisilo samo o njemu. Đavo bi ga znao je li još ona u Parizu, pomisli. Još je ujutro telefonski govorio s njome, ali u tom trenutku učinilo mu se sve beskrajno daleko. „Jesi li brzojavio Lilian?“

„Jesam“, odgovori Toriani. „Još dvije minute.“

Klerfe kimne. Kola se polako otkoturaše s tržnice Viale Venecia i zaustaviše se. Pred njima nije više stajao nitko. Onaj čovjek sa štopericom bio je za njih odsada za pola dana i pola noći najvažniji na svijetu. On bi to morao biti, pomisli Klerfe, ali on to više nije. Previše mislim na Lilian. Trebalo bi Torianija pustiti da vozi, ali sad je prekasno. „Dvadeset sekunde“, reče Toriani.

„Hvala bogu! Naprijed, do đavola!“

Starter mahnu i kola šiknuše naprijed. Za njima poletješe povici. „Klerfe“, viknu spiker, „startao je s Torianijem kao mehaničarom.“

Lilian se vratila u hotel. Osjećala je da ima groznicu, ali je odlučila da se na nju ne obazire. Često ju je imala, kadšto samo jedan stupanj, a kadšto i više. Zнала je što to znači. Ona pogleda u ogledalo i pomisli: čovjek bar uvečer ne izgleda tako ugašen, i nasmiješi se sama sebi zbog trika kojim se opet poslužila: neprijateljsku groznicu pretvorit će u večernjeg prijatelja koji će njezinim očima davati sjaj, a licu blago uzbuđenje povišene temperature.

Kad se odmakla od ogledala, opazi na stolu oba brzojava. Klerfe, pomisli, a srce joj zasta u panici. Ali što se moglo već tako brzo dogoditi? Časak je počekala buljeći u one male savijene i zalijepljene papire. Onda oprezno uzme prvoga i otvori ga. Bio je od Klerfea. „Startamo za petnaest minuta. Opći potop. Nemoj odletjeti, plamenče.“

Ona položi papir kraj sebe. Malo kasnije otvori drugi. Sad se još više bojala nego prvi put. To ju je uprava trke mogla obavijestiti o nezgodi, ali i taj je brzojav bio od Klerfea. Zašto to radi? pomisli ona. Zar ne zna da svaki brzojav u to vrijeme izaziva u čovjeku strah?

Ona otvori kovčeg da odabere haljinu za večeru. Netko zakuca. Vani je stajao hotelski sluga. „Ovdje je radio, madmoazel. Njime ćete lako naći Rim i Milano.“

On utakne žicu. „Evo još jedan brzojav.“

Koliko će ih još samo poslati? pomisli ona. Najbolje bi bilo da posadi detektiva u susjednu sobu da me kontrolira. Zatim potraži haljinu. Onu istu što ju je nosila u Veneciji. Bila je očišćena i nije više imala mrlja. Od onog dana je vjerovala da joj ta haljina donosi sreću i smatrala ju je talismanom. Čvrsto ju je držala u ruci, otvarajući posljednji brzojav. Nije bio od Klerfea. Netko je njemu čestitao. Kako je došao ovamo k njoj? Onako u polutama pročitа potpis Holman. Pročitala je i mjesto odakle je stigao: sanatorij Bela Vista.

Vrlo pomno položi list papira na stol. Danas je dan sablasti, pomisli i sjede na fotelju. Klerfe, koji sjedi ondje u sandučiću radija i sa svojim gromkim motorom čeka na to da ispuni sobu – a sad ovaj brzojav koji dopušta šutljivim licima da provire kroz prozor.

Bila je to prva vijest koju je dobila iz sanatorija. Ni ona sama nije nikad pisala. Nije htjela da piše. Željela je da to zauvijek ostavi za sobom. Bila je tako sigurna da se nikad neće vratiti, da je oproštaj bio upravo kao i smrt.

Drugo je vremena sjedila mirno. Onda okrene dugme radija. Bilo je vrijeme za vijesti. Odmah se javio Rim s djelom poplavom buke, imenima, poznatim i nepoznatim mjestima, gradovima, Mantova, Ravena, Bolonja, Akvila, sa satovima, minutama, s uzbuđenim spikerovim glasom koji je s dobivenim minutama postupao kao da su sveti Gral, koji je defekte na vodenim sisaljkaма, zaribanim klipovima i slomljenim dovodnim cijevima za benzin opisivao kao da opisuje svjetske nesreće i koji je tu utrku po vremenu utjerao poput oluje u polumračnu sobu, to bjesnilo za sekunde, ne za sekunde života, već da bi natjecatelji na mokroj cesti s deset tisuća zavoja i s mnoštvom koje bijesno viče za nekoliko stotina metara prije stigli u neko mjesto iz kojega opet odlaze, bijesno jureći kao da za njima zviždi atomska bomba. Zašto ja to ne razumijem, pomisli Lilian. Zašto ne osjećam ništa od one opojnosti milijuna ljudi koji te večeri i te noći stoje uz talijanske ceste? Ne bih li to morala jače osjećati? Nije li i moj vlastiti život sličan? Trka da prigrabim koliko god mogu, lov za fantomom koji juri preda mnom kao umjetni zec pred čoporom hrtova na psećim trkama?

„Firenca“, trijumfalno javi glas na radiju i počne nabrajati imena, vremena i marke automobila,

prosječne brzine i najveće brzine, a zatim s mnogo ponosa: „Budu li kola na čelu i dalje tako vozila, stići će natrag u Brešu u novom rekordnom vremenu!“

Lilian se trgne. U Brešu, pomisli. Natrag u mali pokrajinski grad s garažama, kavanama i trgovinama iz kojega su krenuli. Poigravaju se sa smrću, luduju kroz noć, umalo što u rano jutro ne klonu od užasnog umora, s krutim licima sličnim krinkama, pokriveni korom prljavštine pa jure dalje, dalje, kao da se radi o najvećoj stvari na svijetu – i sve to da bi se opet vratili u mali pokrajinski grad iz kojega su krenuli Iz Breše u Brešu.

Ona zatvori radio i priđe prozoru. Iz Breše u Brešu! Postoji li jači simbol za besmislenost? Zar im je život zato poklonio ono čudo zdravih pluća i srca, neshvatljive kemijske tvornice kao što su jetra i bubrezi, bijelu i meku masu u lubanji, fantastični ju od svih zvjezdanih sustava i sve to samo zato da to stave na kocku i da se, bude li ih pratila sreća, vrate iz Breše u Brešu? Užasne li ludosti!

Ona pogleda na lanac automobila koji je neprekidno klizio po keju. Ne vozi li svatko iz Breše u Brešu? Iz Tuluze u Tuluzu? Od zadovoljstva sa samim sobom do zadovoljstva sa samim sobom? Od varanja samog sebe do varanja samog sebe? i ja! pomisli. Vjerojatno i ja! Usprkos svemu! Ali gdje je moja Breša? Ona pogleda Holmanov brzojav. Ondje, odakle je dolazio, nije bilo Breše. Ni Breše ni Tuluze. Ondje je postojala samo nečujna neumoljiva borba, borba za disanje na vječnoj granici. Ondje nije bilo zadovoljstva sa samim sobom ni varanja samog sebe.

Ona se okrenu. Neko je vrijeme hodala po sobi. Dodirivala je svoje haljine, a onda joj se odjednom učini kao da u njima curi pepeo. Podigne svoje četke i češljeve i opet ih položi na njihovo mjesto, i ne znajući da ih je držala u ruci. Što sam li ja to učinila? pomisli. I što to činim? Kao sjena joj kroz prozor uđe slutnja da je počinila strašnu zabludu kojoj nije mogla izbjeći i koja je sad bila neopoziva.

Onda se počne odijevati za večeru. Brzojav je još ležao na stolu. U svjetlu svjetiljki činio se svjetliji od svega ostalog u sobi. S vremena na vrijeme bi pogledala na nj. Čula je žubor rijeke i osjećala miris vode i lišća na drveću. Što li sad rade tamo gore? pomisli i počne se prvi put sjećati. Što rade dok Klerfe juri tamnim cestama pred Firencom za svojim reflektorima? Neko je vrijeme oklijevala – a zatim dohvati telefon i reče broj sanatorija.

„Dolazi Siena“, viknu Toriani. „Benzin, izmijeniti gume!“

„Kada?“

„Za pet minuta. Prokleta kiša!“

Klerfe razvuče lice. „Nemamo je samo mi. I drugi je imaju. Pripazi gdje je depo.“

Kuće učestaše. Reflektori su ih trgali iz pljuska i tame. Posvuda su stajali ljudi s kišnim ogrtačima s kišobranima. Pojaviše se bijeli zidovi, ljudi koji su odskakivali u stranu, kišobrani koji su poput gljiva teturali u oluji, dok su kola klizila u stranu. –“Depo!“ viknu Toriani.

Kočnice stegoše, kola se za tresoše i zaustaviše. „Benzina, vode, gume, naprijed!“ viknu Klerfe u jeku koja se još čula, iako je motor već prestao raditi. Ta mu je jeka tutnjala u ušima koje kao da su bile poput praznih starih dvorana za vrijeme oluje.

Netko mu dade čašu limunade i nove naočale. „Na kojem smo mjestu?“ upita Toriani.

„Sjajno! Na osamnaestom mjestu.“

„Ušljivo“, reče Klerfe. „A drugi?“

„Veber na četvrtom, Marketi na šestom, Friderio na sedmom mjestu. Konti je ispao.“

„Tko je na prvom?“

„Saketi s deset minuta prednosti pred Lotijem.“

„A mi?“

„Devetnaest minuta iza njega. Ne brinite – tko je u Rimu bio prvi, taj nikad ne dobiva utrku. To svatko zna!“

Odjednom se pred njima pojavi redatelj trka Gabrieli. „Bog je to tako udesio!“ izjavi on. „Majko gospodnja, slatka krvi Isusova, ti to također znaš!“ stade moliti. „Kazni Saketija jer je prvi! Samo mali lom benzinske sisaljke i ništa više. Odmah i za Lotija jedan! Vi arkandeli, zaštitite –“

„Kako ste došli ovamo?“ upita Klerfe. „Zašto nas ne čekate u Breši?“

„Gotovo!“ viknuše monter.

„Naprijed!“

„Da čekam? Jeste li ludi?“ započe redatelj. „Letim –“ Motor mu strgnu riječi s usta. Kola zatutnjaše, ljudi jurnuše u stranu, a traka ceste za koju su bili zalijepljeni poče opet svoje beskrajne zapletaje. Što sad radi Lilian? pomisli Klerfe. Očekivao je da će mu brzojaviti u depo, ni sam nije znao zašto, ali brzojavi mogu zakasniti. Možda jedan čeka u idućem depou? Onda opet noć, svjetla, ljudi čije povike nije čuo u urliku motora, kao da su likovi iz nijemog filma, i naposljetku još samo cesta, ta zmija koja trči oko zemlje i ona mistična životinja koja se derala ispod poklopca motora.

XVIII

Razgovor je vrlo brzo došao. Lilian ga je očekivala tek za nekoliko sati, ponajprije zato jer je poznavala francuski telefon, a zatim jer je osjećala da se sanatorij nalazi vrlo daleko, kao da leži na nekoj drugoj zvijezdi.

„Sanatorij Bela Vista.“

Lilian nije znala pozna li taj glas. Možda je to još uvijek bila gospođica Heger. „Gospodina Holmana, molim“, i osjeti kako joj sirce odjednom žestoko kuca.

„Samo trenutak.“

Osluškivala je gotovo nečujno zujanje žice. Činilo se da moraju tražiti Holmana. Ona pogleda na sat. U sanatoriju je to bilo poslije večere. Čemu sam toliko uzbuđena, kao da dozivam mrtvaca? pomisli ona.

„Holman. Tko je tamo?“

Prestraši se, tako je jasan bio glas. „Lilian“, šapnu.

„Tko?“

„Lilian Denkerk.“

Holman je časak šutio. „Lilian“, reče zatim kao da ne vjeruje. „Gdje ste?“

„U Parizu. Vaš brzopjav za Klerfea stigao je ovamo. Poslali su mi ga iz njegova hotela. Ja sam ga zabunom otvorila.“

„Vi niste u Breši?“

„Nisam“, reče ona i osjeti laku bol. „Nisam u Breši.“

„Zar to Klerfe nije htio?“

„Ne, nije.“

„Ja sjedim uz radio!“ reče Holman. „A i vi, dakako!“

„Da, Holmane.“

„On divno vozi. Trke su još potpuno otvorene. Poznajem ga ja, on čeka. Prepušta drugima da unište svoja kola. Prije ponoći neće pojuriti, možda čak malo kasnije – ne, oko ponoći, mislim. To je trka protiv sata, to znate. On sam nikad ne zna gdje je i upravo to ubija. Dozna je samo kad uzima benzina, a ono što tom prilikom čuje možda je već zastarjelo. To je trka u neizvjesnost – razumijete li me, Lilian?“

„Razumijem, Holmane. Trka u neizvjesnost. A kako je vama?“

„Dobro. Vremena su fantastična. Prosječne brzine stotinu dvadeset i više kilometara. Pri tome mnogi od velikih motora tek sad izlaze na dulje ravne staze. Prosječne brzine, Lilian, ne najveće brzine!“

„Da, Holmane. Jeste li dobro?“

„Vrlo dobro. Mnogo bolje, Lilian. Koju stanicu slušate? Uzmite Rim, Rim je sad bliže trci nego Milano.“

„Imam Rim. Drago mi je da ste bolje.“

„A vi, Lilian?“

„Vrlo dobro. I –“

„Možda je dobro što niste u Breši jer je ondje oluja i pada kiša – premda, ja ne bih izdržao, već bih stajao ondje. Kako vam je, Lilian?“

Znala je što misli. „Dobro“, odgovori. „A kako je gore?“

„Kao uvijek. U tih nekoliko mjeseci malo se izmijenilo.“

U nekoliko mjeseci, pomisli ona. Nisu li to bile godine? „A kako je –“ ona zastane, ali odjednom je znala da je samo zbog toga nazvala – „kako je Borisu?“

„Kome?“

„Borisu.“

„Borisu Volkovu? Rijetko ga vidimo. Ne dolazi više u sanatorij. Mislim da mu je dobro.“

„Jeste li ga uopće kada vidjeli?“

„Jesam, dakako. Istina je da su tome već dva ili tri tjedna. Šetao je sa psom, onim ovčarskim psom kojeg poznajete. Nismo razgovarali. Kako je tamo dolje? Je li onako kako ste vi to sebi zamišljali?“

„Otprilike tako“, reče Lilian. „Uvijek se radi o tome što čovjek stvori iz toga. Ima li gore još snijega?“

Holman se nasmije. „Nema ga više. Livade cvjetaju. Lilian –“ on umetne stanku – „ja ću za nekoliko tjedana izaći oдавде. Ne varam vas. Dalaj Lama mi je rekao.“

Lilian mu nije vjerovala. I njoj su to rekli pred nekoliko godina. „Pa to je divno“, odvrati ona. „Onda ćemo se ovdje ponovo vidjeti. Hoćete li da rekнем Klerfeu?“

„Radije nemojte. Praznovjeran sam. Eto – sad dolaze nove vijesti! i vi ih morate slušati! Do viđenja, Lilian!“

„Do viđenja, Holmane!“

Htjela je da još doda nešto o Borisu, ali nije. Neko je vrijeme promatrala crnu slušalicu, a onda je pomno spusti, obuzeta svojim mislima. Nije ih osjećala sve dok nije opazila da plače. Kako sam samo luda! pomisli i ustane. Za sve treba platiti. Ta zar sam mislila da sam to već učinila?

„Riječ sreća je u naše vrijeme dobila pretjerano značenje“, reče vikomt de Pejstr. „Postojala su stoljeća u kojima je bila nepoznata. Nije spadala u život. Pročitajte kinesku literaturu najbolje epohe, indijsku, grčku. Umjesto emocije, u kojoj riječ sreća ima svoj korijen, tražili su u ono vrijeme izjednačeni, intenzivni osjećaj življenja. Ondje gdje se taj osjećaj gubi, počinju krize, zamjene s emocijom, romantika i luckasti nadomjestak u traženju sreće.“

„Nije li i ono drugo također nadomjestak?“ upita Lilian.

„Dostojniji čovjeka“, odvrati Pejstr.

„Zar je jedno bez drugoga nemoguće?“

On je zamišljeno pogleda. „Gotovo uvijek. Kod vas, vjerujem, nije. To me fascinira. Vi imate oboje. To mora imati kao pretpostavku stanje tako čistog očaja da su imena za to, a i imena za očaj potpuno ravnodušna. To stoji onkraj anarhije na polarnom platou osamljenosti bez ikakve tuge. Kod vas su se,

držim, tuga i pobuna već odavno uzajamno uništile. Zato male stvari imaju jednaku vrijednost kao i velike. Detalj se počinje blistati.“

„Diže se osamnaesto stoljeće“, reče Lilian napola podrugljivo. „Niste li vi njegov posljednji potomak?“

„Njegov posljednji poštovalac.“

„Zar su ljudi ikad više govorili o sreći nego onda?“

„Samo u lošim periodima, a i onda su doduše o tome govorili i zanosili se time, ali su sve u svemu bili praktičniji.“

„Sve dok nije došla giljotina.“

„Dok nije došla giljotina i dok ljudi nisu izumili pravo na sreću“, potvrdi Pejstr. „Giljotina dolazi uvijek.“

Lilian ispi svoju čašu. „Nije li sve to dugačak uvod onom prijedlogu koji mi opet želite staviti: da postanem vašom metresom?“

Pejstr ostade miran. „Nazovite to tako ako hoćete. To je prijedlog da vam dam okvir koji trebate. Ili bolje reći, onaj okvir koji bi vam prema mom mišljenju pristajao.“

„Kao okvir za dragulj?“

„Kao okvir za veoma dragocjen dragulj.“

„Dragulj od čistog očaja?“

„Od plavičasto bijele samoće. I plavičasto bijele hrabrosti, madmoazel. Svaka čast! i oprostite mi moju upornost. Dijamanti takve vatre su rijetki.“ Pejstr se nasmiješi: „Možda biste sad opet htjeli da čujete posljednje vijesti o trkama iz Italije?“

„Ovdje? U Maksimu?“

„Zašto ne? Albert, majstor ovoga mjesta, uspio je ispuniti već i posve druge želje, samo ako je htio. A za vas će htjeti. Vidio sam; Albert ima izvrsne oči.“

Orkestar je, po tradiciji, počeo svirati melodije iz „Vesele udovice. Konobari ukloniše posude sa stola. Albert posla na njihov stol bocu konjaka koja nije bila ni prašna ni ukrašena Napoleonovim monogramom, već je imala samo malu pločicu ispisanu rukom. „Rekao sam vam da on ima izvrsne oči“, izjavi Pejstr. „Okušajte malo od toga konjaka, dakako, tek pošto ste obavili uobičajene ceremonije zagrijavanja, udisanja bukea i razgovora o njemu. Nadziru nas.“

Lilian ispije čašu, a da je nije zagrijala u ruci niti pomirisala. Pejstr se nasmije. Albert, iz svoga kuta, pošalje sjenu smiješka u znak potvrde. Za tim smiješkom je nekoliko minuta stigao konobar s malom bocom framboaza. On postavi na stol manje čaše i utoči. Smjesta zamirisa na voćnjake u ranome ljetu. „Stara malinova rakija“, pobožno će Pejstr. „Još rjeđa.“

Lilian pomisli: što bi učinio kad bih mu sad tu malinovu rakiju izlila u degenerirano lice? On bi vjerojatno i to razumio pa na račun toga izgovorio kakvu ljupku rečenicu. Nije ga prezirala. Naprotiv, učinio joj se ugodnim kao blago sredstvo za spavanje, pa ga je pažljivo slušala. On je za nju utjelovljivao drugu stranu života. On je životni strah sublimirao u kult estetskog cinizma i pokušavao da iz opasnih planinskih staza učini puteve u perivoju. To nije ništa mijenjalo. Kad je već jednom nešto slično čula? Dakako, kod Levalija na Siciliji. Da bi se tako živjelo, potreban je novac i malo srca. Ti ljudi ne voze iz Breše u Brešu. Oni ostaju u Breši i izjavljuju sami sebi da se nalaze u Versaju osamnaestog stoljeća.

„Sad moram ići“, reče ona.

„Kako to često kazujete“, odvrati Pejstr. „To vas čini neodoljivom. Je li to vaša najmilija riječ?“

Ona ga pogleda. „Kad biste vi znali kako bih ja voljela ostati“, reče zatim polagano. „Što se mene tiče, siromašna, sama, samo da ostanem! Da ostanem! Sve drugo je laž i hrabrost straha.“

Dala je da je odveze pred hotel. Noćni vratar joj sav uzbuđen pođe u susret. „Gospodin Klerfe je na dvanaestom mjestu! Pretekao je šest suparnika. Spiker je rekao da je upravo divan noćni vozač.“

„To i jest.“

„Čašu šampanjca da proslavimo?“

„Nikad se ne smije prerano slaviti. Vozači na trkama su praznovjerni.“

Lilian je neko vrijeme sjedila u malom tamnom predvorju.

„Nastavi li tako, bit će sutra ujutru opet u Breši“, reče noćni vratar.

„I to“, odvrati Lilian i ustane. „Idem da popijem još kavu na Bulevar Mišelu.“

Ondje su s njome postupali kao sa stalnim gostom. Konobar ju je čuvao, Žerar je čekao na nju, a cijelo kolo studenata okružilo ju je kao neka vrst počasne garde.

Žerar je imao dobro svojstvo da bude neprekidno gladan; to joj je dalo vremena da razmišlja dok je jeo. Voljela je gledati na ulicu kojom je klizio život s vrućim i bezutješnim očima. Kad gledaš u tu beskrajnu struju, bilo je teško vjerovati da svaki pojedini od njih ima neumrlu dušu. Kamo kreću sve te duše kasnije? Raspadaju li se kao i tijela? Ili kao sablasti lutaju u večerima želja, naslade i očaja, trunući, pune nečujnog zaklinjanja, da smiju ostati ono što su bile, da ne postanu gnojem duša za druge koji se upravo sada iza tisuća prozora nemarno začinju?

Žerar je naposljetku prestao jesti. Posljednje jelo bio je izvrstan pon-l'evek sir. „Kako samo surov proces primanja hrane koja se sastoji od pečenih komadića životinjskih lešina i napola istrunulih mliječnih proizvoda podstiče pjesničke kvalitete duše da pjevaju himnu!“ izjavi on. „To me uvijek iznova čudi i tješi!“

Lilian se nasmije. „Iz Breše u Brešu“, reče.

„Ne razumijem tu jasnu i jednostavnu rečenicu, ali mi se čini prilično neoboriva.“ Žerar ispije kavu. „Ona je čak duboka. Iz Breše u Brešu! Tako ću nazvati svoju narednu knjigu pjesama. Noćas ste šutljivi.“

„Nisam šutljiva. Samo nemam riječi.“

„Iz Breše u Brešu?“

„Otprilike tako.“

Žerar kimne i omiriše svoj konjak. „To je rečenica koja postaje sve bolja. Ona vodi do obilja banalnosti koje odjednom sve postaju duboke kao rudarska okna, pa su možda još i sad takve.“

„Ja znam još jednu k tome“, reče Lilian: „Sve je isto.“

Žerar položi čašu na stol. „S maštom ili bez nje?“

„S punom maštom.“

On olakšano kimne. „Na trenutak sam se poplašio da ste deprimirani i da ćete sad izvući kakvu glupost iz praonice rublja.“

„Upravo protivno – to je spoznaja koja u najvišoj mjeri usrećuje.“

„Pojedinosti su ono isto što i cjelina, ali cjelina je nešto više. Ova boca s vinem je isto tako zamamna kao i Rafael, a u onoj bubuljičavoj studentici tamo sigurno luta djelić Medeje i Aspazije. Život bez perspektiva: sve je jednako važno i nevažno, sve je u prvom redu, sve je bog. Jeste li to mislili?“

upita Žerar.

Lilian se nasmiješi. „Kako ste brzi!“

„Prebrz.“ Žerar istegne lice u gorku grimasu. „Odviše brz da to doživim.“ On povuče veliki gutljaj konjaka. „Ako ste to zaista doživjeli“, stane docirati, „onda vam preostaju samo tri stvari.“

„Tako mnogo?“

„Da odete u budistički samostan, da poludite, ili da umrete od svoje vlastite ruke. Sposobnost da sami ugasimo svoj život jeste, kako znate, jedna od onih triju sposobnosti što ih imamo pred životinjama.“

Lilian nije upitala koje su one druge dvije. „Postoji naime još četvrto“, reče. „Naša je nesreća da vjerujemo kako imamo pravo na život. Nemamo ga. Ako to spoznamo, zaista spoznamo, mnogo gorkog meda odjednom postaje slatko.“

Žerar šutke pozdravi, ispruživši ruke. „Tko ništa ne očekuje, taj se nikad ne razočara. To je posljednja od manjih mudrosti.“

„Za večeras je posljednja“, odvrati Lilian i ustane. „Najljepše mudrosti umiru preko noći! Koliko li se lešina redovito pomete narednoga jutra! i Čudo, što sve čovjek izgovori nakon zalaska sunca! Sad moram otići.“

„To uvijek kažete, ali se vraćate.“

Ona ga zahvalno pogleda. „Zar ne? čudno, samo pjesnici to znadu.“

„Ni oni ne znaju, oni se samo nadaju.“

Polako je krenula duž keja de Gran-Ogisten do keja Volter i natrag kroz one male ulice iza kejova. Nije se bojala noću hodati sama; ljudi se nije bojala.

U Ri de Sen ugleda kako neko leži na zemlji. Pomislila je da je to pijana žena i prošla kraj nje, ali je nešto u držanju te žene, koja je raskrečeno ležala pola na pločniku, a pola na kolniku, prisili da se vrati. Htjela ju je bar potpuno povući na pločnik da je zaštititi od automobila.

Žena je bila mrtva. Oči su joj bile otvorene, pa su se u polusvijetlu ulične svjetiljke ukočeno zapiljile u nju. Kad joj je podigla ramena, glava joj uz mukli zvuk pade na pločnik. Lilian prigušeno krikne. U prvi je tren pomislila da je mrtvoj ženi nanijela bol. Pogleda joj u lice; bilo je beskrajno prazno. Nemoćno se ogleda; nije znala što da radi. Nekoliko prozora bilo je osvijetljeno, a iza jednog većeg, zastrtog, čula je glazbu. Između kuća stajalo je nebo vrlo visoko, bez zvijezda. Netko zovnu odnekuda. Lilian ugleda da joj se približuje neki muškarac. Trenutak je oklijevala, a onda mu brzo pođe u susret. „Žerar!“ reče začuđeno i olakšano. „Odakle ste znali?“

„Pošao sam za vama. To je pravo pjesnika za proljetnih večeri –“

Lilian zatrese glavom. „Ondje leži mrtva žena! Dodite!“

„Sigurno je pijana. Bez svijesti.“

„Nije, mrtva je. Ja znam kako čovjek izgleda kad je mrtav.“ Osjetila je da joj se Žerar opire. „Što je?“

„Ne želim imati nikakva posla s time“, reče pjesnik smrti.

„Ta ne možemo je ostaviti da leži na cesti.“

„Zašto ne? Mrtva je. Ono što sada dolazi tiče se samo policije. Ne želim da budem upleten u to, a ne biste ni vi to trebali. Policija će posumnjati da ste je vi ubili. Dodite!“

On povuče Lilian za ruku, ali ona osta stajati. Gledala je u lice koje više nije ništa znalo i koje je znalo sve što ona nije znala. Mrtva žena izgledala je strašno osamljena. Jednu je nogu privukla ispod karirane suknje. Vidjele su se čarape, smeđe cipele, napol otvorene ruke, kratka smeđa kosa i tanki lančić oko vrata.

„Dodite!“ šapnu Žerar. „Ovdje će biti samo teškoća! Nije šala imati posla s policijom! Možemo odnekuda telefonirati. To je sve što treba da učinimo.“

Ona pusti da je odvuče. Žerar je hodao tako brzo da ga je jedva uspjela slijediti. Kad su stigli do kejova, opazi da je veoma blijed. „Posve je druga stvar stajati sučelice smrti nego govoriti o njoj?“ dobaci ona s gorkom porugom. „Odakle možemo telefonirati? Iz moga hotela?“

„Onda će nas noćni vratar slušati.“

„Mogu ga poslati da nešto donese.“

„Dobro.“

Vratar joj dođe u susret sav sjajući. „On je sada na desetom mjestu, ali će –“

Onda ugleda Žerara i zašuti s izrazom predbacivanja. „To je Klerfeov prijatelj“, reče Lilian. „Imate pravo, to moramo sad proslaviti. Donesite bocu vina. Je li telefon ovdje?“

Vratar pokaza na svoj stol i ode.

„Sada!“ reče Lilian.

Žerar je već tražio po telefonskoj knjizi. „Imenik je star.“

„Policija ne mijenja svoje brojeve.“

Na desetom mjestu, pomisli Lilian. On još uvijek vozi i vozi, iz Breše u Brešu, a međutim –

Čula je Žerara gdje govori. Vratar je došao s čašama i bocom šampanjca. Čep pukne kao puška; vratar je odviše radosno putem stresao bocu. Žerar prestrašeno prekinu razgovor. „Ne, to nije bio hitac“, razjasni zatim i položi slušalicu. „Mislim da bi trebalo nešto popiti“, reče Lilian. „U ovom času ne bih imala ništa drugo osim ovog. Vratar je već od večeras čekao na to da otvori bocu. To sigurno nije svetogrđe.“

Žerar zatrese glavom i pohlepno ispije. Zatim pogleda telefon. Lilian je opazila da se boji da bi policija mogla saznati odakle je telefonirao. „Mislili su da je netko pucao“, reče on. „Ali to je bio samo čep. Zašto su tragične stvari često tako strašno smiješne?“

Lilian mu dade bocu da natoči.

„Moram otići“, reče on.

„Ovaj put morate vi otići. Laku noć, Žerar.“

On pogleda bocu. „Mogu je ponijeti sa sobom ako vi više nećete.“

„Ne, Žerar. Ili jedino ili drugo.“

Ona opazi kako je brzo iščezao kroz vrata. Sad dolazi noć, samoća, pomisli i preda bocu vrataru. „Popijte to. Je li radio još gore?“

„Razumljivo, madmoazel.“

Ona se uspne stepenicama. Radio je svjetlucau u tami. Ona zapali svjetlo, očekujući neko vrijeme na prozoru hoće li stići policijska kola. Nije v'djela ništa. Polako se razodjenu. Razmišljala je bi li preko noći objesila oko sebe haljine, svoje saveznike, ali to ipak ne učini. Prošlo je vrijeme za takvu pomoć, pomisli. Prošla je i prilika. No ipak je ostavila jednu svjetiljku da gori i uzela tabletu za spavanje.

Probudila se je kao da su je odnekle izbacili. Kroz zastore je bilo sunce svojim zrakama opremirenu električnu žarulju. Telefon je drečao. Policija, pomisli ona i podigne slušalicu.

Bio je Klerfe. „Upravo smo stigli u Brešu!“

„Da, u Brešu.“ Ona otrese ostatke sna koji je već padao u zaborav. „Prošao si dakle!“

„Šesti.“ Klerfe se nasmije.

„Šesti! To je divno!“

„To je besmislica! Sutra se vraćam. Sad moram spavati. Toriani spava već ovdje na stolcu.“

„Da, spavaj. Dobro je da si nazvao.“

„Hoćeš li poći sa mnom na Rivijeru?“

„Hoću, ljubljani.“

„Poczekaj me.“

„Hoću, ljubljani.“

„Nemoj otputovati prije nego što dođem.“

A kamo bih mogla otputovati, pomisli ona. Zar u Brešu? „Čekam te“, odvrati.

Oko podne je prošla kroz Ri de Sen. Ulica je bila kao i uvijek, jednaka. Potražila je u novinskim stupcima, ali nije ništa našla. Činjenica da je jedan čovjek umro bila je odviše beznačajna za novinsku bilješku.

XIX

„Kuću sam kupio davno prije rata“, reče Klerfe. „U ono vrijeme mogao sam budzašto kupiti pola Rivijere. Nikad nisam stanovao u njoj, već sam u kući ostavio samo nekoliko stvari. Kako vidiš, građena je u odvratnom stilu, ali se sva ta sadrena ornamentika dade skinuti, a kuća modernizirati i urediti.“

„Zašto? Kaniš li zaista ovdje stanovati?“

„Zašto ne?“

Lilian pogleda iz polumračne sobe u vrt na čije se putiće, posute šljunkom, spustio sumrak. More se odavde nije moglo vidjeti. „Ali Klerfe!“ reče ona, nasmiješivši se. „Možda ćeš stanovati ovdje kad ti bude šezdeset pet godina! Prije ne. Nakon radinog života u Tuluzi. Onda ovdje možeš ugodno provoditi život francuskog rentijera ako hoćeš, nedjeljom ručati u hotelu de Pari i odlaziti na izlet u Kasino.“

„Vrt je velik, a kuća se dade izgraditi“, odvrati Klerfe, ne dajući se smesti. „Novaca imam. Mile Milje su se pokazale milostive. Nadam se da ću i na utrka u Monaku nešto dodati k tome. Zašto ti se čini da se ovdje ne bi moglo stanovati? Gdje bi inače željela živjeti?“

„Ne znam, Klerfe.“

„Čovjek zna takve stvari. Bar otprilike.“

„Ja ne znam“, odvrati Lilian obuzeta lakom panikom. „Nigdje. Kad čovjek želi negdje živjeti, onda to znači da želi negdje i umrijeti.“

„Klima je ovdje zimi stotinu puta bolja nego u Parizu.“

„Zimi!“ reče Lilian kao da govori Sirius i Styx i vječnost.

„Zima će ubrzo doći. Moramo skoro početi s pregradnjom, ako je želimo dovršiti.“

Lilian se ogleda po mračnoj prostoriji. Nije to bilo prvi put što su o tome govorili. Ne želim da me ovdje zatvore, pomisli ona i upita: „Zar ne moraš zimi raditi u Tuluzi?“

„To mogu i povrh toga; ja bih samo htio da ti uskoro počneš živjeti ondje gdje je za tebe najbolja klima.“

Što me se tiče klima, pomisli Lilian, i sva očajna reče: „Najbolju klimu ima sanatorij.“

Klerfe je pogleda. „Moraš li se onamo vratiti?“

Šutjela je.

„Želiš li se vratiti onamo?“ upita on.

„Što da ti odgovorim na to? Nisam li ovdje?“

„Jesi li pitala liječnika? Jesi li ovdje dolje upitala kojeg liječnika?“

„Ne trebam pitati.“

On je sumnjičavo pogleda. „Zajedno ćemo upitati liječnika. Pronaći ću najboljeg liječnika u Francuskoj pa ćemo ga upitati.“

Lilian mu ne odgovori. Zar još i to, pomisli. Klerfe ju je već i prije nekoliko puta upitao odlazi li k liječniku, ali nije nikad ustrajao na tome da čuje više osim njenog uvjeravanja da odlazi. Ovo je bilo

nešto drugo. To je bilo u vezi sa kućom, budućnošću, ljubavi, brižljivošću, sa svim onim lijepim imenima koja za nju više nisu postojala jer su samo otežavala umiranje. Uskoro će pokušati da je smjesti u bolnicu.

Pred prozor počeo cvrkutati neka ptica. „Iziđimo“, reče Klerfe. „Priznajem da je svjetlo s tog šarenog lustera užasno, ali sve se može izmijeniti.“

Vani se veče naslonilo na zidove sa sadrenim ornamentima. Lilian duboko odahnu. Bilo joj je kao da je pobjegla. „Istina je“, reče Klerfe, „da ti uopće ne želiš sa mnom živjeti, Lilian! Ja to znam.“

„Ta ja živim s tobom“, nemoćno odvrati ona.

„Ti živiš sa mnom kao netko koga sutra više neće biti. Kao netko koji je uvijek na odlasku.“

„Nisi li i ti tako htio?“

„Možda – ali sad više neću. Jesi li ikad htjela drukčije živjeti sa mnom?“

„Nisam“, tiho odgovori ona. „Ali ni s bilo kim drugim, Klerfe.“

„Zašto ne?“

Ona je prkosno šutjela. Čemu je pita te luđe stvari? „Ta o tomu smo već govorili. Zašto da opet govorimo?“ naposljetku upita.

„Jedan se odnos može izmijeniti. Zar je ljubav nešto što je toliko dostojno prezira?“

Ona zatrese glavom i on je pogleda. „Nisam nikad u svom životu za sebe želio nešto osobito, Lilian. Sad želim. Želim tebe.“

„Pa ti me imaš!“

„Nemam potpuno. Nemam dovoljno.“

On me želi svezati, zatvoriti, pomisli ona, a k tome se ponosi time, i to naziva brakom, skrbi, ljubavi. Možda to i tako jest. Ali zašto ne shvati da me upravo ono čime se on ponosi tjera od njega? Sva puna mržnje pogleda malu vilu s njezinim putovima posutim šljunkom. Zar je zato pobjegla odozgo da završi ovdje? Ovdje ili u Tuluzi ili u Breši? Gdje je ostala pustolovina? Gdje je ostao Klerfe? Što ga je izmijenilo? Zašto se tome ne smiju? Što im drugo i preostaje?

„Mogli bismo bar pokušati“, uporno će Klerfe. „Ne bude li išlo, prodat ćemo kuću.“

Nemam više vremena da bilo što pokušavam, pomisli Lilian. I nemam više vremena da vršim eksperimente s kućnom srećom. To me čini žalosnom. Moram otići! Čak nemam ni vremena za takve razgovore. Sve sam ja to poznavala u mnogo boljem obliku, gore u sanatoriju, kod Borisa, pa sam i odande pobjegla.

Odjednom se smiri. Nije još znala što će učiniti, ali okolnost da bi mogla pobjeći učinila je sve manje nepodnošljivim. Nije se bojala nesreće. Odviše je dugo živjela s njome, a nije se bojala ni sreće kao mnogi ljudi koji misle da će je naći – bojala se samo osrednjosti.

Uvečer je bio vatromet iznad mora. Noć je bila vedra, veoma duboka, a kako se na obzorju spajalo more i nebo, rakete su se dizale i padale kao da su ispaljene u beskraj i kao da s druge strane zemlje padaju u prostor bez granica.

Lilian se sjećala posljednjeg vatrometa. Bilo je to u Bergerovom planinarskom domu, uvečer prije njezina bijega. Nije li sad opet stajala pred bijegom? Čini se da se sve odluke mog života odvijaju pod svjetlom vatrometa, podrugljivo pomisli ona. Nije li sve to što se već dosad dogodilo upravo ono isto? Vatromet koji je sad počeo blijedjeti i pretvarati se u pepeo i prah? Ona se ogleda. Još ne, pomisli sva

puna straha. Ne već sada! Nije li uvijek pred krajem postojao bar jedan posljednji veliki plamen u kojemu se sve širom rasipa u velikom finalu?

„Nikad još nismo igrali“, reče Klerfe. „Jesi li ti uopće ikad igrala? Mislim u igračnici.“

„Nikada.“

„Onda bi trebalo pokušati. Imaš dakle još nevine ruke i morala bi dobiti. Hoćemo li se odvesti u igračnicu? Jesi li umorna? Već su dva sata.“

„Rano jutro! Tko je u to vrijeme umoran?“

Polako su se provezli kroz zvjezdanu noć. „Naposljetku je toplo“, reče Lilian.

„Mogli bismo ostati ovdje dok i u Parizu ne počne ljeto.“

Ona se nasloni na nj. „Zašto ljudi ne žive vječno, Klerfe? Bez smrti?“

On joj rukom ogrli ramena. „Da, zašto ne žive? Zašto starimo? Zašto ne možemo živjeti kao da nam je trideset, sve dok ne doživimo osamdesetu, a onda odjednom umremo?“

Ona se nasmije. „Meni još nije trideset godina.“

„To je istina“, kimne Klerfe i ispusti je iz ruku. „To uvijek zaboravljam. Nekako osjećam da si ta tri mjeseca postala najmanje za pet godina starija, tako si se promijenila. Postala si za pet godina ljepša i za deset godina opasnija.“

Najprije su igrali u velikim dvoranama, a zatim, kad su se ove ispraznile, u manjim u kojima su ulošci bili viši. Klerfe počeo dobivati. S početka je igrao trant e karant, a zatim je prišao ruletnom stolu za kojim je maksimum bio veći nego za drugim stolovima. „Ostani iza mene“, reče Liliani. „Donosiš mi sreću.“

Klerfe je stavljao na dvanaest, na dvadeset dva i na devet. Malo pomalo je gubio dok mu na kraju nije preostalo samo toliko žetona da još jednom stavi maksimum. Stavio je na crveno. Crvena dobije. On izvuče polovinu dobitka i ostatak ostavi na crvenom. Crveno je i opet izašlo. Stavio je maksimum. Crveno je izašlo još dva puta. Pred Klerfeom se skupila hrpa žetona. To je pobudilo pažnju ostalih igrača u dvorani. Stol je bio okružen sa svih strana igračima. Lilian opazi kako joj se Fiola približuje. On joj se nasmiješi i postavi na crno. I opet izađe crveno. Za iduće igre bila je crna boja sa svih strana popločena maksimalnim ulošcima. Oko stola su se nagurali igrači u tri reda. Gotovo svi su igrali protiv Klerfea. Samo neka mršava starica u večernjoj haljini od svijetloplavoga voala stavila je zajedno s njim na crveno.

U dvorani utihnu sve. Kuglica zaštropoće. Starica kihnu. Opet crveno!

Fiola daje Klerfeu znak da prestane. Serija se jednom ipak morala prekinuti. Klerfe zatrese glavom i dalje ostavi maksimum na crvenom.

„Il est fou“, ⁸ reče netko iza Lilian.

U tom momentu starica, koja je već povukla svoj dobitak, gurnu opet sve na crveno. Čulo se kako u tišini duboko diše. Zatim utihnu. Pokušala je da potisne drugi podražaj na kihanje. Ruka joj je poput žutih čaporaka ležala na zelenom suknu. Kraj sebe je imala malu zelenu kornjaču kao talisman.

Ponovo crveno! Starica eksplodira. „Formidable“, ⁹ reče žena iza Lilian. „Tko je to?“

Gotovo nitko više nije stavljao na brojke. Posvuda se proširila glasina o seriji. Čitava baterija velikih žetona skupila se u svrstanim tornjevima na crnome. Crveno je došlo sedam puta. Boja se morala

napokon izmijeniti. Klerfe je jedini i dalje stavljao na crveno. Starica je onako uzbuđena u posljednjem trenutku položila kao svoj ulog kornjaču. I prije nego što je umjesto nje mogla staviti novac, dvoranom prođe šapat. Crveno je opet izašlo.

„Madam, ne možemo vam udvostručiti kornjaču“, reče krupije i gurne natrag preko stola kornjaču koja je iz oklopa virila svojom mudrom prastarom glavom.

„Ali moj dobitak!“ zakriješti starica.

„Oprostite, madam, ali vi niste stavili svoj ulog, a niste ga ni najavili.“

„Ta vi ste vidjeli da sam htjela staviti! To je dovoljno.“

„Morali ste ili staviti ili najaviti ulog prije nego što je kuglica pala.“

Starica se ogorčeno ogleda. „Faites vos jeux“, ¹⁰ ravnodušno će krupije.

Klerfe ponovo položi na crveno, a starica zlovoljno na crno. Svi ostali staviše također na crno. Fiola stavi na šest i na crno. Crveno je još jednom izašlo. Klerfe povuče svoj dobitak. Onda gurne krupijeu nekoliko žetona i ustane.

„Zaista si mi donijela sreću“, reče on Liliani i ostade stajati dok se kuglica nije smirila. Izašlo je crno. „Vidiš li“, reče, „kadšto čovjek ima šesto čulo.“

Ona se nasmiješi. Kad bi ga bar imao u ljubavi! pomisli.

Fiola prijeđe k njemu. „Čestitam. Velika umjetnost života jeste da znaš u pravo vrijeme prestati.“

On se okrene Liliani. „Ne mislite li i vi tako?“

„Ne znam. Još nikad nisam imala prilike za to.“

On se nasmije. „Ne vjerujem. Iščezli ste iz Sicilije pa ste u brojnim glavama ostavili pomutnju. Stigli ste u Rim i nestali odande poput munje. Ni u Veneciji vas nije nitko uspio pronaći, kako su mi to rekli.“

Otišli su do bara da proslave Klerfeovu sreću.

„Mislim da sam dobio dovoljno da potpuno pregradim kuću“, reče on Liliani.

„Sutra možeš opet sve izgubiti.“

„Zar bi to htjela?“

„Dakako da ne bih.“

„Neću više igrati“, izjavi on. „Zadržat ćemo sve. Dat ću ti u vrtu sagraditi još i bazen za plivanje.“

„Ne trebam ga. Ja ne plivam. To znaš.“

On je brzo pogleda. „Znam. Jesi li umorna?“

„Nisam.“

„Serija od devet puta crveno je divna stvar“, reče Fiola. „Samo jednom sam vidio dulju seriju. Dvanaest puta crno. To je bilo prije rata. U ono vrijeme bilo je stolova s mnogo većim maksimumom nego danas, u privatnom klubu. Čovjek koji je igrao seriju, razbio je banku. Iza toga je postavljao na trinaest, a trinaest je u dvanaest bacanja izašlo pet puta. To je bila senzacija. Svi su stavljali onamo gdje je stavljao i on. Dva puta u istoj noći upropastio je banku. To je bio neki Rus. Kako se zvao? Volkov, ili nekako slično. Da, Volkov.“

„Volkov?“ upita Lilian ne vjerujući. „Ta valjda ne Boris Volkov.“

„Tačno Boris Volkov. Jeste li ga poznavali?“

Lilian zatrese glavom. Kako ne, pomisli. Opazila je da je Klerfe promatra.

„Volio bih znati što je sad s njim“, reče Fiola. „Bio je čovjek koji je ovdje pobudio opću pažnju. Jedan od posljednjih igrača velike tradicije. Povrh toga prvorazredni strijelac. Onda je ovdje bio s Marijom Andersen. Možda ste već čuli za nju. Bila je jedna od najljepših žena koje sam ikad vidio. Poginula je u Milanu za vrijeme bombardiranja.“ On se okrenu Klerfeu.

„Jeste li ikad čuli za Volkova?“

„Nikad.“

„Čudno! i on je sudjelovao na nekoliko trka. Dakako, kao amater. Rijetko sam vidio nekoga tko bi mogao podnijeti toliko alkohola. Vjerojatno se upropastio. Pobuđivao je dojam da upravo to namjerava učiniti.“

Klerfeovo lice se smračilo. On domahnu konobaru da donese još jednu bocu. „Hoćete li danas još igrati?“ upita ga Fiola. „Sigurno nećete.“

„Zašto ne? Serije dolaze u serijama. Možda će danas doći još jedna serija od trinaest puta crno.“

„Ne bi smio više igrati“, reče Fiola Liliani. „Danas ne. Taj zakon je star kao i svijet.“

Lilian pogleda prema Klerfeu. Ovaj put je nije pozvao da pođe s njime i da mu donese sreću, a ona je i znala zašto. Kako je samo djetinjast, nježno pomisli ona, i kako je slijep u svojoj ljubomori! Zar je zaboravio da ljubav nikad ne razara netko drugi, već uvijek čovjek sam?

„Trebalo bi da vi igrate protiv njega“, reče Fiola. „Prvi put ste ovdje. Hoćete li to učiniti za mene? Dođite!“

Prešli su na drugi stol. Fiola počne stavljati uloge, a nakon nekoliko minuta dade i Lilian zamijeniti nekoliko novčanica za žetone. Oprezno je stavljala male svote. Novac je za nju bio više nego imovina, bio je komad života. Nije htjela da ikad bude upućena na mrzovoljastu pomoć ujaka Gastona.

Ona gotovo odmah počne dobivati. „To je djetinja ruka“, reče Fiola koji je gubio. „To je vaša noć. Imate li nešto protiv toga da ponavljam vaše uloge?“

„Požalit ćete.“

„Neću pri igri. Polazite kako god hoćete.“

Lilian je neko vrijeme polagala na crveno i crno, a onda na drugo tuce i naposljetku na brojke. Dva puta je dobila na zero. „Ništica vas voli“, reče Fiola, nasmiješivši se.

Pojavila se i starica s kornjačom. Sjela je nasuprot Liliani. Lice joj je bilo opako. Između pojedinih uloga šaptala je nešto svojoj kornjači. Na ruci joj je mlohavo visio vrlo lijepi dijamant. Vrat joj je isto tako bio pun nabora kao i onaj u kornjače. Bile su slične. Obje su imale jednake oči, gotovo bez kapaka, koje nisu pokazivale bjelilo.

Lilian je sad naizmjenice polagala na crno i na trinaest. Kad je malo kasnije podigla pogled, opazi da Klerfe stoji na drugoj strani i da promatra njezinu igru. Ona je stavljala kao Boris Volkov i opazila da je to Klerfe zamijetio. Ipak buntovnički nastavi stavljati na trinaest. Nakon šest okretaja dođe trinaest. „Dosta“, reče i pokupi žetone sa stola u torbicu. Dobila je, ali nije znala koliko.

„Zar već kanite otići?“ upita Fiola. „To je vaša noć. Vidite i sami. Nikad se više neće vratiti!“

„Noć je prošla. Kad bismo povukli zastore sa prozora, blijedo bi nas jutro sve pretvorilo u sablasti.“

Laku noć, Fiola. Igrajte dalje! Jedan uvijek igra dalje.“

Kad je izašla s Klerfeom, pojavi se pred njom Rivijera onakva kakva je bila prije nego što su je otkrili turisti. Nebo se svjetlucalo u mjedenom žutilu i plavilu, očekujući sunce. More je na obzorju bilo bijelo i prozirno kao akvamarin. Nekoliko ribarskih čamaca plovilo je na pučini sa žutim i crvenim jedrima. Žal je bio pust, ulice bez automobila, a vjetar je mirisao na školjke i more.

Lilian nije shvatila odakle je najednom izniknula prepirka. Slušala je Klerfea, ali je prošlo dosta vremena dok ga je razumjela. Otvoreno je izbio njegov ljubomor na Volkova. „Što mogu učiniti?“ čula ga je gdje govori. „Moram se boriti protiv sjene, protiv nekog koga ne mogu uhvatiti, nekoga koji nije ovdje i koji je uslijed toga to više ovdje, koji postaje idol jer nije ovdje, koji ima užasnu prednost odsutnosti koja mu daje tisuću oružja protiv mene dok sam ja ovdje, i ti me vidiš kakav sam, ovakav kao sada, sav van sebe, nepravedan zbog samoga sebe, sitničav, lud – a nasuprot tome stoji velika idealna slika koju ništa ne može pokvariti jer slika ne radi ništa, jer šuti, jer se protiv nje ne može poduzeti ništa, jednako kao što se ništa ne može poduzeti protiv uspomene na mrtvog!“

Lilian umorno zabaci glavu. Kakve li je užasne muškaračke besmislice opet trabunjao! „Nije li tako?“ upita Klerfe i udari po volanu. „Reci, nije li tako! Osjetio sam sam zašto mi izmičeš! Znam da se zbog toga ne želiš udati za me! Ti se hoćeš vratiti! To je! Hoćeš se vratiti!“

Ona podigne glavu. Što je to rekao? Pogleda Klerfea. „Što si to rekao?“

„Zar nije istina? Nisi li upravo sada o tome razmišljala?“

„Sad sam razmišljala samo o tome kako užasno glupi mogu biti i najpametniji ljudi. Ta nemoj me silom tjerati od sebe!“

„Ja tebe? Ta ja radim sve samo da te zadržim!“

„Misliš li da me tako možeš zadržati? Moj bože!“

Lilian opet spusti glavu na naslon Sjedala. „Ne trebaš biti ljubomoran. Boris me više ne bi htio sve da se i vratim.“

„To nema nikakve veze s tim. Ti želiš da se vratiš !“

„Ne tjeraj me natrag! O bože, ta zar si oslijepio?“

„Jesam“, odvrati Klerfe. „Vjerojatno! Vjerojatno“, začuđeno ponovi. „Ali protiv toga ne mogu ništa. Iz toga ne mogu više izaći.“

Šutke su se provezli niz Kornišu prema Antibu. U susret im dođu kolica u koja je bio upregnut magarac. Na njima je sjedila neka poluodrasla djevojčica i pjevala. Onako iscrpljena, Lilian ju je pogledala sa žarkom zavišću. Sjetila se one starice u Kasinu koja će proživjeti još godine, pogledala nasmiješenu djevojčicu, a onda se sjetila sebe i odjednom dođe opet jedan od onih trenutaka u kojima je sve bilo nerazumljivo i svi trikovi nisu pomagali, jer ju je svladao jad i jer je u njoj sve vikalo u nemoćnoj pobuni: Zašto? Zašto upravo ja? Što sam učinila da je upravo mene moralo pogoditi?

Zaslijepljenih očiju promatrala je čarobnu krajinu. Snažni miris cvijeća spuštao se na ulicu. „Zašto plačeš?“ ljutito je upita Klerfe. „Zaista nemaš razloga za plač.“

„Ne, nemam ga.“

„Varaš me s jednom sjenom“, gorko će on. „I plačeš!“

Da, pomisli ona, ali ta sjena se ne zove Boris. Da mu kažem kako se zove? Ali onda će me zatvoriti u bolnicu i pred vrata postaviti stražare ljubavi, da bi me njegovali do smrti iza prozora s mliječnim

staklom u zadahu dezinfekcionih sredstava, dobre volje i mučnog smrada ljudskih otpadaka.

Ona pogleda Klerfeovo lice. Ne, pomisli, neću tamnicu te ljubavi, protiv koje nema prosvjeda, već samo bijeg. Vatromet je ispaljen; ne treba čeprkati po pepelu.

Kola se uvezoše u dvorište hotela. Neki Englez je izlazio na plivanje odjeven u kupaći ogrtač. Klerfe pomogne Liliani izaći iz kola, ali je ne pogleda. „Sad ćeš me rijetko viđati“, reče. „Sutra počinje trening.“

Pretjeravao je; utrka se vodila kroz grad pa trening gotovo i nije mogao održavati. Ulice su se dale zatvoriti samo za trku, inače su se vozači morali uglavnom ograničiti na to da voze tom prugom i da upamte kako treba mijenjati brzine.

Lilian je kao kroz neki dugački hodnik vidjela što se još može dogoditi između njih dvoje. Bio je to hodnik koji je postajao sve uži i uži, bez izlaza. Njime nije mogla poći. Druge žene, koje su imale vremena na bacanje, mogle su to učiniti, ali ona nije. U ljubavi nije bilo povratka, tu se nikad nije moglo iznova početi. Sve što se dogodilo ostajalo je u krvi. Klerfe nije prema njoj nikad više mogao biti onakav kao prije. Takav je mogao biti sa svakom drugom ženom, ali s njom ne. A ono što je bilo između njih, isto se tako nije moglo vratiti, kao ni vrijeme. Tu ne bi pomogla nikakva žrtva, ni dobra volja; bio je to mračan i neumoljivi zakon. Lilian je to znala i zato je htjela da ode. Ostatak njezina života bio je njezin do život, a u Klerfeovom životu bio je to samo vrlo mali dio. Zato se ovdje radilo samo o njoj – a ne o Klerfeu. Odnos je bio odviše neravan; ono što će za njegov život biti samo epizoda, premda on u to nije još vjerovao, za nju je bio kraj. Sad je znala da to ne može žrtvovati. Nije osjećala kajanje ni žalost jer je i za to imala premalo vremena. Osjećala je samo jasnoću, sličnu jasnoći ovog jutra. Zajedno s tom jasnoćom nestala je posljednja magla nesporazuma.

Osjetila je malu i oštru sreću odluke. I – čudno – time se vratila i nježnost – sad više nije bila opasna.

„Ništa od svega onoga što tvrdiš nije istina, Klerfe“, reče ona izmijenjenim glasom. „Ništa! Zaboravi to! To nije istina! Ništa!“

Opazila je kako mu se lice razvedrilo. „Hoćeš li ostati kod mene?“ brzo je upita.

„Hoću“, odvrati ona. U tim posljednjim danima nije htjela više nikakvih razračunavanja.

„Sad naposljetku razumiješ što hoću.“

„Da, razumijem“, odvrati ona i nasmiješi se.

„Hoćeš li se udati za me?“

Nije osjetio njezino oklijevanje. „Hoću“, reče. I to je sad bilo svejedno,

On se zagleda u nju. „Kada?“

„Kad god hoćeš. U jesen.“

Časak je šutio. „Napokon!“ reče onda. „Napokon! Nikad nećeš požaliti, Lilian.“

„Znam.“

Odjednom se sav izmijenio. „Umorna si! Mora da si na smrt umorna! Što smo samo radili? Moraš spavati, Lilian! Dođi, ja ću te odvesti gore u sobu.“

„A ti?“

„Povest ću se za Englezom, a kasnije ću se provesti ulicama prije nego što počne promet. To je samo rutina; poznajem tu prugu.“ Zastao je pred njezinim vratima. „Ja idiot! Izgubio sam više od polovine onoga što sam bio dobio. CM bijesa!“

„Ja sam dobila.“

Lilian baci torbicu sa žetonima na stol.

„Nisam ih brojila.“

„Sutra ćemo opet dobiti. Hoćeš li sa mnom k liječniku?“

„Hoću. A sad moram spavati.“

„Spavaj do večera. Onda ćemo nešto pojesti i odmah opet poći na spavanje. Beskrajno te ljubim.“

„I ja tebe, Klerfe.“

On pažljivo zatvori vrata za sobom. Prvi put kao kod bolesnika, pomisli ona i sva iscrpena sjede na postelju.

Prozor je bio otvoren. Vidjela ga je kako odlazi na žal. Nakon utrke, pomisli ona. Morat ću spremiti stvari i otputovati nakon utrke, kad bude on morao u Rim. Još nekoliko dana, pomisli ona. Nije znala kamo da otputuje. Uostalom, to je bilo svejedno. Morala je otići.

XX

Pruga je bila dugačka nešto preko tri kilometra, ali je vodila kroz ulice Monte Karla, sredinom grada, oko luke, preko brdašca s Kasinom i natrag. Na brojnim mjestima bila je jedva dovoljno široka za pretjecanje i sastojala se gotovo samo od zavoja, dvostrukih zavoja, igličastih zavoja i šiljatih zavoja. Trebalo je voziti stotinu krugova, preko tri stotine kilometara, a to je značilo mnogo desetaka tisuća puta mijenjati brzinu, kočiti, pokretati, mijenjati brzinu, pa opet kočiti i pokretati.

„Pravi vrtuljak“, reče Klerfe Liliani, nasmiješivši se. „Neka vrst cirkuske akrobatike. Nigdje se taljigama ne može pustiti ni pola brzine. Gdje .sjediš?“

„Na tribini. Deseti red desno.“

„Bit će vruće. Imaš li šešir?“

„Imam.“ Lilian mu pokaza mali slamnati šešir što ga je držala u ruci.

„Dobro. Večeras ćemo u Pavijon d’or na moru jesti jastoge i piti hladno vino. A sutra ćemo se odvesti k jednom mom znancu. On je arhitekt i treba da nam napravi plan da pregradimo kuću. Svijetlu, s velikim prozorima, s mnogo sunca.“

Redatelj trke dovikne Klerfeu nešto talijanski

„Vrijeme je“, reče Klerfe i zakopča svoj bijeli overol oko vrata. Zatim iz džepa izvuče komadić drveta pa kucne njime o kola i o svoju ruku.

„Gotovo?“ viknu redatelj.

„Gotovo.“

Lilian poljubi Klerfea i obavi ritual praznovjerja. Pljune na kola i na Klerfeov trkaći overol i promrmlja kletvu koja je imala izazvati upravo suprotno, a zatim podigne ruku s dva ispružena prsta prema trkaćoj stazi i drugim boksovima. To je bilo zlokožno – zaklinjanje protiv uroka. Kad je zatim prošla kraj talijanskih montera, pogledaše je oni s nijemim obožavanjem. Iza sebe je čula kako redatelj trka moli: „O slatka krvi Isusova, i ti majko boli, pomori Klerfeu ili Friđeriju i –“

Ona se okrenu na vratima. Marketijeva žena i žene dvojice drugih vozača već su sjedile na svojim mjestima sa štopericama i papirima. Ne bih ga smjela ostaviti, pomisli ona i podigne ruku. Klerfe se nasmije i salutira. Izgledao je veoma mlad. „A vi, svi sveci, spalite pneumatike konkurencije otprilike dvostrukom brzinom nego naše“, molio je redatelj, a zatim viknu: „Spremni na start! Napolje svi koji ne spadaju ovamo!“

Dvadeset je kola krenulo. Klerfe je u prvom kolu bio na osmom mjestu. Nije imao osobito povoljno startno mjesto, a pri pokretanju kola bio je za trenutak prepolagan. Objesio se iza Mikotija za kojega je znao da će napadati. Pred njim su bili Friđerio, Monti i Saketi. Marketi je bio na čelu.

U četvrtom krugu projuri Mikoti kraj Saketija na ravnoj stazi koja se uspinjala do Kasina, napregnuvši motor do krajnjih sila. Klerfe je visio na njegovim stražnjim točkovima pa također napregnu svoj motor i projuri kraj Saketija tik ispred tunela. Kad je izašao, opazi da se Mikotijeva kola puše i da

su usporila vožnju. Pretekne ga i poče nagoniti Montija. Tri kruga kasnije stigao ga je na igličastom zavoju uz gazometar i pripio se kao terijer uz njegove stražnje točkove.

Još devedeset dva kruga i sedamnaest konkurenata, pomisli kad je ugledao druga kola kraj Mikotijevih uz boks. Redatelj trka mu signalizira da zasad ne napada; vjerojatno se Friđerio i Marketi, koji se nisu voljeli, bore međusobno na račun poduzeća, umjesto da drže disciplinu u timu, a redatelj trka htio je da Klerfe i Majer III ostanu u rezervi ukoliko vrhunski vozači unište svoja kola.

Lilian je u razmacima manjim od dvije minute vidjela kako čopor automobila bijesno juri kraj tribina. Upravo kad bi pogledala kola pa na trenutak svrnula pogled u stranu, automobili bi opet bili ovdje, s malo izmijenjenim redoslijedom, ali gotovo kao da nikad i nisu iščezli ispred njezinih očiju. Bilo je kao da se samo pomiče staklena ploča čarobne kamere, amo tamo, naprijed natrag. Kako mogu samo prebrojiti stotinu krugova? pomisli ona. Onda se sjeti redatelja trka koji je molio, znojio se i proklinjao i pokazivao im neke ploče i zastave koje je u svom tajnom kodu dizao i izmjenjivao.

Odlučila je da će nakon četrdeset krugova otići. Bilo joj je kao da mora otputovati sada, odmah sada, prije nego što trke završe. Izgled da će još daljnjih šezdeset puta gledati one sitne izmjene u redoslijedu kola učinio joj se traćenjem vremena sličnim onim satima prije nego što je otputovala iz sanatorija. U torbici je imala kartu za Cirihi. Kupila ju je ujutro kad se Klerfe još jednom provezao stazom za trke. Karta je vrijedila za dva dana kasnije, jer je upravo tada Klerfe morao odletjeti u Rim. Za dva dana se kanio vratiti. Avion je odlazio ujutro, a vlak uvečer. Kao kradljivac, pomisli ona, kao izdajica bježim potajice. Isto onako kao što sam u sanatoriju kradomice htjela pobjeći Borisu. Ona je ipak morala još razgovarati s Borisom, ali što je to koristilo? Uvijek su izrečene samo krive riječi, uvijek se lagalo, jer istina je bila beskorisna okrutnost, a kraj gorčina i očaj zbog toga što čovjek nije mogao biti drukčiji, tako da je posljednja uspomena bila samo sjećanje na prepirku, nespornost i mržnju. U torbici potraži bilježnicu s voznim kartama. Načas pomisli da ju je izgubila. Taj je trenutak bio dovoljan da je opet učini čvrstom. Zebila je na toplom suncu. Imam groznicu, pomisli i začu kako mnoštvo više oko nje. Tamo dolje u plavoj luci, sitnoj kao kakva igračka iz kutije, s bijelim jahtama na kojima su gusto zbijeni stajali ljudi, prošlišao je čopor automobila, a jedna od tih malih igračaka pomaknu se u stranu i progura kraj grupe. „Klerfe!“ vrisnu radosno neka debela dama kraj nje i pljesnu se programom po stegnima napetim ispod platnene haljine. „The son of a gun made it!“¹¹

Sat kasnije probio se Klerfe do drugog mjesta. Sad je hladno i nemilosrdno nagonio Marketi ja. Još ga nije htio preteći. Za to je imao još dovoljno vremena nakon osamdesetog kruga, pa čak i nakon devedesetog. Kanio je samo tjerati uvijek nekoliko metara iza njega, uvijek u istom razmaku, sve dok ne postane nervozan. Nije htio još jednom iskoristiti priliku da pretjerano potjera svoj motor. To je htio prepustiti Marketiju, a Marketi je to zaista jednom i učinio, no motoru nije bilo ništa, ali Klerfe osjeti da se uznemirio kad time nije ništa postigao. Marketi je sad počeo blokirati ulicu i zavoje. Nije htio da propusti Klerfea. Klerfe je nekoliko puta izveo manevar kao da ga kani preteći, ali to stvarno nije mislio. Tako je Marketi više pazio na njega nego na vožnju i postao nervozan.

Postigli su prednost od cijelog jednog kruga ispred čitavog polja a nekoliko vozača pretekli su za više krugova. Redatelj se znojio i pokazivao Klerfeu da ne napada. Marketi je spadao u istu staju. Dovoljno je bilo da su se gonili Friđerio i on. Friđerio je pri tom imao defekt na pneumatiku pa je sad zaostao gotovo punu minutu iza Klerfea i pet drugih kola. Klerfea je progonio Monti, ali mu se još nije pripio uz točkove. Lako ga se mogao otresti u iglastim zavojima u kojima je zakretao brže od Montija.

Opet su projurili kraj boksova. Klerfe opazi kako je upravitelj trke zazvao sve svece i istodobno mu se zaprijetio, zatresavši objema šakama da se toliko ne pripija uz Marketi ja. Marketi mu je dao bijesan

znak da zadrži Klerfea. Klerfe kimne i zaostane za jednu dužinu kola, ali ne više. Htio je pobijediti u tim trkama bez obzira na redatelja. Htio je da dobije pobjedničku premiju a uz to se i okladio sam na sebe. Trebam novaca, pomisli. Za budućnost. Za kuću. Za život s Lilian. Loši start ga je malo zakočio, ali je znao da će pobijediti. Osjećao se veoma miran u onoj neobičnoj ravnoteži između koncentracije i pomanjkanja napetosti, koja je čovjeku davala osjećaj da mu se ništa ne može dogoditi. Bila je to neka vrst vidovitosti koja je isključivala svaku sumnju, svako krzmanje i svaku nesigurnost. Nekad ju je često imao, ali u toku posljednjih godina mnogo puta mu je i nedostajala. Bio je to jedan od rijetkih trenutaka čiste sreće.

Iza nekog zavoja opazi kako su Marketijeva kola odjednom zaplesala, okrenula se poprijeko i tresnula uz zvuk metala koji se para. Ugledao je lokvu ulja koje je isteklo preko cijele ulice, i dvojica kola, koja su se već strahovito sudarila jedna o druga pijano klizeći po ulju, vidio je kao u slici snimljenoj usporenim tempom kako se Marketijeva kola prevrću, kako Marketi leti zrakom i udara o zemlju, a stotinu očiju u njemu tražilo je šupljinu na ulici da bi kroz nju prošao, ali šupljine nije bilo, cesta je postala gorostasna, i u istom trenutku se posve skupila; nije osjećao strah, već je samo nastojao da se sudari postrance, a ne u pravom kutu, pa je u posljednjem trenutku znao još to da se mora osloboditi volana, ali ruke su mu bile odviše spore i sve se već diglo uvis i odjednom više nije imao težine, a zatim je slijedio udarac o prsa, u lice, sa svih strana. Još jedan trenutak bila je iznad njega užasna bijela glava nekog nadzornika staze, a zatim ga odostraga lupi užasno snažna šaka i onda je još osjetio samo taman šum i ništa više.

Kola, koja su udarila o njegova, probila su u tom kaosu rupu tako da su oni drugi, koji su nadošli, mogli proći kroz nju. Jedan za drugim projuriše, neki plešući, teturajući, probijajući se svojim kolima tik uz krhotine, tako da je metal škripao kao da stenju unesrećene mašine. Nadzornik staze siđe preko vreće s pijeskom s lopatom u ruci i poče bacati pijesak na ulje, skačući natrag kad bi se približilo urlanje motora. Stigli su bolničari s nosiljkama, odvukli Marketi ja na sigurno mjesto, podigli ga i pružili preko pješčanih barikada, a nekoliko redatelja dotrči opominjući vozače na opasnost, ali polje je već bilo slobodno. Svi su već prošli kraj mjesta nesreće i sad su dolazili ponovo, osvrćući se na unesrećene ili ukočeno zureći u cestu.

Klerfeova kola ne samo da su se sudarila s drugim već se u njih još odostraga zaletio i Monti. Monti je bio gotovo nezlijeđen. Odšepao je u stranu. Klerfe je visio u svojim kolima koja je pritisak uzdigao uvis, a zatim odbacio prema vrećama pijeska. Lice mu je bilo razbijeno i prsni koš zgnječen. Krv mu je tekla iz usta. Bio je u nesvijesti. Kao muhe na komadu krvavoga mesa skupilo se na rubu staze mnoštvo i piljilo razrogačenih očiju u bolničare i u montere koji su brzo počeli da pile metal da bi izvadili Klerfea. Ispred njega su gorjela jedna kola. Ljudi s aparatima za gašenje vatre uspjeli su da odvuku krhotinu i sad su pokušavali da je ugase. Srećom se spremnica za benzin proparala, pa tako nije došlo do eksplozije, ali benzin je gorio i vrućina je postala nepodnošljiva, te je vatra još uvijek mogla zahvatiti druga kola. Svake dvije minute ponovo bi projurila kola. Tutnjava motora odjednom je visila kao neki mračni rekvijem iznad grada i uzdizala se do urlika koji je parao uši, kad bi kola prolazila kraj Klerfea koji je visio sav krvav kao na kolcu u svojim kolima, uzdignutim uvis i osvijetljenim mutnim svjetlom vatre koja je zamirala u jasno popodne. Trka se nastavljala; nije prekinuta.

Lilian nije odmah shvatila. Zvučnik nije bio jasan, a glas u njemu kao da je uslijed svoje vlastite jeke postajao nerazumljiv. Onako uzbuđen, spiker je stajao preblizu mikrofona. Čula je nešto o kolima koja su se sudarila te su izbačena sa staze, jer je bila klizava od ulja koje se prosulo iz jednog

automobila. Onda ugleda čopor kola kako juri ispred tribina. Nije moglo biti tako zlo, pomisli, jer se inače ne bi trke nastavile. Tražila je Klerfeov broj. Nije ga našla, ali on je možda već prošao, jer u prvi mah nije tako tačno pazila na to. Zvučnik je sad malo jasnije izvještavao da je na keju de Plezans došlo do nesreće – nekoliko se kola sudarilo, ima i ranjenih, mrtvih nema, a daljnje vijesti slijede. Redosljed je slijedeći: Friderio s petnaest sekundi prednosti, Kanti, Dival, Majer III –

Lilian je napeto osluškivala. O Klerfeu ni riječi, a on je bio drugi. O Klerfeu ni riječi, pomisli ona, a onda začu kako dolaze kola i nagne se naprijed da bi vidjela broj dvanaest, crvena kola s brojem dvanaest.

Nisu došla, a u onoj gluhoj tišini užasa, koji se širio u njoj, javi se glas spikera: „Među ranjenima nalazi se Klerfe, voze ga u bolnicu. Čini se da je onesviješten. Monti je ozlijeđen na koljenu i nozi, Marketi –“

To ne može biti, pomisli Lilian. Ne u toj utrči igračaka, ne u tom gradu igračaka s lukom iz igračaka i šarenom panoramom igračaka! To mora da je zabluda! Njegova će kola odmah doletjeti odnekuda onako kao onda kod Targa Floria, možda s malim zakašnjenjem, ulupljena i obijena, ali inače čitava i bez štete! Još dok je tako razmišljala, osjeti kako joj ta nada postaje isprazna, kako se razbija prije nego što se učvrstila – onesviješten, pomisli ona i čvrsto se prihvati za tu riječ; što znači to?

To bi moglo sve značiti! Uto opazi da je sišla s tribina, a da to nije ni primijetila. Krenula je prema boksovima; možda au ga donijeli onamo. Sigurno će ležati na nosiljci s ozlijeđenim ramenom ili rukom, kao onda kod Targa Floria, i smijati će se svojoj nesreći.

„Odnijeli su ga u bolnicu“, reče redatelj trka sav oznojen. „Sveta majko božja, sveti Kristofore, zašto baš nama! Zašto ne konkurenciji ili – Što? samo časak!“

On odjuri da signalizira. Kola projuriše. Tako blizu izgledala su veća i opasnija, a njihova grmljavina ispunila je sve. „Što se dogodilo?“ viknu Lilian. „Ostavite te vaše proklete trke do đavola i recite mi što se dogodilo!“

Ona se osvrnu oko sebe. Nitko je nije gledao. Monteri su se bavili rezervnim dijelovima i pneumaticima, izbjegavajući njezine pogleda. Kad bi nekome prišla, taj bi se odmakao od nje. Bilo je kao da boluje od kuge.

Redatelj trka se naposljetku vrati. „Klerfeu ništa ne pomaže ako pustim da trka ode do đavola ili ne ode“, promuklo će on. „Ni on to ne bi htio. On bi htio –“

Lilian ga prekine. „Gdje je? Ne želim čuti nekakvu propovijed o kodeksu časti vozača na trkama!“

„U bolnici. Odmah su ga prenijeli u bolnicu.“

„Zašto nije nitko kod njega da mu pomogne? Zašto niste vi? Zašto ste ovdje?“

Redatelj trka je pogleda bez razumijevanja. „Ta kako bih mu ja mogao pomoći? Ili bilo tko odavde? To moraju učiniti liječnici.“

Lilian teško proguta. „Što mu se dogodilo?“ upita tiho.

„Ne znam. Nisam ga vidio. Svi smo bili ovdje. Morali smo biti ovdje.“

„Tako je“, reče Lilian. „Da bi se trke nastavile.“

„Da, tako stoji stvar“, nemoćno odvrati redatelj. „Svi smo mi samo namještenici.“

Neki monter im brzo pride. Tutnjava kola se pojačavala. „Sinjorina –“ Redatelj trka raširi ruke i pogleda na stazu. „Moram –“

„Je li mrtav?“ upita Lilian.

„Nije, nije! Onesviješten. Liječnici – na žalost moram, sinjorina –“

Redatelj zgrabi jednu ploču sa svog sanduka i jurnu da da svoje znakove. Lilian ga je čula gdje više: „Madona, madona, zašto baš meni, proketo, proketo ulje!“ Podigao je svoju ploču prema nekome, mahnuo, uzdigao ruku i ostao stajati, premda je čopor preletio, napeto piljeći u cestu. Nije se htio vratiti.

Lilian se polako okrene i pođe. „Doći ćemo – nakon trke, sinjorina“, šapne jedan od montera. „Odmah nakon trke.“

Crni baldahin buke i dalje je visio iznad grada kad se ona vozila u bolnicu. Našla je samo jednu najamnu kočiju ukrašenu zastavama i šarenim trakama, dok je konj nosio slamnati šešir. „Potrajat će dulje nego obično, madmoazel“, razjasni kočijaš. „Moramo daleko zaobilaziti. Ceste su zatvorene. Trke, razumijete –“

Lilian kimne. Sjedila je sva obuzeta bolom koji kao da je bio oslabljen sredstvima za stišavanje boli. U njoj nije ništa potpuno funkcioniralo, samo uši i oči koje su čule motore i vidjele kola, jasno, pretjerano oštro i jedva podnošljivo. Kočijaš je brbljao i htio da joj pokazuje vidikovce. Nije ga čula, čula je samo motore. Netko je pokušao zaustaviti njezinu kočiju da joj nešto rekne. Nije ga razumjela pa naposljetku dade zaustaviti kočiju. Mislila je da će čuti kakvu vijest o Klerfeu. Čovjek, neki Talijan u bijelom odijelu, s tankim crnim brkovima, pozove je na večeru. „Što?“ upita ona bez razumijevanja. „Što još?“

Čovjek se nasmiješi. „Može biti i više. To ovisi o vama.“

Nije mu odgovorila. Nije ga više ni vidjela. Njezine ga oči odbaciše. Nije ništa znao o Klerfeu. „Dalje!“ reče kočijašu. „Brže!“

„Svi ti kavaliri nemaju novaca“, izjavi kočijaš. „Pravo ste učinili što ste ga odbili. Tko zna, možda biste na kraju sami morali platiti večeru. Starija gospoda su pouzdanija.“

„Brže!“ reče Lilian.

„Odmah.“

Trebalo je beskrajno dugo dok se nisu zaustavili pred bolnicom. Lilian je u međuvremenu izrekla mnogo zavjeta koje je namjeravala ispuniti. Neće otputovati, ostat će, udat će se za Klerfea, samo neka ostane živ! Zavjetovala se na to i pustila da ti zavjeti potonu poput kamenja u jezeru, ne razmišljajući o njima.

„Gospodin Klerfe je u operacionoj dvorani“, reče bolničarka koja je primala stranke.

„Možete li mi reći kako je ozlijeđen?“

„Žao mi je, madam. Jeste li vi madam Klerfe?“

„Nisam.“

„Rođakinja?“

„Kakve to veze ima s njim?“

„Nikakve, madmoazel. Samo sam sigurna da će nakon operacije u najboljem slučaju biti k njemu pušteni samo njegovi najbliži rođaci.“

Lilian se ukočeno zagleda u bolničarku. Treba li da kaže da je zaručena s Klerfeom? Kako je to samo apsurdno! „Mora li biti operiran?“ upita.

„Čini se da mora, jer inače ne bi bio u operacionoj dvorani.“

To je jedna od onih koje me ne mogu trpjeti, razdraženo pomisli Lilian. Imala je iskustva s bolničarkama.

„Mogu li pričekati?“ upita.

Bolničarka joj pokaza na klupu. „Imate li čekaonicu?“ upita Lilian.

Bolničarka pokaže na jedna vrata. Lilian uđe u sobu u kojoj su se nalazile umorne biljke širokih listova, stari magazini i muhe koje su zujale oko muholovke obješene na stropu iznad stola. Buka motora čula se i ovdje, prigušena, kao neko daleko divlje bubnjanje, ali ipak je bila ovdje.

Vrijeme je postalo ljepljivo kao papir za hvatanje muha na kojemu su umirale muhe polaganom mučeničkom smrću. Lilian se ukočeno zagleda u otrcane magazine, otvori ih i zatvori, pokuša čitati, ali joj to nije polazilo za rukom, ustane i priđe k prozoru, a onda opet sjede. Soba je mirisala na strah, na onaj isti strah koji je već izbijao iz nje. Pokušavala je otvoriti prozor, ali ga odmah zatvori jer je tutnjava motora smjesta prodrila u sobu. Nakon ne kog vremena uđe u sobu jedna žena s djetetom. Dijete počne vikati, a žena raskopča bluzu i stane ga dojit. Dijete je mljackalo ustima i zaspalo. Žena se bojažljivo osmijehne Liliani i opet zakopča bluzu.

Nekoliko minuta kasnije bolničarka otvori vrata. Lilian ustane, ali bolničarka se na nju nije ni obazrela, već kimnu ženi s djetetom da pođe s njom. Lilian sjede. Odjednom osluhnu. Nešto se izmijenilo. Osjećala je to na zatiljku. Jedna je napetost popustila, nešto je postalo manje napeto. Potrajalo je neko vrijeme dok nije zamijetila da je to tišina. Buka motora je prestala. Trke su bile završene.

Četvrt sata kasnije ugleda jedna otvorena kola s redateljem trka i dvojicom montera kako prilaze i zaustavljaju se. Sestra koja je primala posjete dovede ih u čekaonicu. Potišteno su stajali kraj Lilian. „Jeste li što doznali?“ upita ona.

Redatelj trka pokaza na mlađeg montera. „On je bio prisutan kad su ga izvadili iz kola.“

„Krv mu je tekla na usta“, reče monter.

„Na usta?“

„Da. Bilo je to kao izljev krvi.“

Lilian ga pogleda. Kakva je to jezovita zabluda? Izljev krvi je nešto što pripada njoj, a ne Klerfeu. „Kako je mogao imati izljev krvi?“ upita.

„Prsa su mu bila ukliještena uz volan“, reče monter.

Lilian polako zatrese glavom. „Ne“, reče. „Ne!“

Redatelj priđe vratima. „Pogledat ću gdje je liječnik.“

Lilian je čula kako glasno razgovara s bolničarkom. Onda razgovor utihne i u čekaonici odjednom opet zavlada ona vruća šutnja u kojoj su oba monter glasno disala, a muhe zujale.

Redatelj se vrati. Zastao je na vratima. Oči kao da su mu bile neprirodno bijele na preplanulom licu. Nekoliko je puta pomaknuo usnicama prije nego što je progovorio. „Klerfe je mrtav“, reče.

Monteri se zagledaše u nj. „Jesu li ga operirali?“ upita mlađi. „Sigurno su ga krivo operirali.“

„Nisu ga operirali. Umro je prije operacije.“

Sva trojica pogledaše Lilian. Ona se nije ni maknula. „Gdje je sada?“ upita naposljetku.

„Dotjeruju ga.“

Ona upita teškom mukom: „Jeste li ga vidjeli?“

Redatelj trka kimne.

„Gdje je?“

„Bolje da ga sad ne vidite“, odgovori on. „Sutra ga možete vidjeti.“

„Tko to kaže?“ upita Lilian glasom u kojem nije bilo nikakva osjećaja. „Tko to kaže?“ ponovi.

„Liječnik. Ne biste ga prepoznali. Bolje je da dođete sutra. Možemo vas odvesti u hotel.“

Lilian ostane stojeći. „Zašto ga ne bih prepoznala?“

Redatelj je neko vrijeme šutio. „Lice“, razjasni zatim. „Teško je udario. Volan mu je zdrobio prsni koš. Liječnik misli da nije ništa osjetio. Sve se odvijalo vrlo brzo. Smjesta je izgubio svijest i nije se više probudio. Mislite li“, nastavi glasnije, „da to i nama ne zadire u kosti? Mi smo ga poznavali dulje od vas!“

„Jeste“, odvrati Lilian. „Poznavali ste ga dulje od mene.“

„Nisam mislio tako. Smatram da je uvijek tako ako netko umre: odjednom ga nema. Više ne govori. Maločas je još bio ovdje, a onda ga više nema. Tko to može shvatiti? Mislim: i nama je tako. Stojimo i ne shvaćamo. Razumijete li?“

„Da, razumijem.“

„Onda dođite s nama“, reče redatelj. „Odvest ćemo vas u hotel. To je dosta za danas. Sutra ga možete vidjeti.“

„A što ću u hotelu?“ upita Lilian.

Redatelj slegne ramenima. „Pozovite liječnika. Neka vam da injekciju. Jednu jaku da spavate sve do sutra ujutro. Dođite! Ovdje ne možete više ništa učiniti. Mrtav je. Svi mi ne možemo više ništa učiniti. Kad je netko mrtav, onda je sve prošlo i nitko ne može više ništa pomoći.“ On joj priđe korak bliže i dotakne joj dlanom podlakticu. „Dođite. Ja to znam. Porca miseria, to mi se ne dešava prvi put! Prokletstvo, uvijek je prvi put!“

XXI

Probudila se iz teškog sna. Jedan trenutak nije imala nikakve veze sa svijetom, a onda je probode oštra bol. Jednim se trzajem uspravi u postelji i ogleda oko sebe. Kako je došla ovamo? Polako se sjetila – smrtonosnog kasnog popodneva, lutanje po malom gradu, rano večer, bolnica, nepoznato skrpano Klerfeovo lice, glava koja je ležala malo ukoso, ruke koje nisu tome pristajale jer ih je netko složio kao na molitvu, liječnik koji je došao s njome – sve to nije bila istina, nije bilo ono pravo – nije to Klerfe smio ležati na postelji u bolnici, već ona, samo ona, a ne on, to je bila jezovita zamjena, netko je načinio strašnu mračnu šalu.

Ona ustane i rastvori zastore. Sunce prodre u sobu. Nebo bez oblaka, palme u svijetlu i rasplamsale gredice sa cvijećem u hotelskom vrtu činili su Klerfeovu smrt još neshvatljivijom. Ja, pomisli Lilian, ja bih to morala biti, meni je to određeno, a ne njemu! Začudo se sama sebi učinila varalicom, kao netko koji je preostao, netko prekobrojni koji je još samo zabunom živio i umjesto kojega je netko drugi ubijen, pa se zato iznad njega nadvila neodređena siva sjena umorstva, kao kod automobiliste koji je, premoren, pregazio čovjeka, a mogao je to izbjeći.

Telefon zazvoni. Ona se trgne i podigne slušalicu.

Predstavnik nekog pogrebnog zavoda u Nici preporučivao joj je grob i dostojanstven pogreb uz umjerenu cijenu. Za slučaj prijevoza u domovinu stajali su na raspolaganju cinčani lijesovi.

Ona spusti slušalicu. Nije znala što da radi. Gdje je bila Klerfeova domovina? Zar ondje gdje je rođen? Negdje u Elzasu i Lotaringiji? Nije znala gdje. Telefon ponovo zazvoni. Sad je bila bolnica. Što da rade s mrtvim tijelom? Treba ga otpremiti. Najkasnije do popodneva. Treba naručiti lijes.

Lilian pogleda na sat. Bilo je podne. Ona se odjene. Zvečeći i posve poslovno napao ju je ritual smrti. Morala bih imati crnu haljinu, pomisli. Nazvalo ju je neko poduzeće koje je izrađivalo vijence. Netko drugi je htio znati kojoj je vjeroispovjesti pripadao Klerfe da bi rezervirao vrijeme za izlaganje lijesa u crkvi. Ili zar je preminuli možda bio slobodni mislilac?

Lilian je još uvijek osjećala jako sredstvo za spavanje. Ništa nije bilo potpuno stvarno. S:šla je dolje da upita vrataru za savjet. Kad ju je ugledao, ustane neki čovjek u tamnomodrom odijelu. Ona se okrene. Nije mogla podnijeti profesionalni izraz saučešća na njegovom licu.

„Naručite lijes“, šapne vrataru. „Učinite sve što treba.“

Vratar joj izjavi da treba obavijestiti vlasti. Želi li obdukciju? Kadšto je potrebno da se ustanovi uzrok smrti. Čemu? Zbog pravnih zahtjeva. Možda bi tvornica automobila mogla pokušati da pozove na odgovornost priređivača utrke. Zatim treba uzeti u obzir i osiguranja, moglo bi doći i do drugih komplikacija – najbolje bi bilo da je čovjek na sve spreman.

Činilo se da je umrijeti posve jednostavno, ali nije jednostavno biti mrtav. Želi li ona da Klerfea pokopaju na ovdašnjem groblju?

„Na groblju samoubojica?“ upita Lilian. „Ne!“

Vratar se nasmiješi kao da joj oprašta. Groblje samoubojica je legenda kao i mnogo toga u Monte Karlu. Ovdje postoji pravo lijepo groblje na kojem ukopavaju mrtve stanovnike grada. Ima li Klerfeove isprave?

„Isprave? Zar on treba još isprave?“

Vratar je i to razumio. Dakako da treba ispravè. Možda se nalaze u njegovoj sobi: u protivnom slučaju treba ih nabaviti. On će, osim toga, stupiti u vezu s policijom.

„S policijom?“

Kod svake nesreće treba smjesta pozvati policiju. To je sigurno već učinila njegova tvornica i uprava trka, ali policija mora dopustiti da se mrtvo tijelo pokopa. Sve je to samo formalnost, ali se mora obaviti. On će se pobrinuti za to.

Lilian kimne. Odjednom je htjela izaći iz hotela. Bojala se da će se onesvijestiti. Sjetila se da od jučer u podne nije ništa jela, ali nije htjela da uđe u hotelski restoran. Brzo izađe iz predvorja, uđe u Kafe de Pari i naruči kavu. Dugo je sjedila, ne dirnuvši je. Automobili su prolazili i zaustavljali se pred kasinom, dolazili su uobičajeni omnibusi, a cijeli čopori turista okupljali su se oko svojih vođa i poslušno prolazili iza njega kroz dvorane. Lilian se prestraši kad je neki čovjek sjeo za njezin stol. Ona ispije kavu i ustane. Nije znala što da radi. Pokušala je da sama sebi razjasnim da bi i bez nesreće također bila sama, u Parizu ili na putu za Švicarsku. To joj nije ništa pomoglo. Kraj nje je još uvijek bila ona jama u zemlji, vodila je u ponor bez dna i nikako je nije mogla izbaciti iz misli. Klerfe je bio mrtav, a to je bilo nešto drugo nego da nisu zajedno.

Našla je klupu s koje je mogla vidjeti more. Prožimao ju je osjećaj da mora učiniti brojne sitne stvari, ali se nije mogla odlučiti na to. Klerfe, ne jal neprekidno je razmišljala. To je bilo ludo. Ona je imala umrijeti, a ne on. Kakva je to bila jezovita ironija!

Vratila se u hotel i ušla u svoju sobu ne govoreći ni s kim. Na vratima je zastala. Zapuhne je mrtvi zrak. Činilo se kao da je i u sobi također sve mrtvo.

Sjetila se da je vratar zatražio Klerfeove isprave. Nije znala gdje su, a zgrozila se od misli da pođe u Klerfeovu sobu. U sanatoriju je naučila da je često teže gledati stvari koje je za sobom ostavio mrtav čovjek nego samog mrtvaca.

Onda opazi da je u vratima sobe zataknut ključ i pomisli da sobarica sprema sobu. To je bilo bolje nego da sama bude u njoj. Otvori vrata.

Neka mršava žena u sivom kostimu stajala je kraj radnog stola. „Što biste htjeli?“

Lilian pomisli da je ušla u krivu sobu, no onda opazi da u njoj visi Klerfeov ogrtač. „Tko ste vi?“ upita je.

„Mislim da bih ja to mogla prije vas pitati“, oštro odgovori žena. „Ja sam Klerfeova sestra. A što želite? Tko ste vi?“

Lilian je šutjela. Klerfe joj je jednom ispriповjedio da negdje ima sestru i da se mrze. Već mnogo godina nije čuo za nju. Mora da je to bila ta žena. Nije bila nimalo slična Klerfeu.

„Nisam znala da ste stigli“, odvrati Lilian. „Sad kad ste ovdje, nemam više nikakva posla.“

„Sigurno nemate“, ledeno odvrati žena. „Rekli su mi da je moj brat ovdje živio s nekom osobom. Jeste li to vi?“

„Ni to vas više ne treba zanimati“, odvrati Liban i okrene se.

Izišla je i vratila se u svoju sobu. Ondje poče spremati stvari, ali ubrzo prestane. Ne mogu otputovati dok je on još ovdje, pomisli. Moram ostati dok ga ne pokopaju.

Još jednom pođe u bolnicu, ali bolničarka u recepciji joj reče da više ne može vidjeti Klerfea. Na

zahtjev jednog člana obitelji vrši se obdukcija. Zatim će tijelo biti zalemljeno u cinčani lijes i otposlano.

Pred bolnicom susretne redatelja trka. „Putujemo večeras“, reče on. „Jeste li vidjeli onu neman s velikim zubima? Sestru? Ona ga je dala parati. Kani pokrenuti parnicu protiv našeg poduzeća i protiv uprave trka zbog odštete radi nemarnosti. Bila je već na policiji. Vi poznajete našeg ravnatelja. Bila je i kod njega. On se ne boji nikoga, ali je bio blijed kad je ta žena nakon pola sata izašla od njega. Ona zahtijeva doživotnu rentu. Tvrdi da je Klerfe bio njezin jedini hranitelj. Mi svi odlazimo. Otputujte i vi! Sve je gotovo.“

„Da“, odvrati Lilian. „Sve je gotovo.“

Lutala je besciljno ulicama. Sjedila je za stolovima i nešto pila, a uvečer se vrati u hotel. Sad je bila veoma umorna. Liječnik joj je ostavio sredstvo za spavanje. Nije ga trebala uzeti jer je odmah zaspala.

Probudio ju je telefon. Klerfeova sestra bila je na aparatu. Ona mora hitno govoriti s njom, rekla je zapovjedničkim tonom. Neka Lilian smjesta dođe k njoj.

„Ako mi imate nešto reći, recite mi sada, preko telefona“, odvrati Lilian.

„Ne mogu preko telefona.“

„Onda dođite u podne u hotelsku halu.“

„To je prekasno.“

„Za mene nije“, odvrati Lilian i spusti slušalicu.

Onda pogleda na sat. Bilo je nekoliko minuta., prije deset sati. Spavala je punih četrnaest sati i još uvijek se osjećala kao razbijena. Ona uđe u kupaonicu. Bila bi u kadi opet zaspala da nije netko žestoko zakucao na vrata njezine sobe. Lilian navuče kupaći ogrtač, ali prije nego što je uspjela otvoriti vrata, nahrupi u sobu Klerfeova sestra. Lilian nije imala mogućnosti da je zadrži.

„Jesti li vi mis Denkerk?“ upita žena u sivom kostimu.

„Možete sa mnom razgovarati u dvanaest sati u hotelskoj hali“, odvrati Lilian. „Ovdje ne možete.“

„Pa to je sasvim isto. Sad sam ovdje. Ja –“

„Ovdje ste protiv moje volje“, prekinu je Lilian. „Ovo je moja soba. Želite li da pozovem upravu hotela da mi pomogne?“

„Ne mogu čekati do dvanaest sati. Moj vlak odlazi prije. Hoćete li da tijelo moga brata čeka na vrućem peronu dok vi ne nađete vremena da govorite sa mnom?“

Lilian pogleda usko crno raspelo. Što ga je ta žena nosila na tankom lančiću oko vrata. Ta se osoba neće ustručavati ničega da nametne svoju volju, pomisli. „Ja sam ovdje“, nastavi sestra, „među papirima svoga brata našla kopiju čiji original vi vjerojatno posjedujete. Radi se o prijenosu neke kuće na Rivijeri na vas.“

„Na mene?“

„Zar ne znate ništa o tome?“

Lilian pogleda papir u koščatoj ruci na koju su bila natakuta dva vjenčana prstena. Dakle udovica – nije ni čudo.

„Pokažite mi taj papir“, zatraži Lilian.

Sestra je oklijevala. „Da li ga poznajete?“

Lilian ne odgovori. Čula je da voda još uvijek teče u kupaonici i pođe onamo da je zatvori.

„Jeste li zbog toga željeli tako hitno govoriti sa mnom?“ upita, vrativši se.

„Htjela sam vam izjaviti da obitelj to dakako ne priznaje. Branit ćemo se protiv toga.“

„Samo se branite. A sad vas molim da me ostavite!“

Žena je i dalje stajala. „Bilo bi jednostavnije, a vjerojatno i taktičnije kad biste dali izjavu da ne priznajete taj prijenos koji moj brat nesumnjivo nije izvršio bez tuđeg utjecaja.“

Lilian se ukočeno zagleda u nju. „Da niste možda već i sastavili tu izjavu?“

„Jesam. Treba da je samo potpišete. Evo je. Drago mi je što bar za to imate razumijevanja.“

Lilian uze izjavu i razdere je, ne pročitavši je. „Idite sada. Meni je dosta.“

Sestra se nije nimalo smela. Oštro je promatrala Lilian. „Rekli ste da vam nije poznat ovaj prijenos. To znači da nemate neku darovnicu?“

Lilian priđe vratima i otvori ih. „Prepuštam vama da to ustanovite.“

„To ću i učiniti. Pravo je na našoj strani! Konačno ipak postoje razlike između krvnih rođaka i nekakve doskitala pustolovke i ulizice koja –“

Na stolu je stajala vaza s ljubicama koje joj je Klerfe donio prije dva dana. Lilian je zgrabi, i ne znajući što čini, istrese je na koščato lice. Htjela je samo jedno: utišati taj tvrdi i nepodnošljivi glas. Cvijeće je već uvelo pa se zalijepilo za kosu i sestrina ramena kao da je izašla iz kakve bare.

Žena otare vodu iz očiju. „To ćete mi platiti!“ sikne ona.

„Znam“, odvrati Lilian. „Samo mi pošaljite račun za frizera. Sigurno i za haljinu, a vjerojatno i za vaše cipele, vaše donje rublje, vaš daljnji život i za vašu preplašenu dušu od livenog željeza. A sad, konačno nestanite!“

Sestra iščeznu. Lilian pogleda staklenu vazu što ju je još držala u ruci. Nije znala da je sposobna za takvo nešto. Hvala bogu da nisam i vazu bacila u nju, pomisli, i najednom se počne smijati. Nije mogla prestati, zatim dođoše i suze, a zajedno s njima, naposljetku, oslobođenje od ukočenosti.

Vratar je zaustavi u predvorju. „Neugodna stvar, madam.“

„Što još?“

„Vi ste mi dali nalog da naručim lijes i mjesto na groblju. Sestra gospodina Klerfea je odmah, čim je stigla, na račun tvornice automobila također naručila lijes koji joj je i isporučen. Sad je vaš ostao.“

„Možete li ga vratiti?“

„Zastupnik poduzeća iz Nice izjavljuje da je lijes bila specijalna narudžbina. On bi ga mogao primiti natrag iz susretljivosti, ali ne uz istu cijenu.“

Lilian ga nemoćno pogleda. Pred njom se odjednom pojavi groteskna slika – da se ona s praznim lijesom vozi natrag u neki sanatorij u planine, dok Klerfeova sestra otprema raskomadane ostatke u dragom lijesu na obiteljski pogreb.

„Predložio sam dami da uzme vaš lijes za gospodina Klerfea“, nastavi vratar. „Nije htjela. Vrlo je pedantna. Dala je i svoje hotelske troškove staviti na račun tvornice automobila. Puni pansion, dakako, a sinoć dvije boce šato lafita 1929. Najbolje vino što ga imamo. Zastupnik trgovine bjesova primio bi bjes natrag uz pola cijene.“

„Dobro“, odvrati Lilian. „Sredite i moj račun. Večeras ću otputovati.“

„Vrlo dobro. Onda je tu još ona stvar s grobom. Vi ga više ne trebate, a ja sam ga već platio za vas. Tu ćemo teško danas nešto učiniti. Subota je. Prije ponedjeljka nema nikoga u uredu.“

„Zar ovdje subotom i nedjeljom ne umiru ljudi?“

„Umiru. Ali onda se grobovi kupuju u ponedjeljak.“

„Pripišite cijenu na moj račun.“

„Zar ćete zadržati grob?“ upita vratar ne vjerujući.

„Ne znam. Ne želim više o tome govoriti. Napišite što ste platili. Napišite sve. Ali ja ne želim više da čujem o tome. Ništa više! Razumijete li me?“

„Vrlo dobro, madam.“

Lilian se vrati u sobu. Telefon je zazvonio, ali ona ne digne slušalicu. Spremila je ostatak stvari u kovčege. U džepu pronađe blok voznih karata za Cirihi. Pogleda datum. Vlak je odlazio još isto več.

Telefon opet zazvoni. Kad se više nije javljao, obuze je panični strah. Bilo je kao da je umrlo nešto više, a ne samo Klerfe – kao da je umrlo sve što je poznavala. I Boris, pomisli. Tko zna što je s njim? Možda je i on već davno mrtav, a nitko joj to nije mogao reći jer nitko nije znao njezinu adresu.

Ona posegnu za telefonom, ali onda spusti ruku. Nije ga mogla nazvati. Ne sada. On je ne bi razumio, pomislio bi da ga zove zato jer je Klerfe mrtav. Nikad joj ne bi vjerovao da je htjela napustiti Klerfea. Ona mu to neće nikad ni reći.

Tiho je sjedila sve dok se sivi sumrak nije zavukao u sobu. Prozori su bili otvoreni. Čula je kako vani šušte palme kao brbljanje zlobnih susjeda. Vratar joj je rekao da je Klerfeova sestra u podne otputovala. I za nju je sad bilo vrijeme da otputuje.

Ustala je, ali onda zasta oklijevajući. Nije mogla poći dok nije znala je li Boris još živ. Nije bilo potrebno da zove baš njega. Mogla je nazvati kuću u kojoj stanuje i zatražiti da ga pozovu pod bilo kojim imenom. Kad djevojka pođe da je prijavi, onda će znati da još živi pa može spustiti slušalicu prije nego što on dođe.

Nazvala je njegov broj. Dugo je trajalo dok je telefonistkinja nije pozvala. Nitko se nije javljao. Zatražila je isti broj još jednom, hitno, s predobjavom, i čekala.

Čula je vani korake na pošljunčenim putovima vrta. To ju je podsjetilo na Klerfeov vrt. Prelio ju je val neutješne nježnosti. On joj je ostavio kuću a da to ona nije znala. Ona je nije htjela. Kuća će ostati prazna i polako se i dalje rušiti sa svojim ornamentima od sadre ako je ne zaplijeni Klerfeova sestra, oboružana dvostrukim moralom jednostrane pravde.

Telefon zazvoni. Lilian je čula uzbuđene francuske glasove telefonistkinja. Zaboravila je sve što je naumila. „Boris!“ viknu. „Jesi li tu?“

„Tko je tamo?“ upita neki ženski glas.

Lilian je trenutak oklijevala, a onda navede svoje ime. Za dva sata će otputovati s Rivijere i nitko neće znati kamo. Bilo bi dakle smiješno da još jednom ne govori s Borisom.

„Tko je tamo?“ ponovi glas.

Ona još jednom reče svoje ime.

„Tko?“

„Lilian Denkerk.“

„Gospodin Volkov nije ovdje“, odgovori glas kroz šum i pucketanje u vodu,

„Tko je tamo? Gospođa Ešer?“

„Ne, gospođa Blis. Gospođe Ešer nema više ovdje. Ni gospodin Volkov nije više ovdje. Žao mi je.“

„Čekajte!“ viknu Lilian. „Gdje je?“

Buka u telefonu se pojača. „Otputovao je“, začu Lilian.

„Gdje je?“ viknu ona.

„Gospodin Volkov je otputovao.“

„Otputovao? Kamo?“

„Ne mogu reći.“

Liliani zasta dah. „Zar mu se nešto dogodilo?“ upita.

„To ne znam, madam. Otputovao je. Ne mogu vam ništa više reći. Žao mi je –“

Veza je prekinuta. Uzbuđene francuske telefonistkinje cvrkutale su. Lilian položi slušalicu. Otputovao je – ona je znala što to znači u onom kodu gore. To je bila vijest da je netko umro. Uostalom, i nije moglo značiti nešto drugo – kamo bi već mogao otputovati? Čak ni njegova stara domaćica nije više bila ondje.

Još je neko vrijeme sjedila posve mimo. Naposljetku ustane i siđe. Plati račun i stavi željezničke karte u džep. „Pošaljite moje stvari na stanicu“, reče.

„Zar već sada?“ začuđeno upita vratar. „Imate gotovo još dva sata vremena. Prerano je.“

„Sada“, odvrati ona. „Nije prerano.“

XXII

Sjedila je na klupi pred malim kolodvorom. Prve svjetiljke su već gorjele rano uveče i još više isticale голу bezutješnost stanične zgrade. Suncem opaljeni turisti bučno su se gurali kraj nje u vlak za Marselj.

Kraj nje sjede neki Amerikanac i poče monolog o činjenici da u Evropi ne možeš dobiti pristojni goveđi odrezak, pa čak ni podnošljivi hamburški odrezak. Čak i bečke kobasice su u Viskonsinu bolje.

Lilian je sjedila bez misli, tako iscrpena da nije znala je li to tuga, ili praznina, ili predanost sudbini.

Opazila je psa, ali ga nije prepoznala. Pas je u luku pretrčao oko trga, onjušio nekoliko žena, a onda jurnuo na nju. Amerikanac skoči na noge. „Bijesni pas!“ viknu. „Policija! Ustrijelite ga!“

Ovčarski pas protrči kraj njega i skoči na Lilian. Umalo da je nije srušio s klupe, lizao joj ruke i pokušao da je lizne po licu, štektao je, zavijao i la jao tako da se oko njih okupio krug začuđenih ljudi. „Vuče“, reče ona ne vjerujući pravo. „Vuče! Odakle dolaziš?“

Pas je ostavi i jurnu prema mnoštvu koje se odmah razmaklo pred njim. Potrčao je prema nekom čovjeku koji se brzo približavao, a onda se opet vrati Liliani.

Ustala je. „Borise!“ reče.

„Ipak smo te našli“, reče Volkov. „Vratar u hotelu mi je rekao da si već na kolodvoru. Bilo je krajnje vrijeme, čini se. Tko zna gdje bih te kasnije morao tražiti.“

„Živ si!“ šapnu Lilian. „Nazvala sam te. Netko mi je rekao da si oputovao. Pomislila sam –

„To je bila gospođa Blis. Ona je nova domaćica. Gospođa Ešer se ponovo udala.“ Volkov zadrži psa. „U novinama sam čitao što se dogodilo, pa sam zato došao. Nisam znao u kojem hotelu stanuješ, jer bih ti inače telefonirao.“

„Živ si!“ reče ona još jednom.

„I ti si živa, dušo. Sve drugo nije važno.“

Ona ga pogleda. Odmah je znala što on misli – da je sve ostalo, sav ranjeni ponos, sav povrijeđeni egoizam odnijela jedna utješna posljednja činjenica: ljubljani čovjek nije mrtav. Još živi, ovdje je, još diše, posve svejedno kakvi su mu bili osjećaji i što se dogodilo. Boris nije došao zbog slabosti ili saučešća. Došao je u onoj strelovitoj posljednjoj spoznaji, jedinoj koja mu je preostala, jedinoj koja uvijek na kraju preostaje i poništava sve, a čovjek uvijek prekasno postaje svjestan toga.

„Da, Borise“, reče. „Sve drugo je nevažno.“

On pogleda njezinu prtljagu. „Kad odlazi tvoj vlak?“

„Za jedan sat. Pusti ga neka ode.“

„Kamo si htjela?“

„Bilo kamo. U Cirihi. To je svejedno, Borise.“

„Onda pođimo odavde. Preseli se u drugi hotel. Ja sam u Antibu dao rezervirati sobu. U hotelu di Kap. Možemo dobiti još jednu sobu. Hoćeš li da onamo pošaljem prtljagu?“

Lilian zatrese glavom. „Ostavi je ovdje“, odvrati odjednom, odlučivši se. „Vlak ide za jedan sat. Otputujmo i mi. Ne želim ostati ovdje. A i ti se moraš vratiti.“

„Ne moram se vratiti“, reče Volkov.

Ona ga pogleda. „Jesi li izliječen?“

„Nisam. Ali ne moram natrag. Mogu se s tobom odvesti kamo god hoćeš i kako dugo hoćeš.“

„Ali _•

„Ja sam te onda shvatio“, reče Volkov. „Bože, dušo, kako sam te shvatio da želiš otići.“

„Zašto onda nisi pošao sa mnom?“

Volkov je šutio. Nije je htio podsjetiti na ono što je onda rekla. „Bi li ti pošla sa mnom?“ upita je naposljetku.

„Ne bih, Borise“, odvrati ona. „To je istina. Onda ne bih.“

„Nisi htjela sa sobom ponijeti bolest. Htjela si joj pobjeći.“

„Ne znam više. Možda je bilo tako. Tome je već vrlo dugo.“

„Kaniš li zaista još danas oputovati?“

„Kanim.“

„Imaš li postelju?“

„Imam, Borise.“

„Izgledaš tako kao da bi trebalo nešto pojesti. Dođi u onu kavanu tamo prijeko. Ja ću u međuvremenu pogledati mogu li i ja dobiti voznu kartu.“

Oni prijeđoše prijeko. Boris joj naruči jaja, šunku i kavu. „Ja se vraćam na kolodvor“, dobaci on. „Ostani ovdje. Nemoj pobjeći.“

„Neću više bježati. Zašto to svatko misli o meni?“

Boris se nasmjehne. „Nije baš najgore kad se o nekom tako misli. Čovjek u tom slučaju želi da onaj drugi ostane.“

Ona ga pogleda. Usne su joj drhtale. „Neću plakati“, reče mu.

On je stajao kraj stola. „Samo si iscrpena. Pojedi nešto. Siguran sam da ti je to danas prvo jelo.“

Ona podigne glavu. „Zar tako loše izgledam?“

„Ne, dušo. Pa sve da i izgledaš umorno, kod tebe nekoliko sati sna odmah sve ispravlja. Jesi li to zaboravila?“

„Jesam“, odvrati ona. „Mnogo toga sam zaboravila. A mnogo i nisam.“

Počela je jesti, ali onda iz torbice izvadi ogledalo. Pogledala je veoma tačno svoje lice, oči, plave sjene. Što je ono rekao liječnik u Nici? Prije nego što dođe ljeto, a možda i prije, budete li i dalje tako živjeli. Ljeto, ovdje je već bilo ljeto, ali u planinama je dolazilo kasnije. Ona još jednom pogleda svoje lice, a zatim izvadi puder i crvenilo za usne.

Volkov se vrati. „Dobio sam voznu kartu. Vlak nije rasprodan.“

„Imaš li postelju?“

„Još nemam. Ali možda će koja biti slobodna. Ne trebam je, spavao sam čitavim putem ovamo.“ On

pogлади psa koji je sjedio kraj Lilian. „Moraš na neko vrijeme u vagon za prtljagu, Vuče, ali mi ćemo te već prokrijumčariti do nas.“

„Mogu ga uzeti u svoj odio.“

Boris kimne. „U Francuskoj ima uviđavnih konduktera. U Cirihi ćemo onda razmisliti o tome što ćeš raditi.“

„Htjela bih se vratiti –“ odgovori Lilian.

„Vratiti? Kamo?“ oprezno upita Volkov.

Šutjela je. „Već sam bila na putu natrag“, reče zatim. „Ne moraš mi vjerovati.“

„Zašto da ti ne vjerujem.“

„Zašto da mi vjeruješ?“

„Ja sam jednom učinio tačno što i ti, dušo, prije mnogo godina. I ja sam se vratio.“

Lilian razmrvi komadić kruha na tanjuru. „Ništa ne koristi ako to nekome drugome rastumačiš prije reda, zar ne?“

„Ništa. Svatko mora sam ustanoviti. Inače bi uvijek vjerovao da je propustio ono najvažnije. Znaš li već kamo želiš poći iz Ciriha?“

„U bilo koji sanatorij. U Bela Visti me sigurno više neće primiti.“

„Dakako da će te primiti. Ali jesi li sigurna da se želiš vratiti? Ti si sad iscrpljena i trebaš mira. To se može izmijeniti.“

„Želim se vratiti.“

„Zbog Klerfea?“

„Klerfe nema ništa s time. Ja sam se već i prije htjela vratiti.“

„Zašto?“

„Îz više razloga. Sad ih se više ne sjećam. Bili su tako pravilni da sam ih opet zaboravila.“

„Želiš li ostati dolje – ne moraš biti sama. I ja mogu ostati.“

Lilian zatrese glavom. „Ne, Borise. Dosta je. Želim se vratiti. Ali možda ti želiš ostati ovdje. Već dugo nisi bio ovdje dolje.“

Volkov se nasmije. „Ja sve to ovdje već poznajem –“

Ona kimne. „Čula sam. I ja sad to poznajem.“

Iz Ciriha je Volkov telefonski govorio sa sanatorijem.

„Živi li još?“ mrzovoljno upita Dalaj Lama. „Dakle, dobro. Što se mene tiče, može doći.“

Lilian je tjedan dana ostala u Cirihi u hotelu Dolder. Mnogo je ležala u postelji. Odjednom je bila veoma umorna. Vrućica se vraćala svake večeri i bila je veoma visoka. Volkov upita liječnika kojeg je pozvao. „Morala bi već davno biti u bolnici“, izjavi profesor. „Ostavite je ovdje.“

„Ne želi ostati ovdje. Ona hoće gore.“

Liječnik slegne ramenima. „Kako god želite. Ali uzmite bolnička kola.“

Volkov mu to obeća, ali je znao da ih neće uzeti. Njegov respekt prema životu nije išao tako daleko da ne bi znao kako previše pažnje isto tako može ubiti bolesnika kao i premalo. Gore bi bilo da s Lilianom postupa kao s čovjekom na umoru nego da preuzme rizik vožnje automobilom.

Kad se vratio, ona ga dočeka vedro. Otkako se bolest pogoršala, postala je vedra – kao da je onaj neodređeni osjećaj krivnje što ga je osjetila zbog Klerfeove smrti bio time izbrisan. Bol zbog drugog čovjeka, razmišljala je uz laku porugu, postaje podnošljiviji kad znaš da ni sam nećeš više dugo živjeti. Nakon Klerfeove smrti oslabio je i onaj osjećaj pobune protiv bolesti. Nitko joj nije mogao umaći, ni bolesnik ni zdravi, a to je davalo jedno paradoksalno izjednačenje.

„Siromašni Borise!“ reče ona. „Što ti je rekao liječnik? Da neću preživjeti put?“

„Ni govora.“

„Proživjet ću ga. Već samo zato jer ti je prorokovao upravo protivno. A poživjet ću i dulje.“

Volkov je iznenađeno pogleda. „To je istina, dušo. I ja to osjećam.“

„Dobro. Onda mi daj čašicu votke.“

Ona mu pruži čašu. „Kakve smo mi varalice“, reče malo kasnije. „Mi s našim malim trikovima. Ali što bismo inače radili? Ako se čovjek razboli, onda bar može iskoristiti taj strah. Vatromet ili prividna borba ili kakva mala mudrost koja se brzo rastopi.“

Gore su se odvezli jednog veoma blagog toplog dana. Na polovini puta do sedla dođoše im na nekom igličastom zavoju u susret jedna kola i zaustaviše se da ih propuste. „Holman!“ viknu Lilian. „Ta to je Holman!“

Čovjek u drugim kolima digne glavu. „Liliani i Boris! Ali

Iza njega zatrubi neki nestrpljivi Talijan koji je vozio mali fiat i vjerovao da je vozač na trkama Nuvolari. „Postavit ću kola na rub ceste“, doviknu Holman. „Počekajte me!“

Odvezao se komadić puta dalje, propustio Talijana i pješice se vratio.

„Što je, Holmane?“ upita Lilian. „Kamo to vozite?“

„Ta pripovijedao sam vam da sam zdrav.“

„A kola?“

„Pozajmio sam ih. Učinilo mi se odviše smiješnim da se vozim vlakom. Sad kad sam opet zaposlen.“

„Zaposlen? Gdje?“

„Kod našeg starog poduzeća. Jučer su me nazvali. Trebaju nekoga –“ Holman zašuti načas, a zatim zagladi kosu. „Torianija već imaju, a sad žele pokušati sa mnom. Bude li sve išlo u redu, ja ću uskoro voziti na manjim trkama. A zatim na većim. Držite mi palce. Baš mi je drago da sam mogao porazgovoriti s vama, Lilian.“

S jednog višeg zavoja ugledaše ga još jednom gdje kao neki plavi kukac vozi niz cestu da stupi na Klerfeovo mjesto, jednako kao što je Klerfe stupio na mjesto nekog drugoga i kao što će netko treći opet stupiti na Holmanovo mjesto.

Lilian je umrla šest tjedana kasnije, jednog bijelog ljetnog podneva, tako tihog da se činilo kao da je cijela krajina zadržala dah. Umrla je brzo, iznenada i sama. Boris je na kratko vrijeme otišao u selo. Kad se vratio, našao ju je mrtvu u postelji. Lice joj je bilo izobličeno: zagušila se u izljevju krvi, a ruke su joj se zgrčile kraj vrata. No ubrzo nakon toga, lice joj se smirilo poprimivši tako lijep izraz kakav on već davno nije vidio. Vjerovao je da je bila sretna, ukoliko se uopće čovjek može takvim nazvati.

----- ovdje otrgni i upiši sebe kao autora -----

rado pomažemo neuke, budi heroj ulice

Tude nećemo - naše dajemo

Chita(m) team

Napomene

[\[←1\]](#) Aigle (egl) = vrsta vina.

[\[←2\]](#) felicissima notte – laku noć!

[\[←3\]](#) Je li vam zlo?

[\[←4\]](#) Previše ste koktela popili.

[\[←5\]](#) Mario, dragi, izvedite gospođu na čisti zrak. Kakva zbrka!

[\[←6\]](#) Samo do vrata.

[\[←7\]](#) Ali, gospodo, vama je stvarno zlo. Da vas odvedem u bolnicu?

[\[←8\]](#) Il est fou – On je lud.

[\[←9\]](#) Formidable – Ta to je strašno.

[\[← 10\]](#) Faites vos jeux – Nastavite igru.

[\[← 11\]](#) Uspio je, vražji sin!